

Titel: Om Begrebet Ironi

Citation: "Om Begrebet Ironi", i *Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K1*, udg. af Niels Jørgen Cappelørn; Joakim Garff; Johnny Kondrup; Jette Knudsen; Alastair McKinnon, Søren Kierkegaard Forskningscenteret 1997 . Onlineudgave fra Søren Kierkegaards Skrifter: <https://tekster.kb.dk/text/sks-bi-kom-shoot-idbd6aadfb-d2fc-409d-895e-20d01698b660.pdf> (tilgået 20. juli 2024)

Anvendt udgave: Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K1

Ophavsret: Materialet er dedikeret til public domain. Husk dog altid at kreditere ophavsmanden.
[Læs CC0-erklæringen](#)

◀ **Dissertationem ... Julii** : »Denne inauguralafhandling har det filosofiske fakultet ved Københavns Universitet, når den behørigt er forsvaret sammen med de tilføjede teser, godkendt til at skaffe forfatteren magistergraden. / Udstedt 16. juli 1841 / F.C. Sibbern, dette års dekan for det filosofiske fakultet«.

I trykt udgave: Bind 1 side 62 linje 1

◀ **F.C. Sibbern** : Frederik Christian Sibbern (1785-1872), prof. i filosofi i Kbh. 1813-70.

I trykt udgave: Bind 1 side 62 linje 5

◀ **Theses ... theol. cand.** : »Teser, der er tilføjet den danske afhandling Om Begrebet Ironi, og som kandidat i teologi, Søren Aabye Kierkegaard, d. september vil søge at forsvare ved en offentlig forhandling med henblik på behørig erhvervelse af magistergraden ved Københavns Universitet«.

I trykt udgave: Bind 1 side 63 linje 1

◀ **Similitudo ... incipit** : I. Ligheden mellem Sokrates og Kristus består først og fremmest i ulighed.II. Xenofons Sokrates kommer ikke længere end til at indprente det nyttige, han går aldrig ud over erfaringen, og han når aldrig frem til ideen.III. Foretager man en sammenligning mellem Xenofon og Platon, så finder man, at den ene har trukket for meget fra Sokrates, at den anden har hævet ham for højt, og at ingen af dem har fundet sandheden.IV. Den spørgende form, som Platon brugte, svarer til det negative, som det findes hos Hegel.V. Sokrates' forsvarstale, som Platon gengav den, er enten uægte eller må helt igennem forklares ironisk.VI. Ikke blot gjorde Sokrates brug af ironi; han gav sig så meget hen til ironi, at han selv blev offer for den.VII. Aristofanes er i sin skildring af Sokrates den, der er kommet sandheden nærmest.VIII. Ironi er, i sin egenskab af uendelig og absolut negativitet, den flygtigste og svageste betegnelse af subjektiviteten.IX. Sokrates drev alle sine samtidige ud af substantialiteten, nøgne som ud af et forlist skib; han omstyrtede realiteten, øjnede idealiteten i det fjerne, rørte ved den, men tog den ikke i besiddelse.X. Sokrates var den første til at indføre ironi.XI. Den nyere ironi hører først og fremmest under etikken.XII. Hegel har i sin beskrivelse af ironi kun taget hensyn til den nyere, og ikke på samme måde til den gamle.XIII. Ironi er for så vidt ikke i sig selv uden sansning, blottet for blidere følelser; snarere må den anses for ubehag ved, at også en anden har rådighed over noget, som den selv har lyst til.XIV.Når Solger etablerede sin verdensfor nægtelse, var det ikke på grund af fromhed i ånden, men fordi han blev vildledt af bitterhed i sindet, da han ikke kunne tænke det negative og undertvinge det ved hjælp af tanken.XV. Ligesom filosofien begynder med tvivl, således begynder et liv, der fortjener at kaldes menneskeligt, med ironi.

I trykt udgave: Bind 1 side 65 linje 2

◀ **foeminini generis** : lat. af hunkøn.

I trykt udgave: Bind 1 side 71 linje 5

◀ **Aabenbarelse** : tilsynekomst.

I trykt udgave: Bind 1 side 71 linje 12

◀ **Førend ... Begrebet Ironi** : dvs. i afhandlingens 2. del.

I trykt udgave: Bind 1 side 71 linje 16

◀ **Socrates** : gr. filosof (469-399 f.Kr.). Efter en indflydelsesrig filosofisk virksomhed blev han dømt til døden af en folkedomstol i Athen. Han har intet skriftligt efterladt, men hans karakter og lære er blevet skildret af tre samtidige forfattere: Xenofon (77,14), Platon (89,5) og Aristofanes (179,25).

I trykt udgave: Bind 1 side 71 linje 18

◀ **Fata** : lat. tildragelser, hændelser.

I trykt udgave: Bind 1 side 72 linje 11

◀ **prius** : lat. det som går forud; forudgående, første.

I trykt udgave: Bind 1 side 72 linje 26

◀ **Overvættshed** : overvældende særegenhed.

I trykt udgave: Bind 1 side 73 linje 3

◀ **Vordelsen** : tilblivelsen.

I trykt udgave: Bind 1 side 73 linje 14

◀ **Affalden fra** : frafalden, opgivelse af.

I trykt udgave: Bind 1 side 73 linje 14

◀ **Som man nemlig ... at fastholde Begrebet** : jf. fx Hegel (96,6) *Wissenschaft der Logik* 2. del i *Werke* bd. 5, s. 45 (*Jub.* bd. 5, s. 45; *Suhr.* bd. 6, s. 282): »Es ist dieß die Ohnmacht der Natur, die Strenge des Begriffs nicht festhalten und darstellen zu können, und in diese begrifflose blinde Mannigfaltigkeit sich zu verlaufen«.

I trykt udgave: Bind 1 side 73 linje 18

◀ **Medium** : element.

I trykt udgave: Bind 1 side 73 linje 21

◀ **Forlængsel** : stærk lyst, længsel.

I trykt udgave: Bind 1 side 73 linje 22

◀ **evolverende** : udviklende, udfoldende.

I trykt udgave: Bind 1 side 73 linje 24

◀ **Stykkeviished** : spiller på 1 Kor 13,9f., hvor Paulus skriver, at vi både erkender og profeterer stykkevis, »men når det fuldkomne kommer, skal det stykkevis forgå«. Jf. også 1 Kor 13,12.

I trykt udgave: Bind 1 side 73 linje 26

◀ **Repuls** : frastødning, tilbagekastning.

I trykt udgave: Bind 1 side 73 linje 27

◀ **Ansigt til og mod Ansigt** : spiller på 1 Kor 13,12, hvor Paulus skriver, at når det fuldkomne kommer, »da skal vi se ansigt til ansigt«.

I trykt udgave: Bind 1 side 73 linje 28

◀ **Lethe** : gr. glemsel; den flod i de dødes rige, hvis vand får den drikkende til at glemme, jf. Platon *Staten* 10. bog, 621a (*Platons Skrifter* bd. 5, s. 223).

I trykt udgave: Bind 1 side 73 linje 32

◀ **en til Marv og Been ... der er talet** : spiller dels på Hebr 4,12: »For Guds ord ... trænger igennem, så det skiller sjæl fra ånd og marv fra ben og er dommer over hjertets tanker og meninger«, dels på Matt 12,36, hvor Jesus siger: »På dommens dag skal enhver aflægge regnskab for ethvert tomt ord, de har talt«.

I trykt udgave: Bind 1 side 73 linje 33

◀ **at staa stille og besinde sig** : jf. fx Platons *Symposion* 220c; *Heise* bd. 2, s. 97f. (*Platons Skrifter* bd. 3, s. 144), hvor Alkibiades beretter om, hvordan Sokrates engang var faldet i tanker og blev stående på samme sted et helt døgn. Jf. også begyndelsen til samme dialog, *Heise* bd. 2, s. 8 (*Symposion* 174c; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 92).

I trykt udgave: Bind 1 side 74 linje 3

◀ **en Modsigelse** : den modsigelse nemlig at bestemme det positive (det substantielle) i Sokrates' eksistens som det absolut negative (ironien).

I trykt udgave: Bind 1 side 74 linje 23

◀ **en Nisse med den Hat, der gjør ham usynlig** : en sådan nisse har ikke kunnet opspores.

I trykt udgave: Bind 1 side 74 linje 26

◀ **Xenophon** : 77,14.

I trykt udgave: Bind 1 side 75 linje 5

◀ **Plato** : 89,5.

I trykt udgave: Bind 1 side 75 linje 5

◀ **Aristophanes** : 179,25.

I trykt udgave: Bind 1 side 75 linje 5

◀ **Baur mener ... Xenophon meest bør paaagtes** : Ferdinand Christian Baur (1792-1860), ty. prof. i teologi ved universitetet i Tübingen, skriver i nedennævnte skrift: »Unter den Schriftstellern, welchen wir unsere Kenntniß der Person des Sokrates verdanken, verdient neben Plato kein anderer größere Beachtung als Xenophon«, s. 123.

I trykt udgave: Bind 1 side 75 linje 5

◀ **Das Christliche des Platonismus ... Tübingen, 1837** : Bogen med undertitlen »Eine religionsphilosophische Untersuchung« (forkortet *Das Christliche des Platonismus*), ktl. 422, er et genoptryk fra *Tübinger Zeitschrift für Theologie*, Tübingen 1837, 3. hefte (samme paginering). Den består af en indledning (s. 1-19), første afsnit »Die Verwandtschaft des Platonismus und des Christenthums, nach dem Charakter der Hauptlehren der platonischen Philosophie und dem allgemeinen Standpunkt derselben betrachtet« (s. 20-89) og andet afsnit »Die Verwandtschaft des Platonismus mit dem Christenthum in Hinsicht der Bedeutung, welche der Person des Sokrates von Plato gegeben wird« (s. 90-154). SK henviser i *BI* kun til andet afsnit.

I trykt udgave: Bind 1 side 75 linje 15

◀ **Mem. III, 14, 2** : Xenofon *Erindringer* 3,14,2, hvor det hedder: »Nu merkede Sokrates, at een af Selskabet ikke rørte Brødet, men spiste allene Suul, og, da man just taledede om de Navne, som passede sig til enhver Ting, tog han heraf Anledning til at spørge: 'Men, mine Herrer! kan nogen af os sige, naar og under hvilke Omstændigheder et Menneske bør kaldes en Suulæder? thi vel spise alle Suul, at sige naar de have noget, til deres Brød; men derfor troer jeg endnu ikke, de fortjene Navn af Suulædere?'« *Bloch* s. 291.

I trykt udgave: Bind 1 side 75 linje 17

◀ **τὸ μὲν ... ἐσθίων** : »han holdt ikke op med at spise mad«, Xenofon *Erindringer* 3,14,4.

I trykt udgave: Bind 1 side 75 linje 24

◀ **ἄρτον δὲ προσέλαβεν** : »spiste også brød til«.

I trykt udgave: Bind 1 side 75 linje 26

◀ **Pag. 123** : i *Das Christliche des Platonismus*.

I trykt udgave: Bind 1 side 76 linje 1

◀ **Zwischen diesen Beiden ... Lebens befinden** : »Men mellem disse to træder os straks en differens i møde, som i visse henseender kan sammenlignes med det kendte forhold, der hersker mellem de synoptiske evangelier og Johannesevangeliet. Ligesom de synoptiske evangelier i første række mere fremstiller den udvendige side af Kristi tilsynekomst, den der hænger sammen med den jødiske Messias-idé, medens Johannesevangeliet fremfor alt retter blikket mod hans højere natur og det umiddelbart guddommelige i ham, således har også den platoniske Sokrates en langt højere og mere ideel betydning end den xenofontiske, med hvem vi i grunden altid blot befinder os på det umiddelbare praktiske livs forholds grund«.

I trykt udgave: Bind 1 side 76 linje 1

◀ **de synoptiske Evangelier** : de tre første evangelier, Matthæus-, Markus- og Lukasevangeliet, der ofte opstilles side om side i en sammenlignende oversigt, en synopse, for at anskueliggøre de mange parallelberetninger.

I trykt udgave: Bind 1 side 76 linje 14

◀ **Matthæus ... Overensstemmelse med Messias-Ideen** : sigter til det karakteristiske træk ved Matthæusevangeliet, at det gang på gang begrunder Jesu ord og handlinger med udtrykket, at det og det skete, fordi det står skrevet i GT, for at overbevise jøderne om, at Jesus er den Messias, som GT forudsiger skal komme. Messias, der er hebraisk, og som svarer til det græske Kristus, betyder »den salvede«.

I trykt udgave: Bind 1 side 76 linje 17

◀ **ἐγώ εἰμι ... ζωή** : »Jeg er vejen og sandheden og livet«, Joh 14,6.

I trykt udgave: Bind 1 side 76 linje 18

◀ **“Ο ἀκηκόαμεν ... ἐψηλάφησαν** : »det, som vi har hørt, det, som vi har set med vore øjne, det, som vi betragtede og vore hænder rørte ved«, 1 Joh 1,1.

I trykt udgave: Bind 1 side 76 linje 20

◀ **Konger og Fyrster ... see ham** : sigter formentlig til Luk 10,24, hvor der ganske vist ikke er tale om konger og fyrster, men om »mange profeter og konger«, som har længtes efter at se det, disciplene så.

I trykt udgave: Bind 1 side 76 linje 22

◀ **loquere ut videam te** : lat. »tal, for at jeg kan se dig«. Dette skulle Sokrates ifølge Erasmus af Rotterdam (299,27) have svaret en ung mand, da denne lod sin slave introducere ham med de ord, at han var sendt af sin velhavende far for at se Sokrates, jf. *Apophthegmata* 3, 70, *Opera* bd. 1-8, Basel 1540; bd. 4, s. 148.

I trykt udgave: Bind 1 side 76 linje 24

◀ **apparent** : tilsyneladende.

I trykt udgave: Bind 1 side 76 linje 25

◀ **hans Ord vare Liv og Aand** : sigter til Joh 6,63, hvor det er Jesus selv, der siger, at de ord, han har talt til disciplene, »er ånd og liv«.

I trykt udgave: Bind 1 side 76 linje 27

◀ **belivende** : besjælende, oplivende.

I trykt udgave: Bind 1 side 76 linje 28

◀ **den anførte Bog** : *Om Begrebet Ironi* (forkortet *BI*), *SKS* 1, 75

I trykt udgave: Bind 1 side 76 linje 32

◀ **astmatisk** : (spøgende) trangbrystet; svag.

I trykt udgave: Bind 1 side 76 linje 33

◀ **Johannes** : der tænkes både på Johannesevangeliet og på Første Johannesbrev.

I trykt udgave: Bind 1 side 77 linje 6

◀ **Xenophon** : gr. forfatter (o. 430-354 f.Kr.). Efter en omskiftelig militær karriere trak han sig tilbage som godsejer på Peloponnes, og størstedelen af hans mangesidige forfatterskab stammer formentlig fra hans otium. Blandt hans skrifter findes en gruppe på fire betegnet de »sokratiske skrifter«, hvori der gives en skildring af den historiske Sokrates: *Sokrates' Forsvarstale* er en fingeret gengivelse af den tale, Sokrates skulle have holdt inden sin dødsdom; i *Symposion* optræder Sokrates som deltager i et drikkegilde; i *Om husholdningskunsten* (*Oikonomikos*) lader Sokrates sig belære om landhusholdning; i det vigtigste skrift *Erindringer om Sokrates* (*Memorabilia*) er det hensigten at vise, hvor uretfærdig dødsdommen over Sokrates var, hvilket sker dels ved at gendrive anklagerne, dels ved at genkalde (delvis i dialogform) episoder fra mesterens liv. SK knytter især an til *Erindringer om Sokrates*, færre gange til *Sokrates' Forsvarstale* og kun en enkelt gang til *Symposion*. SK ejede *Xenophontis Memorabilia*, udg. F.A. Bornemann, Leipzig 1829, ktl. 1211, hvorfra der formentlig citeres. Værket forelå i dansk oversættelse *Xenophons Sokratiske Merkværdigheder*, overs. af J. Bloch (forkortet *Bloch*), Kbh. 1792.

I trykt udgave: Bind 1 side 77 linje 14

◀ **Patron** : (spøg.) fyr, karl.

I trykt udgave: Bind 1 side 77 linje 26

◀ **tilrede med** : klar og parat til.

I trykt udgave: Bind 1 side 77 linje 30

◀ **Slaabrokspassiar** : magelige snak.

I trykt udgave: Bind 1 side 78 linje 1

◀ **harmonia præstabilita** : lat. forudbestemt harmoni. En filosofisk term præget af den ty. filosof og naturvidenskabsmand Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716), som bringer »die Lehre von der vorherbestimmten Harmonie« til udtryk i § 59 i første del af »Des Versuchs Von der Güte Gottes, von der Freyheit des Menschen, und vom Ursprunge des Bösen« i *Theodicee* (1710), jf. *Theodicee*, udg. af J.C. Gottscheden, 5. udg., Hannover og Leipzig 1763, ktl. 619, s. 212-215. Leibniz anvender udtrykket »l'Harmonie préétablie« i § 80 i *La monadologie* (1714), jf. *God. Guil. Leibnitii Opera philosophica, quæ exstant*, bd. 1-2, udg. af J.E. Erdmann, Berlin 1839-40, ktl. 620; bd. 2, s. 711.

I trykt udgave: Bind 1 side 78 linje 2

◀ **ireniske** : fredstiftende, forsonende.

I trykt udgave: Bind 1 side 78 linje 10

◀ **in absurdum** : lat. til meningsløshed, urimelighed. Jf. argumentationsformen »reductio ad (el. in) absurdum«, hvor en påstand gendrives ved, at dens konsekvenser føres ud i en selvmodsigelse.

I trykt udgave: Bind 1 side 78 linje 11

◀ **Nürnbergere** : godtkøbsbilleder, trommesalsbilleder. Nürnberg var kendt for sine industrielt fremstillede varer, der også omfattede legetøj og kunstgenstande.

I trykt udgave: Bind 1 side 78 linje 18

◀ **Duplicitet** : dobbelthed.

I trykt udgave: Bind 1 side 78 linje 23

◀ **ubique et nusquam** : lat. overalt og intetsteds.

I trykt udgave: Bind 1 side 78 linje 26

◀ **stagneret Gadekjær** : dam med stillestående vand.

I trykt udgave: Bind 1 side 79 linje 1

◀ **Perspectiv** : forstørrelsesglas.

I trykt udgave: Bind 1 side 79 linje 1

◀ **Perspektivets tilsyneladende Forkortelser** : det forhold i tegning og maleri, at en figurs udstrækning i dybden er fremstillet vha. korte linier.

I trykt udgave: Bind 1 side 79 linje 4

◀ **Subreption** : lat. tilsnigelse.

I trykt udgave: Bind 1 side 79 linje 5

◀ **hvad vi i Evangeliet læse om Vandet ... naar det rørtes** : sigter til Joh 5,2-4, hvor det fortælles, at der lå en mængde syge ved dammen og ventede på, at vandet skulle »røres« (NT-1819), idet Herrens engel til tider fór ned i dammen og bragte vandet i oprør, og at den første, der kom ned i vandet derefter, blev rask, hvad sygdom han end led af.

I trykt udgave: Bind 1 side 79 linje 13

◀ **Bethesda** : hebr. Barmhjertigheds Hus.

I trykt udgave: Bind 1 side 79 linje 14

◀ **ved Spise og Drikke** : jf. *Heise* bd. 3, s. 110; *Gorgias* 490c (*Platons Skrifter* bd. 2, s. 172).

I trykt udgave: Bind 1 side 79 linje 23

◀ **ved Skomagere, Feldberedere, ved Hyrder og Pakæsler** : jf. *Heise* bd. 2, s. 100; *Symposion* 221e (*Platons Skrifter* bd. 3, s. 146). En felbereder tilbereder skind (uden bark) til handsker, klæder m.m.; hvidgarver. Jf. også Xenofon *Erindringer* 1,2,37.

I trykt udgave: Bind 1 side 79 linje 24

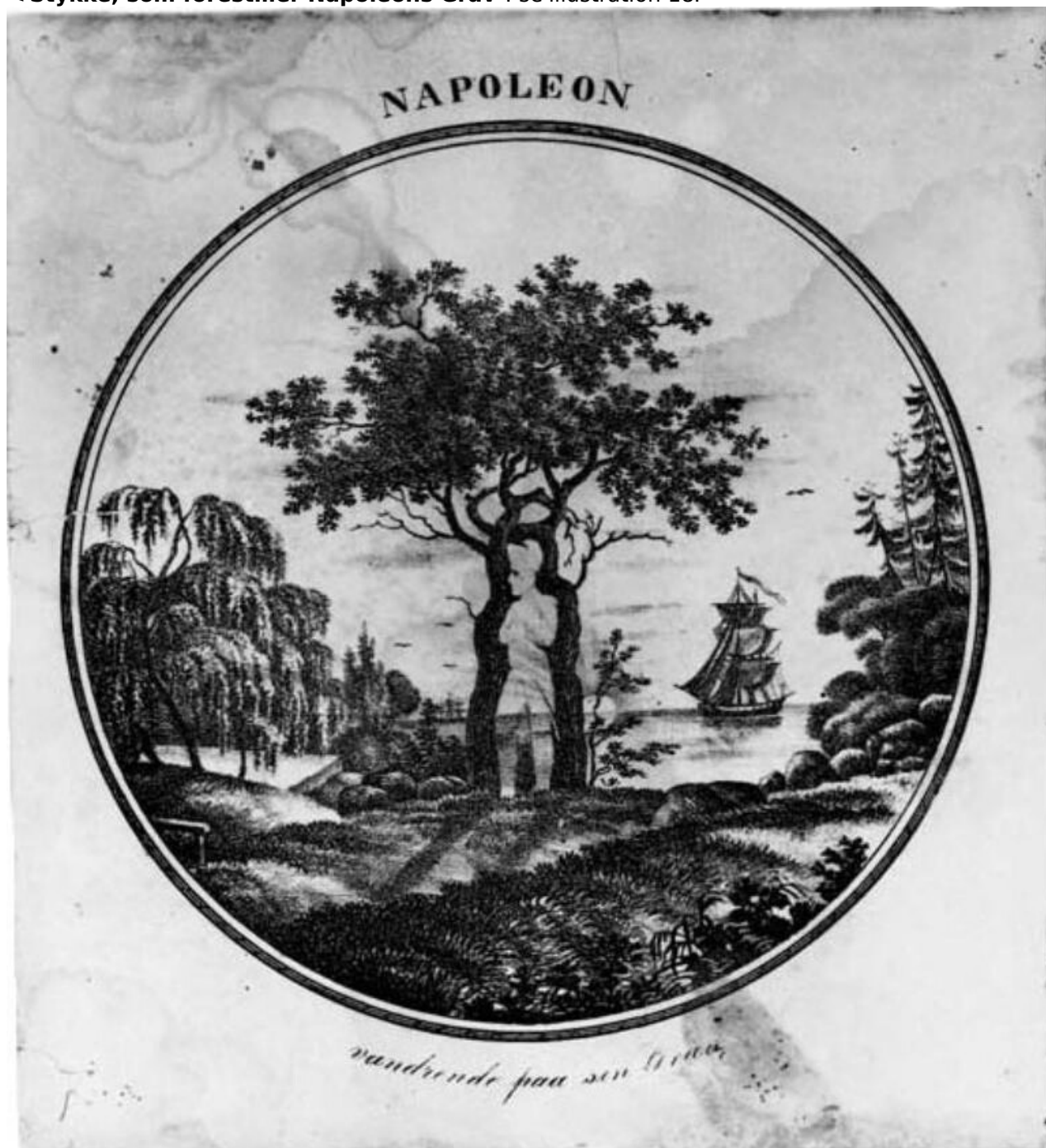
◀ **Sokrates ... sagde netop det Samme** : 88,26.

I trykt udgave: Bind 1 side 80 linje 7

◀ **gravitere mod** : trækkes el. stræbe hen imod.

I trykt udgave: Bind 1 side 80 linje 22

◀ **Stykke, som forestiller Napoleons Grav** : se illustration 18.

18. Napoleon vandrende på sin grav. Fikserbillede; kunstneren og kilden ukendt. Det kgl. Biblioteks billedarkiv

I trykt udgave: Bind 1 side 80 linje 25

◀ **nyfigne Athen** : spiller måske på ApG 17,21, hvor det fortælles, at mændene i Athen ikke lavede andet end at fortælle og høre nyt.

I trykt udgave: Bind 1 side 80 linje 30

◀ **Aristides' Retfærdighed ... i Landflygtighed** : I afsnittet om Aristeides i *Plutarchs Levnetsbeskrivelser, oversatte af det græske og forsynede med Anmærkninger ved Stephan Tetens* bd. 1-4, Kbh. 1800-11, ktl. 1197-1200; bd. 3, s. 339f. fortælles, hvordan Aristeides af athenienserne var beundret for sine

fuldkommenheder og derfor fik tilnavnet: *den retfærdige*. Plutarch fortsætter: »Imidlertid gjorde just det samme Tilnavn, der før havde gjort Aristeides saa elsket, ham siden efter misundt, især da Themistokles udsprede blandt Folket, at Aristeides, ved selv at paadømme og afgjøre alle Stridigheder, tilintetgjorde de offentlige Domstole, og hemmelig søgte at tilvende sig selv Eneherredømmet, uden just at ville betjene sig af de hermed forbundne Hæderstegn. Folket, allerede stolt nok af sin vundne Seier, holdt sig selv værdig til den højeste Magt, og var opbragt mod Alle og Enhver, hvis Navn og Anseelse ophøjede dem over Mængden. Fra alle Sider strømmede de derfor til Byen og landsforviste Aristeides, under Paaskud af at de frygtede for, at han skulde tiltage sig Eneherredømmet, men i Grunden ikkun fordi de vare misundelige over hans almindelige Anseelse«. Aristeides landsforvistes 482 f.Kr.

I trykt udgave: Bind 1 side 80 linje 33

◀ **Complexus** : lat. sammensætning.

I trykt udgave: Bind 1 side 81 linje 15

◀ **Ganglie- og Cerebral-System** : medicinsk terminologi, nerve- og hjernesystem.

I trykt udgave: Bind 1 side 81 linje 16

◀ **vort Folkeblads**: *Dansk Folkeblad, udgivet af Selskabet for Trykkefrihedens rette Brug, redigeret af dets Skriftcommittee, Kbh. 1835-48.*

I trykt udgave: Bind 1 side 81 linje 22

◀ **vanslægtede** : vanartede, udartede.

I trykt udgave: Bind 1 side 81 linje 29

◀ **Mem. I, 1, 8** : Xenofon *Erindringer* 1,1,8.

I trykt udgave: Bind 1 side 81 linje 32

◀ **τὰ δὲ μέγιστα ... καρπύσεται κτλ.** : »men de vigtigste kundskaber har guderne forbeholdt sig selv; for hverken den, der har plejet sin jord, kan vide, hvem der kommer til at høste frugterne osv.«

I trykt udgave: Bind 1 side 81 linje 33

◀ **stripper** : fjører om, strejfer omkring.

I trykt udgave: Bind 1 side 82 linje 3

◀ **den sande Uendelighed** : jf. Hegels skelnen mellem den sande (el. positive) og den slette (el. negative) uendelighed. Den slette uendelighed foreligger, hvor en tankeudvikling munder ud i en endeløs række af ensartede led, en blot uendelig progres, hvor tanken, hvis den vil gå fra et led til et andet, møder samme tankeindhold, og således ikke, begrebslig set, kan komme videre. Den sande uendelighed er i modsætning til denne »endeløshed« til stede, hvor begrebet er, eller ses som, behersket af ideen, og hvor man derfor gennem det »dialektiske« moment er i stand til at føre tankeudviklingen stadig længere fremad med et nyt indhold.

I trykt udgave: Bind 1 side 82 linje 5

◀ **Polygon** : mangelkant.

I trykt udgave: Bind 1 side 82 linje 6

◀ **§ 6** : Xenofon *Erindringer* 1,1,6.

I trykt udgave: Bind 1 side 82 linje 13

◀ **περὶ δὲ τῶν ἀδήλων ... εἰ ποιητέα** : »hvad angik udfaldet af uvisse ting, henviste han folk til oraklet, for at få besked, om de overhovedet skulle give sig i kast med dem«.

I trykt udgave: Bind 1 side 82 linje 13

◀ **gaaet til Ankers** : har kastet anker, dvs. er faldet til ro.

I trykt udgave: Bind 1 side 82 linje 15

◀ **skrække det op** : opskræmme det (af ro, dvale).

I trykt udgave: Bind 1 side 82 linje 16

◀ **τὰ δὲ μέγιστα** : gr. (ta de mégista) men det vigtigste.

I trykt udgave: Bind 1 side 82 linje 21

◀ **Assureren** : forsikren.

I trykt udgave: Bind 1 side 82 linje 28

◀ **Guddommens Medarbejdere** : Udtrykket Guds medarbejder findes tre steder i NT. I 1 Kor 3,9, hvor Paulus bruger det om sig selv og Apollos; i 2 Kor 6,1, hvor Paulus anvender det om sig selv og Timotheus; og endelig i 1 Thess 3,2, hvor Paulus benytter det om Timotheus. I alle tre tilfælde drejer det sig om deres forkyndelse. Tanken om, at den kristne arbejder sammen med Gud, er antydnet i Fil 2,13f.: »Arbejd med frygt og bæven på jeres frelse (...) For det er Gud, der virker i jer både at ville og at virke for hans gode vilje«.

I trykt udgave: Bind 1 side 82 linje 30

◀ **med Dunkraft** : med maskine el. maskinkraft.

I trykt udgave: Bind 1 side 82 linje 32

◀ **nys** : nylig, for kort tid siden.

I trykt udgave: Bind 1 side 83 linje 15

◀ **Mem. I, 2** : jf. Xenofon *Erindringer* 1,2,33-38.

I trykt udgave: Bind 1 side 83 linje 24

◀ **§ 36** : Xenofon *Erindringer* 1,2,36.

I trykt udgave: Bind 1 side 83 linje 26

◀ **μηδ' ἀποκρίνωμαι ... ποῦ ἔστι Κριτίας** : »Skal jeg så heller ikke svare, sagde han, hvis en ung mand skulle spørge mig, om jeg véd noget, fx hvor Charikles bor, eller hvor Kritias befinder sig?«

I trykt udgave: Bind 1 side 83 linje 26

◀ **φυλάττου ... ποιήσης** : »pas på, så du heller ikke selv reducerer kjerne«, jf. Xenofon *Erindringer* 1,2,37.

I trykt udgave: Bind 1 side 83 linje 31

◀ **det Bifrontiske** : det dobbeltsidige.

I trykt udgave: Bind 1 side 83 linje 34

◀ **medierer** : formidler.

I trykt udgave: Bind 1 side 84 linje 3

◀ **Samtalen med Aristipp, Mem. III, 8** : Xenofon *Erindringer* 3,8, hvor Sokrates for Aristippos udvikler begrebet om det gode og det skønne. Aristippos (o. 435-365 f.Kr.) var grundlægger af den kyrenæiske skole.

I trykt udgave: Bind 1 side 84 linje 7

◀ **§ 3** : Xenofon *Erindringer* 3,8,3.

I trykt udgave: Bind 1 side 84 linje 14

◀ **ἄρά γε ... ἀγαθόνγ.spml;** : »du spørger mig altså, sagde han [Sokrates], om jeg skulle kende til noget, som er godt mod feber?«

I trykt udgave: Bind 1 side 84 linje 14

◀ **det discursive Raisonement** : den middelbare, begrebsmæssige argumenteren.

I trykt udgave: Bind 1 side 84 linje 15

◀ **§ 6** : Xenofon *Erindringer* 3,8,6.

I trykt udgave: Bind 1 side 84 linje 17

◀ ἄρ' οὖν ... ἢ δὲ κακῶς : »Du mener med andre ord, sagde han [Aristippos], at selv en spand fyldt med skidt er godt? Ved Zeus er det så, svarede han [Sokrates], og jeg ville kalde et skjold af guld elendigt, hvis det ikke var skabt i overensstemmelse med dets funktion, i modsætning til den spand, som er skabt hensigtsmæssigt«.

I trykt udgave: Bind 1 side 84 linje 18

◀ **instar omnium** : lat. gælder for alle andre; som prototype.

I trykt udgave: Bind 1 side 84 linje 23

◀ **captieust** : underfundigt, flertydigt; spidsfindigt.

I trykt udgave: Bind 1 side 84 linje 25

◀ **for at gavne sin Omgivelse** : jf. Xenofon *Erindringer* 3, 8, 1, hvor følgende optakt findes: »Aristip satte engang et Forsøg paa at giendrive Sokrates, ligesom denne tilforn havde giendrevet ham: Sokrates, der intet mere ønskede, end altid at gavne sin Venner, svarede ved denne Leilighed ikke som hine, der alene tage sig i Agt for, ikke at fanges i deres Ord; men saaledes, at hans Tilhørere ved hans Tale kunde overbevises om deres Pligter, og veiledes til Dydens heldige Udøvelse«, *Bloch* s. 251.

I trykt udgave: Bind 1 side 85 linje 2

◀ **Empiriens**: erfarings- eller sanseerkendelsen.

I trykt udgave: Bind 1 side 85 linje 5

◀ **nedenoms** : som medfører fald, fiasko, ødelæggelse o.l.

I trykt udgave: Bind 1 side 85 linje 5

◀ **slette Uendelighed** : 82,5.

I trykt udgave: Bind 1 side 85 linje 5

◀ **Cordon** : militært udtryk om en kæde af tropper, der er draget omkring et område for at sikre det mod fjendtlige indfald el. for at hindre udbredelse af smitsom sygdom o.l.

I trykt udgave: Bind 1 side 85 linje 10

◀ **Mem. IV, 7** : Xenofon *Erindringer* 4,7, hvor Sokrates især anbefaler sine elever den praktiske visdom og fraråder dem at dyrke de spekulative videnskaber uden indflydelse på det daglige liv. Han opfordrer til studiet af geometri, astronomi og matematik, for så vidt disse discipliner kan være nyttige i livet.

I trykt udgave: Bind 1 side 85 linje 10

◀ **zum Gebrauch für Jedermann** : ty. til brug for hvem som helst.

I trykt udgave: Bind 1 side 85 linje 14

◀ **at ingen Hest ... som en Ven** : jf. Xenofon *Erindringer* 2,4,5, *Bloch* s. 156: »Hvilken Hest, for Exempel, ja hvilket Spand er saa nyttig og brugbar som en retskaffen Ven?«

I trykt udgave: Bind 1 side 85 linje 18

◀ **παιδεραστεῖν μετὰ φιλοσοφίας** : egl. »at elske unge mænd filosofisk«, sml. Platon *Faidros* 249a; *Platons Skrifter* bd. 6, s. 42, hvor det hedder: »... den, der i ærlig Søgen har stræbt efter Livsvisdom, eller som i Forening med denne Stræben har elsket de Unge«. Jf. *Ast* bd. 1, s. 176, hvor udtrykket findes i participium, ikke som her i infinitiv.

I trykt udgave: Bind 1 side 85 linje 23

◀ **den Vægt, Soc. ... lægger paa Geometrien** : jf. *Staten* 7. bog, 526cff. (*Platons Skrifter* bd. 5, s. 103f.).

I trykt udgave: Bind 1 side 85 linje 24

◀ **thi naar Geometrien ... gavner den ikke** : *Staten* 7. bog, 526e. SK oversætter fra *Ast*, jf. nedenfor. Væren er det evigt bestående; vorden alt, hvad der bliver til og altså forgår.

I trykt udgave: Bind 1 side 85 linje 26

◀ **Plato i Asts Udgave, 4de Bog Pag. 404** : Ast (89,5) bd. 4, s. 404; *Platons Skrifter* bd. 5, s. 104 (*Staten* 7. bog, 526e). SK mener med »4de Bog« det 4. bd.

I trykt udgave: Bind 1 side 85 linje 27

◀ **γένεσις** : gr. (génesis) tilbliven, vorden; det at noget bliver til.

I trykt udgave: Bind 1 side 85 linje 28

◀ **i det Følgende ... end 1000 Øine** : jf. *Staten* 7. bog, 527d f.; *Platons Skrifter* bd. 5, s. 105, hvor Sokrates bl.a. siger: »Du er virkelig morsom, sagde jeg; det ser ud, som om du var bange for Mængden og for at Folk skal tro, at det er unyttige Kundskaber, du vil forlange. Men det er i Virkeligheden ikke nogen ringe Sag, men det er svært at fatte Tillid til, at ethvert Menneske i sin Sjæl har et Organ, der bliver rensset og faar Liv ved disse Kundskaber, men svinder hen og mister Synsevnen ved de andre Sysler, et Organ, hvis Bevarelse er mere værd end nok saa mange Øjne; for det er det eneste, ved hvis Hjælp man kan se Sandheden«.

I trykt udgave: Bind 1 side 85 linje 29

◀ **Mem. II, 4. I, 3, 14** : I Xenofon *Erindringer* 2,4 demonstrerer Sokrates det nyttige i at skaffe sig gode venner og at vise omsorg for dem, man allerede har. I 1,3,14 hedder det: »Fremdeles raadede han dem, der ikke havde Styrke nok til at imodstaae Elskovs Drift, at de skulde holde sig allene til saadanne Gienstande, at Sielen aldrig kunde enten attraae dem, uden naar Naturen meget fordrede det, eller gjøre Indvendinger imod Legemetets Fordring. // Han selv derimod viste sig saaledes hærdet imod Vellyst, at han kunde afholde sig fra de smukkeste og deiligste Personer, ligesaa let, ja endnu lettere, end andre fra de grimme og hesligste«, *Bloch* s. 58f. Måske tænker SK på 3,11,5, hvor der falder en bemærkning om, at det er langt bedre at besidde en flok venner end en flok får, geder og køer.

I trykt udgave: Bind 1 side 85 linje 34

◀ **Symposiet** : *Symposion* (102,14) 177d f., *Heise* bd. 2, s. 55 (*Platons Skrifter* bd. 3, s. 95).

I trykt udgave: Bind 1 side 86 linje 1

◀ **ἔρωτικᾶ** : gr. (erōtiká) det erotiske; elskoven, kærlighedskunsten.

I trykt udgave: Bind 1 side 86 linje 1

◀ **Mem. III, 11** : jf. Xenofon *Erindringer* 3,11, hvor Sokrates samtaler med den smukke Theodota om den kunst at elske; i 3,11,17 fremhæver Sokrates sine elskovsmidler.

I trykt udgave: Bind 1 side 86 linje 2

◀ **Coquette** : kokette; kvinde, der søger at vinde opmærksomhed hos mænd eller at bejle til alles bifald.

I trykt udgave: Bind 1 side 86 linje 5

◀ **Alcibiades i Symposiet** : *Symposion* (102,14) 220a, jf. 214a; *Heise* bd. 2, s. 97, hvor Alcibiades om Sokrates fortæller: »Og naar der blev levet høit, forstod han ene ret at nyde; fornemmelig overgik han alle i at drikke, hvortil han dog først maatte nødes, og dog har ingen, hvilket er det forunderligste af alt, endnu seet Sokrates drukken«, jf. s. 85 (*Platons Skrifter* bd. 3, s. 144, jf. s. 137).

I trykt udgave: Bind 1 side 86 linje 11

◀ **drikke alle de Andre under Bordet** : jf. slutningen af *Symposion* (102,14) 223c f., *Heise* bd. 2, s. 103f. (*Platons Skrifter* bd. 3, s. 148), hvor Sokrates til sidst forlader selskabet, efter at også Aristofanes og Agathon er faldet i søvn.

I trykt udgave: Bind 1 side 86 linje 14

◀ **quantum satis** : lat. tilstrækkelig (passende) mængde.

I trykt udgave: Bind 1 side 86 linje 16

◀ **σωφροσύνη** : gr. (sōphrosýnē) forstandighed; selvbeherskelse.

I trykt udgave: Bind 1 side 86 linje 18

◀ **Cynicisme** : filosofisk retning opstået med Antisthenes (o. 455-360 f.Kr), der var discipel af Sokrates, og

Diogenes fra Sinope (o. 400-325 f.Kr.). De blev kaldt kynikere el. hundefilosoffer (gr. kyōn: hund) på grund af deres særegne, provokerende livsførelse, hvor de ved at løserive sig fra enhver afhængighed (af lyster, behov, meninger og sociale normer) stræbte efter selvtilstrækkelighed og ro i sindet. På grund af deres lidet borgerlige optræden regnedes de for skamløse og gemene.

I trykt udgave: Bind 1 side 86 linje 19

◀ **Mem. IV, 8, 8** : Xenofon *Erindringer* 4,8,8, hvor Sokrates befinder sig før den endelige dom. Han fremfører her: »Dersom jeg endnu skulde leve længere i Verden, maaskee maatte jeg da bære Alderdommens kummerfulde Byrder; maaskee vilde da min Hørelse svækkes, mit Syn mattes, og min Tænkraft sløves; maaskee blev jeg da tungnemmet og glemsom, og ringere end andre i de Ting, hvori jeg tilforn saa meget overgik alle andre; men var jeg ikke nu, uden at merke dette, ligesom levende død, og, følede jeg denne min Tilstand, hvor uselt og utilfreds maatte jeg ikke da henleve mine Dage?« *Bloch* s. 379.

I trykt udgave: Bind 1 side 86 linje 22

◀ **§ 3** : Xenofon *Sokrates' apologi* 3 (sml. *Erindringer* 4,8,4-7).

I trykt udgave: Bind 1 side 86 linje 23

◀ **hvorhos** : hvortil

I trykt udgave: Bind 1 side 86 linje 25

◀ **Christi guddommelige Taushed ... hans Anklagere** : Ifølge Matt 26,57-63 tav Jesus, da ypperstepræsterne og Rådet lod flere vidne mod ham.

I trykt udgave: Bind 1 side 86 linje 27

◀ **Mem. I, 2, 24** : Xenofon *Erindringer* 1,2,24.

I trykt udgave: Bind 1 side 86 linje 30

◀ **Symposiet (Plato overs. af Heise Pag. 97)** : *Heise* bd. 2, s. 97; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 144; *Symposion* 220a.

I trykt udgave: Bind 1 side 86 linje 31

◀ **Christiansfeldt** : lille by i Sønderjylland, der var kendt for sin herrnhutisme; provinsielt sted.

I trykt udgave: Bind 1 side 87 linje 4

◀ **sammensnærpende** : krympende sig sammen; indskrænkende.

I trykt udgave: Bind 1 side 87 linje 4

◀ **slugen paa** : forslugen, skrupsulten efter.

I trykt udgave: Bind 1 side 87 linje 5

◀ **Slagskygge** : det mørke omrids, en genstand kaster på en lysere baggrund; det negative modbillede.

I trykt udgave: Bind 1 side 87 linje 6

◀ **Sympathetiske** : egl. medlidende; samstemte, medfølede.

I trykt udgave: Bind 1 side 87 linje 9

◀ **Klangfiguren**: symmetriske figurer, som dannes i tørt sand strøet på en vandret glas- eller metalplade, når man med en violinbue stryger på kanten af pladen og sætter den i svingninger. Fænomenet blev påvist 1787 af den ty. fysiker E.F.F. Chladni og diskuteret bl.a. af H.C. Ørsted, som i 1808 fik Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskabs sølvmedalje for sin afhandling »Forsøg over Klangfigurerne« i *Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskabs Skrifter for Aar 1807 og 1808* bd. 5, Kbh. 1810, s. 31-64.

I trykt udgave: Bind 1 side 87 linje 19

◀ **uendelige, absolute Negativitet** : Hegel (96,6) anvender denne betegnelse som en bestemmelse af Solgers (340,16) ironiske standpunkt, men ikke som en bestemmelse af begrebet ironi i almindelighed, jf. indledningen til *Vorlesungen über die Ästhetik* bd. 1 i *Werke* bd. 10,1, s. 89f. (*Jub.* bd. 12, s. 105f.; *Suhr.* bd. 13, s. 98), hvor det hedder: »Solger war nicht (...) mit oberflächlicher philosophischer Bildung zufrieden,

sondern sein ächt spekulatives innerstes Bedürfniß drängte ihn in die Tiefe der philosophischen Idee hinabzusteigen. Hier kam er auf das dialektische Moment der Idee, auf den Punkt, den ich 'unendliche absolute Negativität' nenne, auf die Thätigkeit der Idee, sich als das Unendliche und Allgemeine zu negiren zur Endlichkeit und Besonderheit, und diese Negation ebenso sehr wieder aufzuheben, und somit das Allgemeine und Unendliche im Endlichen und Besondern wieder herzustellen«.

I trykt udgave: Bind 1 side 87 linje 21

◀ **(Mem. III, 5, 24)** : Xenofon *Erindringer* 3,5,24; I Xenofon *Erindringer* 3,5 fremstilles Sokrates i samtale med Perikles, statsmanden Perikles' søn. Henvisningen gælder Perikles' bemærkning til Sokrates om, at han nok har gennemskuet hans formaninger og har i sinde at udbedre sine manglende kundskaber, så han kan blive en god hærfører.

I trykt udgave: Bind 1 side 87 linje 27

◀ **(Mem. III, 6)** : Xenofon *Erindringer* 3,6; Sokrates får Glaukon til at indse, at han ikke uden videre kan give sig i kast med politik, da han mangler både forberedelse og viden.

I trykt udgave: Bind 1 side 87 linje 28

◀ **den, der har Mod til at ofre Livet, frelser Livet** : spiller måske på Matt 16,25 (301,22).

I trykt udgave: Bind 1 side 87 linje 29

◀ **Orpheus** : den ældste gr. musiker og sanger, der af Apollon fik den lyre, hvormed han fortryllede naturen og overtalte døds gudinden Persefone til at lade ham føre sin afdøde hustru Eurydike med tilbage til livet. På vejen op brød han imidlertid sit løfte om ikke at se sig tilbage, og da forsvandt hun, og han kunne ikke længere mane hende frem. Tilbage i livet blev han af thrakiske bakkantinder flået i stykker, og hans afrevne hoved førtes af strømmen til Lesbos, lyrikkens ø.

I trykt udgave: Bind 1 side 87 linje 30

◀ **Guderne viste ham ... ofre Livet af Kjærlighed** : jf. Platon *Symposion* 179d (*Platons Skrifter* bd. 3, s. 98); *Heise* bd. 2, s. 17f.: »Saaledes ære ogsaa Guderne ganske fortrinlig den Iver og Dyd, som har sin Grund i Kjærlighed. Orpheus derimod, Oeagros's Søn, sendte de tilbage fra Hades med uforrettet Sag, og viste ham blot et Skyggebillede af hans Huustro, for hvis Skyld han frivillig var stegen ned, men gav ham ikke hende selv tilbage; thi de ansaae ham for en kjælen Citharspiller, der ikke havde haft Mod, som Alkestis, til at opoffre Livet af Kjærlighed, men hellere ikke havde udtænkt, hvorledes han levende kunde nedstige til Hades. Derfor lode de ham ogsaa til Straf falde for Qvindehaand«.

I trykt udgave: Bind 1 side 87 linje 31

◀ **Mem. III, 13** : Xenofon *Erindringer* 3,13, hvor Xenofon anfører nogle af Sokrates' sindrige svar og kløgtige indfald ved forskellige lejligheder. Sokrates bringer i disse korte samtaler en række mennesker, som klager over daglige fortrædeligheder, til fornuft.

I trykt udgave: Bind 1 side 88 linje 3

◀ **Skolemesteren i Alferne** : I J.L. Heibergs *Alferne. Eventyr-Comedie i een Act* (1835) styrter skolemester Grimmemann »Fjorten hundrede Fod« ned og befinder sig pludselig blandt bjergtrolde, jf. Heiberg *Skuespil* bd. 1-7, Kbh. 1833-41, ktl. 1553-1559; bd. 6, 1836, s. 24.

I trykt udgave: Bind 1 side 88 linje 5

◀ **approximatoriske til** : tilnærmet til.

I trykt udgave: Bind 1 side 88 linje 6

◀ **Mem. IV, 4, Samtalen med Hippias** : I Xenofon *Erindringer* 4,4 samtaler Sokrates med sofisten Hippias om retfærdighed og identificerer retfærdigheden med statens love.

I trykt udgave: Bind 1 side 88 linje 7

◀ **smlgn. § 14** : Xenofon *Erindringer* 4,4,14, hvor det hedder: »Men, svarede Hippias, hvorledes kan nogen have et saa alvorligt og ærværdigt Begreb om Lovene og den Lydighed, som vises dem, da man dog seer, at Lovgiverne selv ofte igjen afskaffe og forandre dem? – Sokrates svarede: Men begynde ikke og Staterne ofte Krig, og slutte siden Fred? – Jo ganske vist. – Altsaa, naar Du dadler dem, der adlyde og følge Lovene, fordi disse undertiden forandres og ophæves, gjør Du jo det samme, som om Du vilde dadle de kiekke Soldater, der vise Orden og Mandighed i Krigen, paa den Grund, at Krigen tilsidst ophører og omskiftes til Fred? eller

laster Du maaskee og de Helte, der i Krigstider tapperligen forsvare deres Fædreland?» *Bloch* s. 345f.

I trykt udgave: Bind 1 side 88 linje 12

◀ **§ 24** : Xenofon *Erindringer* 4,4,24, hvor Sokrates ræsonnerer således: »Vi ville nu gaa videre: er det ikke allevegne en Lov, at giengielde de Velgierninger, som andre have beviist os? (...) Ikke destomindre overtrædes ofte denne Lov; men dens Overtrædere blive og haardt nok straffede, naar de nemlig see sig forladte af deres beste Venner, og nødes til at løbe efter andre, som hade og afskye dem. Ere dog ikke de, der gjøre vel mod dem, de omgaaes, sande Venner; og blive ikke de, som forsømme at bevise saadanne gode Venner Gientienester, for deres Utaknemmeligheds skyld afskyede, endskiønt de, drevne af Egennytte og for at fremme deres Fordeel, ivrigen vedblive at søge hines Venskab?» *Bloch* s. 351.

I trykt udgave: Bind 1 side 88 linje 15

◀ **harmonia præstabilita** : 78,2.

I trykt udgave: Bind 1 side 88 linje 17

◀ **hvor der ikke er Forandring ... Omskiftelse** : spiller på Jak 1,17, hvor det om Gud hedder, at hos »Lysenes Fader« er der ikke »Forandring eller Skygge af Omskiftelse« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 1 side 88 linje 20

◀ **Mem. IV, 2** : Xenofon *Erindringer* 4,2, hvor Sokrates belærer den unge Euthydemos. Det overordnede tema er retfærdigheden, som belyses ved en række forskellige situationer og emner: At man godt kan forsvare at bruge bedrag, når hensigten er god, som ved opmuntring af en hær (jf. fx 4,2,17); det fordelagtige ved selverkendelsen (jf. 4,2,24-30); godt og ondt (jf. 4,2,31f.); visdom (jf. 4,2,33); lyksalighed (jf. 4,2,34f.); den demokratiske forfatning (jf. 4,2,36-39). Endvidere bliver det tvetydige, der ligger i visse fordele, fremdraget, fx i skønheden, der kan være til plage for den skønne (jf. 4,2,35), eller rigdommen, som snarere burde bestå i nøjsomhed (jf. 4,2,38). Sokrates får til sidst den uvillige Euthydemos til at indse sin uvidenhed og behovet for at omgås Sokrates for sin opdragelses skyld.

I trykt udgave: Bind 1 side 88 linje 25

◀ **især § 22** : jf. Xenofon *Erindringer* 4,2,22, hvor Sokrates i samtale med Euthydemos udvikler dette: »Kiender Du nogle Mennesker, man kalder pøbelagtige og slaviske? – Ja, ganske vist. – Er det Kundskab og Indsigt, eller Uvidenhed og Dumhed, som gjør at man tillægger dem dette foragtelige Navn? – Deres Uvidenhed er Aarsagen, hvad andet? – Men hvilket Slags Uvidenhed? er det maaskee fordi de ikke have lært Smedehaandverket? – Langt fra. – Eller fordi de ikke forstaae Tømmerhaandverket? – Ikke heller derfor. – Maaskee fordi de ikke kunne sye Skoe? – Ingen af disse Ting er Aarsagen, tvertimod: de allerfleste, som drive de nylig nævnte Haandteringer, regnes jo til Pøbelens og Slavernes Klasse. – Altsaa maae vel dette foragtelige Navn egentlig passe sig paa dem, der intet kiender til Dyd og Velanstændighed? – Mig synes saa i det mindste«, *Bloch* 313f.

I trykt udgave: Bind 1 side 88 linje 25

◀ **Mem. IV, 4, 6** : Xenofon *Erindringer* 4,4,6.

I trykt udgave: Bind 1 side 88 linje 26

◀ **ἔτι γὰρ ... τὰ αὐτὰ λέγεις** : »Og er det rigtigt, sagde han, Sokrates, at du stadig siger de samme ting som jeg har hørt dig sige for så længe siden? Og Sokrates svarede: kære Hippias, ikke nok med det, men jeg gør noget, som er endnu forfærdeligere, jeg taler også om de samme ting; men, måske fordi du ved mange ting, så taler du aldrig om det samme«.

I trykt udgave: Bind 1 side 88 linje 26

◀ **Gorgias** : Platons dialog *Gorgias* findes i *Heise* (89,5) bd. 3, s. 3-200, hvorfra der sidenhen citeres; *Platons Skrifter* bd. 2, s. 117-217. Gorgias fra Leontinoi i Sicilien (o. 483-376 f.Kr.), som dialogen er opkaldt efter, var en berømt sofist, hvis virke i Athen nåede sit højdepunkt i 427 f.Kr. Der sigtes her til *Gorgias* 490e; *Platons Skrifter* bd. 2, s. 172, hvor det dog er Kallikles, som Sokrates taler med: »Kallikles: Som du dog altid siger det samme, Sokrates! / Sokrates: Ja, Kallikles, det gør jeg. Og mere end det, jeg siger det samme om de samme Ting«.

I trykt udgave: Bind 1 side 88 linje 31

◀ **διὰ τὸ πολυμαθῆς εἶναι** : »i kraft af at vide mange ting«.

I trykt udgave: Bind 1 side 88 linje 32

◀ **Perspektivkasse** : kasse forsynet med kighuller, undertiden også med musik, og som ofte blev trillet rundt på en vogn, fx i Dyrehaven. Mod betaling kunne folk kigge ind i kassen, hvor de så nogle vidunderlige billeder typisk med skildringer af verdenshistoriens optrin ledsaget af perspektivkassemandens dramatiske fortælling.

I trykt udgave: Bind 1 side 89 linje 2

◀ **Plato** : gr. filosof (427-347 f.Kr.). Han var elev af Sokrates, og det fortælles, at han ved mødet med Sokrates i 408 f.Kr. blev vendt bort fra poesien til filosofien. Han grundlagde i 387 f.Kr. Akademiet i Athen, og blandt hans elever var Aristoteles (174,32). Hans dialoger, der i den traditionelle overlevering er inddelt efter tematiske og æstetiske kriterier i ni grupper med fire i hver, blev i den tyske romantik, som indleder den moderne Platonforskning, taget op til fornyet studium. I *BI* knytter SK primært an til en halv snes dialoger, der her så vidt muligt citeres i dansk oversættelse; ellers citeres fra den græske tekst. Den danske oversættelse er foretaget af Carl Johan Heise (1787-1857) og udkom i otte bind i perioden 1830-1859 med titlen *Udvalgte Dialoger af Platon* (forkortet *Heise*), hvoraf SK citerer de tre første bind udgivet henholdsvis 1830 (*Faidon* (122,6), *Kriton* (114,29) og *Alkibiades II* (223,28)), 1831 (*Symposion* (102,14) og *Protagoras* (113,20)) og 1838 (*Gorgias* (88,31)), ktl. 1164-1166. Ved andre dialoger (*Faidros* (96,29), *Theaitetos* (252,34), *Sokrates' Forsvarstale* (138,1) og *Staten* (163,1)) citeres den græske tekst i Friedrich Asts (122,28) græsk/latinske udgave *Platonis quae exstant opera* bd. 1-11 (forkortet *Ast*), Leipzig 1819-32, ktl. 1144-1154. Oversættelser fra græsk foretages efter *Platons Skrifter*, udg. ved Carsten Høeg og Hans Ræder, bd. 1-10, Kbh. 1992 [1932-41], ligesom der gives dobbelthenvielse til denne udgave. Hvor oversættelsen ikke følger *Platons Skrifter*, henvises der til stedet i denne med et »sml.«

I trykt udgave: Bind 1 side 89 linje 5

◀ **attraperet** : opfanget.

I trykt udgave: Bind 1 side 89 linje 6

◀ **Forliebelse** : forelskelse.

I trykt udgave: Bind 1 side 89 linje 10

◀ **eminus et quasi per transennas** : lat. på afstand og ligesom gennem et gitter.

I trykt udgave: Bind 1 side 89 linje 13

◀ **Lise** : lindring.

I trykt udgave: Bind 1 side 89 linje 18

◀ **det Barn, Abraham a Sancta Clara ... i Modersliv igjen** : Abraham a Sancta Clara, pseudonym for Ulrich Megerle, østr. gejstlig og forfatter (1644-1709). Der sigtes til *Abraham à St. Clara's Sämmtliche Werke* bd. 1-22, Passau 1835-54, ktl. 294-311; bd. 8, s. 14, hvor det hedder: »Die Naturerfahrnen schreiben, daß ein Kind, noch in Mutterleib eingeschränkt, nicht anders liege und das Maul hänge, als wie ein Melancholischer, zeigt damit dieser winzige Lebensscolar schon an, daß er dessenthalben in diesem neunmonatlichen Arrest pfnotte, um weilen sein erst erworbenes Leben schon worden eine Vigil des Todes«. Sml. et brev (d. 5. jan. 1778) fra Lessing (96,18) til broderen Karl Gotthelf Lessing i *Gotthold Ephraim Lessing's sämmtliche Schriften* bd. 1-32, Berlin 1825-28, ktl. 1747-1762; bd. 28, 1836, s. 327f.

I trykt udgave: Bind 1 side 89 linje 27

◀ **ad intra** : lat. indadtil.

I trykt udgave: Bind 1 side 90 linje 4

◀ **Deriverede** : afledte, udledte.

I trykt udgave: Bind 1 side 90 linje 8

◀ **det Ursprüngliche** : ty. det oprindelige.

I trykt udgave: Bind 1 side 90 linje 9

◀ **Reciprocitet** : gensidighed.

I trykt udgave: Bind 1 side 90 linje 12

◀ **status absolutus** : lat. fuldkommen tilstand; i hebraisk grammatik om et ord, som står for sig.

I trykt udgave: Bind 1 side 90 linje 13

◀ **status constructus** : lat. sammensat tilstand; i hebraisk grammatik om et ord, som er forbundet med et andet.

I trykt udgave: Bind 1 side 90 linje 14

◀ **Christus blæser ... den Hellig-Aand** : ifølge Joh 20,22 blæste den opstandne Jesus ånde i (NT-1819 »aandede paa«) disciplene og sagde til dem: »Modtag Helligånden«.

I trykt udgave: Bind 1 side 90 linje 21

◀ **Christus siger ... stat op og gaa** : ifølge Matt 9,6f. sagde Jesus til en lam mand: »Rejs dig, tag din seng og gå hjem!«

I trykt udgave: Bind 1 side 90 linje 22

◀ **paralytiske** : lamme, værkbrudne.

I trykt udgave: Bind 1 side 90 linje 25

◀ **aliud ... clausum** : lat. »ét fremme på tungen, et andet indelukket i hjertet«. Jf. den rom. historiker fra 1. årh. Sallust (Cajus Sallustius Crispus) *Catalina* 10., 5; *Sallusts Catilinariske Krig*, oversat af Rasmus Møller, Kbh. 1811, ktl. 1273, s. 15f.

I trykt udgave: Bind 1 side 90 linje 29

◀ **impulserende** : tilskyndende.

I trykt udgave: Bind 1 side 91 linje 2

◀ **daterende** : afgørende, sættende et nyt tidsafsnit i individets historie.

I trykt udgave: Bind 1 side 91 linje 2

◀ **Kildespring til et evigt Liv** : spiller på Joh 4,14, hvor Jesus siger, at det vand, han vil give, skal i den, der vil drikke det, blive »en Kilde af Vand, som opvælder til et evigt Liv« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 1 side 91 linje 3

◀ **Socrates' Moder Phænareta var Gjordemoder** : jf. Platon *Theaitetos* 149a (*Platons Skrifter* bd. 6, s. 102), hvor det hedder: »Sokrates: Kære, dumme Theaitetos, har du da ikke hørt, at jeg er Søn af en meget agtet og respektindgydende Jordemoder, Fainarete? // Theaitetos: Jo, saa meget har jeg nok hørt. // Sokrates: Men aabenbart ikke, at ogsaa jeg udøver den samme Kunst?«

I trykt udgave: Bind 1 side 91 linje 10

◀ **Sameier (...)** i : medejer af.

I trykt udgave: Bind 1 side 91 linje 19

◀ **Species** : lat. art, slags.

I trykt udgave: Bind 1 side 91 linje 26

◀ **Pæderasti** : mænds kærlighed til unge mænd.

I trykt udgave: Bind 1 side 91 linje 27

◀ **Symposiet (Heise Pag. 21)** : *Heise* bd. 2, s. 21, hvorfra passagen »Disse elske ... den første Ynglingsalder« er citeret; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 100 (*Symposion* 181d).

I trykt udgave: Bind 1 side 91 linje 31

◀ **al Erkjendelse er Erindring** : jf. fx *Menon* 81cff. (*Platons Skrifter* bd. 2, s. 263) og *Faidon* 72eff. (*Platons Skrifter* bd. 3, s. 182). SK bringer senere (jf. *Bl*, *SKS* 1, 129f.) den sidstnævnte passage fra Heises oversættelse.

I trykt udgave: Bind 1 side 92 linje 5

◀ **Diogenes af Laerte** : Diogenes Laërtios (3. årh. e.Kr.), gr. forfatter. Han skrev en filosofihistorie, som er den eneste overleverede fra antikken. Den er oversat til dansk af Børge Riisbrigh under titlen *Diogen Laërtses filosofiske Historie, eller: navnkundige Filosofers Levnet, Meninger og sindrige Udsagn, i ti Bøger*, overs. af B. Riisbrigh, udg. af B. Thorlacius, bd. 1-2, (forkortet *Riisbrigh*), Kbh. 1812, ktl. 1110-1111. Den omtalte inddeling af Platons dialoger findes i 3. bog, s. 50.

I trykt udgave: Bind 1 side 92 linje 19

◀ **δραματικοί og διηγηματικοί** : gr. dramatiske og diegematiske (fortællende).

I trykt udgave: Bind 1 side 92 linje 19

◀ **Symposiet** : 102,14.

I trykt udgave: Bind 1 side 92 linje 22

◀ **Phædon** : 122,6.

I trykt udgave: Bind 1 side 92 linje 22

◀ **anførte Skrift Pag. 122 Anm.** : *Das Christliche des Platonismus*, s. 122 (noten), hvor også inddelingen hos Diogenes Laërtios findes gengivet.

I trykt udgave: Bind 1 side 92 linje 24

◀ **Eben deßwegen ... sich tragen** : »Netop derfor synes dialogerne af den anden art, de diegematiske, i hvilke den egentlige dialog kun gives i en fortælling, ligesom Platon i Symposion lægger alt i munden på Apollodoros, i Faidon lader Faidon, Echekrates og nogle andre fortælle, hvad Sokrates sagde den sidste dag til sine venner, og hvad der hændte med ham, i kraft af deres form af sig selv at lade forstå, at de har en mere historisk karakter«. Baur skriver, at (Platon) i Faidon lader Faidon fortælle (til) Echekrates og nogle andre (»im Phædon den Phædon dem Echekrates und einigen andern«, medens SK citerer det som, at Faidon og Echekrates og nogle andre fortæller (»in Phædon den Phædon, den Echekrates und einige andere«). Baur's version er den korrekte.

I trykt udgave: Bind 1 side 92 linje 24

◀ **die äußere Handlung** : »den ydre handling«. Baur skriver i den ovennævnte note: »Bei den dramatischen Dialogen versteht es sich von selbst, daß die äußere Handlung bloße Dichtung ist«.

I trykt udgave: Bind 1 side 92 linje 34

◀ **Observation af Baur** : i ovennævnte note.

I trykt udgave: Bind 1 side 93 linje 3

◀ **Wenn nun ... geschlossen werden** : »Men om nu også Platon under hensyntagen til denne historiske grund gav disse dialoger netop denne form, så kan der dog ikke heraf sluttes til helhedens historiske karakter«.

I trykt udgave: Bind 1 side 93 linje 3

◀ **Dichotomi** : tvedeling, todeling.

I trykt udgave: Bind 1 side 93 linje 22

◀ **Trichotomi** : tredeling. Den spekulative, metodiske tredeling forbindes især med Hegels og hegelianernes såkaldte absolute metode.

I trykt udgave: Bind 1 side 93 linje 22

◀ **det Afsnit, der begynder Pag. 90** : dvs. bogens 2. afsnit: »Die Verwandtschaft des Platonismus mit dem Christenthum in Hinsicht der Bedeutung, welche der Person des Sokrates von Plato gegeben wird«.

I trykt udgave: Bind 1 side 93 linje 32

◀ **Pag. 90 og 91** : På disse to sider diskuterer Baur slægtskabet mellem kristendom og platonisme med udgangspunkt i den betydning, som de hver især tillægger en historisk person. Ligesom kristendommen knytter an til Kristus som autoritet, således tager platonismen ifølge Baur afsæt i Sokrates. På s. 92f. viser Baur, hvordan Platon også forbinder sig til folkebevidsthedens autoritet, hvilket kan ses af hans forkærlighed for det mytiske.

I trykt udgave: Bind 1 side 93 linje 32

◀ **Pag. 98** : Baur viser her, hvordan den ejendommelige form i Platons Skrifter må forklares ved påvirkningen fra Sokrates' filosofiske metode.

I trykt udgave: Bind 1 side 93 linje 33

◀ **Abbreviatur** : forkortelse.

I trykt udgave: Bind 1 side 94 linje 4

◀ **at Socrates saa ofte ... men ikke at samtale** : jf. især *Gorgias* 448df. og 471d (*Heise* bd. 3, s. 7 og s. 63; *Platons Skrifter* bd. 2, s. 119 og s. 147), men også *Protagoras* 334c-e (*Heise* bd. 2, s. 160; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 52f.).

I trykt udgave: Bind 1 side 94 linje 12

◀ **versus rerum ... canoræ** : lat. »indholdstomme vers og klangfuldt vrøvl«. Jf. Horats *Ars poetica* (om digterkunsten) v. 322.

I trykt udgave: Bind 1 side 94 linje 15

◀ **gridske paa** : ivrige efter.

I trykt udgave: Bind 1 side 94 linje 20

◀ **kan sætte alle Seil til ... Landet af Sigte** : Jf. *Heise* bd. 2, s. 166f., hvor Hippias fører ordet: »Jeg beder og raader Eder derfor, Protagoras og Sokrates, at I ville lade os, som Voldgiftsmænd, bilægge Eders Strid, saa at hverken Du fordrer den strænge Foredragsmaade, den altfor sammentrængte Korthed, ifald den ikke maatte behage Protagoras, men giver noget efter og slapper Talens Tøiler, for at den modigere og i skjønnere Bevægelser kan tumle sig, men at paa den anden Side Protagoras heller ikke sætter alle Seil til og for en strygende Vind flygter ud paa Sandhedens Dyb, hvor han taber Landet af Sigte – men at I begge styre en Middelcours« (*Protagoras* 338a, hvor Platons formulering lyder »paa Ordenes aabne Hav«, *Platons Skrifter* bd. 1, s. 56).

I trykt udgave: Bind 1 side 94 linje 21

◀ **Begyndelsen af Gorgias** : *Gorgias* 448aff. (*Platons Skrifter* bd. 2, s. 118ff. *Heise* bd. 3, s. 5f.), hvor Chairephon på vegne af Sokrates spørger Gorgias: »Siig mig, Gorgias, er det sandt, hvad Kallikles siger, at Du tilbyder Dig at svare paa Alt, hvad man spørger Dig om? *Gorgias*: Det er sandt, Chairephon. Det var just det, hvortil jeg nylig tilbød mig, og jeg tilføier, at i mange Aar har Ingen kunnet spørge mig om noget, der var mig nyt. *Chairephon*: Saa maa Du vistnok kunne svare med megen Lethed, Gorgias. *Gorgias*: Derpaa kan Du jo gjøre et Forsøg, Chairephon. *Polos*: Ved Zeus, Chairephon, ifald Du vil, hellere med mig, thi Gorgias, troer jeg, maa være træt, da han nylig har foredraget saa meget. *Chairephon*: Hvorledes, Polos, troer Du at kunne svare bedre, end Gorgias? *Polos*: Hvad gjør det til Sagen, naar jeg kun svarer godt nok for Dig? *Chairephon*: Intet; saa svar da, naar Du endelig vil. *Polos*: Spørg«.

I trykt udgave: Bind 1 side 94 linje 23

◀ **Symposiet (Heise Pag. 60 ned. og 61 øv.)** : *Heise* bd. 2, s. 60f., hvorfra passagen »Agathon: jeg kan ikke ... meget let« er citeret; *Symposiet* 201c (*Platons Skrifter* bd. 3, s. 123).

I trykt udgave: Bind 1 side 94 linje 25

◀ **Protagoras (Heise Pag. 152)** : *Heise* bd. 2, s. 152, hvorfra passagen »Dog hvad gjør ... dette 'dersom'« er citeret; *Protagoras* 331c (*Platons Skrifter* bd. 1, s. 47). Hos Heise indleder Sokrates sin replik med: »Nei, ikke saaledes, sagde jeg; (...)«. SK har udeladt kommaet efter »saaledes«.

I trykt udgave: Bind 1 side 94 linje 27

◀ **Protagoras (Heise Pag. 160)** : *Heise* bd. 2, s. 160, hvorfra passagen »da han ... skal følge Dig« er citeret. Parentesen er SKs; *Protagoras* 334c (*Platons Skrifter* bd. 1, s. 52).

I trykt udgave: Bind 1 side 94 linje 33

◀ **Concentricitet** : det forhold at flere cirkler har fælles centrum.

I trykt udgave: Bind 1 side 95 linje 4

◀ **Gorgias (Heise Pag. 21)** : *Heise* bd. 3, s. 21f., hvorfra passagen »Men det maa ikke ... meest passende«

er citeret; *Gorgias* 454b f. (*Platons Skrifter* bd. 2, s. 126f.).

I trykt udgave: Bind 1 side 95 linje 14

◀ **Gorgias (Heise Pag. 68)** : *Heise* bd. 3, s. 68, hvorfra passagen »vakkre Polos, ... frem imod mig« er citeret. Udråbstegnet er SKs; *Gorgias* 473d (*Platons Skrifter* bd. 2, s. 150).

I trykt udgave: Bind 1 side 95 linje 22

◀ **Længere hen (Pag. 68)** : *Heise* bd. 3, s. 68f., hvorfra passagen »Socrates: hvad er det ... at gjendrive det?« er citeret; *Gorgias* 473e-474a (*Platons Skrifter* bd. 2, s. 150).

I trykt udgave: Bind 1 side 95 linje 25

◀ **Socrates (Pag. 68)** : *Heise* bd. 3, s. 68, hvorfra passagen »o Polos, ... lader jeg fare« er citeret; *Gorgias* 473c-474a (*Platons Skrifter* bd. 2, s. 150).

I trykt udgave: Bind 1 side 95 linje 30

◀ **Hegel** : Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831), ty. filosof, 1801-05 privatdocent og 1806 ekstraordinær prof. i Jena, 1807-08 redaktør for »Bamberger Zeitung«, 1808-16 rektor for gymnasiet i Nürnberg, 1816-18 prof. i Heidelberg og indtil sin død prof. ved universitetet i Berlin. Han begyndte o. 1800 at arbejde på et selvstændigt filosofisk forfatterskab, hvori kernepunktet var tanken om, at det centrale i tilværelsen (det absolutte) er ånd, og at det absolutte er af dialektisk art, dvs. er i en stadig fremadskridende udvikling. Med dette udgangspunkt var det hans bestræbelse ved en særlig metode at samle de filosofiske synspunkter i et stort system, omfattende såvel den materielle som den åndelige verden. I de to dele af *BI* knytter SK primært an til de steder i Hegels værker, hvor hhv. Sokrates-problematikken og den romantiske ironi (282,25) er behandlet. Det drejer sig i 1. del først og fremmest om *Geschichte der Philosophie* bd. 2, hvor kapitlet om Sokrates er det væsentlige, men hvor også kapitlerne om sofisternes og om Platon er vigtige (186,32). Endvidere inddrages bestemte partier af *Philosophie der Geschichte* (211,33) samt af *Philosophie des Rechts* (211,30). Når der i det følgende bliver henvist til Hegel, vil der blive givet en tre-dobbelt henvisning: Først til udgaven, SK selv benyttede, nemlig *Werke, Vollständige Ausgabe* bd. 1-18 (forkortet *Werke*), udg. Ludwig Boumann, Friedrich Förster, Eduard Gans, Karl Hegel, Leopold von Henning, Heinrich Gustav Hotho, Philipp Marheineke, Karl Ludwig Michelet, Karl Rosenkranz og Johannes Schulze, Berlin 1832-45, ktl. 549-565 og 1384-1386; dernæst til *Sämtliche Werke. Jubiläumsausgabe in zwanzig Bänden* bd. 1-20 (forkortet *Jub.*), udg. Hermann Glockner, 3. oplag, Stuttgart 1958 [1927-40]; og endelig til *Werke in zwanzig Bänden. Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft* bd. 1-20 (forkortet *Suhr.*), red. Eva Moldenhauer og Karl Markus Michel, Frankfurt a. M. 1969-71.

I trykt udgave: Bind 1 side 96 linje 6

◀ **det Negative hos Hegel** : Negationen, benægtelsen, spiller en stor rolle i Hegels filosofi, idet det »negative«, negativiteten, betragtes som et grundelement i det absolute og derfor er af væsentlig betydning ved bestemmelsen af hele tilværelsens karakter. I den »dialektiske« metode, hvorved det absolute ruller sig selv op, er det negative det egl. fremadrivende moment. Det åbenbarer sig i begrebet, efter at dette er bestemt mere umiddelbart, et modsætnings- eller modsigelsesforhold, som det i sin umiddelbarhed, i sin »An sich-Sein«, dækker over, hvorved begrebet drives over i sin modsætning, sin »negation«, og først ved en spekulativ-»fornuftig« negation af negationen kommer begrebet op i den højere enhed, hvor såvel det umiddelbares som de negatives begrebsmomenter ses som forligede (formidlede, forsonede), idet de uden modsigelse kan bestå som momenter i det højere begreb. Således hele vejen op gennem systemet: det negative er ufuldkommenheden, men også drivkraften i overvindelsen af denne.

I trykt udgave: Bind 1 side 96 linje 6

◀ **ad intra** : lat. indadtil.

I trykt udgave: Bind 1 side 96 linje 8

◀ **Lessing ... besvare det** : Gotthold Ephraim Lessing (1729-81), ty. forfatter, dramatiker, kritiker og filosof. Der sigtes til »Eine Duplik« i *G. E. Lessings sämtliche Schriften* (89,27) bd. 5, s. 98, hvor det hedder: »ein andres ist, auf etwas antworten; ein andres, etwas beantworten«.

I trykt udgave: Bind 1 side 96 linje 18

◀ **Som Phædros ... Symposiet (Heise Pag. 47)** : *Heise* bd. 2, s. 47, hvorfra passagen »o kjære Agathon! ... især en Smuk« er citeret; *Symposion* 194d (*Platons Skrifter* bd. 3, s. 115).

I trykt udgave: Bind 1 side 96 linje 24

◀ **Phædrus** : SK citerer i det følgende fra *Faidros i Platonis quae exstant opera* (89,5) bd. 1, s. 124-255; *Platons Skrifter* bd. 6, s. 13-84.

I trykt udgave: Bind 1 side 96 linje 29

◀ **Ast 1 D. Pag. 148 § 237 C** : *Ast* bd. 1, s. 148; *Platons Skrifter* bd. 6, s. 26 (*Faidros* 237c).

I trykt udgave: Bind 1 side 96 linje 30

◀ **περὶ παντός ... ἀμαρτάνειν ἀνάγκη** : »Det gælder ved ethvert Spørgsmaal, min Dreng, at der kun er eet Grundlag for en ordentlig Overvejelse: man maa gøre sig klart, hvad det er, man skal overveje; ellers kan man selvfølgelig ikke naa til noget Resultat«.

I trykt udgave: Bind 1 side 96 linje 31

◀ **Ugelspil** : Der sigtes til de tyske folkebøgers beretning om, hvorledes den spøgefulde helt Tiile Ugelspegel driver omkring med det ene ærinde at narre folk. Han finder således på at sende en indbydelse til alle skræddere, der vil lære skrædderkunsten at kende. Da alle er forsamlet, holder Ugelspegel en tale: »I ærlige Mænd af Skræderembedet, I skulle mærke og forstaae, at naar I have en Sax, Alen, Traad, Fingerbøl og en Naal, saa have I Redskab nok til eders Embede, thi det er ingen Kunst at overkomme det, men det skikker sig vel, om I skulle bruge eders Embede, men denne Kunst skal I have af mig og have mig i eders Hukommelse, naar I have traadet Naalen, saa glemmer ikke, at I jo slaaer en Knude på den ene Ende, eller gjør I mange Sting forgieves, saa har Traaden ingen Skyld at han gaae af Naalen«. Jf. *Underlig og selsom Historie, om Tiile Ugelspegel. En Bondes Søn, barnefødt udi det land Brunsvig, Kbh. u.å. [formentlig ml. 1812 og 1842], ktl. 1469, s. 82f.*

I trykt udgave: Bind 1 side 96 linje 33

◀ **copulerer** : forbinder, forener.

I trykt udgave: Bind 1 side 97 linje 6

◀ **alternerende** : vekslende, skiftende.

I trykt udgave: Bind 1 side 97 linje 8

◀ **alternò pede** : lat. »med skiftende fod«. Jf. Horats *Oder* 1,4,7.

I trykt udgave: Bind 1 side 97 linje 9

◀ **Halten til begge Sider** : spiller på profeten Elias' opråb til det israelitiske folk, 1 Kong 18,21: »Hvor længe vil I halte til begge sider? Hvis det er Herren, der er Gud, så følg ham; hvis det er Ba'al, så følg ham!«

I trykt udgave: Bind 1 side 97 linje 9

◀ **Reciprocitet** : gensidighed.

I trykt udgave: Bind 1 side 97 linje 18

◀ **pronomèn reciprocum** : lat. gensidigt tilbagevisende stedord (fx »hinanden«).

I trykt udgave: Bind 1 side 97 linje 18

◀ **casus obliqui** : lat. oblique kasus, dvs. alle kasus bortset fra nominativ.

I trykt udgave: Bind 1 side 97 linje 19

◀ **aushorchen** : ty. ud-lytte.

I trykt udgave: Bind 1 side 97 linje 31

◀ **Idealismen** : dvs. den tyske idealisme som den indledes med Kant (282,15).

I trykt udgave: Bind 1 side 98 linje 13

◀ **Gorgias Pag. 38** : *Heise* bd. 3, s. 38, hvorfra passagen »at Du vil forskaane os ... betjene Dig af den« er citeret. SK tilføjer »Jeg beder Dig, o Polos!« (*Gorgias* 461df.; *Platons Skrifter* bd. 2, s. 135).

I trykt udgave: Bind 1 side 98 linje 14

◀ **Protagoras Pag. 145 og 146 midt.** : Heise bd. 2, s. 145 og s. 146, hvor Sokrates fortæller: »Efterat Protagoras nu havde fremført saa mange og saa skjønne Ting, hørte han op at tale. Men jeg, der i lang Tid havde været i en Slags Henrykkelse, blev ved at see paa ham, som om han endnu havde mere at sige, og var lutter Øre. Men da jeg mærkede, at han virkelig var færdig, samlede jeg mig, saa godt jeg kunde, og vendte mig til Hippokrates med disse Ord: Hvor megen Tak er jeg Dig skyldig, Du Søn af Apollodoros, fordi Du har bevæget mig til at komme herhid; thi jeg sætter stor Priis paa at have hørt det, Protagoras nu har foredraget. Thi forhen troede jeg ikke, at det var ved menneskelige Bestræbelser de Gode bleve gode, men nu er jeg overbeviist derom, paa een Ubetydelighed nær, som er mig i Veien, men som Protagoras sikkert vil opklare, da han allerede har opklaret saa meget« (*Protagoras* 328e og 329b; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 44f.).

I trykt udgave: Bind 1 side 98 linje 20

◀ **Nu altsaa, Protagoras ... besvare mig dette** : Heise bd. 2, s. 147 (*Protagoras* 329b; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 45).

I trykt udgave: Bind 1 side 98 linje 20

◀ **Socrates' Apologi (Ast 8 B. Pag. 98)** : jf. *Ast* bd. 8, s. 98; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 265 (*Sokrates' Forsvarstale* 17a).

I trykt udgave: Bind 1 side 98 linje 23

◀ **Ὅτι μὲν ὑμεῖς ... πιθανῶς ἔλεγον** : »Athenæere! Hvordan det gik jer, medens I hørte paa mine Anklageres Taler, det ved jeg ikke; men jeg for mit Vedkommende maa sige, at jeg var lige ved at glemme, hvordan jeg virkelig er: det lød saa overbevisende rigtigt alt sammen«.

I trykt udgave: Bind 1 side 98 linje 23

◀ **Endog i Symposiet mod Agathon Pag. 54 (Heise)** : Heise bd. 2, s. 54f., hvorfra passagen »Hvorledes, Du Lykkelige! ... i Slutningen« er citeret (*Symposion* 198b; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 119).

I trykt udgave: Bind 1 side 98 linje 25

◀ **Pag. 55** : Heise bd. 2, s. 55, hvorfra passagen »i min Eenfoldighed ... eller ej« er citeret. SK indfører »at«, skriver »den« for »Gjenstanden« og »tilkommer« for »tilkomme«. (*Symposion* 198d; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 119f.)

I trykt udgave: Bind 1 side 98 linje 30

◀ **Protagoras Pag. 170 ned. og 171 øv.** : Heise bd. 2, s. 170f., hvor Sokrates fortæller: »Da han [Protagoras] havde sagt dette, tilkjendegav atter en stor Deel af Tilhørerne deres Bifald paa en larmende Maade. Jeg var i Begyndelsen tilmode, som Een, der er bleven truffen af en vældig Nævefægter; jeg blev ør i Hovedet, og det sortnede for mine Øine, da han fremførte dette, og de Andre larmede« (*Protagoras* 339e; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 58).

I trykt udgave: Bind 1 side 98 linje 34

◀ **første Klagepunkt af Melitus** : *Sokrates' Forsvarstale* 19e ff. (*Platons Skrifter* bd. 1, s. 268ff.), jf. *BI, SKS* 1, 216-230.

I trykt udgave: Bind 1 side 99 linje 6

◀ **Oraklet i Delphi** : det vigtigste orakel i det antikke Grækenland. Oraklet tilhørte guden Apollon, hvis talerør, præstinden Pythia, kunne besvare såvel statslige som private spørgsmål. De ofte dunkle svar på vers måtte fortolkes og kunne blive årsag til større problemer. I *Sokrates' Forsvarstale* 21a fortælles om, hvordan Chairefon henvender sig til oraklet for at høre, hvorvidt der findes et menneske, som er visere end Sokrates. Det gjorde der ikke.

I trykt udgave: Bind 1 side 99 linje 8

◀ **En af de meest anseete Vise** : jf. *Sokrates' Forsvarstale* 21b f.; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 270, hvor Sokrates beretter: »Jeg opsøgte en af de Mænd, der har Ord for at være vis, og tænkte ved mig selv, at her – om nogensteds – maatte jeg da have Mulighed for at kunne gendrive Oraklet, naar jeg kunde svare: den Mand her er visere end jeg, men du sagde, at jeg er den viseste! / Jeg prøvede nu gennem Samtaler at lære denne Mands Værd at kende – det var en Politiker, jeg gjorde dette Forsøg med; Navnet behøver jeg ikke at nævne«.

I trykt udgave: Bind 1 side 99 linje 11

◀ **en Digter** : jf. *Sokrates' Forsvarstale* 22a-c i *Platons Skrifter* bd. 1, s. 270f.: »Da jeg havde overstaaet Politikerne, gik jeg til Digterne, baade Tragediedigterne, Dithyrambedigterne og alle de andre. (...) Med Digterne blev jeg altsaa hurtig færdig: jeg indsaar, at, hvad de frembringer, skyldes ikke Visdom, men en ubevidst Evne og en Slags Ekstase, ligesom det er Tilfældet med Spaapræster og Varselsangere; de kan jo ogsaa sige mange rigtige Ting, men forstaar ikke selv, hvad de siger«.

I trykt udgave: Bind 1 side 99 linje 13

◀ **Kunstnerne** : jf. *Sokrates' Forsvarstale* 22eff. i *Platons Skrifter* bd. 1, s. 271: »Tilslut kom jeg saa til Haandværkerne (...) Men jeg saa, at de kære Haandværkere havde den samme Fejl som Digterne: fordi de forstaar sig godt paa deres Fag, tror de allesammen, at de ogsaa er ualmindelig indsigtfulde og vise, naar det drejer sig om andre og vigtigere Sager, navnlig politiske Spørgsmaal, og denne Skavank fordunkler deres faglige Viden«.

I trykt udgave: Bind 1 side 99 linje 18

◀ **Okeanos** : gr. ocean, hav. I gr. mytologi søn af Ouranos (himmel) og Gaia (jord); han hersker over havet og fremstilles ofte som flydende omkring hele jorden.

I trykt udgave: Bind 1 side 99 linje 22

◀ **dette finder Sokrates selv** : jf. *Sokrates' Forsvarstale* 23df. (*Platons Skrifter* bd. 1, s. 272f.).

I trykt udgave: Bind 1 side 99 linje 24

◀ **hans Forslag om ... en Pengestraf** : jf. *Sokrates' Forsvarstale* 36dff. (*Platons Skrifter* bd. 1, s. 288f.), hvor Sokrates mod anklagernes krav om dødsstraf foreslår: »Hvis det altsaa er Meningen, at jeg skal foreslaa noget, jeg virkelig fortjener, maa det være dette: livsvarig Bispising paa Prytaneion«. Og lidt senere: »Hvis jeg havde haft nogle Penge, vilde jeg have stillet Forslag om en Pengebøde, saa stor som jeg nu kunde betale den. Det vilde jeg ikke lide nogen Skade ved. Men nu har jeg ingen, – med mindre I da vil gaa med til saa lille en Bøde, som jeg kan overkomme. Maaske kunde jeg betale jer en Mine Sølv. Det er altsaa mit Straffeforslag«. Prytaneion var i antikkens Athen embedsbolig for prytaneis, dvs. lederne af folkeforsamlingen. At spise her var en hædersbevisning, der ydedes borgere, som havde kastet glans over staten, fx ved at sejre i de nationale festspil.

I trykt udgave: Bind 1 side 99 linje 28

◀ **gemytlig Passiar med sine Dommere** : jf. afslutningen af *Sokrates' Forsvarstale* 39e-42a; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 291-293, hvor Sokrates tiltaler dommerne på denne måde: »Jeg beder altsaa jer, mine Dommere (thi jer kan jeg virkelig med Sandhed betegne saaledes) om at vente her et Øjeblik; intet kan være til Hinder for, at vi taler med hinanden om Sagerne, saalænge det er Tid, og jeg vil gærne vise jer, som jeg betragter som mine Venner, hvad det, der nu er sket, egentlig betyder«, s. 191.

I trykt udgave: Bind 1 side 99 linje 31

◀ **den bekendte Historie** : Historien om den højt ansete taler Lysias (445-o. 380 f.Kr.) findes hos Diogenes Laërtios 2. bog, kap. 5, 40: »Derimod havde Lysias skrevet en Forsvars-Tale; Filosofen læste den, og sagde: denne Tale, o Lysias, er smuk, men den passer ikke til mig; – den var nemlig meer en Sagførers Tale end en Filosof; – Da Lysias sagde: er Talen smuk, hvorledes passer den da ikke til Dig? svarede han: kunde ikke og smukke Klæder og Skoe være upassende til mig?« jf. *Riisbrigh* bd. 1, s. 74.

I trykt udgave: Bind 1 side 99 linje 32

◀ **han opfatter det ... at han ikke er det** : *Sokrates' Forsvarstale* 23b; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 272: »Derfor bliver jeg ogsaa rastløs ved med min Søgen og Forsken, som Guden har anvist mig det, hver Gang jeg mener, at der er en af mine Landsmænd eller en af de Fremmede her i Byen, der er vis; og naar jeg har opdaget, at han ikke er det, viser jeg ham det og støtter dermed Gudens Sag«.

I trykt udgave: Bind 1 side 100 linje 5

◀ **det omtalte Sted i Apologien** : *Sokrates' Forsvarstale* 41af. (*Platons Skrifter* bd. 1, s. 292f.).

I trykt udgave: Bind 1 side 100 linje 12

◀ **καὶ δὴ καὶ ... ἔστι δ' οὐ** : »Og det vigtigste af det altsammen: at kunne tilbringe Tiden med at prøve og studere Folk dernede, ligesom jeg har gjort det heroppe, og se, hvem af dem der er vise, og hvem der bilder sig ind at være det, men ikke er det«.

I trykt udgave: Bind 1 side 100 linje 14

◀ **Ast 8 B. Pag. 156 § 41 B** : Ast bd. 8, s. 156; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 293 (*Sokrates' Forsvarstale* 41b).

I trykt udgave: Bind 1 side 100 linje 16

◀ **refuterende** : gendrivende.

I trykt udgave: Bind 1 side 100 linje 17

◀ **ταῦτα καὶ νεωτέρῳ ... εὖ ἴστε** : »Dette vil jeg gøre overfor alle, jeg træffer paa, baade yngre og ældre, baade Indfødte og Fremmede, helst dog overfor Indfødte; I staar mig jo nærmere i Slægt. Og I maa vide, at jeg følger heri Guds Bud«.

I trykt udgave: Bind 1 side 100 linje 18

◀ **Ast 8. B. Pag. 128 § 30 A** : Ast bd. 8, s. 128; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 280 (*Sokrates' Forsvarstale* 30a).

I trykt udgave: Bind 1 side 100 linje 20

◀ **ἐμοὶ δὲ τοῦτο ... προσέταξε πράττειν** : »Jeg for mit Vedkommende har jo faaet dette paalagt af Gud, baade gennem Orakelord, Drømme, og hvad der ellers er af Maader, hvorpaa Guddomsviljen kan paalægge et Menneske noget«.

I trykt udgave: Bind 1 side 100 linje 22

◀ **Ast 8 B. Pag. 136 § 33 C** : Ast bd. 8, s. 136; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 284 (*Sokrates' Forsvarstale* 33c).

I trykt udgave: Bind 1 side 100 linje 25

◀ **Xenophons Fremstilling ... Statsborgere** : 88,25, hvor samtalen mellem Sokrates og Euthydemos afgiver et eksempel herpå.

I trykt udgave: Bind 1 side 100 linje 26

◀ **Platos Apologi ... at være Privatmand** : jf. *Sokrates' Forsvarstale* 31c; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 282, hvor Sokrates siger: »Man kunde maaske synes, at det er en sær Idé, at jeg privat har saa travlt med at gaa rundt og give andre Mennesker gode Raad, men aldrig indlader mig paa at træde offentligt frem og give gode Raad om Statens Styrelse. Grunden hertil er noget, som I ved mange forskellige Lejligheder har hørt mig tale om: det er denne guddommelige og dæmoniske Stemme, ja netop den, som Meletos jo ogsaa har vrænget ad i sit Anklageskrift. (...) Den, der virkelig vil kæmpe for Retfærdighedens Sag, maa nødvendigvis - hvis han ønsker at bjærge Livet blot en kort Stund - virke som Privatmand og opgive Deltagelse i det offentlige Liv«.

I trykt udgave: Bind 1 side 100 linje 28

◀ **Particulier** : fr. en mand, der uden borgerligt hverv lever af egne midler; privatmand.

I trykt udgave: Bind 1 side 100 linje 31

◀ **at Kallikles (i Gorgias) ... Straf derfor** : *Heise* bd. 3, s. 99, hvor Kallikles bemærker: »Naar jeg derimod seer, at en Ældre endnu bliver ved at philosophere og ikke kan rive sig løs derfra, troer jeg, Sokrates, at en saadan Mand fortjener Straf« (*Gorgias* 484cff; *Platons Skrifter* bd. 2, s. 165).

I trykt udgave: Bind 1 side 100 linje 33

◀ **tentamen rigorosum** : lat. streng prøve; skarp eksamination.

I trykt udgave: Bind 1 side 101 linje 13

◀ **Samson** : Ifølge Dom 16,29f. satte Samson hænderne mod de to midterste søjler, som bar hele taget over det hus, hvor filisterfyrsterne var samlet til en stor offerfest, og stemmede imod dem med en sådan kraft, at hele huset styrtede sammen.

I trykt udgave: Bind 1 side 101 linje 15

◀ **smlgn. Heise Pag. 99** : *Heise* bd. 3, s. 99f., hvorfra passagen »thi som jeg før sagde ... ædel og kraftig Maade« er citeret (*Gorgias* 485d f.; *Platons Skrifter* bd. 2, s. 166). Digteren er Homer, jf. *Iliaden* 9. sang, v. 441.

I trykt udgave: Bind 1 side 101 linje 18

◀ **den videnskabelige ... anbefale** : 85,10. Xenofon *Erindringer* 4,7.

I trykt udgave: Bind 1 side 101 linje 26

◀ **Symposiet (Heise Pag. 10)** : Heise bd. 2, s. 10, hvorfra passagen »min Viisdom ... en Drøm« er citeret (*Symposion* 175e; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 93).

I trykt udgave: Bind 1 side 101 linje 30

◀ **ὄτι ἡ ἀνθρωπίνη σοφία ... οὐδενός** : »at menneskelig Visdom er meget nær ved at være lig Nul«.

I trykt udgave: Bind 1 side 101 linje 32

◀ **Ast 8 B. Pag. 112 § 23 A** : Ast bd. 8, s. 112; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 272 (*Sokrates' Forsvarstale* 23a).

I trykt udgave: Bind 1 side 101 linje 33

◀ **Dupliciteter**: dobbelthed.

I trykt udgave: Bind 1 side 102 linje 3

◀ **Symposiet** : Platons dialog *Symposion* findes i Heise bd. 2, s. 3-104 (89,5), hvorfra der i det følgende citeres; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 89-148 (89,5). Der optræder syv talere i *Symposion*: Faidros (178a-180b; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 96-98; Heise bd. 2, s. 15-19), Pausanias (180c-185c; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 98-104; Heise bd. 2, s. 19-29), lægen Eryximachos (185e-188e; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 104-108; Heise bd. 2, s. 30-35), komediedigteren Aristofanes (189c-193d; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 108-114; Heise bd. 2, s. 36-45), tragediedigteren Agathon (194e-197e; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 115-118; Heise bd. 2, s. 47-53), Sokrates (199c-212c; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 120-135; Heise bd. 2, s. 56-82) og endelig støder den berusede Alkibiades til med en lovtale over Sokrates (214e-222b; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 138-146; Heise bd. 2, s. 87-101).

I trykt udgave: Bind 1 side 102 linje 14

◀ **Phædon** : jf. *Bl*, *SKS* 1, 122.

I trykt udgave: Bind 1 side 102 linje 15

◀ **Mantineenserinden Diotima** : jf. *Symposion* 201df.; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 123; Heise bd. 2, s. 61, hvor Sokrates taler til Agathon og det øvrige selskab således: »Men jeg vil nu lade Dig fare, og meddele en Tale om Kjærligheden, som jeg engang hørte af Mantineenserinden Diotima, der var viis heri, som i meget andet. Det var hende, som skaffede Athenerne, da de offrede for Pesten, en tiaarig Frist; hun har ogsaa underviist mig i Kjærlighedskunsten, og den Tale, hun fremførte, vil jeg nu forsøge at gjentage for Eder (...) saa godt jeg kan«.

I trykt udgave: Bind 1 side 102 linje 19

◀ **Vel bemærker Socrates ... om det Samme** : *Symposion* 212b; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 135; Heise bd. 2, s. 82, hvor Sokrates afslutter sin genfortælling således: »Dette, o Phædros, og I andre, taledes Diotima, og jeg blev overbeviist derved. Selv overbeviist, søger jeg nu ogsaa at overbevise andre om, at den menneskelige Natur, for at komme i Besiddelse af dette Gode, ikke lettelig kan finde en virksommere Medhjælper, end Eros«.

I trykt udgave: Bind 1 side 102 linje 20

◀ **til sidst anskueliggjøres ... i Socrates' Person** : jf. Alkibiades' lovtale over Sokrates, Heise bd. 2, s. 87-101 (*Symposion* 215a-222b; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 138-146).

I trykt udgave: Bind 1 side 102 linje 27

◀ **den tidligere Bemærkning** : jf. *Bl*, *SKS* 1, 94.

I trykt udgave: Bind 1 side 103 linje 1

◀ **Phædros begynder** : 102,14.

I trykt udgave: Bind 1 side 103 linje 29

◀ **at han ingen Forældre har** : Heise bd. 2, s. 15.

I trykt udgave: Bind 1 side 103 linje 30

◀ **hiin (...)** **Undseelsens Rødme** : *Heise* bd. 2, s. 16.

I trykt udgave: Bind 1 side 103 linje 31

◀ **den henter sin elskede Gjenstand ... rørte derover** : jf. *Symposion* 179b-180a; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 97f.; *Heise* bd. 2, s. 17f., hvor Faidros beretter om Alkestis, der ofrede livet for sin mand, så guderne i beundring over denne dåd lod hende vende tilbage fra de døde. Endvidere berettes om Achilleus, der – modsat Orfeus (jf. *BI*, *SKS* 1, 87) – blev hædret af guderne, som sendte ham til »de Saliges Øer«; han valgte nemlig at hævne Patroklos og følge ham i døden: »Derfor have Guderne, inderlig rørte derover, at han saa høit agtede sin Elsker, belønnet ham paa en saa udmærket Maade«, *Heise* bd. 2, s. 18.

I trykt udgave: Bind 1 side 103 linje 32

◀ **Pausanias** : 102,14.

I trykt udgave: Bind 1 side 103 linje 34

◀ **den dobbelte Natur i Eros** : jf. *Symposion* 180c; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 99; *Heise* bd. 2, s. 19f., hvor Pausanias bemærker: »Vi vide alle, at uden Eros er der ingen Aphrodite. Var denne altsaa kun een, vilde der ogsaa kun gives een Eros, men da der nu er to Aphroditer, maa der nødvendig ogsaa gives en dobbelt Eros. Og hvorfor skulde der ikke gives tvende Gudinder?«

I trykt udgave: Bind 1 side 103 linje 34

◀ **Diotimas Fremstilling** : 102,19.

I trykt udgave: Bind 1 side 103 linje 36

◀ **Eros er en Søn af Poros og Penia** : jf. Diotimas mytiske fortælling om Eros' dobbeltnatur i *Heise* bd. 2, s. 64f. (*Symposion* 203b; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 125f.). Ved det gilde, guderne holdt i anledning af Afrodites fødsel, er Poros (den som forstår at finde vejen frem ved klog og målbevidst stræben) til stede. Penia (den som er fattig, savner og trænger) mødte op for at tigge, og da hun så den berusede Poros sove i haven, lagde hun sig ind til ham og blev svanger med Eros. Således undfanget bliver Eros Afrodites ledsager, men hans natur er fuldkommen som gudernes; den er stræben efter denne fuldkommenhed.

I trykt udgave: Bind 1 side 103 linje 36

◀ **Den Ene ... den gemene** : jf. *Heise* bd. 2, s. 20: »Den ene er jo den ældre, den moderløse Datter af Uranos, som ogsaa derfor kaldes Urania (den himmelske), den anden, den yngre, er en Datter af Zeus og Dione og kaldes den gemene« (*Symposion* 180d; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 99).

I trykt udgave: Bind 1 side 104 linje 1

◀ **Derpaa udvikler han ... det Sexuale** : jf. *Heise* bd. 2, s. 20-29 (*Symposion* 180d-185b; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 99-104).

I trykt udgave: Bind 1 side 104 linje 3

◀ **Aristophanes havde faaet Hikke** : *Symposion* 185c; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 104; *Heise* bd. 2, s. 29f., hvor det er Aristofanes' tur til at tale: »Men det traf sig just, at han, enten fordi han havde overfyldt sig, eller af anden Grund var falden i en Hikken, som hindrede ham i at tale. Han sagde derfor til Lægen Eryximachos, som laae ved hans Side: Det er Din Sag, Eryximachos, enten at forjage min Hikke, eller at tale i mit Sted, indtil den er ophørt. – Jeg vil forsøge begge Dele, svarede Eryximachos. Jeg vil først tale i Dit Sted, siden kan Du tale i mit, naar Din Hikke er ophørt. Maaskee vil den ophøre, naar Du, imedens jeg taler, vil holde Veiret ret længe til Dig; hvis ikke, maa Du gurgle Dig med Vand. Men skulde den være meget haardnakket, saa pir Din Næse med noget, hvorved Du kommer til at nyse; har Du forsøgt dette een eller to Gange, vil den ophøre, var den end nok saa haardnakket«.

I trykt udgave: Bind 1 side 104 linje 6

◀ **Derpaa begynder Eryximachos** : 102,14. Han begynder med ordene: »Da Pausanias vel har indledet sin Tale skjønt, men ikke endt den paa en tilfredsstillende Maade, troer jeg det nødvendigt, at jeg forsøger at give hans Tale sin Fuldendelse«, jf. *Heise* bd. 2, s. 30.

I trykt udgave: Bind 1 side 104 linje 8

◀ **Asklepios** : i gr. myt. gud for lægekunsten.

I trykt udgave: Bind 1 side 104 linje 16

◀ **meest Modsatte (det Varne ... Vaade)** : *Heise* bd. 2, s. 31.

I trykt udgave: Bind 1 side 104 linje 16

◀ **Aarstider og Veirliget** : *Heise* bd. 2, s. 34.

I trykt udgave: Bind 1 side 104 linje 19

◀ **med Offringer ... Samfundet mellem Guder og Mennesker** : *Heise* bd. 2, s. 34f.: »Fremdeles alle Offringer og hvad Spaadomskunsten ellers har under sig (thi dette tilsammentagen udgjør Samfundet imellem Guder og Mennesker) gaae alene ud paa at nære og pleie Kjærligheden«.

I trykt udgave: Bind 1 side 104 linje 20

◀ **de Ord af Heraklit ... en Bues Stemning** : *Heise* bd. 2, s. 32. Udhævelsen er SKs. Svarer til *Symposion* 187a; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 106. Heraklit (o. 540-480 f.Kr.), gr. filosof, hvis skrifter kun er overleveret i fragmenter, bl.a. det af Platon citerede.

I trykt udgave: Bind 1 side 104 linje 25

◀ **Paus.** : Pausanias.

I trykt udgave: Bind 1 side 104 linje 28

◀ **prius** : det som går forud; forudgående, første.

I trykt udgave: Bind 1 side 104 linje 32

◀ **Aristophanes** : 102,14.

I trykt udgave: Bind 1 side 105 linje 1

◀ **i hvilken Anledning ... fra at hikke** : *Heise* bd. 2, s. 36: »Derpaa, fortalte han, tog Aristophanes Ordet og sagde, at han vel nu var bleven fri for sin Hikke, men dog ikke førend han var kommen til at nyse. Det forundrer mig, føiede han til, at det velordnede i Legemet kan elske en saadan Larm og Rystelse, som det at nyse. Thi neppe var jeg kommen til at nyse, førend min Hikke forsvandt«.

I trykt udgave: Bind 1 side 105 linje 1

◀ **han antyder endogsaa ... det Halve af et Menneske** : jf. *Heise* bd. 2, s. 43f. (*Symposion* 192d-193a; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 112f.): »Thi i Begyndelsen vare vi, som sagt, hele, men for vor Uretfærdigheds Skyld ere vi blevne deelte af Guden (...), og opføre vi os ikke sædeligt imod Guderne, er det meget at befrygte, at vi endnu engang blive gennemskaarne, og maae vandre om, lignende hine paa Støtterne udhugne Figurer, med gennemskaarne Næser, og flade som deelte Tærninger«.

I trykt udgave: Bind 1 side 105 linje 7

◀ **da vi, gennemskaarne ligesom Flyndere ... af Een** : *Heise* bd. 2, s. 41. (*Symposion* 191d; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 111).

I trykt udgave: Bind 1 side 105 linje 10

◀ **Agathon** : 102,14.

I trykt udgave: Bind 1 side 105 linje 18

◀ **ikke saa meget ... berørt** : *Heise* bd. 2, s. 47. SK har »lykkelige« for »lyksalige« og »Ingen endnu« for »endnu ingen«.

I trykt udgave: Bind 1 side 105 linje 19

◀ **Agathon vil derfor vise** : jf. *Heise* bd. 2, s. 47.

I trykt udgave: Bind 1 side 105 linje 22

◀ **han er den yngste af Guderne ... Ungdommen** : jf. *Heise* bd. 2, s. 48: »Han er (...) altid i Selskab med Ungdommen. (...) han er den yngste af Guderne og altid ung«.

I trykt udgave: Bind 1 side 105 linje 24

◀ **han er den fineste ... haardt Gemyt forbi** : jf. *Heise* bd. 2, s. 48: »Han er altsaa ung, men tillige blid og fiin«; bd. 2, s. 49: »han vandrer og boer i det Blødeste af alt; thi i Guders og Menneskers Hjerter og Sjæle opslaaer han sin Bolig, og dog ikke i alle Sjæle uden Forskjel; thi hvor han finder et haardt Gemyt, gaaer han forbi (...)«.

I trykt udgave: Bind 1 side 105 linje 25

◀ **hans Farve ... Blomster** : jf. *Heise* bd. 2, s. 50: »Hvor skjøen denne Guds Farve maa være, beviser allerede dette, at han stedse lever iblandt Blomster«.

I trykt udgave: Bind 1 side 105 linje 27

◀ **Menneskene har han ... Eros begejstrede** : jf. *Heise* bd. 2, s. 52: »Og hvad Mesterskab i Kunsterne angaaer, vide vi da ikke, at den Kunstner, hvis Lærer denne Gud var, blev berømt og navnkundig, den derimod, som Eros ikke begejstrede, altid stod i Skygge?«

I trykt udgave: Bind 1 side 105 linje 28

◀ **den sidste Taler, Socrates** : 102,14.

I trykt udgave: Bind 1 side 105 linje 33

◀ **I sin Eenfoldighed ... den værdigste Maade** : jf. *Heise* bd. 2, s. 55, hvor Socrates siger: »I min Eenfoldighed troede jeg ... den værdigste Maade«.

I trykt udgave: Bind 1 side 105 linje 33

◀ **men dette var ... Lovtale over Eros** : *Heise* bd. 2, s. 55; *Symposion* 198df. (*Platons Skrifter* bd. 3, s. 120). SK bringer en del af citatet i *BI, SKS* 1, 98.

I trykt udgave: Bind 1 side 106 linje 1

◀ **om Eros ... Noget** : *Heise* bd. 2, s. 57.

I trykt udgave: Bind 1 side 106 linje 8

◀ **thi man attraaer ... det, man har** : jf. *Heise* bd. 2, s. 59: »Socrates sagde derpaa: Man kan altsaa ogsaa da siges at attraae det, man endnu ikke har, og som endnu ikke er forhaanden, naar man ogsaa for Fremtiden ønsker at beholde det, man allerede har?«

I trykt udgave: Bind 1 side 106 linje 12

◀ **saa trænger altsaa Eros ... besidder den ikke** : jf. *Heise* bd. 2, s. 60: »Altsaa trænger Eros til Skjønhed, og besidder den ikke«.

I trykt udgave: Bind 1 side 106 linje 15

◀ **Naar nu det Gode ... det Gode** : jf. *Heise* bd. 2, s. 60, hvor Socrates bemærker: »Dersom altsaa Eros trænger til det Skjøne, og det Gode tillige er skjønt, maa han jo ogsaa trænge til det Gode«.

I trykt udgave: Bind 1 side 106 linje 16

◀ **Kragemaal** : sprog, der er dannet (fx af børn eller kliker) ved systematisk ændring af ordene og således er uforståeligt for uindviede.

I trykt udgave: Bind 1 side 106 linje 27

◀ **Gud er Kjærlighed** : jf. 1 Joh 4,8.16.

I trykt udgave: Bind 1 side 107 linje 3

◀ **forblive i Kjærlighed** : jf. 1 Joh 4,16.

I trykt udgave: Bind 1 side 107 linje 4

◀ **Deelagtighed i en Fylde** : spiller måske på Ef 3,19, hvor Paulus beder Gud om, at de kristne i Efesos må få styrke »til at kende Kristi kærlighed, som overgår al erkendelse, så I fyldes, til hele Guds fylde nås«.

I trykt udgave: Bind 1 side 107 linje 5

◀ **Kjærlighedens uendelige Subjectivering ... Hegels Udtryk** : udtrykket er ikke fundet hos Hegel.

I trykt udgave: Bind 1 side 107 linje 8

◀ **Duplicitet** : dobbelthed.

I trykt udgave: Bind 1 side 107 linje 31

◀ **Evolution** : udvikling.

I trykt udgave: Bind 1 side 107 linje 35

◀ **Coincidenspunkter** : lighedspunkter; betyder i logikken det punkt, som to el. flere arter har fælles, og som danner deres slægtsbegreb.

I trykt udgave: Bind 1 side 108 linje 3

◀ **den Udvikling, som Socrates efter Diotima** : Heise bd. 2, s. 61-82. (*Symposion* 201c-212c; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 123-135).

I trykt udgave: Bind 1 side 108 linje 6

◀ **Dichotomi** : todeling.

I trykt udgave: Bind 1 side 108 linje 7

◀ **Qvietisme** : religiøs lære, der mener, at man for at blive salig må tilintetgøre al følelse i sig og afholde sig fra al virksomhed, for at Gud bedre kan virke igennem én.

I trykt udgave: Bind 1 side 108 linje 9

◀ **Trichotomi** : tredeling.

I trykt udgave: Bind 1 side 108 linje 10

◀ **hvad der hænder Diotima** : jf. *Bl*, *SKS* 1, 160.

I trykt udgave: Bind 1 side 108 linje 11

◀ **i det Foregaaende** : jf. *Bl*, *SKS* 1, 102.

I trykt udgave: Bind 1 side 108 linje 15

◀ **Complement** : fr. udfyldning, fuldendelse.

I trykt udgave: Bind 1 side 108 linje 16

◀ **pas** : fr. skridt, trin; dansetrin.

I trykt udgave: Bind 1 side 108 linje 22

◀ **Blindebukke**: person i en selskabsleg, der med bind for øjnene skal fange de andre.

I trykt udgave: Bind 1 side 108 linje 24

◀ **den berusede Alcibiades** : 102,14.

I trykt udgave: Bind 1 side 108 linje 24

◀ **og da tilføjer** : Heise bd. 2, s. 101, hvorfra passagen »og ikke blot ... den Elskede« er citeret (*Symposion* 222b; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 146).

I trykt udgave: Bind 1 side 108 linje 32

◀ **naar jeg hører ham ... under hans Tale** : Heise bd. 2, s. 89.

I trykt udgave: Bind 1 side 109 linje 2

◀ **Korybanterne**: præster for den frygiske gudinde Kybele, gudernes store moder, hvem de fejrede i ekstase med larmende musik.

I trykt udgave: Bind 1 side 109 linje 2

◀ **Andre Talere ... denne Tilstand utaaeligt** : *Heise* bd. 2, s. 89, hvor Alkibiades siger: »Hørte jeg derimod Perikles eller andre gode Talere, syntes jeg vel, at de taledede godt, men aldrig kom jeg derved i en saadan Forfatning, aldrig rystedes min Sjæl saaledes, heller ikke opvæktes Følelser af Uvillie hos mig over min slaviske Tilstand; men af denne Marsyas blev jeg ofte bragt i en saadan Stemning, at Livet i min nærværende Tilstand syntes mig utaaeligt«.

I trykt udgave: Bind 1 side 109 linje 3

◀ **Han flyer ham ... og ældes** : jf. *Heise* bd. 2, s. 89, hvor Alkibiades siger: »Med Magt tilstopper jeg derfor Ørene og flygter for ham, som for Sirenerne, at jeg ikke skal blive siddende ved hans Side og ældes«. Sml. Homer *Odysseen* 12. sang, v. 39ff. og 166ff.

I trykt udgave: Bind 1 side 109 linje 5

◀ **ofte ønsker han ... langt smerteligere** : *Heise* bd. 2, s. 90, hvor Alkibiades siger: »ofte ønsker jeg endog, at han ikke mere var i Live, og dog veed jeg, at, skedte dette, vilde det være mig langt smerteligere«.

I trykt udgave: Bind 1 side 109 linje 7

◀ **Alcibiades bemærker ... med Socrates** : *Symposion* 222a f. (*Platons Skrifter* bd. 3, s. 146); *Heise* bd. 2, s. 101. SK bringer citatet i *BI*, *SKS* 1, 108.

I trykt udgave: Bind 1 side 109 linje 14

◀ **proteusagtigt at forandre Maske** : Havguden Proteus forvandlede sig ustandseligt.

I trykt udgave: Bind 1 side 109 linje 23

◀ **Formummede** : maskerede.

I trykt udgave: Bind 1 side 109 linje 27

◀ **Muhameds Lig-Kiste mellem to Magneter** : sigter til sagnet om Muhameds jernligkiste i Medina, der blev holdt svævende i luften ved hjælp af magnetsten, jf. fx »Mahomed« i Holbergs *Adskillige store Heltes og berømmelige Mænds, især orientalske og indianske, sammenlignede Historier og Bedrifter* bd. 2 i *Ludvid Holbergs Udvalgte Skrifter*, udg. af K.L. Rahbek, bd. 1-16, Kbh. 1804-09; bd. 10, 1807, s. 76.

I trykt udgave: Bind 1 side 109 linje 33

◀ **Alcibiades mener ... den Elskede** : *Symposion* 222b (*Platons Skrifter* bd. 3, s. 146); *Heise* bd. 2, s. 101. SK bringer citatet i *BI*, *SKS* 1, 108.

I trykt udgave: Bind 1 side 110 linje 3

◀ **spændende** : fastgjort, bundet.

I trykt udgave: Bind 1 side 110 linje 9

◀ **La Rochefaucauld** : François duc de la Rochefaucauld (1613-80), fr. adelsmand, der især blev kendt for sine aforistiske maximer, som SK ejede i ty. oversættelse, ktl. 739.

I trykt udgave: Bind 1 side 110 linje 25

◀ **la fièvre de la raison** : fr. fornuftens feber, jf. *Réflexions ou sentences et maximes morales* (1665), nr. 271, hvor det hedder »Ungdommen er vedvarende beruselse; den er fornuftens feber«.

I trykt udgave: Bind 1 side 110 linje 26

◀ **Alcibiades' Lovtale** : 102,27.

I trykt udgave: Bind 1 side 110 linje 30

◀ **Anticipando** : lat. foregribende, forlods.

I trykt udgave: Bind 1 side 110 linje 31

◀ **philosophiske Skoler** : 259,32.

I trykt udgave: Bind 1 side 110 linje 34

◀ **det Silenagtige** : Silenos fremstilles sædvanlig som en ældre, skaldet mand, der optræder i Dionysos' følge og gør sig til gode med den vin, som guden skænker. Alkibiades hentyder til nogle i Athen hyppigt forekommende skabe, formet i Silenos' skikkelse og indrettet til at gemme kostbare kunstværker og gudestatuer.

I trykt udgave: Bind 1 side 111 linje 1

◀ **at han er ukyndig i Alt ... i ham** : Heise bd. 2, s. 90. SK skriver »denne Skikkelse« for »denne hans Skikkelse« og »udskaaret« for »udskaaren«.

I trykt udgave: Bind 1 side 111 linje 2

◀ **Han forstiller sig ... befalede** : Heise bd. 2, s. 91. SK skriver »Mennesker« for »Menneskene«.

I trykt udgave: Bind 1 side 111 linje 6

◀ **ubilligt** : urimeligt.

I trykt udgave: Bind 1 side 111 linje 13

◀ **Præsens** : tilstedeværelse; nærvær.

I trykt udgave: Bind 1 side 111 linje 20

◀ **Transfigurations**: forvandling.

I trykt udgave: Bind 1 side 111 linje 22

◀ **κατὰ κρύψιν** : gr. (kata krýpsin) i skjulthed.

I trykt udgave: Bind 1 side 111 linje 24

◀ **Emphasis** : gr. at være synlig; eftertryk.

I trykt udgave: Bind 1 side 111 linje 27

◀ **thi dette har jeg ... Silener** : Heise bd. 2, s. 100.

I trykt udgave: Bind 1 side 111 linje 28

◀ **omphalopsychitisk** : sammensat af de græske ord for navle og sjæl betegner ordet den navlebeskuende indstilling; egl. en nedsættende betegnelse for hesychast-bevægelsen på Athos (14. årh.).

I trykt udgave: Bind 1 side 111 linje 32

◀ **at disse Taler ... videst Omfang** : Heise bd. 2, s. 100, hvor Alkibiades siger: »Naar man derimod seer dem aabnede og trænger ind i deres Indre, vil man først finde, at disse Taler ere de forstandigste, derpaa at de ere de guddommeligste, at de indeholde de fleste Dydsbilleder og have videst Omfang«.

I trykt udgave: Bind 1 side 111 linje 33

◀ **en stille Aands uforkrænkelige Væsen** : jf. 1 Pet 3,4 (NT-1819), hvor udtrykket bruges i en formaning til hustruerne om ikke at have deres skønhed i det ydre, men i det indre.

I trykt udgave: Bind 1 side 112 linje 4

◀ **i sandelig Attraa ... en Broder** : jf. Heise bd. 2, s 95f., hvor Alkibiades beretter: »Jeg stod derpaa op, uden at lade ham komme videre til Orde, kastede min Klædning over ham – thi det var Vinter – og lagde mig ned under hans Kappe, idet jeg med begge Arme omfavnede denne guddommelige og i Sandhed beundringsværdige Mand, og laae saaledes den hele Nat. Ogsaa heri, Sokrates, vil Du ikke kunne sige, at jeg lyver. Endskjøndt jeg gjorde dette, seirede han dog, foragtede, udloeg og haanede min Skjønhed (...). Ved alle Guder og Gudinder sværger jeg Eder til, at jeg ikke stod anderledes op fra Leiets hos Sokrates, end om jeg havde hvilet hos en Fader eller ældre Broder«.

I trykt udgave: Bind 1 side 112 linje 8

◀ **Iversyge** : jalousi, skinsyge.

I trykt udgave: Bind 1 side 112 linje 15

◀ **thi den hele Tale ... af Dig** : jf. *Heise* bd. 2, s. 101, hvor Sokrates siger: »thi Din hele Tale gik ud derpaa, at adskille Agathon og mig fra hinanden, da Du troer, at jeg bør ikke elske nogen anden, end Dig, og at Agathon ikke bør være elsket af nogen anden, end af Dig«.

I trykt udgave: Bind 1 side 112 linje 15

◀ **et Valuta** : en fast værdi.

I trykt udgave: Bind 1 side 112 linje 25

◀ **Baur ... og det Tragiske** : *Das Christliche des Platonismus* s. 107f. Her skriver Baur bl.a.: »Denn das Tragische und das Komische sind die beiden Elemente der Natur des Schönen, und darum auch die beiden Seiten, in welchen das die Idee des Schönen in der Geschichte der Menschheit repräsentirende griechische Volk die reichste Fülle seines geistigen Lebens offenbarte. Was aber selbst in einem Agathon und Aristophanes nur in einseitiger Gestalt hervortrat (...), hat sich in dem Einen Sokrates zur schönen harmonischen Einheit zusammengeschlossen«, s. 108.

I trykt udgave: Bind 1 side 113 linje 1

◀ **Symposiet ender med** : Da Aristodemos, fortælleren i *Symposion*, vågner om morgenen, sidder Sokrates, tragediedigteren Agathon og komediedigteren Aristofanes stadig og drikker: »Sokrates havde tvunget dem til at indrømme, at een og samme Mand maatte kunne forstaa sig paa at digte en Komedie og en Tragedie, og at den Tragediedigter, der besad kunstnerisk evne, ogsaa var Komediedigter. Medens de nu blev nødte til at indrømme dette uden rigtig at kunne følge med, var de begyndt at slumre ind, og først var Aristofanes faldet i Søvn, og derefter Agathon, da det allerede var højlys Dag. Men Sokrates havde lagt dem til Rette, og saa havde han rejst sig og var gaaet bort (...)«, jf. *Symposion* 223c (*Platons Skrifter* bd. 3, s. 148; *Heise* bd. 2, s. 103f.).

I trykt udgave: Bind 1 side 113 linje 2

◀ **discursive** : middelbare, begrebsmæssige.

I trykt udgave: Bind 1 side 113 linje 3

◀ **han erindrer tillige ... paa Bjerget** : David Friedrich Strauß (1808-74), ty. teolog, hvis skrift *Das Leben Jesu* bd. 1-2, Tübingen 1835, vakte megen røre i tiden. SK sigter til en passage af Strauß, som Baur citerer i *Das Christliche des Platonismus* s. 107f.: »Sokrates überwacht die Freunde, welche schlafend um ihn liegen, wie die Jünger um den Herrn; mit Sokrates wachen nur noch zwei großartige Gestalten, der tragische Dichter und der komische, die beiden Elemente des frühern griechischen Leben, welche Sokrates in sich vereinigte, wie mit Jesus der Gesetzgeber und der Prophet sich unterreden, die beiden Säulen des alttestamentlichen Lebens, welche Jesus in höherer Weise in sich zusammenschloß; wie bei Plato endlich auch Agathon und Aristophanes einschlafen und Sokrates allein das Feld behält, so verschwinden im Evangelium Moses und Elias zuletzt, und die Jünger sehen nur noch Jesum allein«, *Das Leben Jesu* bd. 2 (2. udg.), s. 276. Kristi forklarelse på bjerget sigter til Matt 17,1-8.

I trykt udgave: Bind 1 side 113 linje 5

◀ **at Socrates ... i sig selv** : Da Sokrates forlader drikkegildet, synker han ikke ind i sig selv, som han ellers kunne have for vane (74,3), men begynder dagen med et bad, hvorefter han udøver sine sædvanlige gøremål.

I trykt udgave: Bind 1 side 113 linje 10

◀ **den platoniske Stirren** : jf. *Symposion* 210d; *Faidros* 250c, *Staten* 7. bog, 516b (*Platons Skrifter* bd. 3, s. 133; bd. 6, s. 44; bd. 5, s. 91).

I trykt udgave: Bind 1 side 113 linje 15

◀ **Protagoras** : Platons dialog *Protagoras* findes i *Heise* bd. 2, s. 107-218 (89,5), hvorfra der citeres; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 23-84 (89,5). Protagoras fra Abdera (o. 490-420 f.Kr), som dialogen er opkaldt efter, var den ældste, mest alsidige og indflydelesrige af sofisterne.

I trykt udgave: Bind 1 side 113 linje 20

◀ **den Adskillelse, Schleiermacher gjør ... Staten, Timæus, Kritias** : Friedrich Schleiermacher (1768-1834) ty. teolog og filosof, fra 1810 prof. i teologi ved universitetet i Berlin. Han udgav som den første Platon på tysk i en næsten fuldstændig udgave, nemlig *Platons Werke* del 1-3, bd. 1-6, Berlin 1804-28, ktl. 1158-

1163. I indledningen redegør han for sine kriterier for inddelingen af Platons dialoger, jf. del 1,1, s. 22-52. Han skelner mellem tre grupper: Den første består af de tidlige, elementariske dialoger, der omfatter *Faidros*, *Protagoras* og *Parmenides*; den anden er den gruppe, hvor det dialogiske og ironiske er fremherskende; den tredje består af de sene, videnskabeligt fremstillende eller konstruktive dialoger, hvortil hører *Staten*, *Timaos* og *Kritias*. Udviklingen af den sidste gruppe findes hos Schleiermacher i del 1,1, s. 45ff.

I trykt udgave: Bind 1 side 113 linje 28

◀ **den sidste Plads i Udviklingen** : »sidste« i betydning af mest avancerede. Schleiermacher påberåber sig både traditionen og den højere grad af filosofisk modenhed, som værkerne i sig selv bærer præg af.

I trykt udgave: Bind 1 side 114 linje 1

◀ **den oratoriske Spørgen** : I de retoriske spørgsmål former taleren sin tanke som et spørgsmål uden adresse og uden at vente svar; et skinspørgsmål.

I trykt udgave: Bind 1 side 114 linje 19

◀ **Gorgias (Heise Pag. 48)** : *Heise* bd. 3, s. 48, hvorfra flg. passager citeres: »Polos: Troer Du ... en Tale«. SK skriver »eller Begyndelsen til« for »eller er det Begyndelsen til«. Og den anden passage s. 48f.: »Polos: Hvorledes? ... spørger mig?« SK skriver »Ved Hunden!« for »Ved Hunden«. (*Gorgias* 466a; *Platons Skrifter* bd. 2, s. 140.)

I trykt udgave: Bind 1 side 114 linje 20

◀ **Slutningen af Gorgias ... med sig selv** : 523a-527e (*Platons Skrifter* bd. 2, s. 212-217), *Heise* bd. 3, s. 190-200.

I trykt udgave: Bind 1 side 114 linje 27

◀ **Kriton** : Platons dialog *Kriton* findes i *Heise* (89,5) bd. 1, s. 129-156, hvorfra der citeres; *Platons Skrifter* (89,5) bd. 1, s. 297-311.

I trykt udgave: Bind 1 side 114 linje 29

◀ **forundres ikke ... Spørgsmaal og Svar** : jf. *Kriton* 50c i *Heise* bd. 1, s. 146.

I trykt udgave: Bind 1 side 114 linje 30

◀ **Apologien** : *Ast* bd. 8, s. 122; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 276 (*Sokrates' Forsvarstale* 27af.).

I trykt udgave: Bind 1 side 114 linje 32

◀ **smlgn. Ast 8 B. Pag. 122 § 27** : *Ast* bd. 8, s. 122; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 276 (*Sokrates' Forsvarstale* 27af.).

I trykt udgave: Bind 1 side 114 linje 33

◀ **σὺ δὲ ἡμῖν ἀπόκρισαι ... τοὺς λόγους ποιῶμαι** : »Du maa da svare os paa et Par Spørgsmaal, Meletos, og husk saa I andre paa det, jeg bad jer om til at begynde med, at I ikke maa afbryde mig, naar jeg nu fører Diskussionen, saadan som jeg er vant til«.

I trykt udgave: Bind 1 side 114 linje 33

◀ **nomen appellativum** : lat. fællesnavn (modsat egennavn).

I trykt udgave: Bind 1 side 115 linje 3

◀ **Plato ... den poetiske Fremstilling** : jf. *Staten* 3. bog, 396e-398b; *Platons Skrifter* bd. 4, s. 116-118, hvor der tages afstand fra den efterlignende fremstilling, fordi den resulterer i en forvirrende mangfoldighed, og hvor i stedet den enkle fortællingsform foretrækkes.

I trykt udgave: Bind 1 side 115 linje 7

◀ **Platons Werke von F. Schleiermacher, Dritten Theiles erster Band Pag. 8** : del, 3,1 (113,28), Berlin 1828, s. 8. Dette er indledningen til *Staten*, der findes s. 3-72.

I trykt udgave: Bind 1 side 115 linje 13

◀ **So behandelte ... hier gedenken** : »Således behandlede Protagoras spørgsmålet, om dyden var en

enhed, og om den kunne læres, men uden at opstille noget begreb om den, således er talen i Laches om tapperheden og i Charmides om besindigheden. Ja, eftersom også i spørgsmålet om retfærdigheden modsætningen mellem ven og fjende udgør et betydningsfuldt moment, kan vi også her ihukomme Lysis«.

I trykt udgave: Bind 1 side 115 linje 14

◀ **første Bog af Staten** : Schleiermacher betragter, ovenanførte sted, 1. bog af *Staten* som overgang imellem første og anden fase i Platons værk.

I trykt udgave: Bind 1 side 115 linje 22

◀ **Schleiermachers Observation** : jf. *Platons Werke* (113,28) bd. 3,1, s. 7.

I trykt udgave: Bind 1 side 115 linje 22

◀ **Schleiermacher antager** : jf. indledningen til *Protagoras* i *Platons Werke* (113,28) del 1,1, s. 228ff.

I trykt udgave: Bind 1 side 115 linje 29

◀ **vis-à-vis au rien** : fr. ansigt til ansigt med intet; lige over for intet. Udtrykket (egl. vis-à-vis de rien) stammer fra den franske forfatter Destouches (Néricault, Philippe, 1680-1754), der i stykket *Le Dissipateur ou l'honnête friponne*, Paris 1808 [1736], ønsker helten, da denne har opbrugt sin formue og derved har opnået den virkelige frihed, til lykke med det perfekte »tomrum over for sig«, jf. 4. akt, 7. scene, s. 65.

I trykt udgave: Bind 1 side 116 linje 3

◀ **de to Skaldede** : Der sigtes måske til fabeln »De to Skaldede«, der lyder: »En skaldet Mand paa Gaden fandt engang en Kam; / En anden kom, der ligeledes Haarløs var, / Ej! Sagde han, vi dele halvt, hvad det saa er. / Hin viste ham det Fundne og tilføjede: / Vel Guderne os vilde; men ved Skæbnens Had / Vi fandt, hvad og et Ordsprog siger, Kul for Guld. / For den, hvem Haabet skuffet har, slig Klage er«, jf. *Phædri Æsopiske Fabler*, Kbh. 1826, s. 67f.

I trykt udgave: Bind 1 side 116 linje 4

◀ **ponerer** : sætter, antager.

I trykt udgave: Bind 1 side 116 linje 19

◀ **tantaliske** : forgæves, frugtesløse. Tantalos var en græsk sagnkonge, som af guderne blev dømt til evigt at plages af sult og tørst. I Underverdenen stod han i vand til læberne og med en frugtgren hængende over hovedet. Når han ville drikke, trak vandet sig tilbage, og når han ville spise, trak grenen sig væk, jf. Homer *Odysseen* 11. sang, v. 582ff.

I trykt udgave: Bind 1 side 116 linje 20

◀ **hiin gamle Hex** : ikke identificeret.

I trykt udgave: Bind 1 side 116 linje 20

◀ **Annihilation** : ophævelse, tilintetgørelse.

I trykt udgave: Bind 1 side 116 linje 25

◀ **den nærværende Ende ... og Protagoras** : *Heise* bd. 2, s. 216 (*Protagoras* 361a; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 83).

I trykt udgave: Bind 1 side 116 linje 26

◀ **epideiktiske** : demonstrerende; fremvisende.

I trykt udgave: Bind 1 side 116 linje 30

◀ **have veiet Salt** : jf. børnelegen, hvor to personer stiller sig med ryggen mod hinanden, tager hinanden under armene, hvorefter de skiftevis ved at bøje sig forover løfter hinanden fra jorden.

I trykt udgave: Bind 1 side 116 linje 34

◀ **at Socrates forsvarer ... villet forsvare** : jf. *Heise* bd. 2, s. 216f. (*Platons Skrifter* bd. 1, s. 83; *Protagoras* 361af.), hvor Sokrates fortsætter det ovenfor af SK anførte citat således: »Du [altså Sokrates], som i det Foregaaende paastod, at Dyden ikke kan læres, arbejder nu ganske imod Dig selv, idet Du søger at

wise, at Erkjendelsen er Eet og Alt, baade Retfærdighed og Besindighed og Tapperhed, efter hvilken Anskuelse det fornemmelig maa være klart, at Dyden kan læres. Thi dersom Dyden var noget andet, end Erkjendelse, hvilket Protagoras forsøgte at bevise, saa vilde den sikkert ikke kunne læres. Men skulde det nu kunne bevises, at Dyden beroer paa Erkjendelse, hvilket Du bestræber Dig for, Sokrates, var det jo forunderligt, om den ikke kunde læres. Protagoras derimod, som forhen antog, at Dyden kan læres, synes nu ganske at arbejde for det Modsatte, saa at den nemlig snarere synes at være alt andet, end Erkjendelse, og saaledes vilde den da vel mindst kunne læres. Men jeg, Protagoras, der seer, hvorledes alt dette paa en frygtelig Maade er kastet imellem hinanden, saa at det Øverste er blevet det Nederste, længes inderlig efter at faae denne Sag opklaret, og ønsker derfor, at vi, efter at have gennemgaaet dette, kunne vende tilbage til Læren om hvad Dyden er, og atter undersøge, om den kan meddeles ved Underviisning, eller ei«.

I trykt udgave: Bind 1 side 116 linje 35

◀ **den bekjendte Strid ... Protestanten Katholik** : jf. J.P. Hebels fortælling »Die Bekehrung« (Omvendelsen), hvor to brødre således ufrivilligt kommer til at skifte trosstandspunkt, *J.P. Hebels sämtliche Werke* bd. 3, Karlsruhe 1832, s. 169-171.

I trykt udgave: Bind 1 side 117 linje 1

◀ **Himmelspræt** : jf. legen, hvor man lægger en genstand på den ene ende af et på midten understøttet bræt, hvorefter man påfører den anden ende et stort og pludseligt tryk, så genstanden flyver i vejret.

I trykt udgave: Bind 1 side 117 linje 8

◀ **sympathetisk** : indlevende; velvillig.

I trykt udgave: Bind 1 side 117 linje 12

◀ **meta** : navnet på de to piller i midten af Roms Circus, om hvilke væddeløbene foregik.

I trykt udgave: Bind 1 side 117 linje 20

◀ **Neophyt** : en som er nylig omvendt; novice.

I trykt udgave: Bind 1 side 117 linje 26

◀ **habitus** : lat. karakter; (indre) beskaffenhed.

I trykt udgave: Bind 1 side 117 linje 33

◀ **Habit** : klædning, dragt.

I trykt udgave: Bind 1 side 117 linje 34

◀ **om Retfærdighed ... samme Sag** : *Heise* bd. 2, s. 147: »Sæt mig nu tydelig ud fra hinanden, om Dyden vel kun er een, men Retfærdighed, Besindighed og Fromhed ere Dele af den, eller om alle disse, jeg nu har anført, kun ere Navne paa een og samme Sag« (*Protagoras* 329cf.; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 45f.).

I trykt udgave: Bind 1 side 118 linje 4

◀ **Dele paa ... og Lidenhed** : *Heise* bd. 2, s. 148.

I trykt udgave: Bind 1 side 118 linje 6

◀ **Mediationens Idee** : mediation er gengivelse af Hegels »Vermittelung«, formidling (96,6).

I trykt udgave: Bind 1 side 118 linje 16

◀ **vindicere** : hævde, gøre krav på.

I trykt udgave: Bind 1 side 118 linje 17

◀ **at kunne herske ... Skyggers tause Rige** : modsat helten Achilleus (134,10).

I trykt udgave: Bind 1 side 118 linje 25

◀ **opposita juxta se posita magis illucescunt** : lat. »Motsætninger bliver tydeligere, når de stilles ved siden af hinanden«.

I trykt udgave: Bind 1 side 118 linje 28

◀ **Republikken (Ast § 445 C)** : Ast bd. 4, s. 248; *Platons Skrifter* bd. 4, s. 180 (Staten 445c).

I trykt udgave: Bind 1 side 118 linje 32

◀ **Καὶ μὴν ... ἄπειρα δὲ τῆς κακίας** : »Sagen er nu den, sagde jeg, saa vidt jeg da kan se fra det Udsigtspunkt, hvor jeg staar – siden vi nu er kommet saa langt frem i vor Drøftelse – at der kun er een Form for Godhed, men utallige Former for Slethed«.

I trykt udgave: Bind 1 side 118 linje 32

◀ **velbefragtede** : om skibe: vel lastede.

I trykt udgave: Bind 1 side 119 linje 5

◀ **Parolen** : løsenet, feltråbet.

I trykt udgave: Bind 1 side 119 linje 8

◀ **Schleiermachers skarpsindige Bedømmelse ... hans Dogmatik** : jf. § 56 stk. 2 i Fr. Schleiermachers (113,28) *Der christliche Glaube nach den Grundsätzen der evangelischen Kirche* bd. 1-2, 3. udg., Berlin 1835-36, ktl. 258; bd. 1, s. 305, hvor det hedder: »Was nun zuerst die *Einheit* Gottes betrifft, so kann es streng genommen nie die Eigenschaft eines Dinges sein, daß es nur in bestimmter Zahl vorhanden ist. Es ist nicht die Eigenschaft der Hand zwiefach zu sein, sondern die Eigenschaft des Menschen zwei Hände zu haben, des Affen aber Biere. Eben so könnte es auch eine Eigenschaft der Welt sein, nur von einem Gott beherrscht zu werden, nicht aber Gottes nur Einer zu sein. Daher müssen wir uns, wenn hiebei eine göttliche Eigenschaft gemeint sein soll, von der bloßen Zahl abwerden, und dann ist es am nächsten bei dem allgemeineren Ausdrukt stehen zu bleiben, daß Gott nicht seines gleichen habe, was freilich unsere Sprache unterscheidender durch Einzigkeit ausdrücken kann. Sofern nun mehrere gleiche immer derselben Art sind oder Gattung, und dann die einzelnen Wesen das Dasein der Gattung darstellen, die Gattung aber das Wesen der Einzelnen: so würde man sagen können, die Einheit oder Einzigkeit Gottes sei diejenige Eigenschaft, vermöge deren in Gott kein Unterschied sei zwischen Wesen und Dasein. Dieses nun könnte an und für sich nur der speculativen Theologie angehören. Sieht man hingegen ab von dem was der Strenge nach unter Eigenschaft zu verstehen ist, und bedenken wir, daß die Erregungen des frommen Bewußtseins einzelne Momente sind, dasjenige aber wovon wir uns in jenen Erregungen schlechthin abhängig fühlen, nicht gegenständlich gegeben ist: so wird durch jenen Ausdruck dieses ausgesprochen, daß alle jene Erregungen als Andeutungen auf Einen gemeint und aufgefaßt sind, und nicht auf Mehrere«.

I trykt udgave: Bind 1 side 119 linje 15

◀ **Dyden kan læres ... som Socrates mener** : jf. fx *Heise* bd. 2, s. 129f. (*Protagoras* 320bf.; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 35).

I trykt udgave: Bind 1 side 119 linje 24

◀ **discrete** : adskilte.

I trykt udgave: Bind 1 side 119 linje 26

◀ **§ 444 D** : Ast bd. 4, s. 246 (*Staten* 444d; *Platons Skrifter* bd. 4, s. 180).

I trykt udgave: Bind 1 side 119 linje 30

◀ **Ἀρετὴ μὲν ἄρα ... καὶ ἀσθένεια** : »Godhed maa nok altsaa være en Slags Sundhed og Skønhed og Velbefindende i Sjælen, men Slethed maa være Sygdom, Uskønhed og Svaghed«.

I trykt udgave: Bind 1 side 119 linje 30

◀ **Fatalistisk** : skæbnebestemt.

I trykt udgave: Bind 1 side 120 linje 7

◀ **διασπορὰ** : gr. (diaspora) adsplittelse, spredthed.

I trykt udgave: Bind 1 side 120 linje 8

◀ **Erindringen** : jf. *Bl*, *SKS* 1, 92.

I trykt udgave: Bind 1 side 120 linje 23

◀ **retrograde** : tilbagegående, baglæns.

I trykt udgave: Bind 1 side 120 linje 24

◀ **stricte** : i streng forstand.

I trykt udgave: Bind 1 side 120 linje 25

◀ **hiin adelige Families Herkomst ... kunde huske** : kilden ikke identificeret.

I trykt udgave: Bind 1 side 120 linje 35

◀ **det Dissolute** : det opløste.

I trykt udgave: Bind 1 side 121 linje 6

◀ **den dumme Gottlieb** : jf. Ludwig Tiecks eventyrdrama *Der gestiefelte Kater* (334,24) hvor den yngste broder Gottlieb, da arven fordeles, må nøjes med katten Hinze. Det viser sig imidlertid, at katten besidder en overordentlig snilde, der kan skaffe Gottlieb rigdom og ære, men det lykkes aldrig denne helt at fatte fidusen.

I trykt udgave: Bind 1 side 121 linje 7

◀ **Pelagianisme** : efter den engelske munk Pelagius (o. 360-431 f.Kr.), der benægtede arvesynden og hævdede menneskets mulighed for ikke kun at frelses af nåde, men også i kraft af egen stræben. Mennesket er frit til at vælge mellem fuldkommenheden og syndigheden. Vælges det sidste, må det bero på uvidenhed.

I trykt udgave: Bind 1 side 121 linje 13

◀ **e concessis** : lat. at argumentere ud fra det, som allerede er blevet indrømmet.

I trykt udgave: Bind 1 side 121 linje 16

◀ **vindicerer** : hævder; gør krav på at have.

I trykt udgave: Bind 1 side 121 linje 17

◀ **inhærerende** : vedhængende, iboende.

I trykt udgave: Bind 1 side 121 linje 29

◀ **annihilerer** : ophæver, tilintetgør.

I trykt udgave: Bind 1 side 121 linje 36

◀ **Phædon** : Platons dialog *Faidon* findes i *Heise* (89,5) bd. 1, s. 1-125, hvorfra der i det følgende citeres; *Platons Skrifter* (89,5) bd. 3, s. 163-239.

I trykt udgave: Bind 1 side 122 linje 6

◀ **Baur (anførte Skrift Pag. 112)** : *Das Christliche des Platonismus* s. 112.

I trykt udgave: Bind 1 side 122 linje 11

◀ **Dieser Glaube ... Sokrates steht** : »Denne tro (på sjælens vedvaren efter døden) grunder sig på de beviser, som Platon lader Sokrates udvikle, men disse beviser selv fører os, dersom vi tager dem nærmere i øjesyn, atter tilbage på noget andet, som står i det mest umiddelbare forhold til personen Sokrates«. SK indfører parenteser og skriver »Person Sokrates« for »Person des Sokrates«.

I trykt udgave: Bind 1 side 122 linje 11

◀ **Schleiermacher** : jf. fx indledningen til *Symposion* i *Platons Werke* (113,28) bd. 2,2, s. 357-370.

I trykt udgave: Bind 1 side 122 linje 18

◀ **Heise** : jf. *Heise* bd. 2, s. 224-230, hvor der også henvises til Schleiermacher og til det efterfølgende citat fra Ast. Om Schleiermacher, jf. endvidere »Forerindring« til *Heise* bd. 1.

I trykt udgave: Bind 1 side 122 linje 19

◀ **Ast** : Friedrich Ast (1778-1841), ty. klassisk filolog, filosofihistoriker og æstetiker, prof. i Landshut og

München. Han omtales i *BI* dels som udgiver og kommentator af Platons værker (89,5) og Teofrasts *Mennesketyper eller Karaktéres* (294,31), dels som forfatter af den nedenfor anførte bog om Platons liv og værk, og endelig et enkelt sted som romantisk ironiker (303,31).

I trykt udgave: Bind 1 side 122 linje 28

◀ **Platons Leben und Schriften (Leipzig 1816)** : *Platon's Leben und Schriften. Ein Versuch, im Leben wie in den Schriften des Platon das Wahre und Aechte vom Erdichteten und Untergeschobenen zu scheiden, und die Zeitfolge der ächten Gespräche zu bestimmen. Als Einleitung in das Studium des Platon*, Leipzig 1816 (forkortet *Platon's Leben und Schriften*). Som det fremgår, er det Ast's hensigt at skille det ægte fra det uægte hos Platon for derefter at tidsbestemme de enkelte dialoger i forhold til hinanden. Efter en kort indledning (s. 3-13) følger et afsnit om Platons liv (s. 14-34) og derefter hovedafsnittet om Platons skrifter (s. 35-530). Det sidstnævnte afsnit indledes med en diskussion om inddelingen af dialogerne (s. 35-56); her opdeles dialoger i to overordnede grupper: de ægte og de tvivlsomme eller uægte. Herefter foretages en gennemgang af dialogerne én for én: Først de ægte (s. 56-376), dernæst de uægte (s. 376-530), hvortil *Sokrates' Forsvarstale* henregnes. SK knytter hovedsaligt an til gennemgangen af *Faidon* (s. 141-167) og *Sokrates' Forsvarstale* (s. 474-492).

I trykt udgave: Bind 1 side 122 linje 28

◀ **Stallbaum** : Gottfried Stallbaum (1793-1861), ty. klassisk filolog, der 1827-60 udgav Platons dialoger på græsk med kommentarer på latin, jf. nedenfor.

I trykt udgave: Bind 1 side 122 linje 29

◀ **cfr. præfatio ad Phædonem p. 19** : »fortale til *Faidon*« i *Platonis dialogos selectos*, udg. og kommenteret af G. Stallbaum, bd. 1, del 2, Gotha og Erfurt 1827, s. 19. Der henvises her til det ovenfor anførte skrift af Ast s. 157.

I trykt udgave: Bind 1 side 122 linje 31

◀ **smlgn. Pag. 53** : i anførte værk s. 53 inddeles de ægte dialoger af Platon i tre rækker: Den første, der er præget af det poetiske (mytiske) og det dramatiske, kaldes den »sokratiske« (*Protagoras, Faidros, Gorgias, Faidon*); den anden, hvor det dialektiske skarpsind dominerer, kaldes den »dialektiske« (*Theaitetos, Sofisten, Statsmanden, Parmenides, Kratylos*); den tredje, der forbinder de to foregående momenter, kaldes den »rent videnskabelige eller sokratiske-platoniske« eller den »fremstillende« (*Filebos, Symposion, Staten, Timaios, Kritias*).

I trykt udgave: Bind 1 side 123 linje 3

◀ **und zwar ... sein Charakter** : »og vel at mærke er *Faidon*, mens *Protagoras* og *Faidros* på grund af det mimiske og ironiske dominans tenderer mod komedien, afgjort tragisk: Ophøjethed og rørelse er dens [dialogens] karakter«.

I trykt udgave: Bind 1 side 123 linje 4

◀ **Pag. 157** : Ast *Platon's Leben und Schriften* s. 157.

I trykt udgave: Bind 1 side 123 linje 7

◀ **Im Symposion ... einkerkernden Körpers** : »I *Symposion* bliver den hellenske vismand fremstillet som en fuldendt erotikker, i *Faidon* derimod forsvinder den lyse, himmelsk-skønne hellenisme, og den græske Sokrates idealiseres til en indisk brahmin, som alene lever i længslen efter genforening med Gud, hvis filosofi altså er betragtning af døden Den (ånden) flygter for den ånden forplumrende og forstyrrende sanselighed og smægter efter forløsning fra de lænker, som holder den i kroppens fængsel«. SK indfører parentes.

I trykt udgave: Bind 1 side 123 linje 9

◀ **Pag. 157 og 58** : Ast *Platon's Leben und Schriften* s. 157 og s. 158.

I trykt udgave: Bind 1 side 123 linje 16

◀ **Metamorphose** : omdannelse, forvandling.

I trykt udgave: Bind 1 side 124 linje 11

◀ **Pag. 27** : *Heise* bd. 1, s. 27, hvorfra passagen »Idetmindste ... angaaer mig« er citeret (*Faidon* 70c; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 178).

I trykt udgave: Bind 1 side 124 linje 13

◀ **Pag. 42** : *Heise* bd. 1, s. 42, hvorfra passagen »Dog synes ... en stærk Storm« er citeret SK tilføjer »(Sjælen)«. (*Faidon* 77d f.; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 189.)

I trykt udgave: Bind 1 side 124 linje 25

◀ **Pag. 119** : *Heise* bd. 1, s. 119, hvorfra følgende er citeret: »de Saliges Herligheder«, »hvilke end disse monne være«. SK skriver »hvilke disse end monne være« og »stiller derfor en Borgen ... men gaae bort«.
(*Faidon* 115d; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 236.)

I trykt udgave: Bind 1 side 124 linje 29

◀ **Locomotion** : stedforandring; bevægelighed.

I trykt udgave: Bind 1 side 125 linje 17

◀ **Stilleben** : stille, vegeterende liv.

I trykt udgave: Bind 1 side 125 linje 17

◀ **Opiat** : opiumholdigt lægemiddel, især sovemiddel.

I trykt udgave: Bind 1 side 125 linje 19

◀ **dolce far niente** : ital. behagelig lediggang.

I trykt udgave: Bind 1 side 125 linje 20

◀ **Sublimat** : i kemien det rensede produkt, der fremkommer, når et fast stof under ophedning går over i dampform og dernæst ved nedkøling fortættes til krystaller o.l.; koncentrat.

I trykt udgave: Bind 1 side 125 linje 25

◀ **evaporere** : fordampe.

I trykt udgave: Bind 1 side 125 linje 25

◀ **Coincidentspunkt** : lighedspunkter; betyder i logikken det punkt, som to el. flere arter har fælles, og som danner deres slægtsbegreb.

I trykt udgave: Bind 1 side 125 linje 30

◀ **subsidualiter** : lat. subsidiært, til hjælp.

I trykt udgave: Bind 1 side 126 linje 4

◀ **Det første** : *Faidon* 61eff. (*Platons Skrifter* bd. 3, s. 168; *Heise* bd. 1, s. 10f.).

I trykt udgave: Bind 1 side 126 linje 15

◀ **at vi ... eller undvige** : *Heise* bd. 1, s. 10 (*Faidon* 62b; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 168).

I trykt udgave: Bind 1 side 126 linje 16

◀ **Mennesket som Guddommens Medarbejder** : 82,30.

I trykt udgave: Bind 1 side 126 linje 19

◀ **den af Kebes ... ægte græske Bemærkning** : jf. *Heise* bd. 1, s. 12 (*Faidon* 62e; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 169), hvor Kebes svarer Sokrates: »Heraf, Sokrates, kunde man nu uddrage en Slutning, modsat den forrige, at det nemlig sømmede sig de Fornuftige at døe ugjerne og kun de Ufornuftige gjerne«.

I trykt udgave: Bind 1 side 126 linje 24

◀ **svarer Socrates ... som ogsaa ere gode** : *Heise* bd. 1, s. 12f.: »Thi, Simmias og Kebes, dersom jeg ikke troede at komme til andre Guder, som ogsaa ere vise og gode, og desuden til afdøde Mennesker, som ere bedre, end de her levende, vilde det maaskee være urigtigt, at jeg ikke var mismodig ved Døden«.

I trykt udgave: Bind 1 side 126 linje 27

◀ **oplyser Socrates ... Lyst til at døe** : Heise bd. 1, s. 16ff. (Faidon 64a; Platons Skrifter bd. 3, s. 170f.).

I trykt udgave: Bind 1 side 127 linje 1

◀ **Pag. 17** : jf. Heise bd. 1, s. 17 (Faidon 65d; Platons Skrifter bd. 3, s. 173), hvor Sokrates spørger: »Eller har Du ved nogen anden sandselig lagttagelse truffet det? Jeg mener nemlig alt dette, som Størrelse, Sundhed, Styrke og med eet Ord, alt det ved en Ting, som udgjør dens Væsen, ifølge hvilket den er det, den er«.

I trykt udgave: Bind 1 side 127 linje 7

◀ **Pag. 20** : jf. Heise bd. 1, s. 19f. (Faidon 66df.; Platons Skrifter bd. 3, s. 174), hvor Sokrates siger: »Det er derfor i Sandhed indlysende, at naar vi ville komme til en reen Erkjendelse af noget, maae vi løsrive os fra Legemet og med Sjælen selv anskue Tingen selv. Altsaa først da ville vi erholde det, vi attraae og hvis Elskere vi sige os at være, Visdommen, naar vi ere døde, som Talen lyder, men ingenlunde saalænge vi leve. Thi er det ikke muligt med Legemet at komme til en reen Erkjendelse af noget, kunne vi kun antage eet af to, enten at vi aldrig komme til Erkjendelse, eller først efter Døden. Thi da vil Sjælen være ene for sig, adskilt fra Legemet, men før ikke. Og medens vi leve, ville vi kun da, som det synes, komme Erkjendelsen nærmest, naar vi have saa lidt som muligt at skaffe med Legemet og ikke mere Omgang med det, end høist nødvendigt er, og ikke lade os opfylde med dets Natur, men holde os rene, indtil Guden selv befrier os. Saaledes luttrede og befriede fra Legemets Daarskab, ville vi rimeligviis komme til at leve iblandt lignende Væsener, og ved os selv erkjende alt det Rene, og dette er vel netop det Sande«.

I trykt udgave: Bind 1 side 127 linje 8

◀ **Pag. 18** : jf. Heise bd. 1, s. 17f. (Faidon 66a; Platons Skrifter bd. 3, s. 173), hvor Sokrates ræsonnerer: »Mon nogen skuer det egentlig Sande heraf igjennem Legemet, eller forholder det sig saaledes, at den af os, der meest og omhyggeligst stræber at tænke enhver Ting, han vil undersøge, som den i og for sig selv er, han vil ogsaa komme enhver Tings Erkjendelse nærmest? (...) Den vil altsaa udrette dette paa den reneste Maade, der, saameget som muligt, med selve Tanken nærmer sig enhver Gjenstand, uden at tage Synet med til Tænkningen, eller at trække nogen anden Sands ind med ved sin Eftertænkning, men som med den rene Tanke stræber at efterjage Tingenes rene Væsen, saameget som muligt adskilt fra Øine og Øren, og, med eet Ord, fra det hele Legeme, som det, der ved sin Mellekomst forstyrrer Sjælen og ikke tillader den at komme i Besiddelse af Sandhed og Erkjendelse«.

I trykt udgave: Bind 1 side 127 linje 11

◀ **Det andet indirekte Beviis** : jf. Heise bd. 1, s. 6ff. (Faidon 60aff.; Platons Skrifter bd. 3, s. 166ff).

I trykt udgave: Bind 1 side 127 linje 13

◀ **Han fjerner Xantippe ... og Klage** : jf. Heise bd. 1, s. 6 (Faidon 60a; Platons Skrifter bd. 3, s. 165), hvor det hedder: »Da vi traadte ind, fandt vi Sokrates, hvis Lænker man nylig havde løst, og Xantippe – Du kjender hende jo –, der med hans lille Søn paa Armen sad ved hans Side. Da Xantippe saae os, udbrød hun i Jammerklager og saadanne Udtryk, som Qvinderne pleie at bruge, som: Saa er det da sidste Gang i Dag, Sokrates, at Dine Venner tale med Dig og Du med dem. Sokrates vendte sig da til Kriton, og sagde: Kriton, lad nogen føre hende hjem. Nogle af Kritons Folk førte hende derpaa bort, idet hun hylede og slog sig for Brystet«. Xanthippe er Sokrates' kone.

I trykt udgave: Bind 1 side 127 linje 17

◀ **han spørger over** : Faidon 60bf.; Platons Skrifter bd. 3, s. 166; Heise bd. 1, s. 6: »Men Sokrates reiste sig op i Sengen, bøiede Benet, gned det med Haanden, og sagde: Hvor selsomt, I Mænd, er dog det, Menneskene kalde behageligt; hvor forunderligt forholder det sig ifølge sin Natur til det, der synes at være det modsat, det Ubehagelige: Begge ville vel ikke paa een Tid være hos Mennesket, men naar Nogen eftertragter og erholder det ene, er han næsten altid nødt til at tage det andet med, som om de hængde sammen ved et fælleds Toppunkt«.

I trykt udgave: Bind 1 side 127 linje 18

◀ **fordi jeg følte ... fulgt efter** : Heise bd. 1, s. 7.

I trykt udgave: Bind 1 side 127 linje 19

◀ **det vilde have været en Opgave ... ved Enderne** : Heise bd. 1, s. 6f. (Faidon 60bf.; Platons Skrifter bd. 3, s. 166): »Jeg troer, at dersom Æsopos havde bemærket dette, vilde han have digtet denne Fabel, at Guden vilde forsone begge, som laae i Strid med hinanden, men da han ikke kunde dette, forbandt han dem ved Enderne«. Fabeldigteren Æsop levede, formentlig på Samos, i det 6. årh. f.Kr.

I trykt udgave: Bind 1 side 127 linje 22

◀ **han griber Giftbægeret med en Anstand** : jf. *Heise* bd. 1, s. 123 (*Faidon* 117b; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 238), hvor Sokrates af fangevogteren får overrakt bægeret med gift: »Denne tog det, og med den største Rolighed (...) og uden at skjælv eller forandre Farve og Mine, betragtede han Manden, som han pleiede, med et fast Blik, og spurgte: Hvad mener Du? Tør man vel af denne Drik udgyde noget til Offer? Er det tilladt, eller ikke? [Fangevogteren:] Vi tilberede kun saameget, Sokrates, som vi troe at være nødvendigt. [Sokrates:] Jeg forstaaer Dig; men bede til Guderne, tør man dog, og man bør det, at Vandringen herfra didhen maa vorde lykkelig. Herom beder jeg, det skee. Da han havde sagt dette, satte han Bægeret til Munden og tømte det raskt og ufortrødent«.

I trykt udgave: Bind 1 side 127 linje 26

◀ **Pag. 50** : *Heise* bd. 1, s. 50 (*Faidon* 81c; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 195).

I trykt udgave: Bind 1 side 128 linje 11

◀ **betynges og trækkes ... og Aandeverdenen** : *Heise* bd. 1, s. 50.

I trykt udgave: Bind 1 side 128 linje 11

◀ **skyggeartede Skikkelser** : *Heise* bd. 1, s. 50.

I trykt udgave: Bind 1 side 128 linje 12

◀ **bevæge sig omkring ... og Grave** : *Heise* bd. 1, s. 50. SK skriver »bevæge« for »bevæger«.

I trykt udgave: Bind 1 side 128 linje 13

◀ **Saadanne Skygebilleder ... ogsaa sees** : *Heise* bd. 1, s. 50.

I trykt udgave: Bind 1 side 128 linje 13

◀ **Pag. 20** : *Heise* bd. 1, s. 20 (127,8).

I trykt udgave: Bind 1 side 128 linje 20

◀ **antage Eet af To ... efter Døden** : *Heise* bd. 1, s. 20.

I trykt udgave: Bind 1 side 128 linje 20

◀ **Baur og Ast** : Der sigtes til hhv. *Das Christliche des Platonismus* (75,15), s. 113f., og kapitlet om *Faidon* i *Platon's Leben und Schriften* (122,28) s. 141-167.

I trykt udgave: Bind 1 side 128 linje 29

◀ **det Argument ... opstaaer af det Modsatte** : jf. *Heise* bd. 1, s. 28; derpå s. 94f.

I trykt udgave: Bind 1 side 128 linje 32

◀ **at der imellem ... i det Første** : *Heise* bd. 1, s. 28.

I trykt udgave: Bind 1 side 128 linje 33

◀ **det Argument ... det Continuerlige** : jf. *Heise* bd. 1, s. 27 (*Faidon* 70c; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 178), hvor Sokrates siger: »Der er et gammelt Sagn, som vi have berørt, at naar Sjælene ere gangne herfra, ere de hisset, og vende igjen tilbage hertil og blive levende af døde. Og dersom det forholder sig saaledes, at de Levende igjen opstaae af de Døde, saa maae vel vore Sjæle være hisset, thi de kunde ikke komme igjen, naar de ikke vare til. Et tilstrækkeligt Beviis for at det er saaledes, vilde det være, naar det virkelig var indlysende, at de Levende ikke kunde komme andetsteds fra, end fra de Døde; men er det ikke saaledes, behøve vi en anden Grund«.

I trykt udgave: Bind 1 side 128 linje 35

◀ **Vordelsen** : tilblivelsen.

I trykt udgave: Bind 1 side 129 linje 5

◀ **som Baur ... anf. Skr. Pag. 114** : Efter at have opstillet de forskellige argumenter, der findes i *Faidon*, fortsætter Baur: »Es bedarf nicht erst einer nähern Nachweisung, daß alle diese Argumente keine eigentliche Beweiskraft haben, da sie das, was bewiesen werden soll, immer schon voraussetzen, wie dieß namentlich bei dem ersten Argument der Fall ist, in welchem geradezu vorausgesetzt wird, daß der Tod nicht das

Aufhören des Lebens, sondern nur eine andere Art der Existenz sey. Diese Argumente sind daher nur eine analytische Exposition des Begriffs der Seele, und die Unsterblichkeit folgt aus ihnen nur, sofern sie schon im Begriff der Seele vorausgesetzt wird«, jf. *Das Christliche des Platonismus* s. 114.

I trykt udgave: Bind 1 side 129 linje 10

◀ **Exposition** : fremstilling, udvikling.

I trykt udgave: Bind 1 side 129 linje 13

◀ **Pag. 33 ff.** : *Heise* bd. 1, s. 33ff. (*Faidon* 73bff.; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 183ff.).

I trykt udgave: Bind 1 side 129 linje 30

◀ **Pag. 37** : *Heise* bd. 1, s. 37f., hvorfra passagen »som vi saavel ... det, der er« er citeret (*Faidon* 75a; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 186).

I trykt udgave: Bind 1 side 129 linje 33

◀ **ved Inductionens Usurpationer** : dvs. ved den uretmæssige og anmassende måde, hvorved man slutter fra enkelte tilfælde til en almen (universel) sandhed.

I trykt udgave: Bind 1 side 129 linje 34

◀ **Pag. 38 ned.** : *Heise* bd. 1, s. 38f., hvorfra passagen »Enten ere vi ... en Erindren« er citeret. SK indfører »altsaa«, men det findes lidt tidligere i den samme sætning – sætningen begynder altså ikke med »Enten. (*Faidon* 76a; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 187.)

I trykt udgave: Bind 1 side 130 linje 2

◀ **Punctum saliens** : lat. det springende punkt; oprindeligt den plet i æggets blomme, hvor det første livstegn viser sig.

I trykt udgave: Bind 1 side 130 linje 8

◀ **at det er det ... hvormed Talen er** : jf. *Heise* bd. 1, s. 37: »Thi nu er Talen ikke mere om det Lige, end om det i og for sig Skjønne, Gode, Retfærdige og Fromme«.

I trykt udgave: Bind 1 side 130 linje 16

◀ **transitorisk** : kortvarig, forbigående.

I trykt udgave: Bind 1 side 130 linje 35

◀ **Plato ... disse Ideer** : jf. *Heise* bd. 1, s. 38 (*Faidon* 75e; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 187), hvor Sokrates taler om erkendelsen af det værende: »at vi altsaa nødvendigen maae have modtaget Erkjendelserne om alt dette, førend vi bleve fødte. (...) Og dersom vi ikke altid igjen glemte dem, efterat vi havde modtaget dem, maatte vi altid have dem og vort hele Liv igjennem være os dem bevidste. Thi det kalder man jo at vide, at besidde en modtagen Erkjendelse, og ikke at tabe den? eller kalder man ikke det at glemme, Simmias, naar man har tabt en Erkjendelse? (...) Og naar vi, mener jeg, før Fødselen have modtaget og ved Fødselen tabt disse, men siden ved Sandsernes Brug igjen have optaget de samme Erkjendelser, vi allerede engang tilforn havde; mon da ikke det, vi kalde at lære, er igjen at optage en Erkjendelse, der er os eiendommelig? og naar vi kalde dette at erindre, benævne vi det da rigtigt?«

I trykt udgave: Bind 1 side 131 linje 2

◀ **limiterende** : begrænsende.

I trykt udgave: Bind 1 side 131 linje 6

◀ **Det Ikke-Sammensatte ... ikke kan opløses** : jf. *Heise* bd. 1, s. 43f. (*Faidon* 78c; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 190), hvor det hedder »Mon det nu ikke er det Sammensatte, ifølge dets Natur, eget, at opløses paa samme Maade, som det er sammensat; men gives der noget Usammensat, maa det vel tilkomme dette, om ellers noget, at det ikke kan undergaae denne Forandring?« På de næste sider udvikles, at sjælen tilhører den sidste kategori, hvorfor den er udødelig.

I trykt udgave: Bind 1 side 131 linje 19

◀ **Det Usammensatte ... den samme Maade** : jf. *Heise* bd. 1, s. 44: »Og ikke sandt, hvad der altid forholder sig eens og paa samme Maade, det er vel snarest det Usammensatte ...«.

I trykt udgave: Bind 1 side 131 linje 25

◀ **Hiint Væsen selv ... nogensomhelst Forandring** : *Heise* bd. 1, s. 44.

I trykt udgave: Bind 1 side 131 linje 26

◀ **Pag. 44** : *Heise* bd. 1, s. 44 (*Faidon* 78d; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 190).

I trykt udgave: Bind 1 side 131 linje 26

◀ **Disse Ting ... kunne ikke sees** : sml. *Heise* bd. 1, s. 45: »Og disse Ting kan Du berøre, see og iagttage ved de andre Sandser, men hine, som altid ere sig selv lige, kan Du paa ingen anden Maade opfatte, end ved Sjælens Tænkning selv, thi de ere formløse og kunne ikke sees« (*Faidon* 79a; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 191).

I trykt udgave: Bind 1 side 132 linje 1

◀ **Sjælen har nu størst ... sig Forholdende** : *Heise* bd. 1, s. 47: »Betragt nu, Kebes, om det ikke følger af alt det, der er sagt, at Sjælen har størst ... sig forholdende«. SK skriver »Forholdende, Legemet« for »forholdende, men at Legemet«.

I trykt udgave: Bind 1 side 132 linje 2

◀ **Pag. 47** : *Heise* bd. 1, s. 47 (*Faidon* 80af; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 193).

I trykt udgave: Bind 1 side 132 linje 7

◀ **som om Nogen vilde føre den Tale ... ikke tilintetgjort** : *Heise* bd. 1, s. 61f.: »Thi det, Du har anført, synes at forholde sig paa samme Maade, som naar nogen vilde føre denne Tale ... ikke tilintetgjort«.

I trykt udgave: Bind 1 side 132 linje 17

◀ **Pag. 61** : *Heise* bd. 1, s. 61f. (*Faidon* 87b; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 202).

I trykt udgave: Bind 1 side 132 linje 20

◀ **langweilig** : ty. langtrukket, kedeligt.

I trykt udgave: Bind 1 side 132 linje 28

◀ **Pag. 97** : *Heise* bd. 1, s. 97 (*Faidon* 104c; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 223).

I trykt udgave: Bind 1 side 132 linje 31

◀ **eller maae vi ikke sige ... at blive lige** : *Heise* bd. 1, s. 97.

I trykt udgave: Bind 1 side 132 linje 31

◀ **gerade ins Blaue hinein** : ty. lige ud i det blå.

I trykt udgave: Bind 1 side 133 linje 2

◀ **chorographiske** : egn- el. landbeskrivende (ved brug af landkort).

I trykt udgave: Bind 1 side 133 linje 10

◀ **Apostelen Johannes ... skulle vorde** : sigter til 1 Joh 3,2: »I Elskelige! nu ere vi Guds Børn, og det er endnu ikke aabenbaret, hvad vi skulle vorde« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 1 side 133 linje 12

◀ **den mythiske Deel af denne Dialog** : *Heise* bd. 1, s. 109-117, hvor Sokrates fortæller en myte om, »hvorledes Tingene paa Jorden under Himmelen ere beskafne«.

I trykt udgave: Bind 1 side 133 linje 17

◀ **som kun de Ugudelige have at befrygte** : jf. *Heise* bd. 1, s. 115-117, hvor de ugudeliges straf i underverdenen udmales.

I trykt udgave: Bind 1 side 133 linje 18

◀ **som ere tilstrækkeligen ... Legemer** : *Heise* bd. 1, s. 117. Udhævelsen er SKs.

I trykt udgave: Bind 1 side 133 linje 19

◀ **Pag. 117** : Heise bd. 1, s. 117 (*Faidon* 114c; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 235).

I trykt udgave: Bind 1 side 133 linje 20

◀ **i den vide Verden** : et alm. udtryk fra eventyrernes verden.

I trykt udgave: Bind 1 side 133 linje 22

◀ **Schattenspiel an der Wand** : ty. skyggespil på væggen.

I trykt udgave: Bind 1 side 133 linje 29

◀ **Nachhall** : ty. efterklang.

I trykt udgave: Bind 1 side 134 linje 2

◀ **favnede Skyen for Juno** : I antik mytologi berettes, hvorledes Ixion, konge over Lapitherne, et folkeslag i Thessaliens bjerge, blev indbudt til gudernes taffel og her forsøgte at voldtage værtinden Juno (gr. Hera). Hun forvandlede sig til en sky, hvoraf der fødtes kentaurer.

I trykt udgave: Bind 1 side 134 linje 6

◀ **Rosenkrantz ... er Udødeligheden** : Karl Rosenkranz (1805-79), ty. filosof, psykolog og æstetiker. Der tænkes måske på et sted i den tredje artikel af anmeldelsen af Fr. Scheiermacher *Der christliche Glaube* (119,15), hvor det om det evige liv hedder: »Skulle vi rigtig for alvor forlægge disse åndens bestemmelser til fremtiden, hvad ville så indholdet af vor historie være? Måtte vi ikke bestandig længes bort fra Jorden og kun med halve sanser dvæle på den?« Jf. *Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik* bd. 2, nr. 119, Stuttgart og Tübingen 1831, sp. 949.

I trykt udgave: Bind 1 side 134 linje 8

◀ **Homers Helte sukke ... Underverdenens Skyggerige** : jf. Homer *Odyseen* 11. sang, v. 489-491, hvor Achilleus i Hades (underverdenen) klager: »Heller jeg vilde som Træl paa Markerne slide for Dagløn, / Hyret af trængende Mand, som kun har Eie til Nødtørft, / End over samtlige Døde befale som øverste Herre«, Christian Wilsters oversættelse, Kbh. 1837, s. 160.

I trykt udgave: Bind 1 side 134 linje 10

◀ **afdøer fra det Ene, voxer det Andet** : spiller formentlig på 1 Pet 2,24, hvor udtrykket »afdøde fra Synden« forekommer (NT-1819). Der kan også være tænkt på Rom 8,10-13, hvor der er tale om, at legemet dør på grund af synden, men at ånden har liv på grund af retfærdighed. Jf. også Joh 12,24 med billedet af hvedekornet, som skal falde i jorden og dø for at kunne vokse op og bære frugt.

I trykt udgave: Bind 1 side 135 linje 3

◀ **voxer ... en guddommelig Væxt** : spiller formentlig på Kol 2,19, hvor Paulus taler om, at hele legemet ud fra Kristus »voxer en guddommelig Væxt« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 1 side 135 linje 3

◀ **Syndens Legeme, der skulde dødes** : spiller formentlig på Rom 6,6, hvor Paulus skriver, at vort gamle menneske er blevet korsfæstet sammen med Kristus, for at »Syndens Legeme skal blive til Intet« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 1 side 135 linje 5

◀ **det fuldvoxne Guds-Menneske** : spiller formentlig på Ef 4,13, hvor Paulus bruger udtrykket: »indtil vi alle når frem (...) til at være et fuldvoksnet menneske, en vækst, som kan rumme Kristi fylde«. Jf. også 2 Tim 3,17, hvor Paulus taler om, at »det menneske, som hører Gud til, kan blive fuldvoksnet«.

I trykt udgave: Bind 1 side 135 linje 7

◀ **skabt efter Gud i ... Hellighed** : jf. Ef 4,24, hvor Paulus opfordrer de kristne i Efesos til at iføre sig det nye menneske, »som er skabt efter Gud i Sandhedens Retfærdighed og Hellighed« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 1 side 135 linje 8

◀ **en fuldkomnere Erkjendelse ... Gjenfødselse** : spiller formentlig på Kol 3,10, hvor Paulus taler om at iføre sig det nye menneske, »som fornyes i sin skabers billede til at have erkendelse«. Jf. også 2 Pet 3,18,

hvor det formanende hedder: »voks i nåde og erkendelse af vor Herre og frelser, Jesus Kristus«.

I trykt udgave: Bind 1 side 135 linje 9

◀ **Pelagianisme** : 121,13.

I trykt udgave: Bind 1 side 135 linje 14

◀ **sukker under dets Love** : spiller måske på Rom 8,22f., hvor Paulus skriver, at ikke blot hele skabningen, men også »vi, der har Ånden som førstegrøde«, sukker under syndens lov i forventning om legemets forløsning.

I trykt udgave: Bind 1 side 135 linje 19

◀ **Døden er ... Fødselen** : jf. fx *Martyrium Polycarpi* 18 (*Patrologia graeca*, udg. af J.P. Migne, bd. 5, sp. 1044), hvor det hedder, at martyrens dødsdag egentlig er hans rigtige fødselsdag.

I trykt udgave: Bind 1 side 135 linje 29

◀ **fryder sig ved Seiren ... ved Saligheden** : spiller måske på 1 Kor 15,53-57, hvor Paulus siger, at når det dødelige har iklædt sig udødelighed, så går det i opfyldelse, at »Døden er opslugt og besejret«, og han tilføjer: »Gud ske tak, som giver os sejren ved vor Herre Jesus Kristus!« Jf. også Rom 8,37-39, hvor Paulus udbrøder: »For jeg er vis på, at hverken død eller liv (...) kan skille os fra Guds kærlighed i Kristus Jesus, vor Herre«.

I trykt udgave: Bind 1 side 135 linje 31

◀ **at Philosophens ... at være død** : jf. *Heise* bd. 1, s. 14: »De, der paa den rigtige Maade beskæftige sig med Philosophien, synes nemlig, skjøndt Mængden ikke bemærker det, ikke at tragte efter andet, end det at døe og være død« (*Faidon* 64a; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 170).

I trykt udgave: Bind 1 side 135 linje 36

◀ **Gravskrift af Wessel ... ei heller leve** : Johan Herman Wessel (1742-85), no.-da. digter. Der sigtes til »Gravskrivt over Digteren, af ham selv«: »Han aad og drak, var aldrig glad, / Hans Støvlehæle gik han skieve, / Han ingen Ting bestille gad, / Tilsidst han gad ei heller leve«, jf. *Samlede Digte af Johan Hermann Wessel*, udg. af A.E. Boye, Kbh. 1832, s. 269. SK udhæver »gad«.

I trykt udgave: Bind 1 side 136 linje 9

◀ **Climatfeber** : feber fremkaldt af klimatiske, særligt tropiske, forhold, fx malaria, gul feber o.l.

I trykt udgave: Bind 1 side 136 linje 20

◀ **den Befæstning ... Jordens Vande** : spiller på 1 Mos 1,6f., hvor det bl.a. hedder, at Gud satte skel »imellem Vandet, som var neden til i den udstrakte Befæstning, og imellem Vandet, som var oven til i den udstrakte Befæstning« (GT-1740).

I trykt udgave: Bind 1 side 136 linje 23

◀ **point de vue** : fr. synspunkt, synsvinkel.

I trykt udgave: Bind 1 side 136 linje 27

◀ **Skabelsens Bliv** : sigter til skabelsesberetningen i 1 Mos 1, hvor Gud på hver af skabelsens seks dage sagde: »Der skal være« (GT-1740: »Vorde«), fx på den første dag: »Der skal være lys!« 1 Mos 1,3.

I trykt udgave: Bind 1 side 136 linje 32

◀ **Probabilitetsberegning** : sandsynlighedsberegning.

I trykt udgave: Bind 1 side 137 linje 1

◀ **Socrates yttre selv i Phædon** : *Faidon* 91af. (*Platons Skrifter* bd. 3, s. 206f.). *Heise* bd. 1, s. 69.

I trykt udgave: Bind 1 side 137 linje 11

◀ **selv ret at blive overbeviist om, at ... saaledes** : *Heise* bd. 1, s. 69, hvor Sokrates siger »men at jeg selv bliver ret overbeviist om, at det forholder sig saaledes«.

I trykt udgave: Bind 1 side 137 linje 12

◀ **Heises Oversættelse Pag. 69** : Heise bd. 1, s. 69f. (*Faidon* 91b; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 206), hvorfra passagen »jeg beregner nemlig ... forsvinde« er citeret.

I trykt udgave: Bind 1 side 137 linje 19

◀ **θάσσαι ὡς πλεονεχτικῶς** : *Faidon* 91b, »og deraf kan du se, hvor selvisk jeg er« (*Platons Skrifter* bd. 3, s. 206).

I trykt udgave: Bind 1 side 137 linje 21

◀ **εἰ δὲ ... τελευτήσαντι** : »men hvis der intet mere er til, naar man er død«.

I trykt udgave: Bind 1 side 137 linje 22

◀ **sin post mortem ... animus exstinguitur** : lat. »men hvis efter døden al bevidsthed og selve sjælen udslukkes«. Dette er Stallbaums omskrivning af den foregående græske passage.

I trykt udgave: Bind 1 side 137 linje 23

◀ **Stallbaum, Pag. 133** : 122,29, i det der anførte værk bd. 1, del 2, s. 133.

I trykt udgave: Bind 1 side 137 linje 24

◀ **perhorrescere**: gyse for, forfærdes over, afsky.

I trykt udgave: Bind 1 side 137 linje 24

◀ **thi at blive i den ... et Onde** : omskrivning af *Faidon* 91b, jf. det citat, SK bringer ovenfor.

I trykt udgave: Bind 1 side 137 linje 28

◀ **annihileres** : tilintetgøres.

I trykt udgave: Bind 1 side 137 linje 29

◀ **overvættes** : overstadig.

I trykt udgave: Bind 1 side 137 linje 31

◀ **curieust** : besynderligt; forunderligt.

I trykt udgave: Bind 1 side 137 linje 33

◀ **locus classicus** : lat. klassisk sted; standardcitat.

I trykt udgave: Bind 1 side 137 linje 34

◀ **Apologien** : el. *Sokrates' Forsvarstale*. SK citerer fra Asts græske tekst i *Platonis quae exstant opera* (89,5) bd. 8, s. 98-159; *Platons Skrifter* (89,5) bd. 1, s. 265-293 (*Sokrates' Forsvarstale* 17a-42a).

I trykt udgave: Bind 1 side 138 linje 1

◀ **Ast vil antage ... en ubekjendt Taler** : jf. kapitlet om *Sokrates' Forsvarstale* i *Platon's Leben und Schriften* s. 474-492, der indledes således: »Auch die Apologie des Sokrates können wir nicht für ein Werk des Platon halten. Wir tragen, ohne Rücksicht auf Autorität und fremde Meinung, unsere Gründe vor«.

I trykt udgave: Bind 1 side 138 linje 7

◀ **formener** : mener, antager.

I trykt udgave: Bind 1 side 138 linje 9

◀ **Stallbaum** : 122,29.

I trykt udgave: Bind 1 side 138 linje 10

◀ **præfatio ad apologiam Socratis p. 4** : »fortale til *Sokrates' Forsvarstale*« i *Platonis dialogos selectos* (122,31) bd. 1, del 1, s. 3-6; s. 4.

I trykt udgave: Bind 1 side 138 linje 13

◀ **quæ (sc. sententia) si vera est ... accommodatum** : »hvis denne (mening) er rigtig, vil det nok ikke undre nogen, at Platon i denne bog ikke har brugt den samme høje stil i sprog og tanker som ellers. For han mente, at han kun kunne forsvare Sokrates på rette måde, hvis han lod ham tale for retten, ligesom han var i livet; så han kunne ikke gå frem, som han ville, men måtte se efter, hvad der stemte med Sokrates' væsen og livsstil, og hvad der passede til stedets og tidens forhold«.

I trykt udgave: Bind 1 side 138 linje 13

◀ **hos Stallbaum sammesteds** : jf. ovenfor. Stallbaum anfører her fem forfattere (Becker, Thiersch, Koenig, Socher og Schleiermacher), der hver især har erklæret sig uenig med Ast.

I trykt udgave: Bind 1 side 138 linje 21

◀ **Ast, som i Phædon ... det Rørende fremherskende** : jf. *BI*, *SKS* 1, 122f.

I trykt udgave: Bind 1 side 138 linje 23

◀ **Smlgn. Platos Werke von Schleiermacher ... Berlin 1818** : (113,28) del 1, 2, s. 185.

I trykt udgave: Bind 1 side 138 linje 26

◀ **Nichts ist ... möglich war** : »Intet er derfor mere sandsynligt, end at vi med denne tale om Sokrates' virkelige forsvar har en så tro nedskrift fra erindringen, som det overhovedet var muligt ud fra Platons trænedede hukommelse og den nødvendige forskel mellem den skrevne tale og det skødesløst sagte«.

I trykt udgave: Bind 1 side 138 linje 27

◀ **Indvendinger, Ast gjør** : jf. kapitlet om *Sokrates' Forsvarstale* i *Platon's Leben und Schriften* s. 474-492, hvor hovedargumentet er, at *Sokrates' Forsvarstale* hverken kan være Sokrates eller Platon værdig.

I trykt udgave: Bind 1 side 139 linje 7

◀ **Ret i at give Xenophons Apologi Fortrinnet for Platos** : Ast *Platon's Leben und Schriften*, s. 482, hvor der henvises til Xenofon (*Erindringer* 1,2,2) som et bedre forsvar for Sokrates (at han nemlig ikke troede på andre guder end statsreligionens).

I trykt udgave: Bind 1 side 139 linje 9

◀ **aut-aut** : lat. enten-eller.

I trykt udgave: Bind 1 side 139 linje 21

◀ **at disse to Punkter ... Toppunktet (smlgn. Symposiet)** : 127,18. Sml. slutscenen i *Symposion*, hvor Sokrates fordrer en enhed af det tragiske og det komiske, jf. *BI*, *SKS* 1, 112f.

I trykt udgave: Bind 1 side 139 linje 24

◀ **Forlængsel** : længsel.

I trykt udgave: Bind 1 side 139 linje 26

◀ **Paradigmatiske** : mønstergyldige; forbilledlige.

I trykt udgave: Bind 1 side 139 linje 28

◀ **Sokrates bemærker ... forlade sin Plads** : *Sokrates' Forsvarstale* 28e-29a; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 278f., hvor Sokrates bemærker: »Nu har ogsaa Gud anvist mig en Post – saadan har jeg da opfattet det selv –, idet han har paalagt mig at bruge mit Liv til at søge Sandheden og prøve mig selv og andre. Hvis jeg saa i denne Kamp, hvor det dog er Gud, der er min Overordnede, viste mig fejsk og løb fra min Post, angst for Døden eller anden Fare, vilde det da ikke være forargeligt? Jo, det vilde det i Sandhed være! I saa Fald kunde man med Rette anklage mig for Domstolen med Paastand om, at jeg ikke anerkender Guder, siden jeg er ulydig mod Orakelordet og frygter Døden og altsaa bilder mig ind at vide Besked, skønt jeg ikke ved Besked«.

I trykt udgave: Bind 1 side 140 linje 8

◀ **φιλοσοφούντα** : gr. (philosophoûnta) elskende visdom, filosoferende, jf. *Ast* bd. 8, s. 126; *Sokrates' Forsvarstale* 28e.

I trykt udgave: Bind 1 side 140 linje 10

◀ **τὸ γὰρ τοὶ θάνατον δεδιέναι ... ἃ οὐκ οἶδεν** : »Dødsfrygt er jo nemlig i Virkeligheden en Form for indbildt Viden eller falsk Visdom. (...) Er det da ikke indlysende, at vi her igen staar overfor just denne forkastelige Form for Uvidenhed: dette at bilde sig ind at vide, hvad man ikke ved?«

I trykt udgave: Bind 1 side 140 linje 12

◀ **Ast Pag. 126 § 29 A** : Ast bd. 8, s. 126 (*Platons Skrifter* bd. 1, s. 279; *Sokrates' Forsvarstale* 29a).

I trykt udgave: Bind 1 side 140 linje 15

◀ **mener Sokrates ... slet ikke veed Noget om den** : *Sokrates' Forsvarstale* 29b; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 279, hvor Sokrates siger: »Ogsaa i denne Sammenhæng tør jeg vel sige, at jeg ikke er helt, som Folk er flest, men har det samme lille Fortrin i Visdom som i de andre Tilfælde: paa den ene Side ved jeg ikke ordentlig Besked om Hades og hans Verden, men jeg bilder mig heller ikke ind at vide noget derom; paa den anden Side ved jeg, at det er uhæderligt og en Ulykke for et Menneske at handle mod Lovens Bud og at være ulydig mod den, der staar over en, det være sig Gud eller Menneske. Det kunde da ikke falde mig ind at løbe min Vej af Skræk for noget, som jeg ikke ved Besked om, og som muligvis er en Lykke, og søge min Tilflugt i noget, som jeg ved er ulykkeligt.«

I trykt udgave: Bind 1 side 140 linje 16

◀ **et andet Sted bemærker** : *Sokrates' Forsvarstale* 37b (*Platons Skrifter* bd. 1, s. 288).

I trykt udgave: Bind 1 side 140 linje 23

◀ **ὁ φημι ... εἰ κακόν ἐστιν** : »det hvorom jeg siger, at jeg ikke ved, om det er et Gode eller et Onde.«

I trykt udgave: Bind 1 side 140 linje 26

◀ **Ast Pag. 146 § 37 B** : Ast bd. 8, s. 146; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 288 (*Sokrates' Forsvarstale* 37b).

I trykt udgave: Bind 1 side 140 linje 27

◀ **Ast Pag. 154. § 40. C. D. E.** : Ast bd. 8, s. 154; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 292 (*Sokrates' Forsvarstale* 40c-e).

I trykt udgave: Bind 1 side 140 linje 33

◀ **ἔννοήσωμεν δὲ καὶ τῆδε ... ὃ ἄνδρες δικασταί** : »Vi kan nu ogsaa betragte Sagen paa en anden Maade og se, at der er god Grund til at tro, at Døden er et Gode. Den kan nemlig kun være eet af to: enten er det saaledes, at den Døde intet er og intet fornemmer, eller ogsaa er Døden, som det hedder i Mytherne, en Slags Forvandling, hvorved Sjælen forlader denne Verden og drager til en anden. Hvis vi nu først sætter, at Døden er lig med Ophævelse af al Fornemmelse af Indtryk, altsaa som en uafbrudt Søvn, end ikke forstyrret af Drømme, maa den da være et vidunderligt Gode. For jeg tror, at hvis man skulde stille det Regnestykke op at sammenligne alle Livets Dage og Nætter med een saadan Nat med uforstyrret drømmeløs Søvn og sige, hvor mange Dage og Nætter der havde været bedre og behageligere end denne Nat, ja, saa vilde vist ikke blot de almindelige Borgere, men selveste Perserkongen finde dem meget hurtigt talt. Hvis Døden altsaa er saadan, vil jeg regne den for et Gode; for i saa Fald vil Evigheden jo kun forekomme som een eneste Nat. I det andet Tilfælde, hvis altsaa Døden er som en Rejse herfra til en anden Verden, og hvis det er sandt, hvad der siges, at dør opholder alle de Døde sig, kan man da tænke sig noget bedre?«

I trykt udgave: Bind 1 side 140 linje 33

◀ **man slipper bort fra disse Dommere ... fortjene at være det** : jf. *Sokrates' Forsvarstale* 41a; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 292, hvor Sokrates bemærker: »Tænk, hvis man kom til Hades, og paa een Gang slap fri for de saakaldte Dommere heroppefra, og dernede traf de virkelige Dommere, der jo ogsaa siges at skifte Lov og Ret dør, Minos og Rhadamanthys og Aiakos og Triptolemos og alle de andre Halvguder, som i Livet har været Retfærdighedens Vogtere; det var vel ikke nogen daarlig Rejse!« Kong Minos fra Kreta og hans bror Rhadamanthys samt Zeus' søn Aiakos fra Aigina havde til opgave at dømme de døde; hertil føjedes i Athen helten Triptolemos fra Eleusis.

I trykt udgave: Bind 1 side 141 linje 15

◀ **θαυμάσιον κέρδος** : »et vidunderligt Gode«, Ast bd. 8, s. 154; *Sokrates' Forsvarstale* 40d.

I trykt udgave: Bind 1 side 141 linje 19

◀ **han bemærker ... at sammenligne hermed** : jf. *Sokrates' Forsvarstale* 40d; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 292, hvor Sokrates bemærker: »For jeg tror, at hvis man skulde stille det Regnestykke op at sammenligne alle Livets Dage og Nætter med een saadan Nat med uforstyrret drømmeløs Søvn og sige, hvor mange Dage og Nætter der havde været bedre og behageligere end denne Nat, ja, saa vilde vist ikke blot de almindelige Borgere, men selveste Perserkongen finde dem meget hurtigt talt«.

I trykt udgave: Bind 1 side 141 linje 20

◀ **da udfører han videre ... og prøve dem** : *Sokrates' Forsvarstale* 41bf.; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 292f., hvor Sokrates bemærker: »Det vilde for Resten ogsaa være en særlig Glæde for mig dér at træffe Palamedes og Aias, Telamons Søn, og alle de andre, der i Oldtiden har lidt en uretfærdig Dom, og sammenligne deres Skæbne med min. Det, tør jeg nok sige, vilde ikke være kedeligt! Og det vigtigste af det altsammen: at kunne tilbringe Tiden med at prøve og studere Folk dernede, ligesom jeg har gjort det heroppe, og se, hvem af dem der er vise, og hvem der bilder sig ind at være det, men ikke er det; hvad vilde man ikke give for at faa Lejlighed til at prøve Føreren paa det store Togt til Troia, eller Odysseus eller Sisyfos eller tusinde andre Mænd og Kvinder? Hvilken ubeskrivelig Lykke at omgaa dem, at snakke med dem, at prøve dem! De kunde da i hvert Fald ikke hævne sig for det ved at tage Livet af en!«

I trykt udgave: Bind 1 side 141 linje 26

◀ **Fata** : lat. skæbner.

I trykt udgave: Bind 1 side 141 linje 28

◀ **de i Phædon indeholdte Forventninger ... Legeme** : Jf. *Bl*, *SKS* 1, 127f., og i forlængelse heraf (*Faidon* 80e; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 194) *Heise* bd. 1, s. 49, hvor Sokrates siger: »Mon ikke den, der forholder sig saaledes, vil vandre til det, der er den liigt, til det Formløse, det Guddommelige, Udødelige og Fornuftige, og naar den kommer derhen, leve lykkelig, befriet fra Vildfarelse og Uvidenhed, fra Frygt og vilde Lyster og alle de andre menneskelige Onder, og, som det hedder om de Indviede, i Sandhed tilbringe den øvrige Tid i Selskab med Guderne?«

I trykt udgave: Bind 1 side 141 linje 32

◀ **Progres** : fremadskriden.

I trykt udgave: Bind 1 side 141 linje 33

◀ **De af Phædon ovenfor citerede Ord ... til Besvær** : jf. *Bl*, *SKS* 1, 137f.

I trykt udgave: Bind 1 side 142 linje 5

◀ **Ast Pag. 158 § 42 A** : *Ast* bd. 8, s. 158; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 293 (*Sokrates' Forsvarstale* 42a).

I trykt udgave: Bind 1 side 142 linje 9

◀ ' **Ἄλλὰ γὰρ ἦδη ... τῷ θεῷ** : »Men nu er det nok paa Tide at gaa bort. I gaar atter ud i Livet, jeg gaar ind i Døden. Om jeres eller min Lod er den bedste, ved ingen undtagen Gud«.

I trykt udgave: Bind 1 side 142 linje 10

◀ **Diese männliche ... prophezeien unterfängt** : »Denne Sokrates' mandige standhaftighed har taleren efter sin art overdrevet så stærkt, at den fremtræder som den mest åndløse og ufølede ligegyldighed. Efter domfældelsen lader han nemlig ikke Sokrates undre sig over dommernes afgørelse, men over antallet af stemmer på begge sider, og [han lader ham] anstille den koldblodige beregning, at han ville være sluppet, hvis blot tre stemmer var blevet afgivet anderledes, og at Melitos, dersom ikke Anytos og Lykon var kommet til med deres anklage, skulle have erlagt tusind drakmer, fordi han ikke havde opnået en femtedel af stemmerne. Endnu mere iøjnefaldende er denne ligegyldighed dér, hvor Sokrates taler om døden; hele tiden forsikrer han, at han ikke frygter døden, men hvorpå grunder denne frygtløshed sig? Ikke på noget; altså er den tomt pral ... Kunne Platon, forfatteren af *Faidon*, lade Sokrates tale sådan om døden og tilskrive ham en sådan i sandhed lav, åndløs og ufølede, ja, nærmest latterlig ligegyldighed ... Og ikke desto mindre vil denne ufølede og afstumpede Sokrates endda spille den ophidsede og begejstrede, i og med at han giver sig til at profetere«.

I trykt udgave: Bind 1 side 142 linje 20

◀ **Pag. 487. 488** : *Ast Platon's Leben und Schriften* s. 487f.

I trykt udgave: Bind 1 side 143 linje 2

◀ **en virksom Arbejder i Viingaarden** : spiller på lignelsen om arbejderne i vingården, Matt 20,1-16.

I trykt udgave: Bind 1 side 143 linje 4

◀ **und gleichwohl ... prophezeien unterfängt** : jf. sidste del af citatet ovenfor.

I trykt udgave: Bind 1 side 143 linje 17

◀ **Pag. 488** : Ast *Platon's Leben und Schriften*, s. 488.

I trykt udgave: Bind 1 side 143 linje 25

◀ **Auch im ... spielenden Antithesen** : »Også i foredraget røber taleren sig, ikke kun i modstillingen af tankerne (såsom: ἄλλ' ἐν πενίᾳ (...) λατρείαν, hvori det lave kontrasterer med det høje og den ynkelige tone med den stolte følelse på en sådan måde, at sætningen næsten aflokkes os et smil), men også i modstillingen af ordene; for datidens talere holdt meget af, efter Gorgias' og Lysias' forbillede, at bruge legende antiteser«. Gorgias (88,31) og Lysias (99,32) var to af tidens berømteste talere.

I trykt udgave: Bind 1 side 143 linje 26

◀ **ἄλλ' ἐν πενίᾳ ... λατρείαν** : »og jeg er i den dybeste Fattigdom paa Grund af mit Arbejde i Gudens Tjeneste«, *Sokrates' Forsvarstale 23c (Platons Skrifter bd. 1, s. 272)*. Ast anfører selv kilden til det græske citat, der findes hos Fischer s. 23.

I trykt udgave: Bind 1 side 143 linje 27

◀ **lidt tidligere** : Ast *Platon's Leben und Schriften* s. 477ff. Jf. *BI, SKS 1, 146ff.*

I trykt udgave: Bind 1 side 143 linje 34

◀ **Heise Pag. 188** : *Heise* bd. 3, s. 188, hvorfra passagen »og hvad jeg sagde ... Børns Domstol« er citeret. SK skriver »blev« for »var«. (*Gorgias 521e; Platons Skrifter* bd. 2, s. 210.)

I trykt udgave: Bind 1 side 144 linje 21

◀ **hundredpundige Kanoner** : kanoner, som kan affyre en 100 punds kugle.

I trykt udgave: Bind 1 side 144 linje 34

◀ **Vers af Baggesen** : Digteren Jens Baggesen (1764-1826) beretter i »Kallundborgs Krønike eller Censurens Oprindelse« om en hestetyv, der i så stor hast blev arresteret, dømt, fik forelæst af præsten og blev hængt, at det altsammen blev gjort »overmåde slet«. Da Jens Skovfogd ved midnatstid rider forbi galgebakken, bliver han råbt op, men tøver, da han nok kan klare en levende tyv, men ikke en død. Jf. *Jens Baggese's danske Værker*, udg. af hans sønner og C.J. Boye, bd. 1-12, Kbh. 1827-32, ktl. 1509-1520; bd. 1, s. 236.

I trykt udgave: Bind 1 side 145 linje 1

◀ **argumentum ad hominem** : lat. argument, der retter sig mod og får sin styrke fra modpartens personlige eller de private forhold.

I trykt udgave: Bind 1 side 145 linje 6

◀ **mulkeres** : idømmes en pengebøde.

I trykt udgave: Bind 1 side 145 linje 10

◀ **etsteds bemærker** : jf. *Heise* bd. 3, s. 68f. (*Gorgias 473e; Platons Skrifter* bd. 2, s. 150), hvor Sokrates bemærker: »O Polos, jeg er ingen Statsmand. Da det i Fjor tilfaldt mig at sidde i Raadet, fordi min Stamme havde Forsædet, og jeg skulde indsamle Stemmer, vakte jeg almindelig Latter, fordi jeg ikke forstod mig herpaa. Derfor maa Du heller ikke anmode mig om at indsamle Stemmer af de Tilstedeværende. Ifald Du altsaa ikke kan fremføre bedre Grunde, saa overlad det til mig, som jeg forhen sagde, at føre Beviis, og lær den Beviismaade at kjende, som jeg anseer for den bedste. Thi jeg forstaaer kun at fremkalde eet Vidne for det, jeg siger, nemlig den, jeg taler med, og de andre lader jeg fare; kun denne Enes Stemme forstaaer jeg at indkræve, men med Mængden taler jeg ikke engang«.

I trykt udgave: Bind 1 side 145 linje 17

◀ **taler med Athenienserne ... en Pengebøde** : jf. *Sokrates' Forsvarstale 36a; Platons Skrifter* bd. 1, s. 287, hvor Sokrates efter domsafsigelsen siger til nævningene: »Det, der nu er sket, er ikke paa nogen Maade

kommet mig uventet, og derfor – ja, forresten ogsaa af mange andre Grunde – føler jeg ikke nogen Vrede eller Sorg derover. Jeg er tværtimod forbavset over, at der er faldet saa mange Stemmer paa begge Sider; jeg havde ventet, at Forskellen vilde blive meget stor og ikke saa ringe, som det faktisk er Tilfældet. Efter dette kan man jo sige, at hvis blot 30 Stemmer var faldet anderledes, vilde jeg være bleven frikendt; Meletos personlig har da, synes jeg, tabt sin Sag, og mer end det: hvis ikke Anytos og Lykon var optraadt som hans Medanklagere, vilde han have faaet en Bøde paa 1000 Drachmer, ifølge Reglen om, at der skal falde mindst en Femtedel af Stemmerne paa Anklagerens Side«. En femtedel var 100 stemmer.

I trykt udgave: Bind 1 side 145 linje 20

◀ **til Slutning** : *Sokrates' Forsvarstale* 39e (99,31).

I trykt udgave: Bind 1 side 145 linje 23

◀ **den polemiske Styrke ... Anskuelse gjeldende** : jf. *Sokrates' Forsvarstale* 25cff. (*Platons Skrifter* bd. 1, s. 275), hvor Sokrates udspørger anklageren Meletos.

I trykt udgave: Bind 1 side 146 linje 4

◀ **Pikante** : pirrende.

I trykt udgave: Bind 1 side 146 linje 9

◀ **enerverer** : afsvækker.

I trykt udgave: Bind 1 side 146 linje 22

◀ **Kobberstykke ... titte op efter hende** : der sigtes til en af tidens mange kobberstiksreproduktioner af kendte værker, her formentligt af »den sixtinske Madonna«, udført af den ital. maler Rafael (1483-1520).

I trykt udgave: Bind 1 side 146 linje 29

◀ **Ast Pag. 477 ff.** : *Platon's Leben und Schriften*, s. 477-480.

I trykt udgave: Bind 1 side 146 linje 35

◀ **Die Freimüthigkeit ... zu erheben** : »Den frimodighed, hvormed han lader Sokrates tale, er ikke den ædle, der flyder ud af bevidstheden om uskyld og retskaffenhed, og som, udfordret af bagtalelse, ytrer sig som stolthed, men derimod pralende selvophøjelse; thi Sokrates fornædret sig kun for indirekte at ophøje sig selv desto mere«.

I trykt udgave: Bind 1 side 146 linje 35

◀ **I en Note hertil** : Ast placerer først noten efter næste sætning, som SK afslutter med ordene »sich selbst zu erheben«; Ast skriver »sich selbst zu verherrlichen«.

I trykt udgave: Bind 1 side 147 linje 4

◀ **der Verfasser ... dieses anzudeuten** : »Forsvarstalens forfatter kan selv ikke komme udenom at antyde dette«.

I trykt udgave: Bind 1 side 147 linje 4

◀ **S. 82** : Ast henviser her og i det følgende til Fischers udgave af *Sokrates' Forsvarstale* i *Platonis Euthyphro Apologia Socratis Crito Phaedo*, udg. af Joh. Frider. Fischerus, Leipzig 1783.

I trykt udgave: Bind 1 side 147 linje 5

◀ **μη θορυβήσητε ... μέγα λέγειν** : »Larm ikke igen, selvom det forekommer jer, at jeg bruger store ord«, jf. *Sokrates' Forsvarstale* 20e (*Platons Skrifter* bd. 1, s. 269).

I trykt udgave: Bind 1 side 147 linje 5

◀ **Dieses ist ... und Täuschung** : »Dette er ikke den platoniske ironi, men ringeagt for andre, som har det forfængelige formål at ophøje sig selv. Sokrates siger fx s. 68, at hvis man kalder den en taler, som siger sandheden, så er han ganske vist en taler, blot ikke i samme forstand som de andre (hvori der ligger gemt den mening, at han er en egentlig eller sandfærdig taler, de andre derimod blot skintalere). Ligeledes indeholder ordene ἴσως (...) (ἢ λέξις) s. 71 en skjult selvros. Endnu mindre til at tage fejl af er den falske ironi det sted s. 84-91, hvor Sokrates prøver at demonstrere sandfærdigheden af det orakelsprog, som har erklæret ham for den viseste; det forfængelige og pralende ligger allerede i den udførlighed, hvormed

Sokrates taler om det. Ligeså erklærer Sokrates, at han er en berømt og udmærket mand (s. 81, 90, 136) og hans bestemmelse en guddommelig (s. 120); han er byens største velgører (s. 116, 119, 142); derfor bliver jeg misundt og bagtalt (s. 107) osv. Endvidere tilskriver han sig selv visdom (s. 82, 83, 84ff.) og taler om sofisternes visdom i en skeptisk tone, der alene antyder hovmod. Thi hvad er det andet, når man gør sig selv mindre, men samtidig fornædret alle andre, end en retorisk selvophøjelse, som, dersom man tillægger den en alvorlig hensigt, fremtræder som forfængelig pralen, men som hvis man tager den for direkte, hensigtsløs frimodighed, røber en naivitet, der i kraft af den ikke tilsigtede kontrast mellem selvforagt og selvophøjelse (som når Sokrates fx erklærer sig selv for uvidende, men samtidig for visere end alle andre, altså ophøjer sig selv, den uvidende, til den viseste) næsten går over i det komiske? Har altså forfatteren af forsvarstalen haft til hensigt at skildre Sokrates som ironiker, så har han forvandlet ham til en modsætning til den platoniske Sokrates, til en pralende sofist; ville han derimod låne ham en direkte, hensigtsløs frimodighed, så har han overdrevet naiviteten og forfejlet sit mål, fordi bagsiden af selvfornedrelsen, selvophøjelsen, stikker for meget i øjnene og er for grel til, at man kan tro, at det er alvor med selvfornedrelsen; fordringsløsheden er derfor blot affektert, og selvfornedrelsen blot tilsyneladende, fordi den domineres af den selvophøjelse, der følger på den. Netop i dette skinvæsen får vi tydeligst øje på taleren, der, vant til antiteselegen, som han er, igen plejer at ophæve det første ved hjælp af det andet, modstående. Nøjagtig sådan har vor apologiker vendt just det skønneste i sin tale, der forelå for ham som kendsgerning, nemlig hine ytringer af Sokrates' ædle og stolte frimodighed og sjælsstorhed, til skin, i og med at han ophæver det igen gennem modsætningen; denne modsætning er bekymringen for at gøre dommerne, af hvis velvilje alt afhang, vrede; hvorfor han netop hele tiden redegør så vidtløftigt og med så megen nærmest ængstelig omhu for grundene til sin ytring for endelig ikke at sige noget, der ikke har grunde for sig, og som kunne gøre dommerne fjendtligt stemt. Denne bekymring og frygt, som hele tiden melder sig over for frimodigheden, ophæver den ikke igen denne og forvandler den til skin? Den sandt frie og sjælsstærke vil, uden hensyn til andet end sandheden i sit udsagn, og uden at bekymre sig om, hvorledes man vil optage det, tale således, som bevidsthed og erkendelse byder ham. Netop således bekender Sokrates, at han frygter sine anklagere og modstandere (s. 72, 86). Genkender vi i dette Sokrates' sjælsstorhed og hans sandhedskærlighed, der ikke viger tilbage for noget, således som han fx lægger den for dagen hos Xenofon (Erindringer om Sokrates 1, 2, 33ff.) i samtalen med Kritias og Charikles, som er ude på at styrte ham i fordærv? Sokrates optræder endvidere, som om han ikke talte for at forsvare sig, men med den hensigt at overtale dommerne til at undlade at dømme ham, for at de ikke skal forsynde sig mod guddommens gave (s. 121). Hvis I følger mig, tilføjer han (s. 122), så vil I skåne mig. Hvem kan ikke se den retoriske vending i dette? Bønnen og ønsket om at blive frikendt skjules og fremtræder som et velment råd om ikke at krænke guderne ved at forsmå deres gave. Altså er hin ytring af Sokrates, at han ikke taler for sig selv (for at opnå sin frifindelse), men for athenienserne, ligeledes blot retorisk, dvs. skin og bedrag«.

I trykt udgave: Bind 1 side 147 linje 6

◀ **sich selbst zu erheben** : »at ophøje sig selv«; Ast skriver »sich selbst zu verherrlichen« (»at forherlige sig selv«).

I trykt udgave: Bind 1 side 147 linje 8

◀ **Z. B. S. 68** : *Sokrates' Forsvarstale 17b (Platons Skrifter bd. 1, s. 265).*

I trykt udgave: Bind 1 side 147 linje 8

◀ **ἰσως ... (ἢ λέξις)** : »at I ikke tager Hensyn til den *Maade*, hvorpaa jeg taler – maaskee er den ringere, maaskee bedre end den sædvanlige«.

I trykt udgave: Bind 1 side 147 linje 12

◀ **S. 71** : *Sokrates' Forsvarstale 18a (Platons Skrifter bd. 1, s. 266).*

I trykt udgave: Bind 1 side 147 linje 13

◀ **S. 84-91** : *Sokrates' Forsvarstale 21c-23b (Platons Skrifter bd. 1, s. 270-272).*

I trykt udgave: Bind 1 side 147 linje 14

◀ **S. 81. 90. 136** : *Sokrates' Forsvarstale 20c; 23a; 35a (Platons Skrifter bd. 1, s. 268; s. 271; s. 285).*

I trykt udgave: Bind 1 side 147 linje 18

◀ **S. 120** : *Sokrates' Forsvarstale 31a (Platons Skrifter bd. 1, s. 281).*

I trykt udgave: Bind 1 side 147 linje 19

◀ **S. 116. 119. 142** : *Sokrates' Forsvarstale 30a; 30c; 36c (Platons Skrifter bd. 1, s. 280; s. 280; s. 287).*

I trykt udgave: Bind 1 side 147 linje 20

◀ **deßhalb werde ich verläumd**et : Ast skriver »deßhalb werde er verläumd«.

I trykt udgave: Bind 1 side 147 linje 20

◀ **107** : *Sokrates' Forsvarstale 28a (Platons Skrifter bd. 1, s. 277)*. Ast tilføjer efter referencen »og andre steder«.

I trykt udgave: Bind 1 side 147 linje 21

◀ **S. 82. 83. 84 ff.** : *Sokrates' Forsvarstale 20d; 20e; 21bff. (Platons Skrifter bd. 1, s. 269; s. 269; s. 270ff.)*.

I trykt udgave: Bind 1 side 147 linje 21

◀ **und spricht von der Weisheit der Sophisten** : *Sokrates' Forsvarstale 19c-20c (Platons Skrifter bd. 1, s. 267f.)*.

I trykt udgave: Bind 1 side 147 linje 22

◀ **Socrates' Beslutning at ville spaae** : Jf. passagen i *Sokrates' Forsvarstale 39cf.; Platons Skrifter bd. 1, s. 290f.*, hvor Sokrates begynder således: »Jeg staar jo nu paa det Punkt – lige foran Døden –, hvor Mennesket snarest kan varsle. Jeg forkynder da, at I, der har dømt mig til Henrettelse, I vil snart efter min Død blive ramt af en Hævn, langt tungere i Sandhed end det, I har dømt mig til. I tror nu, at I paa denne Maade er sluppet fri for at skulle aflægge Regnskab for jeres Livsførelse, men, siger jeg jer, det vil gaa ganske anderledes«.

I trykt udgave: Bind 1 side 147 linje 23

◀ **den Forklaring ... guddommelig Gave** : jf. *Sokrates' Forsvarstale 30d; 31a (Platons Skrifter bd. 1, s. 281f.)*, hvor Sokrates bemærker, at han er en gave fra Gud til den atheniensiske stat, en bremse, der ved sine stik holder en stor, ædel hest i ånde (149,29).

I trykt udgave: Bind 1 side 147 linje 25

◀ **som en Bremse** : 149,29.

I trykt udgave: Bind 1 side 147 linje 29

◀ **underholdes paa offentlig Bekostning** : 99,28.

I trykt udgave: Bind 1 side 147 linje 30

◀ **aber alle andere** : Ast skriver »aber alle anderen noch mehr«.

I trykt udgave: Bind 1 side 148 linje 2

◀ **affectirt, und** : Ast skriver (s. 478) »nur affectirt, um die Ruhmredigkeit zu verbergen, und«.

I trykt udgave: Bind 1 side 148 linje 17

◀ **gewendet** : Ast skriver (s. 479) »verwandelt«.

I trykt udgave: Bind 1 side 148 linje 24

◀ **Asmus omnia secum portans** : lat. »Asmus, som bærer alt [sit] med sig«. Jf. titlen på de samlede værker af den tyske forfatter Matthias Claudius (1740-1815) *Asmus omnia sua secum portans, oder Sämmtliche Werke des Wandsbecker Bothen* bd. 1-4, Hamborg 1838 [1790-1812], ktl. 1631-1632. SK udelader »sua« (»sit«).

I trykt udgave: Bind 1 side 148 linje 31

◀ **S. 72. 86** : *Sokrates' Forsvarstale 18b; 21d (Platons Skrifter bd. 1, s. 266; s. 270)*.

I trykt udgave: Bind 1 side 149 linje 11

◀ **Denkw. d. Socr. 1, 2, 33 ff.** : Xenofon *Erindringer 1,2,33ff.*

I trykt udgave: Bind 1 side 149 linje 14

◀ **en Note til dette Sted** : s. 479, hvor det efter den anførte passage hedder: »Zuverlässig hatte der Apologiker den wirklichen Hergang der Sache auch hier vor Augen; denn der Verfasser der angeblich xenophonteischen Apologie erzählt uns §. 14 u. 15., daß die Richter öfters über die Erklärungen des Sokrates laut ihr Misfallen bezeugten und ein Getümmel erregten (...). Das $\theta\omicron\rho\upsilon\beta\epsilon\acute{\iota}\nu$ hat daher der Redner in seine Apologie verwebt, so als habe Sokrates vorhergesehen, daß es erfolgen würde, und ihm zuvorzukommen gesucht, das wirkliche $\theta\omicron\rho\upsilon\beta\epsilon\acute{\iota}\nu$ also in ein scheinbares verwandelt, d.h., in ein solches, das Sokrates stets befürchtet habek«.

I trykt udgave: Bind 1 side 149 linje 18

◀ **Daher das häufige** : Derfor det hyppige.

I trykt udgave: Bind 1 side 149 linje 18

◀ **$\mu\eta\ \theta\omicron\rho\upsilon\beta\epsilon\acute{\iota}\tau\epsilon,\ \mu\eta\ \theta\omicron\rho\upsilon\beta\acute{\eta}\sigma\eta\tau\epsilon$** : »lav ikke larm«, »lad være med at larme«, *Sokrates' Forsvarstale* 21a og 30c; jf. 20e; sml. 17c, 27b, 30c; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 269 og 280; jf. s. 269; sml. s. 266, 276, 280.

I trykt udgave: Bind 1 side 149 linje 18

◀ **$\kappa\alpha\acute{\iota}\ \mu\omicron\iota\ \mu\eta\ \acute{\alpha}\chi\theta\epsilon\sigma\theta\epsilon\ \lambda\acute{\epsilon}\gamma\omicron\nu\tau\iota\ \tau\acute{\alpha}\lambda\eta\theta\acute{\eta}$** : »I maa ikke tage mig det fortrydeligt op, at jeg siger jer Sandheden rent ud«, *Sokrates' Forsvarstale* 31e, *Platons Skrifter* bd. 1, s. 282.

I trykt udgave: Bind 1 side 149 linje 19

◀ **$\theta\omicron\rho\upsilon\beta\epsilon\acute{\iota}\nu$** : larme.

I trykt udgave: Bind 1 side 149 linje 22

◀ **Smlgn. § 30 E** : *Sokrates' Forsvarstale* 30d; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 281, hvorfra det følgende citeres.

I trykt udgave: Bind 1 side 149 linje 28

◀ **$\mu\eta\ \tau\iota\ \acute{\epsilon}\xi\alpha\mu\acute{\alpha}\rho\tau\eta\tau\epsilon\ \pi\epsilon\rho\acute{\iota}\ \dots\ \acute{\upsilon}\pi\omicron\ \mu\acute{\upsilon}\omega\pi\acute{\omicron}\varsigma\ \tau\iota\omicron\varsigma$** : »Min Stræben gaar ud paa at faa jer fra at forgribe jer paa det, Gud har skænket jer, ved at dømme mig fra Livet. For hvis I gør det, vil I ikke nemt kunne finde en anden af samme Slags som mig, en der - hvis jeg maa bruge et Udtryk, der maaske klinger lidt pudsigt - er blevet sat af Gud paa jeres By ligesom en Bremse paa en stor, ædel Hest, der paa Grund af sin store Krop er noget tung i det og maa holdes i Aande med Stik eller Slag«.

I trykt udgave: Bind 1 side 149 linje 29

◀ **S. 121** : *Sokrates' Forsvarstale* 30d (*Platons Skrifter* bd. 1, s. 280).

I trykt udgave: Bind 1 side 150 linje 1

◀ **S. 122** : *Sokrates' Forsvarstale* 31a (*Platons Skrifter* bd. 1, s. 281).

I trykt udgave: Bind 1 side 150 linje 1

◀ **Consolidation** : befæstelse.

I trykt udgave: Bind 1 side 150 linje 15

◀ **Duplicitet** : dobbelthed.

I trykt udgave: Bind 1 side 150 linje 18

◀ **Heise Pag. 130** : *Heise* bd. 2, s. 130, hvorfra »Vel, Sokrates ... en Afhandling« er citeret. SK udelader »sagde han« efter »Socrates«. (*Protagoras* 320c; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 35.)

I trykt udgave: Bind 1 side 151 linje 3

◀ **Pag. 145** : *Heise* bd. 2, s. 145, hvorfra »Saaledes ... kan læres« er citeret (*Protagoras* 328c; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 44).

I trykt udgave: Bind 1 side 151 linje 5

◀ **discrete** : adskilte.

I trykt udgave: Bind 1 side 151 linje 10

◀ **de første og tidligste Dialoger** : 123,3.

I trykt udgave: Bind 1 side 151 linje 23

◀ **en heel Cyclus af Dialoger ... er tilstede** : 123,3.

I trykt udgave: Bind 1 side 151 linje 27

◀ **de sidste platoniske Arbejder** : 123,3. Der tænkes her navnlig på *Staten*.

I trykt udgave: Bind 1 side 151 linje 29

◀ **undselige** : jf. *Heise* bd. 3, s. 37, s. 93 og s. 102f. (*Gorgias* 461b, 482c og 486ef.; *Platons Skrifter* bd. 2, s. 134, s. 162f. og s. 167f.).

I trykt udgave: Bind 1 side 151 linje 34

◀ **det Hele ender med ... efter Døden** : jf. *Heise* bd. 3, s. 190ff. (*Gorgias* 523aff.; *Platons Skrifter* bd. 2, s. 212ff.).

I trykt udgave: Bind 1 side 151 linje 36

◀ **Accommodation** : tilpasning. Således kaldte man i oplysningstidens teologi den guddommelige åbenbarings tilpasning til menneskenes begrænsninger, fordomme og vildfarelser.

I trykt udgave: Bind 1 side 152 linje 9

◀ **συγκατάβασις** : gr. (syngkatábasis) en stigen ned; dogmatisk om inkarnationen.

I trykt udgave: Bind 1 side 152 linje 10

◀ **Stallbaum ad Phædonem p. 177** : kommentarer til *Faidon* i *Platonis dialogos selectos* (122,31) bd. 1, del 2, s. 177f.

I trykt udgave: Bind 1 side 152 linje 14

◀ **Narrat Olympiodorus ... comparandæ sunt** : »Olympiodor [en nyplatonisk Platonfortolker] fortæller, at det tredje afsnit af denne dialog kaldes »Nekyia«, hvad der som bekendt er det navn, de gamle brugte om en sang [11. sang] i Homers *Odyssee* (...). Da der hos Platon findes tre »nekyier«, dvs. myter om underverdenen, nemlig i *Faidon*, *Gorgias* og *Staten*, og de hver for sig kaster lys over hinanden, må de alle omhyggeligt sammenlignes indbyrdes«. Stallbaum tilføjer henvisningerne til de tre steder hos Platon, nemlig *Faidon* 107d-114d (*Heise* bd. 1, s. 104-117; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 228-235); *Gorgias* 523a-526d (*Heise* bd. 3, s. 190-197; *Platons Skrifter* bd. 2, s. 212-215), *Staten* 10. bog, 614b-621b (*Platons Skrifter* bd. 5, s. 215-223).

I trykt udgave: Bind 1 side 152 linje 15

◀ **νεκυΐαν** : gr. nekyan (af νέκυς, en afdød) er det navn, traditionen har givet *Odysseens* 11. sang, hvor Odysseus opsøger de døde; betegnelsen, her i akk., bliver overført til de steder hos Platon, som handler om livet efter døden.

I trykt udgave: Bind 1 side 152 linje 16

◀ **νεκυΐαι** : gr. (nekyiai) flertal nominativ af nekya, jf. ovenfor.

I trykt udgave: Bind 1 side 152 linje 17

◀ **præfatio ad Phædonem p. 16** : »fortale til *Faidon*« i *Platonis dialogos selectos* (122,31) bd. 1, del 2, s. 16.

I trykt udgave: Bind 1 side 152 linje 20

◀ **quum autem ... hæc scripsit** : »men da han [Platon] indså, at sagens vanskelighed var så stor, at mange ting snarere syntes at kunne anes med sjælen end fattes af tanken og klart fremstilles, er det intet under, at der også i dette skrift i de skarpsindigste undersøgelser af spørgsmålet er indvævet mytiske og eventyrlige fortællinger, som skal træde i stedet for bevis og sikre argumenter ... Meget træffende skriver nemlig Eberhard i *Efterladte Skrifter*, s. 382:« SK skriver »intextas« for »intertextas«. Der sigtes til kapitlet »Ueber die Mythen des Plato, insonderheit über den von der Präexistenz der menschlichen Seelen« i Johann August Eberhard *Neue vermischte Schriften*, Halle 1788, s. 384.

I trykt udgave: Bind 1 side 152 linje 20

◀ **Man kann ... schwer schienen** : »Man kan med sikkerhed antage, at Platon undertiden har betjent sig af myterne i modsætning til ræsonnementet eller fornuftsbeviserne dér, hvor talen var om genstande, som ligger uden for den menneskelige fornufts og erfarings synskreds, eller hvor fornuftsbeviserne selv endnu faldt ham for vanskelige, eller hvor de forekom ham for vanskelige for hans tilhøreres fatteevne«. Hos Eberhard hedder det: »Man kann also, glaub ich, als ausgemacht annehmen«.

I trykt udgave: Bind 1 side 152 linje 25

◀ **ad Phædonem p. 177** : kommentarer til *Faidon* i *Platonis dialogos selectos* (122,31) bd. 1, del 2, s. 178 (og altså ikke 177).

I trykt udgave: Bind 1 side 152 linje 30

◀ **Sæpenumero ... percipiendam** : »ofte synes han nemlig at have benyttet disse mytiske fortællinger for derved at antyde, at det berørte emne var således beskaffent, at man snarere måtte hengive sig til anelser og formodninger end sætte sin lid til slutninger og undersøgelser. Når han gør det, benytter han i reglen de myter og fortællinger, der var almindeligt udbredte hos grækerne, på den måde, at han ikke blot bortkaster noget og ændrer dem [SK skriver »accommodatæ« for Stallbaums »accommodata«], når de ikke stemmer med hans hensigt, men samtidig også retter sine landsmænds overtro og stræber at fjerne den. Heraf ses det, hvilken yderligere hensigt Platon har haft [SK skriver »secutus est« for Stallbaums »secutus sit«] med anvendelsen af myter. Han ville nemlig lidt efter lidt fjerne almuens tåbelige overtro eller idetmindste rette den. Endelig synes han også i den hensigt [»eo consilio mythos« Stallbaum] at have anvendt myter, for ligesom at forberede sine samtidiges af blind overtro knugede sind lidt efter lidt til at tilegne sig en renere visdoms lære«.

I trykt udgave: Bind 1 side 152 linje 31

◀ **Baur ... Apostler og Evangelister** : I sin *Das Christliche des Platonismus* s. 92 skriver Baur: »Je weniger aber seine [Platons] Philosophie es verschmähte, sich an dieselbe Volksreligion, mit welcher sie in so vielem nicht zusammenstimmen konnte, auf der andern Seite wieder anzuschließen, desto eigenthümlicher ist ihre bekannte eben darauf beruhende Vorliebe für das Mythische und Traditionelle, wodurch sie nicht bloß abstrakte Ideen bildlich versinnlichen, sondern hauptsächlich für sittlich-religiöse Wahrheiten eine höhere, in einem gemeinsamen Bewußtseyn begründete, Auktorität in Anspruch nehmen wollte. Man kann in gewißem Sinne mit Recht sagen, wie Ackermann (s. 52) hierüber sich ausdrückt: 'was den Aposteln und Evangelisten die Propheten des alten Bundes, das seyen dem Plato die alten gottbegeisterten Sänger, wenn er sie in seinen Schriften citire, so lege er auf solche Dichter und Orakelsprüche dasselbe Gewicht, welches im neuen Testament auf Moses und die Propheten gelegt werde'«. Baur henviser til D.C. Ackermann *Das Christliche im Plato und in der platonischen Philosophie*, Hamborg 1835.

I trykt udgave: Bind 1 side 153 linje 5

◀ **den delphiske Apoll.** : 99,8.

I trykt udgave: Bind 1 side 153 linje 14

◀ **Smlgn. anf. Skr. Pag. 165** : Ast *Platon's Leben und Schriften* s. 165.

I trykt udgave: Bind 1 side 153 linje 23

◀ **Das Mythische ... folgte** : »Det mytiske er så at sige den platoniske spekulations teologiske basis: erkendelsen bindes og fæstnes gennem dogmet, og ånden føres fra den menneskelige refleksions område op til anskuelsen af det højere uendelige liv, hvor den, forglemmende sin endelighed og jordiske selv[isk]hed, sænker sig ned i det guddommelige og eviges uudgrundelige dyb. Man kunne sige, at i de platoniske dialoger har de filosofiske fremstillinger kun det formål at lede ånden hen mod den højere betragtning og at forberede den til anskuelsen af den i myterne symbolsk åbenbarede uendelighed og guddommelighed, på samme måde som i mysterierne den egentlige beskuelse (ἐποπτεία) først fulgte på forberedelsen og indvielsen«.

I trykt udgave: Bind 1 side 153 linje 23

◀ **ἐποπτεία** : gr. (epopteía) højeste indvielsesgrad i de eleusinske mysterier; universel indsigt.

I trykt udgave: Bind 1 side 153 linje 33

◀ **de tidligere Dialoger** : 123,3.

I trykt udgave: Bind 1 side 154 linje 4

◀ **i den tiende Bog af Staten ... ud af Staten** : *Staten* 598d ff. (*Platons Skrifter* bd. 5, s. 194ff.). Digterne er ikke velkomne i den ideale stat, dels fordi deres værk ikke afspejler sandheden, men kun efterligner den, dels fordi de snarere taler til følelserne end til fornuften.

I trykt udgave: Bind 1 side 154 linje 15

◀ **Metamorphose** : omdannelse, forvandling.

I trykt udgave: Bind 1 side 154 linje 17

◀ **De store Tidsrum ... i Phædrus gjennemløber** : *Faidros* 246aff. (*Platons Skrifter* bd. 6, s. 38ff.).

I trykt udgave: Bind 1 side 154 linje 24

◀ **den rummelige Uendelighed, som i Gorgias og Phædon ... efter Døden** : jf. *Heise* bd. 3, s. 190ff. (*Gorgias* 523a ff.; *Platons Skrifter* bd. 2, s. 212ff.). Her beskriver Sokrates med en myte dommen over sjælene efter døden. De døde dømmes af Rhadamanthus, Aiakos og Minos, hvoraf den sidste er øverste dommer (141,15). De skyldige opdeles i grupper, hvor de, der kan forbedres, bliver sat til afsoning, mens de uforbederlige må lide en evig straf. De retfærdige bliver derimod sendt til de saliges øer. I *Heise* bd. 1, s. 109ff. (*Faidon* 110bff.; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 231ff.) findes en anden myte om den yderste dom, hvor de døde alt efter deres gerninger belønnes eller straffes. Her gives der mulighed for at forsone sig med dem, som man har handlet uretfærdigt mod (162,24). Det er den sande verden, de døde ankommer til, og kun den sande filosof er egnet til at bebo denne.

I trykt udgave: Bind 1 side 154 linje 25

◀ **Phantasiens Pantheisme** : Hegel (96,6) omhandler temaet i afsnittet »Der Pantheismus der Kunst« i *Vorlesungen über die Aesthetik* bd. 1, og her findes også udtrykket anført i forbindelse med de indiske myter, jf. *Werke* bd. 10,1, s. 472 (*Jub.* bd. 12, s. 488; *Suhr.* bd. 13, s. 472, hvor udtrykket dog er ændret).

I trykt udgave: Bind 1 side 155 linje 1

◀ **Aeacus, Minos og Rhadamantus** : 141,15 og 154,25.

I trykt udgave: Bind 1 side 155 linje 6

◀ **Attraa ... det Øiekast, der seer ... for at attraae** : spiller formentlig på Matt 5,28, hvor Jesus siger: »Enhver, som kaster et lystent blik på en andens hustru, har allerede begået ægteskabsbrud med hende i sit hjerte«.

I trykt udgave: Bind 1 side 155 linje 8

◀ **Hverkenhed** : (umiddelbarhedens) tilstand af hverken-eller; uafgjorthed.

I trykt udgave: Bind 1 side 155 linje 16

◀ **hypothetisk Sætning i Konjunktiv** : en sætning, der hviler på en antagelse og således ikke er virkelig, men opfattes som tænkelig og ønskelig.

I trykt udgave: Bind 1 side 155 linje 18

◀ **hypothetisk Sætning i Indicativ** : en sætning, der hviler på antagelse og således ikke er virkelig, men opfattes som virkelig.

I trykt udgave: Bind 1 side 155 linje 19

◀ **applicerer sig til** : anlægger sig efter.

I trykt udgave: Bind 1 side 155 linje 25

◀ **Erdmann** : Johann Eduard Erdmann (1805-92), ty. højre-hegeliansk filosof; prof. i filosofi i Halle. Der henvises til afhandlingen »Ueber Widersprüche unter den christlichen Glaubenslehren« i *Zeitschrift für spekulative Theologie*, udg. af Bruno Bauer, bd. 3, hæfte 1, Berlin 1837, s. 1-48.

I trykt udgave: Bind 1 side 155 linje 30

◀ **Ein Faktum ... sondern fingirt** : »Et faktum eller også en række fakta, som heller ikke er en religiøs idé, men betyder denne, kalder vi en religiøs myte. Den religiøse myte er et faktum eller en række fakta, som fremstiller et religiøst indhold i den tidsligt sanselige form, som imidlertid (og heri består deres forskel til historien) ikke er en nødvendig manifestation af selve ideen, men derimod står i et udvendigt forhold til den.

Derfor er myterne ikke *sande*, omend de måtte indeholde sandhed, de er *udtænkt*, omend ikke gennem refleksion, de er ikke virkelige fakta, men fingeret«. SK skriver »durch Reflexion« (gennem refleksion) for »durch Reflexion erzeugt« (skabt af refleksion).

I trykt udgave: Bind 1 side 155 linje 32

◀ **de konstruktive Dialoger** : jf. *BI*, *SKS* 1, 113.

I trykt udgave: Bind 1 side 156 linje 10

◀ **Socrates siger i Phædon** : jf. *BI*, *SKS* 1, 162, hvor SK bringer citatet.

I trykt udgave: Bind 1 side 156 linje 27

◀ **alternerer** : veksler, vekselvirker.

I trykt udgave: Bind 1 side 157 linje 1

◀ **Aanden farer hen ... hvor den farer hen** : jf. Joh 3,8.

I trykt udgave: Bind 1 side 157 linje 5

◀ **antidiluviansk** : egl. antediluviansk, dvs. som har været til før syndfloden.

I trykt udgave: Bind 1 side 157 linje 10

◀ **Tilvær** : tilværelse, eksistens.

I trykt udgave: Bind 1 side 157 linje 11

◀ **H. Steffens Fortale til Karrikaturen des Heiligsten** : Henrik Steffens (1773-1845), no.-da.-ty. filosof og naturforsker. Der sigtes til *Caricaturen des Heiligsten* bd. 1-2, Leipzig 1819-21, ktl. 793-794; bd. 2, s. 1-215. SK knytter an til dette sted i de følgende linier.

I trykt udgave: Bind 1 side 157 linje 19

◀ **Oldtiden jo bevidner** : Karl Friedrich Hermann henviser til Claudius Aelianus (170-235) *Varia historia* 2, 30; jf. også Diogenes Laërtios 3. bog, 5; *Riisbrigh* bd. 1, s. 121.

I trykt udgave: Bind 1 side 158 linje 13

◀ **forsultne** : udsultede og overordentligt sultne.

I trykt udgave: Bind 1 side 158 linje 17

◀ **Parmenides ... Dialoger** : SK følger her Schleiermacher, som placerer *Parmenides* blandt de dialoger, der lægger op til den sidste, »constructive« fase i Platons værk, repræsenteret af *Staten*, *Timaios*, *Kritias* (113,28).

I trykt udgave: Bind 1 side 158 linje 26

◀ **Smlgn. Geschichte ... med tilhørende Note 54** : Karl Fr. Hermann (1804-55), ty. klassisk filolog, prof. ved universitetet i Marburg. I det anførte skrift, ktl. 576, s. 30, hedder det bl.a. om Platon, »dass er sich als Jüngling nicht bloss in sonstigen Gedichten, sondern auch in einer vollständigen Tetralogie versucht habe, die er im Begriffe gewesen sey aufführen zu lassen, als ihn Sokrates Umgang zur Selbsterkenntniss gebracht und von der Nichtigkeit dieses alltäglichen Treibens auf höhere und wissenschaftlichere Beschäftigungen abgeleitet habe«. Herefter følger note 54 med en henvisning til Claudius Aelianus, jf. ovenfor.

I trykt udgave: Bind 1 side 158 linje 33

◀ **fuldelig** : helt, fuldt ud.

I trykt udgave: Bind 1 side 159 linje 4

◀ **Diotimas Fortælling** : 102,19.

I trykt udgave: Bind 1 side 159 linje 16

◀ **Eros som avlet af Poros og Penia** : 103,36.

I trykt udgave: Bind 1 side 159 linje 17

◀ **de indiske Myther ... ikke tillægger den Realitet** : jf. kapitlet om Indien i Hegels *Philosophie der Geschichte*, hvori det hedder: »So heißt es von Königen, sie hätten siebzigtausend Jahr oder mehr regiert«, og hvori der om de indiske myter bemærkes: »Die Zahlen haben also nicht den Werth und verständigen Sinn, den sie bei uns besitzen«, *Werke* bd. 9, s. 200 (*Jub.* bd. 11, s. 222; *Suhr.* bd. 12, s. 204).

I trykt udgave: Bind 1 side 159 linje 33

◀ **Dichotomi** : todeling.

I trykt udgave: Bind 1 side 160 linje 11

◀ **hypostasere sig** : gøre sig til genstand.

I trykt udgave: Bind 1 side 160 linje 14

◀ **Heise Pag. 81** : *Heise* bd. 2, s. 81, hvorfra passagen »hvad skulde vi troe ... Væsens Eenhed« er citeret. SK fjerner »sagde hun« efter »troe«. (*Symposion* 211e; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 134.)

I trykt udgave: Bind 1 side 160 linje 23

◀ **das Ding an sich** : ty. tingen i sig selv (i modsætning til hvordan den fremtræder for os), dvs. tingen som den må tænkes at eksistere for en uendelig eller absolut bevidsthed. Hos Kant (282,15) signalerer begrebet indirekte tanken om en oversanselig virkelighedsgrund, der unddrager sig erfaringen, men alligevel – spekulativt – må antages som forudsætning for de sansemæssigt givne og erkendbare fænomener i tid og rum.

I trykt udgave: Bind 1 side 160 linje 28

◀ **an sich** : ty. i sig (selv).

I trykt udgave: Bind 1 side 161 linje 5

◀ **Anskuelse af det »radikale Onde«** : jf. *Die Religion innerhalb der Grenzen der bloßen Vernunft*, Leipzig 1838 [Königsberg 1793], s. 19-45, hvor Kant (282,15) diskuterer det radikalt onde i menneskets natur.

I trykt udgave: Bind 1 side 161 linje 11

◀ **Ast bemærker ... denne Diotima** : *Platon's Leben und Schriften*, s. 312f., hvor det i en note hedder: »Daß dieses bloße Erdichtung ist, verstünde sich wohl von selbst, auch wenn die Diotima eine wirkliche und bekannte Person gewesen seyn sollte«.

I trykt udgave: Bind 1 side 161 linje 22

◀ **Baurs Betragtning ... tilvant Form** : I *Das Christliche des Platonismus*, s. 96 (noten), hedder det: »Es mag sich allerdings, wie Ast (*Platons Leben und Schriften*, s. 312) bemerkt, von selbst verstehen, daß dieses bloße Erdichtung ist, auch wenn die Diotima eine wirkliche und bekannte Person gewesen seyn sollte, daß aber Plato diese mythische Form der Einkleidung wählte, worin anders kann es seinen Grund haben, als darin, daß er seinem Philosophem durch eine dem Volksbewußtseyn gewohnte Form eine positive Stütze geben wollte?« Et »Philosophem« er et filosofisk argument el. en påstand.

I trykt udgave: Bind 1 side 161 linje 23

◀ **flere Gange** : *Heise* bd. 3, s. 190, 192f., 197 (*Gorgias* 523a, 524a, 526d; *Platons Skrifter* bd. 2, s. 212, 213, 215).

I trykt udgave: Bind 1 side 161 linje 30

◀ **vilde betragte ... et Ammestue-Eventyr** : *Heise* bd. 3, s. 198 (*Gorgias* 527a; *Platons Skrifter* bd. 2, s. 216).

I trykt udgave: Bind 1 side 162 linje 1

◀ **Minos, Aeacus og Rhadamantus** : 141,15 og 154,25.

I trykt udgave: Bind 1 side 162 linje 7

◀ **Heise Pag. 117** : *Heise* bd. 1, s. 117, hvorfra passagen »at paastaae ... Fortælling« er citeret. (*Faidon* 114d; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 235.)

I trykt udgave: Bind 1 side 162 linje 19

◀ **Sjælen forsvinde ... sin Dæmon** : jf. *Heise* bd. 1, s. 104 (*Faidon* 113d; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 234), hvor det hedder: »Naar Mennesket dør, søger den Dæmon, som Skjæbnen gav ham til Ledsager her i Livet, at føre ham hen til et vist Sted, hvorfra flere, efterat de ere dømte, samlede nedstige i Underverdenen, under hiin Dæmons Anførsel, hvem det er overdragen at føre dem herfra derhen«. *Heise* bemærker hertil: »Ved den Dæmon, der har været Menneskets Ledsager i denne Verden, og bliver hans Fører i den tilkommende, forstaaes den ethvert Menneske iboende Genius, d. e. den ham eiendommelige Tænkemaade, der indeholder Grunden til Menneskets Handlinger i denne Verden og til hans Skjæbne hisset. – At Platon ikke har antaget den almindelige Folkemening om Dæmonerne, som Væsener uden for Menneskene, der havde Indflydelse paa deres Skjæbne, behøver neppe at bemærkes«, jf. s. 222f.

I trykt udgave: Bind 1 side 162 linje 23

◀ **Tartarus' Bølge ... eller mishandlet** : Efter at underverdenen, Hades, udførligt og malerisk er blevet beskrevet med alle dets mere eller mindre ubehagelige opholdssteder og floder, bliver sjælene efter fortjeneste tildelt deres rute: »(...) dem, hvis Tilstand erkjendes ulægelig formedelst de store Forbrydelser, de have udøvet, som mange og betydelige Tempelran, mange uretfærdige og lovstridige Mord eller andre lignende Gjerninger, dem nedstyrter den retfærdige Skjæbne i Tartaros, hvorfra de aldrig vende tilbage. De derimod, som have begaaet lægelige, men dog store Synder, som de, der i Vrede have udøvet Voldsomhed imod Fader og Moder, og tilbragt deres øvrige Liv i Anger, eller de, som paa denne eller anden Maade ere blevne Mordere, disse maae vel ogsaa styrte ned i Tartaros, men efterat de ere nedstyrtede og have opholdt sig der et Aar, kaster Bølgen dem ud igjen, Morderne til Kokytos, og dem, der have forsyndet sig imod Fader og Moder, til Pyriphlegethon. Naar de nu, drevne frem paa disse, ere komne til den Acherusiske Søe, raabe de der og kalde paa dem, de enten have dræbt eller mishandlet. Naar de nu have fremkaldt disse, anraabe de og bede, at de ville lade dem stige ud i Søen, og modtage dem; overtale de dem, stige de ud, og deres Lidelser er endte; hvis ikke, blive de atter førte tilbage til Tartaros, og derfra til Floderne, og deres Lidelser ophøre ikke, førend de overtale dem, de have fornærmet«, jf. *Heise* bd. 1, s. 115f. (*Faidon* 113cf.; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 234).

I trykt udgave: Bind 1 side 162 linje 24

◀ **Første Bog af Staten** : *Staten (Republikken, Politia)* er opdelt i ti bøger, hvoraf den første ofte har været betragtet som et afrundet hele, idet den bl.a. modsat de følgende bøger indeholder en anderledes livligere debat; hvor debatten om retfærdigheden i 1. bog ender med Sokrates' indrømmelse, at han ikke er blevet klogere på den, dér begynder debatten i 2. bog på ny og nu med den ideale stat som perspektiv. *Staten*, der ikke forelå i dansk oversættelse, citerer SK fra Fr. Asts græske tekst i *Platonis Quae exstant opera* (89,5), hvor 1. bog af *Staten* findes i bd. 4, s. 1-65.

I trykt udgave: Bind 1 side 163 linje 1

◀ **Wenn wir ... fördern würde** : »Hvis vi vil forstå Platons mening til bunds, må vi ikke se bort fra, at hele denne lighed mellem vort værk og de ældre etiske dialoger også helt og holdent forsvinder ved slutningen af denne første bog Også metoden ændrer sig ganske og aldeles; Sokrates optræder ikke længere spørgende som den uvidende, der kun i gudens tjeneste opsøger den større uvidenhed, nej, som en, der har fundet, bærer han, altimens han skrider frem i streng sammenhæng, de vundne indsigter med. Ja selv i stilen er det kun de to brøders næste taler, der, idet de danner en overgang, har lighed med det hidtidige, derefter intet mere af dialogisk pragt og yndefuld ironi, nej, alene decideret strenghed skal vinde prisen. Hele den mere ungdommelige virtuositets apparat stråler her endnu engang ved begyndelsen og slukkes derpå for stedse for så forståeligt som muligt at indrømme, at alt skønt og behageligt af denne slags dog på filosofiens gebet kun har plads i forberedende, mere ansporende og inspirerende end fremmede og tilfredsstillende undersøgelser, men at sådan pynt på steder, hvor der skal gives en sammenhængende fremstilling af resultaterne af filosofisk forskning, ville virke mere distraherende på end fremmede for den fuldstændige opfattelse«.

I trykt udgave: Bind 1 side 163 linje 7

◀ **Platons Werke ... Pag. 9. 10** : (113,28) del 3, 1, s. 9f.

I trykt udgave: Bind 1 side 163 linje 27

◀ **in specie** : lat. især.

I trykt udgave: Bind 1 side 163 linje 29

◀ **i et af sine sidste Skrifter** : nemlig i *Staten*, herunder den 1. bog.

I trykt udgave: Bind 1 side 163 linje 30

◀ **in compendio** : lat. i kort begreb, i sammendrag.

I trykt udgave: Bind 1 side 164 linje 6

◀ **ratihabere (...)** **Synsforretning** : stadfæste el. godkende den besigtigelse (i juridisk forstand) med henblik på vurdering.

I trykt udgave: Bind 1 side 164 linje 6

◀ **som Schleiermacher mener** : jf. *BI, SKS 1, 115f.*

I trykt udgave: Bind 1 side 164 linje 8

◀ **Udfaldet af Dialogen erindr om Protagoras** : den ender nemlig uden konklusion i forhold til undersøgelsens genstand, jf. *BI, SKS 1, 115f.*

I trykt udgave: Bind 1 side 165 linje 3

◀ **Arrangement erindr om Gorgias** : hvor retfærdigheden er stillet til drøftelse ud fra to helt modsatte udgangspunkter.

I trykt udgave: Bind 1 side 165 linje 4

◀ **Thrasymachus og Kallikles** : to ivrige sofister, som optræder mod Sokrates i hhv. 1. bog af *Staten* og *Gorgias*.

I trykt udgave: Bind 1 side 165 linje 5

◀ **Den Uforskommenhed ... at udsige det** : jf. *Heise* bd. 3, s. 102f. (*Gorgias* 487af.; *Platons Skrifter* bd. 2, s. 168), hvor Sokrates, efter at Kallikles har gjort indvending, siger: »og disse to Fremmede, Gorgias og Polos, ere vel ogsaa vise og mig oprigtig hengivne, men de mangle Frimodighed og ere mere undseelige, end billigt er. Maa jeg ikke antage dette, da de drive deres Undseelse saavidt, at Enhver af dem ikke skammer sig ved at modsige sig selv i mange Menneskers Paahør, og det endog i de vigtigste Ting? Men Du har alt det, de andre mangle«. Om undseelsen 151,34.

I trykt udgave: Bind 1 side 165 linje 6

◀ **Den Maade, paa hvilken Thrasymachus ... Anløb** : jf. *Staten* 1. bog, 336b; *Platons Skrifter* bd. 4, s. 38f., hvor Sokrates fortæller: »Thrasymachos havde imidlertid allerede mange Gange, medens vi talte med hinanden, gjort Forsøg paa at gribe ind i Debatten, men var blevet holdt tilbage af de omkringsiddende, som gerne vilde høre, hvad der kom ud af Drøftelsen; men da vi nu gjorde et Ophold, og jeg havde sagt disse Ord, saa kunde han ikke mere holde sig rolig, men idet han krummede sig sammen ligesom et vildt Dyr, for han løs paa os, som om han vilde gøre os til sit Bytte. Og baade jeg og Polemarchos for sammen og blev forskrækkede; men han skreg midt ind imellem os: Hvad er det for en Snak, I hele Tiden kommer med, Sokrates? Og hvorfor er I dog saa skikkelige imod hinanden og gaar af Vejen for hinanden? Hvis du virkelig ønsker at vide, hvad det retfærdige er, saa maa du ikke nøjes med at spørge og gøre dig vigtig med at gendrive, naar nogen giver dig et Svar, fordi du er klar over, at det er lettere at spørge end at svare, men du skal ogsaa selv svare og sige, hvad du mener at det retfærdige er. Og saa maa du ikke komme til mig og sige, at det er det tilbørlige eller det nyttige eller det gavnlige eller det indbringende eller det fordelagtige, men vær saa venlig at udtrykke dig klart og nøjagtigt, hvad du saa end siger; for jeg vil ikke finde mig i det, hvis du kommer med den Slags Vrøvl«. Sml. med *Heise* bd. 3, s. 37 (*Gorgias* 461b; *Platons Skrifter* bd. 2, s. 134), hvor Polos, efter at Sokrates har endt sin samtale med Gorgias, griber ordet: »Men hvorledes, Sokrates? Tænker Du virkelig om Talekunsten, som Du nu siger? Eller troer Du, at Gorgias kun af Undseelse har indrømmet Dig, at Taleren maa kjende det Retfærdige, det Skjønne og Gode, og at naar Nogen kommer til ham, som er uvidende herom, maa han lære ham det. Denne Tilstaaelse er vel Grunden til den Modsigelse, hvori han har indviklet sig, og hvorover Du glæder Dig, da Du har hildet ham ind i slige Spørgsmaal. Thi troer Du vel, at Nogen vilde tilstaae, at han selv ikke kjendte det Retfærdige og ikke kunde lære Andre det? Men det er ikke ædelt at give Samtalen en saadan Vending«. Endvidere *Heise* bd. 3, s. 91 (*Gorgias* 481b; *Platons Skrifter* bd. 2, s. 161), hvor Kallikles, efter at Sokrates har endt sin samtale med Polos, indleder sit angreb: »Siig mig, Sokrates, skulle vi troe, at Du taler Alvor eller Spøg. Thi dersom Du mener det alvorligt, og det, Du siger, er sandt, saa er jo det hele Liv, vi Mennesker føre, aldeles forkeert, og vi gjøre i alle Henseender, som det synes, lige det Modsatte af det, vi burde gjøre«.

I trykt udgave: Bind 1 side 165 linje 13

◀ **καὶ ἐγὼ ἀκούσας ... ἴσθι** : »Da jeg hørte det, blev jeg forskrækket, og idet jeg saa paa ham, følte jeg mig ængstelig til Mode, og jeg bilder mig ind, at hvis jeg ikke havde set paa ham, inden han saa paa mig, saa havde jeg mistet Mælet. Men det gik nu saadan, at da han begyndte at blive ophidset over det, der blev

sagt, vendte jeg først Blikket imod ham, saa at det blev mig muligt at svare ham, og sagde lidt ængsteligt: Hør, Thrasymachos, du maa ikke være vred paa os«.

I trykt udgave: Bind 1 side 165 linje 16

◀ **smlgn. § 336 D. E.** : Ast bd. 4, s. 24 (*Staten* 1. bog, 336df.; *Platons Skrifter* bd. 4, s. 39).

I trykt udgave: Bind 1 side 165 linje 21

◀ **en lignende Stilling i Gorgias** : jf. fx *Heise* bd. 3, s. 37f. og s. 68 (*Gorgias* 461d og 473d; *Platons Skrifter* bd. 2, s. 134f. og s. 150), hvor Sokrates afværger Polos' angreb således: »Men, bedste Polos, just derfor have vi Venner og Sønner, for at naar vi i en høiere Alder snuble, I Yngre kunde træde til og understøtte os ved Raad og Daad. Ifald derfor nu jeg og Gorgias ere komne paa Afvei i vor Tale, er Du jo tilstede, og kan vise os tilrette; det er Din Pligt« og »Vakkre Polos, nu vil Du igjen forskrække mig istedetfor at gjendrive mig, ligesom før, da Du kaldte Vidner frem imod mig. Men kom min Hukommelse lidt til Hjælp«.

I trykt udgave: Bind 1 side 165 linje 21

◀ **τὸ δίκαιον ... ξυμφέρον** : »det retfærdige ikke er noget som helst andet end den stærkeres Fordel«, Ast bd. 4, s. 28 (*Staten* 1. bog, 338c; jf. *Platons Skrifter* bd. 4, s. 41).

I trykt udgave: Bind 1 side 165 linje 23

◀ **εἰ Πολυδάμας ... δίκαιον** : »hvis Atleten Polydamas er stærkere end vi, og han har Fordel af Oksekød for sin Krops Skyld, saa er denne Spise ogsaa baade fordelagtig og retfærdig for os, der er svagere end han«.

I trykt udgave: Bind 1 side 165 linje 24

◀ **§ 338 C** : Ast bd. 4, s. 28 (*Staten* 1. bog, 338c; jf. *Platons Skrifter* bd. 4, s. 41).

I trykt udgave: Bind 1 side 165 linje 26

◀ **Smlgn. § 348 D** : Ast bd. 4, s. 50 (*Staten* 1. bog, 348d; jf. *Platons Skrifter* bd. 4, s. 54).

I trykt udgave: Bind 1 side 165 linje 29

◀ **οὐκ, ἀλλὰ πάνυ ... ἔφη** : »- Nej, det gør jeg just ikke, men jeg kalder den en rigtig mageløs Tossegodhed. - Saa kalder du altsaa Uretfærdigheden for Ondskabsfuldhed? - Nej, men Betænksomhed, sagde han«.

I trykt udgave: Bind 1 side 165 linje 32

◀ **Overvætteshed** : overstadig glæde, overstadighed.

I trykt udgave: Bind 1 side 166 linje 3

◀ **Vælighed** : fyrighed, kraftfuldhed.

I trykt udgave: Bind 1 side 166 linje 3

◀ **Tanke-Evolutionerne** : tankeudviklingerne.

I trykt udgave: Bind 1 side 166 linje 6

◀ **fratzenagtige** : af ty. Fratze, grimasse; adj. dannet efter »fratzenhaft«; løjerlige.

I trykt udgave: Bind 1 side 166 linje 7

◀ **Schattenspiel an der Wand** : ty. skyggespil på væggen.

I trykt udgave: Bind 1 side 166 linje 9

◀ **ὁ δὴ Θρασύμαχος ... θέρους ὄντος** : »Thrasymachos indrømmede nu nok alt dette, men ikke villigt, saaledes som jeg nu fortæller det, men saaledes, at han lod sig drive til det, og kun med Besvær, og idet han svedte voldsomt - det var jo ogsaa Sommer«.

I trykt udgave: Bind 1 side 166 linje 12

◀ **§ 350 D** : Ast bd. 4, s. 56 (*Staten* 1. bog, 350d; *Platons Skrifter* bd. 4, s. 58).

I trykt udgave: Bind 1 side 166 linje 14

◀ **Βενδίδεια** : gr. (Bendídeia) fest for gudinden Bendis, den thrakiske Artemis, hvis kult o. 430 f.Kr. blev indført i Athen.

I trykt udgave: Bind 1 side 166 linje 23

◀ **Din Tale ... alt dette** : *Heise* bd. 3, s. 110.

I trykt udgave: Bind 1 side 166 linje 26

◀ **Heise Pag. 111** : *Heise* bd. 3, s. 111, hvorfra passagen »Jeg forstaaer Dig, men maaskee ... Saaler« er citeret. SK indfører selv »den Indsigtsfuldeste skal have Meest«. (*Gorgias* 490d f.; *Platons Skrifter* bd. 2, s. 172f.)

I trykt udgave: Bind 1 side 166 linje 34

◀ **snart udvikler der sig en Samtale mellem ham og Kephalus** : jf. *Staten* 1. bog, 327e-331c (*Platons Skrifter* bd. 4, s. 27-31), hvor Sokrates' afsluttende spørgsmål til Kefalos lyder: »men nu selve dette, Retfærdigheden – skal vi sige, at den bestaar deri, at man taler Sandhed uden Indskrænkning og giver tilbage, hvad man har faaet af en? Eller gælder det ogsaa om selve disse Ting, at der er Tilfælde, hvor man gør ret i at handle saaledes, og andre Tilfælde, hvor det er Uret? Jeg tænker for Eksempel paa saadanne Tilfælde: enhver vil dog vel indrømme, at hvis en har faaet nogle Vaaben af en Ven, medens han var ved sin fulde Fornuft, og hvis saa denne bliver sindssyg og kræver dem tilbage, saa er han ikke forpligtet til at give den Slags Ting tilbage, og heller ikke kan man kalde den retfærdig, der giver dem tilbage, eller som er villig til at sige alt, hvad der er sandt, til den, der har det saaledes«.

I trykt udgave: Bind 1 side 167 linje 1

◀ **hvorpaa Polemarchus** : *Staten* 1. bog, 331c-336a (*Platons Skrifter* bd. 4, s. 31-38), hvor Sokrates fortsætter samtalen med Polemarchos. Og midtvejs i samtalen (333d; *Platons Skrifter* bd. 4, s. 34f.) vender Sokrates sagen således: »Er altsaa ligesaadan med alle andre Ting hvert enkelt Menneskes Retfærdighed unyttig, naar de bruges, men nyttig, naar de ikke bruges? [Polemarchos:] Det lader til det. [Sokrates:] Saa maa Retfærdigheden altsaa ikke være nogen særlig værdifuld Ting, min Ven, hvis det kun er til det unyttige, at den er nyttig«.

I trykt udgave: Bind 1 side 167 linje 14

◀ **ὁ τοῦ λόγου κληρονόμος** : »Arving til Drøftelsen«, *Ast* bd. 4, s. 14; *Platons Skrifter* bd. 4, s. 31 (*Staten* 1. bog, 331e).

I trykt udgave: Bind 1 side 167 linje 14

◀ **τὸ τὰ ο>φειλόμενα ... δίκαιόν ἐστι** : »det at give enhver tilbage, hvad man skylder ham, er retfærdigt«, *Ast* bd. 4, s. 14; *Platons Skrifter* bd. 4, s. 31 (*Staten* 1. bog, 331e).

I trykt udgave: Bind 1 side 167 linje 15

◀ **ὀφειλόμενον ved τὸ ἐκάστω προσήκον** : »det man skylder én« ved »det som tilkommer én«.

I trykt udgave: Bind 1 side 167 linje 17

◀ **το προσήκον** : »det som tilkommer én«.

I trykt udgave: Bind 1 side 167 linje 18

◀ **Thrasymachus** : Efter Kefalos og Polemarchos overtager den ivrige Thrasymachos nu samtalen med Sokrates (165,13), den fortsætter dialogen ud, jf. *Staten* 1. bog, 336b-354b; *Platons Skrifter* bd. 4, s. 39-64.

I trykt udgave: Bind 1 side 167 linje 24

◀ **φημί γὰρ ἐγὼ ... ξυμφέρον** : »jeg siger nemlig, at det retfærdige ikke er noget som helst andet end den stærkeres Fordel«, *Ast* bd. 4, s. 28; *Platons Skrifter* bd. 4, s. 41 (*Staten* 1. bog, 338c).

I trykt udgave: Bind 1 side 167 linje 28

◀ **decontenancere** : forvirre, bringe ud af fatning.

I trykt udgave: Bind 1 side 167 linje 29

◀ **κρείττων** : gr. (kreíttōn) betyder både: den som er »stærkere« og »bedre«.

I trykt udgave: Bind 1 side 167 linje 33

◀ **mener imidlertid Thrasymachus ... hans egen Fordeel** : jf. *Staten* 1. bog, 340df. (*Platons Skrifter* bd. 4, s. 44f.).

I trykt udgave: Bind 1 side 168 linje 3

◀ **τὸν ἀκριβεῖ λόγῳ ... ὄντα** : »den der i streng Forstand – den der i strengeste Forstand er Leder«, *Ast* bd. 4, s. 54; *Platons Skrifter* bd. 4, s. 45 (*Staten* 1. bog, 341b).

I trykt udgave: Bind 1 side 168 linje 10

◀ **sensu eminentiori** : lat. i højere forstand.

I trykt udgave: Bind 1 side 168 linje 11

◀ **giver Socrates Anledning til ... efter Fordeel** : jf. *Staten* 1. bog, 342d; *Platons Skrifter* bd. 4, s. 47.

I trykt udgave: Bind 1 side 168 linje 11

◀ **ὅτι ... περιεστήκει** : »at Forklaringen paa det retfærdige var blevet drejet helt om«, *Ast* bd. 4, s. 38; *Platons Skrifter* bd. 4, s. 48 (*Staten* 1. bog, 343a).

I trykt udgave: Bind 1 side 168 linje 17

◀ **et nyt Anfald af Raseri ... der gjør Uret** : jf. *Staten* 1. bog, 343b-344d; *Platons Skrifter* bd. 4, s. 48f.

I trykt udgave: Bind 1 side 168 linje 18

◀ **Efterat have endt ... hindrede ham deri** : jf. *Staten* 1. bog, 344d; *Platons Skrifter* bd. 4, s. 49f., hvor Sokrates fortæller: »Efter at Thrasymachos havde sagt dette, havde han i Sinde at gaa sin Vej, nu da han ligesom en Bademester havde ladet en vældig Masse Ord skylle om Ørerne paa os. Det vilde de tilstedeværende dog ikke give ham Lov til, men de nødte ham til at blive og gøre Rede for det, han havde sagt«.

I trykt udgave: Bind 1 side 168 linje 24

◀ **Diatribе** : polemisk foredrag; heftigt udfald.

I trykt udgave: Bind 1 side 168 linje 24

◀ **Socrates vender atter tilbage ... til dens Omsorg** : jf. *Staten* 1. bog, 345e-348a; *Platons Skrifter* bd. 4, s. 51-54.

I trykt udgave: Bind 1 side 168 linje 26

◀ **endelig Teleologi** : umiddelbar nytte, fx at tjene penge.

I trykt udgave: Bind 1 side 168 linje 28

◀ **Thrasymachus fastholder ... Klogskab** : jf. *Staten* 1. bog, 348b f.; *Platons Skrifter* bd. 4, s. 54f.

I trykt udgave: Bind 1 side 168 linje 30

◀ **Derpaa giver Socrates ... uforstandig og ond** : jf. *Staten* 1. bog, 348d-350c; *Platons Skrifter* bd. 4, s. 55-58.

I trykt udgave: Bind 1 side 168 linje 34

◀ **prædicere** : udsige, påstå; tillægge.

I trykt udgave: Bind 1 side 169 linje 12

◀ **Stikbrev**: brev fra én myndighed til en anden om en person, der ønskes arresteret, eller offentlig efterlysning af en fange, der ønskes pågrebet, med nærmere beskrivelse af vedkommende.

I trykt udgave: Bind 1 side 169 linje 14

◀ **ratificere** : godkende.

I trykt udgave: Bind 1 side 169 linje 18

◀ **Οὐδέποτε ἄρα ... δικαιοσύνης** : »Det hænder altsaa aldrig, min kære Thrasymachos, at Uretfærdighed er gavnligere end Retfærdighed«, Ast bd. 4, s. 64; *Platons Skrifter* bd. 4, s. 63 (*Staten* 1. bog, 354a).

I trykt udgave: Bind 1 side 169 linje 18

◀ **Ταῦτα ... ἐν τοῖς Βενδιδείοις** : »Lad det da være dit Traktement ved Bendisfesten, Sokrates!« Ast bd. 4, s. 64; *Platons Skrifter* bd. 4, s. 63 (*Staten* 1. bog, 354a).

I trykt udgave: Bind 1 side 169 linje 20

◀ **desultorisk** : springende, som ikke bliver ved sagen; ustadige.

I trykt udgave: Bind 1 side 169 linje 23

◀ **ἀλλ ὥσπερ ... ἡ εὐδαίμων** : »men ligesom Slikmundene smager paa det, der i Øjeblikket staar paa Bordet, og river til sig af det, inden de har nydt rigtig godt af den forrige Ret, saaledes synes jeg ogsaa, at jeg, inden vi har fundet det, som vi var i Færd med at undersøge, hvad det retfærdige vel er, lod det Spørgsmaal fare og gav mig til i den Anledning at undersøge et andet Spørgsmaal, nemlig om det er Slethed og Uforstand, eller Visdom og Godhed, og da saa bagefter den Paastand kom frem, at Uretfærdigheden er gavnligere end Retfærdigheden, ikke kunde dy mig for at give mig i Lag med dette og opgive det første, saa at jeg nu har faaet det ud af Samtalen, at jeg ingenting ved. For naar jeg ikke ved, hvad det retfærdige er, saa kan jeg ikke godt faa at vide, om det er Godhed eller ikke, og om den, der er i Besiddelse deraf, ikke er lykkelig, eller om han er lykkelig«.

I trykt udgave: Bind 1 side 169 linje 24

◀ **§ 354 B** : Ast bd. 4, s. 64f.; *Platons Skrifter* bd. 4, s. 63f. (*Staten* 1. bog, 354b).

I trykt udgave: Bind 1 side 169 linje 33

◀ **Schleiermacher** : 115,22, jf. også *BI*, *SKS* 1, 164.

I trykt udgave: Bind 1 side 170 linje 3

◀ **den anden Bog begynder Sagen forfra** : jf. *BI*, *SKS* 1, 163f.

I trykt udgave: Bind 1 side 170 linje 9

◀ **πλήρωμα** : gr. (plērōma) fylde; fuld overbevisning.

I trykt udgave: Bind 1 side 170 linje 23

◀ **Socrates' Slutningsbemærkning** : jf. *BI*, *SKS* 1, 169f.

I trykt udgave: Bind 1 side 171 linje 1

◀ **en heel mellemliggende Cyclus af Dialoger** : jf. Asts tredeling (123,3), hvor *Staten* hører til den tredje gruppe, mens 1. bog af *Staten*, for så vidt den ender uden resultat, må tilhøre den første gruppe; den mellemliggende gruppe er den dialektiske.

I trykt udgave: Bind 1 side 171 linje 11

◀ **In den ... zu zeigen** : »I den første række af dialoger levede Platon endnu helt i sokratikken; her havde han det formål at gøre sokratikken gældende over for de datidige sofisternes (Protagoras), taleres og forfatteres (Faidros) og politikeres (Gorgias) fordærvelige grundsætninger og i modsætning til denne at vise ikke blot deres ubetydelighed og indholdsløshed, men også deres skadelighed«. SK udelader en uddybende parentes efter »Gehaltlosigkeit«.

I trykt udgave: Bind 1 side 171 linje 28

◀ **Ast anviser ... sin Plads** : jf. *Platon's Leben und Schriften* s. 53.

I trykt udgave: Bind 1 side 172 linje 3

◀ **Ast erklærer sig imod** : jf. *Platon's Leben und Schriften* s. 157f. Jf. *BI*, *SKS* 1, 123.

I trykt udgave: Bind 1 side 172 linje 6

◀ **paa sit Sted** : jf. *BI*, *SKS* 1, 122.

I trykt udgave: Bind 1 side 172 linje 7

◀ **Schleiermacher** : jf. *Bl*, *SKS* 1, 122.

I trykt udgave: Bind 1 side 172 linje 11

◀ **fortrinlig** : fortrinsvis, særlig.

I trykt udgave: Bind 1 side 172 linje 14

◀ **under Schleiermachers Auspicer** : med Schleiermachers velsignelse jf. *Bl*, *SKS* 1, 115f.

I trykt udgave: Bind 1 side 172 linje 15

◀ **stimulus** : lat. brod, tilskyndelse.

I trykt udgave: Bind 1 side 172 linje 24

◀ **terminus** : lat. endemål.

I trykt udgave: Bind 1 side 172 linje 26

◀ **gjøre (...) flot** : egl. om et skib, at gøre det fri af grunden, så det atter kan flyde.

I trykt udgave: Bind 1 side 173 linje 2

◀ **Confinium** : lat. grænseområde.

I trykt udgave: Bind 1 side 173 linje 14

◀ **altererer** : forandrer, forvansker.

I trykt udgave: Bind 1 side 173 linje 27

◀ **afseet fra** : bortset fra.

I trykt udgave: Bind 1 side 174 linje 6

◀ **den Cyclus af Dialoger ... høre** : 113,28.

I trykt udgave: Bind 1 side 174 linje 18

◀ **Schleiermacher ... bekendte Afhandling** : jf. *Bl*, *SKS* 1, 218, i den der anførte afhandling s. 63-66.

I trykt udgave: Bind 1 side 174 linje 27

◀ **Extremiteterne** : de yderste dele, ved legemsdele især arme og ben.

I trykt udgave: Bind 1 side 174 linje 30

◀ **Aristoteles frakjender Socrates Dialectik** : Aristoteles, gr. filosof, logiker og naturforsker (384-322 f.Kr.), elev af Platon, senere lærer for Alexander den Store (342-335). Han grundlægger 335 den peripatetiske skole i Lykeion og forlader 324 Athen for at undgå at blive anklaget som Sokrates. Der sigtes her til *Metaphysica* (Metafysikken) 1078. Sml. *De Sophisticis Elenchis* (Sofistiske gendrivelsler) 183af.

I trykt udgave: Bind 1 side 174 linje 32

◀ **de konstruktive Dialoger** : 113,28.

I trykt udgave: Bind 1 side 175 linje 26

◀ **Tilnærmelses-Philosophiens**: den filosofi som er grundet på sanseerfaringen, og hvis resultater kun kan opnå en større el. mindre grad af sandsynlighed.

I trykt udgave: Bind 1 side 176 linje 14

◀ **Coincidentspunkter** : lighedspunkter; betyder i logikken det punkt, som to el. flere arter har fælles, og som danner deres slægtsbegreb.

I trykt udgave: Bind 1 side 176 linje 34

◀ **paa sit Sted i det Foregaaende** : jf. *Bl*, *SKS* 1, 125.

I trykt udgave: Bind 1 side 176 linje 34

◀ **sensu eminentiori** : lat. i højere forstand.

I trykt udgave: Bind 1 side 177 linje 4

◀ **Dæmon, der beboer (...) øde og tomme Stæder** : spiller måske på Matt 12,43: »Når den urene ånd er drevet ud af et menneske, flakker den om i øde egne (...)«, jf. »vandrer han igjennem tørre Steder« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 1 side 177 linje 7

◀ **principaliter** : lat. hovedsageligt.

I trykt udgave: Bind 1 side 177 linje 31

◀ **argumenteret af** : argumenteret ud fra.

I trykt udgave: Bind 1 side 177 linje 31

◀ **Okeanos** : 99,22.

I trykt udgave: Bind 1 side 178 linje 6

◀ **Skuffelse** : blændværk, øjenbedrag.

I trykt udgave: Bind 1 side 178 linje 9

◀ **terra incognita** : lat. ukendt land.

I trykt udgave: Bind 1 side 178 linje 12

◀ **en Skifting af Troldeæt** : ifølge folketroen et barn, der af underjordiske væsener skal være lagt i vuggen i stedet for et udøbt barn, og som formodes at blive vanskabt, ubegavet, umedgørligt o.l., og som besidder en glubende appetit.

I trykt udgave: Bind 1 side 178 linje 15

◀ **det Resultat ... gennem Xenophon** : jf. *Bl*, *SKS* 1, 85f.

I trykt udgave: Bind 1 side 178 linje 16

◀ **Probenreuter** : ty. spottenavn for handelsrejsende.

I trykt udgave: Bind 1 side 178 linje 18

◀ **for det Gode ... Nøkternhed** : jf. *Bl*, *SKS* 1, 87.

I trykt udgave: Bind 1 side 178 linje 20

◀ **oscillerer** : svinger.

I trykt udgave: Bind 1 side 179 linje 21

◀ **Aristophanes** : gr. komediedigter (445-385 f.Kr.), som skrev 44 komedier, hvoraf 11 er overleverede. *Skyerne*, hvori Sokrates optræder, blev opført 423 f.Kr. Den forelå på SKs tid i en dansk oversættelse *Aristophanes's Komodier*, overs. af J. Krag, Odense 1825, ktl. 1055, s. 149-264. SK citerer fra en græsk udgave, formentligt fra første bind af *Aristophanis Comoediae*, udg. af G. Dindorf, bd. 1-2, Leipzig 1830, ktl. 1051, el. fra *Aristophanis Nubes*, udg. af C. Reisig, Leipzig 1820, el. fra *Aristophanis Nubes cum scholiis*, udg. af G. Hermann, Leipzig 1799. De græske citater vil blive oversat dels efter Krags oversættelse (forkortet *Krag*), dels efter den seneste danske oversættelse ved Ole Thomsen, 2. rev. udg. [1982] (forkortet *Thomsen*).

I trykt udgave: Bind 1 side 179 linje 25

◀ **Euripides** : gr. tragediedigter (480-406 f.Kr.), der skrev 90 værker, hvoraf 18 er overleverede.

I trykt udgave: Bind 1 side 180 linje 10

◀ **Anaxagoras' Naturspeculationer** : Anaxagoras (o. 500-428 f.Kr.), gr. naturfilosof, som mente, at der fandtes en fornuft, som ordner alt og er årsag til alt; han hævdede bl.a., at solen er en glødende sten og større end Peloponnes. Han blev på grund af denne og lignende påstande anklaget af Kleon (181,4) for gudsbespottelse og forvist fra Athen.

I trykt udgave: Bind 1 side 180 linje 11

◀ **Oldtiden, der beretter ... behørig Lighed** : fortælles i Claudius Aelianus *Varia historia* 2, 13, jf. *Werke*, overs. af E. Wunderlich og F. Jacobs, bd. 1-9, Stuttgart 1839-42 (jf. ktl. 1042-1043); bd. 1, s. 51. Skyerne 179,25.

I trykt udgave: Bind 1 side 180 linje 25

◀ **Rötscher ... dens tredobbelte Retning** : Heinrich Theodor Rötscher (1803-71), ty. filosof og æstetisk kritiker, der især har beskæftiget sig med drama, prof. i Berlin. I det nedenfor anførte værk udvikler han det ideale perspektiv hos Aristofanes, bl.a. med hensyn til de personer, der optræder i komedierne. Han skriver s. 51: »So werden wir im Kleon, im Euripides, im Socrates nicht nur diese drei historischen Figuren verspottet, sondern ihrer Maske zugleich eine Menge komischer Züge zugetheilt finden, welche sie, wie ihre ganze Art des Erscheinens, zu den komischen Idealen der Kreise, denen sie angehören, machen«.

I trykt udgave: Bind 1 side 180 linje 31

◀ **Kleon** : gr. (d. 422 f.Kr.), demokratisk statsmand og militær person, der gjorde karriere i den peloponnesiske krig. Denne politiker latterliggøres især i *Ridderne* (424 f.Kr.).

I trykt udgave: Bind 1 side 181 linje 4

◀ **Euripides** : 180,10. Denne digter latterliggøres ikke mindst i *Kvinderne ved Thesmophoriefesten* (411 f.Kr.) og i *Frøerne* (405 f.Kr.).

I trykt udgave: Bind 1 side 181 linje 4

◀ **Socrates** : 71,18. Denne filosof latterliggøres i *Skyerne* (423 f.Kr.).

I trykt udgave: Bind 1 side 181 linje 4

◀ **Sonderling** : ty. særting.

I trykt udgave: Bind 1 side 181 linje 11

◀ **fragaae** : benægte.

I trykt udgave: Bind 1 side 181 linje 14

◀ **Rötscher** : 180,31. I 2. del, kap. 19-21 (s. 272-319), i *Aristophanes und sein Zeitalter* (jf. *Bl*, *SKS* 1, 180; forkortet *Rötscher*) behandles de tidligere opfattelser af *Skyerne*, og i de følgende kapitler 22-25 (s. 319-377) udvikles Rötschers egen opfattelse, hvor omdrejningspunktet er, at med Sokrates kommer et nyt princip, inderlighedens og subjektivitetens princip (sml. 1. del, kap. 10, og 2. del, kap. 16-17, s. 247-268), ind i verden, og dette ville Aristofanes bekæmpe.

I trykt udgave: Bind 1 side 181 linje 15

◀ **Nachträge zu Sulzers ... Pag. 162** : Johann George Sulzer (1720-79), ty. filosof og æstetiker. Fra 1771-74 udkom hans æstetiske leksikon *Allgemeine Theorie der schönen Künste* i to dele. SKs henvisning gælder *Nachträge zu Sulzers allgemeiner Theorie der schönen Künste* bd. 7,1, Leipzig 1803, s. 162, derefter s. 140.

I trykt udgave: Bind 1 side 181 linje 16

◀ **Leider kennen ... Sonderlings geben** : »Desværre kender vi kun Sokrates fra en Platons og en Xenofons forskønnende malerier, dog fremgår der af dem et og andet, der vækker undren og peger hen på en sælsom mand. Den styrelse ved en usynlig genius, som vismanden troede at kunne glæde sig over, hans tilbagetrukthed og nedsænkning i sig selv, der selv i lejren varede i dagevis og virkede påfaldende på alle hans teltkammerater, hans samtaler, hvis genstand, formål og vendinger udmærkede sig ved så mange ejendommeligheder, hans forsømte ydre og hans i mange måder usædvanlige adfærd – alt dette måtte nødvendigvis i mængdens øjne give ham særtingens præg«.

I trykt udgave: Bind 1 side 181 linje 17

◀ **wir würden ... nicht frei war** : »vi ville da uden tvivl overtøge os om, at han trods alle sine store dyder

og herlige egenskaber alligevel i rigt mål havde del i menneskehedens fejl og skrøbeligheder, at han, hvad ligefrem adskillige pålidelige vink lader formode, i endnu både denne og hin henseende hørte til klassen af særlinge, og at hans måde at lære på ikke kunne gå fri af bebrejdelsen for vidtløftighed og pedanteri«.

I trykt udgave: Bind 1 side 181 linje 29

◀ **vindicerer** : kræver af.

I trykt udgave: Bind 1 side 182 linje 6

◀ **den gamle Græcitet** : den gamle græske verden før sofisternes 'oplysningstid' og Sokrates' virke.

I trykt udgave: Bind 1 side 182 linje 20

◀ **Oldtidens Tradition** : 180,25.

I trykt udgave: Bind 1 side 182 linje 33

◀ **Süvern** : Johann Wilhelm Süvern (1775-1829), ty. klassisk filolog, fra 1807 prof. i filologi i Königsberg. Hele Süverns lille skrift fra 1826 går ud på at vise den af SK angivne sammenhæng. Sml. kapitlet om Süvern i *Rötscher* s. 311-319.

I trykt udgave: Bind 1 side 183 linje 1

◀ **Rötscher ... Pag. 277 ff.** : jf. *Rötscher* s. 277-288, hvor også Süverns fortjenester lægges frem.

I trykt udgave: Bind 1 side 183 linje 4

◀ **en Hegelianer i Spidsen** : Der sigtes til *Rötscher*, hvis analyse SK følger, jf. *Rötscher* del 2, kap. 22 («Auseinanderlegung der Wolken in ihre Momente, den Chor und die handelnden Individuen»), s. 319-330.

I trykt udgave: Bind 1 side 183 linje 12

◀ **Choret (...) repræsenterer den sædelige Substants** : Denne hegelske tanke, jf. fx Hegel *Vorlesungen über die Aesthetik* del. 3 i *Werke* bd. 10,3, s. 547f. (*Jub.* bd. 14, s. 547f.; *Suhr.* bd. 15, s. 540f.), videreudvikler *Rötscher* i del 1, kap. 8, s. 50-68 («Auseinanderlegung der attischen Komödie in ihre Momente, die Individuen und den Chor»), jf. henvisningen til s. 50-59 i SKs note. SKs tema korets substans og ironi udfoldes i *Rötscher* del 2, kap. 22, s. 323-326, jf. ovenfor.

I trykt udgave: Bind 1 side 183 linje 16

◀ **Strepsiades** : jf. *Bl*, *SKS* 1, 190f.

I trykt udgave: Bind 1 side 183 linje 20

◀ **Nemesis** : gr. den straffende retfærdighed, der retter sig mod en ufortjent lykke og dennes misbrug, samt overmod. I gr. myt. tillige gudinde for balance i tingene, derfor også for hævn og straf.

I trykt udgave: Bind 1 side 183 linje 24

◀ **φροντιστήριον** : gr. spekulationshus; *Krag*: »Studerekamret«; *Thomsen*: »Problematorium«. Der henvises til *Skyerne* v. 94, hvor udtrykket første gang optræder, jf. *Krag* s. 140. *Strepsiades* sætter senere ild til dette hus, jf. *Skyerne* v. 1476-1492; *Krag* s. 262.

I trykt udgave: Bind 1 side 183 linje 27

◀ **den første Parabase** : I den antikke komedie kan handlingen brydes af, idet korføreren på digterens vegne direkte henvender sig til publikum. Dette kaldes en parabase. Den første i *Skyerne* findes v. 518-562, *Krag* s. 179-183.

I trykt udgave: Bind 1 side 183 linje 32

◀ **φροντιστήριον** : 183,27.

I trykt udgave: Bind 1 side 184 linje 10

◀ **lader Socrates paakalde Skyerne** : *Skyerne* v. 265f. og 269-274; *Krag* s. 157 og s. 158.

I trykt udgave: Bind 1 side 184 linje 11

◀ **ὄ τι ποιῶ ... τῆς οἰκίας** : *Skyerne* v. 1496f.; *Krag* s. 263: »Hvad jeg gjør? Ih nu, hvad andet / End i spidsfindig Undersøgelse / Med Husets Bjelker jeg indlader mig? *Thomsen*: »Hvad jeg laver? Det ser du vel: / jeg terroriserer lidt med jeres spær, student«.

I trykt udgave: Bind 1 side 184 linje 14

◀ **ἀεροβατῶ ... τὸν ἥλιον** : *Skyerne* v. 1503; *Krag* s. 263: »I Luft jeg vandrer og betragter Solen»; *Thomsen*: »Jeg går i luften jeg om-tænker Solens ild«.

I trykt udgave: Bind 1 side 184 linje 16

◀ **Pheidippides' Sophismer** : jf. *Skyerne* v. 1408-1436, hvor Fidippides argumenterer spidsfindigt for, at han har ret til at slå sin far til gengæld for de prygl, han selv har fået som dreng.

I trykt udgave: Bind 1 side 184 linje 18

◀ **ἐμοὶ μὲν ... δρωμέν** : *Skyerne* v. 1437-1439; *Krag* s. 258: »I Ligemænd af Alder, / Mig tykkes, han har Ret i, hvad han siger; / Mig tykkes ogsaa, at vi vore Sønner / Indrømme bør, hvad Billigheden kræver; / Thi vi bør have Prygl, ifald vi handle / Urigtigt«; *Thomsen*: »I herrer af min årgang! / Jeg synes, at han har delvis ret, og mener, vi sku' medgive / de unge, at de rammer plet, at *det* er der hold i: / 'En oldings bommert er fatal', så han må 'græde dobbelt'«.

I trykt udgave: Bind 1 side 184 linje 21

◀ **ὅπως δ' ἐκείνω ... πάση τέχνῃ** : *Skyerne* v. 882-885; *Krag* s. 212: »Og lad ham lære begge Foredrag, / Det for en god Sag, og det for en slet, / Som, skjøndt det taler Uretfærdighed, / Gjendriver dog den gode; i hvert Fald, / Dog endelig det uretfærdige«; *Thomsen*: »Se nu til, han lærer begge Argumenterne; / bli'r dét for meget, kræver jeg som minimum: / lær drengen Uret«.

I trykt udgave: Bind 1 side 184 linje 28

◀ **αἰθεριος δινος** : *Skyerne* v. 380, *Krag* s. 168: »Luftens Hvirvel«; *Thomsen*: »himmel-rotationen«.

I trykt udgave: Bind 1 side 184 linje 33

◀ **configurerer** : danner.

I trykt udgave: Bind 1 side 185 linje 2

◀ **dødelige Qvinder** : *Skyerne* v. 340; *Krag* s. 164.

I trykt udgave: Bind 1 side 185 linje 3

◀ **en Centaur, et Pantherdyr, en Ulv, en Tyr** : *Skyerne* v. 346; *Krag* s. 165.

I trykt udgave: Bind 1 side 185 linje 3

◀ **prædicerer** : udsige, påstå; tillægge. Der sigtes til *Skyerne* v. 328; *Krag* s. 163.

I trykt udgave: Bind 1 side 185 linje 11

◀ **smlgn. V. 330** : *Krag* s. 163.

I trykt udgave: Bind 1 side 185 linje 13

◀ **γίγνονται πάνθ' ὄ τι βούλονται** : *Skyerne* v. 348; *Krag* s. 165: »De blive Alting, hvad de ville selv«; *Thomsen*: »Skyer kan blive lige, hvad de ønsker«.

I trykt udgave: Bind 1 side 185 linje 19

◀ **V. 350. 51. 52** : *Skyerne* v. 350-352; *Krag* s. 165: »Sokrates: De blive Alting, hvad de ville selv. / Og see de derfor en langhaaret Vildmand / En her af disse lodne Karle, saadan, / som for Exempel, Xenophantos' Søn, / De, for at spotte med hans Galenskab, / Paatage sig Kentaurers Skabning selv. / Strepsiades: Ih nu, hvad gjøre de, naar de faae Øie / paa Simon, som har plyndret Statens Kasse? / Sokrates: Som tro Afbildning af hans Charakter, / Med eet de blive Ulve«.

I trykt udgave: Bind 1 side 185 linje 21

◀ **οὐ γὰρ ... μουσποιοῦσιν** : *Skyerne* v. 331-334; *Krag* s. 163: »Saa ved du da, ved Zeus, vel heller ikke, / At disse føde mange Granskere, / Spaamænd, Qvaksalvere, og pyntelige / Straajunkere, med Ringe ud til

Neglen, / Og Folk, som kunstle paa kyklike Sange, / Og Gjøglere med overjordisk Tant; / Dagdrivere, som ingen Ting bestille, / De føde, for de syngte deres Lov«; *Thomsen*: »(...) Skyer skaffer føden til det hele kompagni / af sofister, komponister, røvpulister, læger plus / svindelpræster, snyltegæster, digterbæster, arbejds-sky / ... alle dem gi'r Skyerne føden som kvittering for den sang, / som de synger 'Skyer til ære'«.

I trykt udgave: Bind 1 side 185 linje 27

◀ **ἡχιστ' ... καὶ κατάληψιν** : *Skyerne* v. 316-318; *Krag* s. 161: »Langt fra! men Himlens Skyer, stormægtige / Gudinder mellem Lediggængere; / De skjænke Tanke os og Snaksomhed, / Fornuft, Markskrigerkunst og Sladdregave, / Og Evne til at prøve og at fatte«; *Thomsen*: »Langt fra! Det er Skyer fra himlen, centrum for en menighed / af arbejds-sky; det er Skyer, der lærer os teknikken, alt det her: / tågetale, opspind, omsvøb, lamperøg og – smidighed«.

I trykt udgave: Bind 1 side 185 linje 32

◀ **tilskriver Röttscher ... den vidende Tilskuer** : jf. »Aber wir sagten, daß der Chor zugleich die Ironie über dies sein Symbol sei. Das Bewußtsein der Nichtigkeit desselben ist aber nur dem Chore selbst, oder dem denkenden Sinne des Dichters und dem wissenden Zuschauer klar, welcher, den Inhalt seiner alten Sitte festhaltend, damit zugleich das Verderben jenes neu einbrechenden Principes erkennt, dessen Ironie der Chor in seiner Maske ist. Dem von diesem ... [jf. nedenfor]«, *Röttscher* s. 325.

I trykt udgave: Bind 1 side 186 linje 19

◀ **Pag. 325** : *Röttscher* s. 325f.

I trykt udgave: Bind 1 side 186 linje 20

◀ **Dem von ... Schein herauskehrt** : »Men for den, der er uvidende om denne modsætning, er den sande mening nødvendigvis skjult, og han ser i dem kun symbolet, han tager denne skikkelse, i hvilken denne [: meningen] med fuldt overlæg hyller sig for dens sande væsen, og hengiver sig tillidsfuldt og troskyldigt til den uden at ane, at det kun er skin, som tilbydes ham i stedet for sandheden. Men subjektets skyld består netop i, at det troskyldigt hengiver sig til disse skuffende magter og er uvidende om det væsen, som stiller dette skin til skue«. SK skriver »daß er« for »daß es« og fjerner kommaet efter »hüllt«.

I trykt udgave: Bind 1 side 186 linje 20

◀ **Hegel (...)** *Geschichte der Phil.* 2 B. Pag. 70: *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie* bd. 1-3 i *Werke* (96,6) bd. 13-15, udg. af Karl Ludwig Michelet, Berlin 1836, ktl. 557-559; bd. 14, s. 70 (*Jub.* bd. 18, s. 70; *Suhr.* bd. 18, s. 467). I 1. del af *BI* knytter SK især an til kapitlet om Sokrates, som findes i 2. del af Hegels filosofihistorie, jf. *Werke* bd. 14, s. 42-122 (*Jub.* bd. 18, s. 42-122; *Suhr.* bd. 18, s. 441-516), samt til de omkringstående kapitler om hhv. sofisterne og Platon. Mht. 2. del af *BI* 282,25.

I trykt udgave: Bind 1 side 186 linje 32

◀ **Wir dürfen ... der Zeit** : »Vi må ikke gøre det til en forbrydelse hos sofisterne, at de ikke gjorde det gode til deres princip, det er tidens mangel på retning«.

I trykt udgave: Bind 1 side 186 linje 32

◀ **Det han altsaa tilbeder ... Taage, Dug, Røg** : jf. *Skyerne* v. 327-330; *Krag* s. 163: »Sokrates: Dog, at de var Gudinder, har du hverken / Vidst af vel eller troet? / Strepsiades: O nei, ved Zeus, / Jeg ansaae dem for Taage, Dug og Røg«.

I trykt udgave: Bind 1 side 187 linje 11

◀ **den gamle Græcitets**: 182,20.

I trykt udgave: Bind 1 side 188 linje 5

◀ **svævende over Jorden i en Kurv** : jf. *Skyerne* v. 218; *Krag* s. 152. Da Strepsiades kommer ind i spekulationshuset, ser han Sokrates sidde og gruble i en kurv, som er ophængt under loftet.

I trykt udgave: Bind 1 side 188 linje 10

◀ **ἡ φροντις λεπτή** : jf. *Skyerne* v. 229f.; *Krag* s. 153: »Den fine Tanke«, jf. nedenfor v. 227-234.

I trykt udgave: Bind 1 side 188 linje 14

◀ **Releverende** : væsentligt tilhørende.

I trykt udgave: Bind 1 side 188 linje 16

◀ **τὸ Χάος τουτὶ καὶ τὰς Νεφέλας** : *Skyerne* v. 424; *Krag* s. 172: »Det store, tomme Luftrum rundtomkring, / Og Skyerne«; *Thomsen*: »SKYERNE & KAOS-RUMMET«.

I trykt udgave: Bind 1 side 188 linje 22

◀ **καὶ τὴν γλῶτταν** : *Skyerne* v. 424; *Krag* s. 172: »og Tungen« *Thomsen*: »& så TUNGEN«.

I trykt udgave: Bind 1 side 188 linje 22

◀ **τρία ταυτί** : *Skyerne* v. 424; *Krag* s. 172: »disse trede«; *Thomsen*: »disse tre«.

I trykt udgave: Bind 1 side 188 linje 23

◀ **μὰ τὴν Ἀναπνοὴν ... μὰ τὸν Ἀέρα** : *Skyerne* v. 627; *Krag* s. 189: »Ved Aandedraget, Chaos, og ved Luften«; *Thomsen*: »Ved LUFT, ved KAOS-RUM og ved RESPIRATION!«

I trykt udgave: Bind 1 side 188 linje 25

◀ **Σ: οὐ γὰρ ... τὰ κάρδαμα** : *Skyerne* v. 227-234; *Krag* s. 153f.: »Sokrates: O nei; thi jeg var aldrig jo istand, / Det Overjordiske grant at udfinde, / Hvis ei jeg bragte Aanden til at svæve, / Den fine Tanke i Berørelse / Med Luft af ligedan Beskaffenhed. / Men dersom jeg paa Jord fra nedens af / Beskued det foroven, var jeg ikke / Istand, at finde det; O nei; thi Jorden / Med Magt al Saft af Tanken trækker til sig. / Netop saaledes gaaer det og med Karsen«; *Thomsen*: »Astronomi / så aldrig himlens lys, hvis ikke tanken hang / i sit rette element, hvis ikke mit intellekt, / der er så luftigt selv, blev blandet op i luft. / Gik jeg på jorden nu og så nedefra og op, / så fandt jeg ingenting. For naturen har den lov, / at jorden, som er våd, opsuger tankens saft. - / Præcis det samme ses med karse«.

I trykt udgave: Bind 1 side 188 linje 26

◀ **Gangen i Stykket** : Sml. Röttschers gennemgang af stykket i *Röttscher* s. 331ff.

I trykt udgave: Bind 1 side 189 linje 25

◀ **λεπτοτάτων λήρων ἱερεῦ** : *Skyerne* v. 359; *Krag* s. 166: »Og du spidsfindig Barnerangles Præst«; *Thomsen*: »Præst for tankens labyrinther og for ordets spindelvæv«.

I trykt udgave: Bind 1 side 189 linje 32

◀ **φροντιστήριον** : 183,27.

I trykt udgave: Bind 1 side 190 linje 8

◀ **Μ. κατὰ τῆς τραπέζης ... τὴν θύραν** : *Skyerne* v. 177-183; *Krag* s. 148: »Disciplen: Fiin Aske strøede han ud over Bordet, / Og krummede dernæst et Stegespid; / Med dette, som en Passer - snapped han / En Overkjole bort fra Fægterskolen. // Strepsiades: Nu, hvi beundre vi hiin Thales da? / Luk op, luk flux Studerekamret op! / Og viis mig Sokrates, jo før, jo heller; / Thi jeg er gandske fuld af Længsel efter, / At vorde hans Discipel; aabn dog Døren«; *Thomsen*: Studenten: »På bordet dryssed han et tyndt lag aske ud, / så vred han grillens spid, så den fik to passer-ben, / der tegnede en pizza (... kaninen blev dog i sin hat). // Strepsiades: Ham Thales fra Milet han er vand mod Sokrates! / Luk op i en susende fart for Problematorium't, / og vis mig Sokrates, jeg klør af lærelyst, / jeg er så motiveret ... jeg må ind, og læres op!«

I trykt udgave: Bind 1 side 190 linje 16

◀ **senere kommer hjem ... uden Kappe** : *Skyerne* v. 856-858; *Krag* s. 209: »Pheidippides: Har du / For den Sags Skyld endog din Kjortel mistet? / Strepsiades: O, jeg har ikke mistet den, men har / Bortspekuleret den«; *Thomsen*: »Fidippides: Er det også derfor, du har mistet kappen, far? / Strepsiades: Den er ikke mistet, den gik op i problematik«.

I trykt udgave: Bind 1 side 190 linje 23

◀ **φροντιστήριον** : 183,27.

I trykt udgave: Bind 1 side 190 linje 23

◀ **καὶ πῶς ... γεγένημαι** : *Skyerne* v. 717-721; *Krag* s. 197: »Og hvorfor ei? da borte er min Formue / Min Farve borte, Sjelen borte med, / Mit Fodtøi borte; og foruden disse / Ulykker, mens jeg synger Vægttersers, / Jeg selv paa lidet nær er svunden bort«; *Thomsen*: »Ach, min kære Sky så fin, / Sky så fin, / Sky så fin, / væk er jo mit pengeskrin, / væk min kulør - / væk er min robuste sjæl, / buste sjæl, / buste sjæl, / væk er mine

gode sko, / væk er jeg selv – / væk i disse væggelus, / væggelus, / væggelus, / våger jeg med vægtersang, / natten er lang«.

I trykt udgave: Bind 1 side 190 linje 30

◀ **trække ud** : trække kjolen el. kappen af, for at arbejde, slås el. lign.

I trykt udgave: Bind 1 side 191 linje 2

◀ **φροντιστήριο** : 183,27.

I trykt udgave: Bind 1 side 191 linje 3

◀ **φροντ.** : 183,27.

I trykt udgave: Bind 1 side 191 linje 6

◀ **Storken indbød Ræven ... den langhalsede Flaske** : jf. Æsops fabel »Ræven og Storken«, der i M.R. Thaarups metriske overs. lyder: »Krænk Ingen; men om Nogen dig fornærmet har, / Saa gjør kun – lærer Fablen – du ham lige Skjel. / Til Gjæst, man siger, indbød Ræven Storken først, / Og i en flad Talerken bragte Suppe frem, / Saa at det var umuligt for den sultne Stork / At faae det allermindste smagt. Til Gjengæld nu / Indbød den Ræven, satte Finker frem i en / Smalhalset Flaske, hvori selv den stak sit Næb / Og mættedes, mens Gjæstens Tarme peb af Sult. / Da taled efter Sagnet saa den fremmed Fugl: / Hvad gjort man har mod Andre, bør man lide selv«, jf. *Phædri Æsopiske Fabler*, Kbh. 1826, s. 14f.

I trykt udgave: Bind 1 side 191 linje 10

◀ **sin haabefulde Søn Pheidippides** : jf. *Skyerne* v. 9; *Krag* s. 131, hvor Strepsiades omtaler sin søn som »den haabefulde unge Knægt«.

I trykt udgave: Bind 1 side 191 linje 16

◀ **φροντιστήριο** : 183,27.

I trykt udgave: Bind 1 side 191 linje 19

◀ **Χορος: ... ταχέως** : *Skyerne* v. 810f.; *Krag* s. 204: »Chor, til Sokrates / Men medens du nu seer, han er forskrækket, / Og kjendelig i Angest, maae du suge / Ham ud, det meste, som du kan, i Hast«; *Thomsen*: »du har set, han er bims og forstenet. / *Slik* nu op, hvad du kan, / grib din chance, husk på: / den slags ting plejer ofte at vende«.

I trykt udgave: Bind 1 side 191 linje 25

◀ **ΣΩ. ἴθι νυν ... νομίζεται** : *Skyerne* v. 497f.; *Krag* s. 177: »Sokrates: Kom nu, læg Kappen bort! / Strepsiades: Har jeg forseet mig? / Sokrates: Nei, men det her er Lov: Gaa nøgen ind!«; *Thomsen*: »Sokrates: Kom så! Tag tøjet af! / Strepsiades: Hvad ondt har jeg da gjort? / Sokrates: Indgangen sker *in pu-ris na-tu-ra-li-bus*«.

I trykt udgave: Bind 1 side 191 linje 29

◀ **φροντ.** : 183,27.

I trykt udgave: Bind 1 side 192 linje 3

◀ **Pasias og Amynias** : de to kreditorer, som Strepsiades ved stykkets begyndelse skylder penge. De dukker op mod stykkets slutning for at få deres penge, men forgæves, jf. hhv. v. 1214-1258, *Krag* s. 239-243, og v. 1259-1302, *Krag* s. 243-247.

I trykt udgave: Bind 1 side 192 linje 4

◀ **Φ: φοβεῖ δὲ δὴ τί ... νέα γυνή** : *Skyerne* v. 1178-1184; *Krag* s. 236f.: »Og hvad er der da, som du frygter for? / Strepsiades: Den gamle Dag og ny. / Pheidippides: Ih, hvad er det / da for en Dag, den gamle og den ny? / Strepsiades: Det er jo den Dag, da de true, at / Nedlægge Retsomkostninger imod mig. / Pheidippides: Ih, dersom de erlægge dem, da maae / De tabe dem; thi det er ikke muligt, / En enkelt Dag kan være tvende Dage. / Strepsiades: Det er ei muligt? / Pheidippides: Nei, hvordan vel det? / Saalidt, som een og samme Qvinde kan / Paa eengang være baade ung og gammel«.

I trykt udgave: Bind 1 side 192 linje 13

◀ **Athenienserne Maaned ... hed Nymaane** : *Krag* s. 233 skriver »Athenernes«, »hedte« og tallene helt

ud (»den første«, »den tyvende« osv.).

I trykt udgave: Bind 1 side 192 linje 22

◀ **Aristophanis Comoedier, oversatte af Krag. Odense 1825** : 179,25.

I trykt udgave: Bind 1 side 192 linje 25

◀ **hæve** : ophæve.

I trykt udgave: Bind 1 side 192 linje 29

◀ **Sophisme** : spidsfindigt argument.

I trykt udgave: Bind 1 side 192 linje 30

◀ **φροντ.** : 183,27.

I trykt udgave: Bind 1 side 192 linje 31

◀ **at man om den samme Ting ... modsatte Prædicater** : denne sætning udtrykker et af de tre logiske grundsætninger, nemlig modsigelsens grundsætning (264,29).

I trykt udgave: Bind 1 side 192 linje 32

◀ **Pheidippides' Syllogismer** : Pheidippides' argumentation 192,13.

I trykt udgave: Bind 1 side 193 linje 5

◀ **ponere** : sætte, antage.

I trykt udgave: Bind 1 side 193 linje 7

◀ **Prygl er ... holdne Vare** : talemåde: ingen kan tage de prygl fra én, man har fået.

I trykt udgave: Bind 1 side 193 linje 8

◀ **det Forskud af Prygl ... overvældet ham** : jf. *Skyerne* v. 1409-1411; *Krag* s. 256: »Pheidippides: Har du vel slaaet mig, medens jeg var Barn? / Strepsiades: Det har jeg gjort, af Godhed og af Omhu. / Pheidippides: Siig mig nu: er det ikke billigt, ogsaa / Jeg ligeledes viser dig min Godhed / Ved Prygl, naar Godhed viser sig ved Prygl?«

I trykt udgave: Bind 1 side 193 linje 13

◀ **φροντιστήριο** : 183,27.

I trykt udgave: Bind 1 side 193 linje 16

◀ **allerede citerede Ord** : jf. *Bl*, *SKS* 1, 190 noten.

I trykt udgave: Bind 1 side 193 linje 28

◀ **vita anteacta** : lat. tidligere liv; hidtil førte liv.

I trykt udgave: Bind 1 side 193 linje 30

◀ **Rötscher Pag. 284 ff.** : jf. *Rötscher* s. 284-288. Her findes også det fornødne om Süverns og Reisigs forklaringer, som SK i det følgende refererer.

I trykt udgave: Bind 1 side 193 linje 30

◀ **Süvern** : jf. *Bl*, *SKS* 1, 183, i det der anførte skrift, s. 14-17. Jf. *Rötscher* s. 285.

I trykt udgave: Bind 1 side 193 linje 31

◀ **Reisig** : Karl C. Reisig (1792-1829), ty. klassisk filolog. Der henvises til indledningen til *Skyerne* i den gr. udg. med lat. kommentarer *Aristophanis Nubes* (179,25), s. XXIV. Jf. *Rötscher* s. 284.

I trykt udgave: Bind 1 side 193 linje 31

◀ **Demonstration** : bevisførelse.

I trykt udgave: Bind 1 side 193 linje 33

◀ **de kantiske 100 Rbd.** : jf. Kant (282,15), der bemærker i *Critik der reinen Vernunft*, 4. oplag, Riga 1794 [1781], ktl. 595, s. 627: »Hundert wirkliche Thaler enthalten nicht das Mindeste mehr, als hundert mögliche« (»Hundrede virkelige dalere indeholder ikke spor mere end hundrede mulige«). Sml. Hegel *Wissenschaft der Logik* del 2 i *Werke* bd. 3, s. 84-88 (*Jub.* bd. 4, s. 94-98; *Suhr.* bd. 5, s. 88-92).

I trykt udgave: Bind 1 side 194 linje 1

◀ **Xenophon** : Röttscher henviser s. 286 til Xenofon *Erindringer* 4,7,2.

I trykt udgave: Bind 1 side 194 linje 4

◀ **Röttscher mener ... saa høilig trængte** : jf. *Bl*, *SKS* 1, 180, i det der anførte værk, s. 286: »Aber die Erzählung hat dennoch, ohne sich auf ein Faktum zu stützen, ihren innern Zweck. Sie bildet in den Erzählungen des Schülers zum Strepsiades die Spitze der Gewandtheit, welche aus allen dort erzählten Späßen hervorgehn soll«.

I trykt udgave: Bind 1 side 194 linje 5

◀ **Gewandtheit** : ty. behændighed, dygtighed, smidighed. Jf. Röttscher ovenfor.

I trykt udgave: Bind 1 side 194 linje 7

◀ **Men naar han ... Dødsstraf** : jf. *Röttscher* s. 287: »Er selbst war ja in dem Falle, in welchem Socrates hier dargestellt wird, und welch eine Aussicht war ihm eröffnet, seiner Noth ruhig ensgegensehn zu können, da er durch ähnliche Gewandtheit ihr abzuhelpen hoffte, indem der Philosoph, im Vertrauen auf seine Schlauheit, sogar aus der Palästra ein Gewand geraubt, wonach doch, nach Solonischen Gesetzen, Todesstrafe stand«.

I trykt udgave: Bind 1 side 194 linje 8

◀ **urgerer** : hævder, påstår.

I trykt udgave: Bind 1 side 194 linje 9

◀ **efter Solons Love** : Statsmanden og digteren Solons reformer fra 594 f.Kr. banede vejen for det athenske demokrati, jf. *Röttscher* s. 287, hvor der gives videre kildehenvisninger.

I trykt udgave: Bind 1 side 194 linje 10

◀ **sammesteds bemærkes** : jf. *Röttscher* s. 285.

I trykt udgave: Bind 1 side 194 linje 18

◀ **κλέπτης** : gr. (kléptēs) tyv.

I trykt udgave: Bind 1 side 194 linje 20

◀ **Fiin Aske ... et Stegespid** : SK citerer efter *Krag* s. 148.

I trykt udgave: Bind 1 side 194 linje 20

◀ **han snappede ... fra Fægterskolen** : 190,16.

I trykt udgave: Bind 1 side 194 linje 23

◀ **Hermanns Udgave** : Johann Gottfried Hermann (1772-1848), ty. klassisk filolog, prof. i Leipzig. Der henvises til *Aristophanis Nubes cum scholiis*, udg. (græsk tekst) og kommenteret (på latin) af G. Hermann (179,25), s. 32.

I trykt udgave: Bind 1 side 194 linje 32

◀ **ἐκ τραπέζης** : »fra et bord«, i stedet for »κατὰ τῆς τραπέζης« (»på (ud over) bordet«), *Skyerne* v. 177, jf. *Bl*, *SKS* 1, 190.

I trykt udgave: Bind 1 side 194 linje 33

◀ **die Nutzenwendung** : ty. praktisk anvendelse.

I trykt udgave: Bind 1 side 195 linje 4

◄ **φροντ.** : 183,27.

I trykt udgave: Bind 1 side 195 linje 29

◄ **V. 855** : *Skyerne* v. 855; *Krag* s. 209: »men hvad jeg lærte / Hvergang, det jeg forglemte strax igjen / Formedelst mine mange Aar«; *Thomsen*: »Men jeg har glemt det igen, / alt hvad de lærte mig ... det er optrækket det kniber med«.

I trykt udgave: Bind 1 side 195 linje 30

◄ **Σ: ἀλλ' οὐκ ἀπολώλεκ', ἀλλὰ καταπεφρόντικα** : *Skyerne* v. 857; *Krag* s. 209: »O, jeg har ikke mistet den, men har / Bortspekuleret den«; *Thomsen*: »Den er ikke mistet, den gik op i problematik«.

I trykt udgave: Bind 1 side 195 linje 31

◄ **Rötscher isærdeleshed** : jf. *Rötscher* s. 276ff. og 312ff.

I trykt udgave: Bind 1 side 196 linje 13

◄ **tidligere beskrevne** : jf. *BI*, *SKS* 1, 108-112.

I trykt udgave: Bind 1 side 196 linje 19

◄ **de anaxagoriske Naturspeculationer** : 180,11.

I trykt udgave: Bind 1 side 196 linje 25

◄ **efter Phædon** : *Faidon* 97b-98d (*Heise* bd. 1, s. 82-85; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 214-216).

I trykt udgave: Bind 1 side 196 linje 26

◄ **Platos Apologi** : jf. *BI*, *SKS* 1, 236.

I trykt udgave: Bind 1 side 196 linje 28

◄ **viseligen** : klogt, betænksomt.

I trykt udgave: Bind 1 side 196 linje 30

◄ **καίτοι πρότερον ... οὐρεῖν** : *Skyerne* v. 373; *Krag* s. 167f.: »Ja, fordem troede jeg for ramme Alvor, / At det var Zeus, som pissede igjennem / Et Sold«; *Thomsen*: »Jeg har ellers gået og troet, Zeus han tised i en si«.

I trykt udgave: Bind 1 side 197 linje 24

◄ **Græshopperne over Ægypten** : spiller på beretningen om den ottende af de ti plager, som Gud lod ramme Ægypten, fordi Farao ikke ville lade israelitterne forlade landet: En umådelig sværm af græshopper drev ind over Ægypten, så jorden blev sort af dem, 2 Mos 10,1-19.

I trykt udgave: Bind 1 side 197 linje 31

◄ **en Formation ... ved sit Udløb** : der sigtes formentlig til Rhinens på den tid vidt forgrenede udmunding i Nordsøen.

I trykt udgave: Bind 1 side 197 linje 33

◄ **Sophismet** : det spidsfindige argument.

I trykt udgave: Bind 1 side 198 linje 5

◄ **Prodikos** : gr. sofist (o. 470 - efter 400 f.Kr.). Der sigtes til *Skyerne* v. 357ff.; *Krag* s. 166: »Chor af Skyer: Hil dig, O Olding fra ældgamle Dage, / Som jager efter Musers Yndlingsord! / (til Sokrates) Og du spidsfindig Barneranglers Præst, / Fortæl nu, hvad du vel af os forlanger; / Thi ikke havde vi bøn hørt en Anden / Af Nutids overjordiske Granskere, / Undtagen Prodikos; ham for hans Indsigts / Og Viisdoms Skyld; dig derimod, fordi / Som en Bruushane du paa Gaderne / Dig teer, og kaster Øinene til Siden, / Og døier meget Ondt med bare Been, / Og vender et ærbødigt Blik imod os«.

I trykt udgave: Bind 1 side 198 linje 16

◄ **fordi han bryster sig ... til os** : formentlig SKs egen oversættelse, sml. ovenfor.

I trykt udgave: Bind 1 side 198 linje 18

◀ **det Plastiske** : egl. vedr. billedhuggerkunsten (plastiken); det rumligt anskuelige.

I trykt udgave: Bind 1 side 198 linje 22

◀ **Χορός ... σεμνοπροσωπείς** : *Skyerne* v. 360-363; *Krag* s. 166: »Chor af Skyer: Thi ikke havde vi bønhørt en Anden / Af Nutids overjordiske Granskere, / Undtagen Prodikos; ham for hans Indsigts / Og Viisdoms Skyld; dig derimod, fordi / Som en Bruushane du paa Gaderne / Dig teer, og kaster Øinene til Siden, / Og døier meget Ondt med bare Been, / Og vender et ærbødigt Blik imod os«; *Thomsen*: »Koret: Du er den, vi hjælper helst / af vor tids astrosofister, bortset dog fra Prodikos: / Jer to tjener vi så gerne, Prodikos, fordi han er klog, / dig, fordi du er så ... vigtig og kan skule rigtig olmt, / op og ned ad byens gader med bare tæer i tykt og tyndt - / kun fordi du har os i ryggen, kan du holde betrækket stramt«.

I trykt udgave: Bind 1 side 198 linje 29

◀ **som Socrates selv igjen opfattede** : sml. Xenofon *Symposion* 5, 5-7, hvor Sokrates opregner fordelene ved at besidde *fremstående* øjne, braknæse og en uforholdsmæssig stor mund. Han nævner dog intet om sine fødder.

I trykt udgave: Bind 1 side 199 linje 4

◀ **Abbreviatur** : forkortelse.

I trykt udgave: Bind 1 side 199 linje 10

◀ **den gamle Græcitet** : den græske verden før sofisternes 'oplysningstid' og Sokrates' virke.

I trykt udgave: Bind 1 side 199 linje 21

◀ **den nye Græcitet** : den græske verden på sofisternes og Sokrates' tid, præget af individualisme og vaklende tro.

I trykt udgave: Bind 1 side 199 linje 24

◀ **Bombast** : tomt, svulstigt ordgyderi.

I trykt udgave: Bind 1 side 199 linje 30

◀ **Rötscher ... sin Opgave** : jf. *Rötscher* s. 319ff. I gennemgangen af stykkets handling hedder det fx s. 342: »Diesen Abschnitt, welcher hier in dem Fortgange der Handlung eintritt, da das alte Geschlecht so weit wankend gemacht ist, daß es sich dem Unterricht des neuen Principes unterziehn will, hat der Dichter durch die Parabase bezeichnet, worin der tiefste Ernst und das bewußtsein über den wahrhaften Zweck und die Würde seiner Schöpfung mit den heitersten Scherzen abwechseln, und uns gleichsam einen Augenblick abziehn von der Unruhe über den Ausgang des Unterrichts, den Sokrates dem alten Strepsiades jetzt ertheilt«.

I trykt udgave: Bind 1 side 199 linje 32

◀ **Redelighed og Uredelighed** : jf. *Skyerne* v. 889-1114, hvor de repræsenteres af to personer, der ihærdigt fremfører deres argumenter; *Krag* s. 212-230: »Redelighed og Uredelighed«; *Thomsen*: »Ret og Uret«.

I trykt udgave: Bind 1 side 200 linje 3

◀ **indifferente** : forskelsløse.

I trykt udgave: Bind 1 side 200 linje 5

◀ **inepteste** : naragtigste.

I trykt udgave: Bind 1 side 200 linje 7

◀ **λόγων ἀκριβῶν σχινδαλάμους** : *Skyerne* v. 130; *Krag* s. 144: »Det fine Foredrags Haarkløverier«; *Thomsen*: »(...) de taler så eks-akt / og vender ordene ...«.

I trykt udgave: Bind 1 side 200 linje 8

◀ **Futiliteter** : intetsigende udgydelser; ubetydeligheder.

I trykt udgave: Bind 1 side 200 linje 13

◀ **μεριμνοφροντισται** : *Skyerne* v. 101; *Krag* s. 141: »Tankeforskere«; *Thomsen*: »astrosofister«.

I trykt udgave: Bind 1 side 200 linje 13

◀ **φρόντιζε δὴ ... φρενός** : *Skyerne* v. 700-705; *Krag* s. 196: »Ja, gransk nu du, og forsk tilgavns, og tuml / Og anspænd dig paa hver en mulig Maade. / Og naar du støder an paa noget Vildsomt, / Da maa du hurtigt springe over til / En anden Tankegang«; *Thomsen*: »Se til bunds! Spekuler! / Sno dig op! Træk dig ind! / Hop adræt til en anden idé, når / du faldt i på et sted, / hvor der ikke går vej!«

I trykt udgave: Bind 1 side 200 linje 22

◀ **desultoriske** : springende, som ikke bliver ved sagen; ustadige.

I trykt udgave: Bind 1 side 200 linje 28

◀ **ἔχ' ἄτρεμα ... ζυγώθρισον** : *Skyerne* v. 743-745; *Krag* s. 199: »Vær rolig; og hvis du kan ei faae Bugt / Med en og anden Tanke, lad den fare; / Men spoer Forstanden siden efter atter / Imod den samme Gjenstand, og hold fast«; *Thomsen*: »Lig stille! ... og hvis tanken ender blindt, / så lad den ligge. Ryst dit intellekt på ny / og vej på guldvægt«.

I trykt udgave: Bind 1 side 200 linje 32

◀ **Svar paa det første Spørgsmaal** : *Skyerne* v. 483-485, *Krag* s. 176: »Sokrates: (...) men jeg vil spørge dig i Korthed: / Har du Hukommelse? / Strepsiades: Paa tvende Maader: Skylder man mig Noget, / Er min Hukommelse særdeles god; / Men hvis jeg skylder Noget bort, jeg Stakkel, / Er min Hukommelse særdeles slet«.

I trykt udgave: Bind 1 side 201 linje 3

◀ **Socrates indskjærper ... og Tungen** : *Skyerne* v. 423f.; *Krag* s. 172: »Sokrates: Herefter maa du altsaa ikke troe / Paa nogen Gud, undtagen dem, vi troe: / Det store, tomme Luftrum rundtomkring, / Og Skyerne og Tungen, disse trende«.

I trykt udgave: Bind 1 side 201 linje 9

◀ **Grimm ... en Kirkeklokke** : Jacob (1785-1863) og Wilhelm (1786-1859) Grimm, de to brødre var ty. filologer og folkemindesamlere. Der sigtes til indledningen i *Irische Elfenmärchen*, Leipzig 1826, ktl. 1423, s. XXXVII, hvor der fortælles om en »geschwätziges Weib, das eine Zunge hatte und einen leeren Kopf, wie die Glocke im Kirchturm«.

I trykt udgave: Bind 1 side 201 linje 13

◀ **δός μοι ποῦ στῶ** : gr. giv mig et sted, hvor jeg kan stå (og jeg skal bevæge jorden). Således skulle den gr. matematiker Archimedes (o. 287-212 f.Kr) ifølge Marcellus-biografien 14,7 i Plutarchs *Vitae parallelae* (Levnedsbeskrivelser) have sagt: »Imidlertid skrev dog Archimedes til Kong Hiero, sin Beslægtede og Ven, at man med en given Kraft var i Stand til at kunne bevæge enhver som helst given Byrde, ja skal endog, i overdreven Tillid til sit Bevises Styrke, have paastaet at kunne bevæge selve vor Jord, saafremt han imidlertid kunne have en anden Jord at træde over paa«, jf. *Plutark's Levnetsbeskrivelser*, overs. af S. Tetens, bd. 1-4, Kbh. 1800-11, ktl. 1197-1200; bd. 3, s. 272.

I trykt udgave: Bind 1 side 201 linje 18

◀ **φροντ.** : 183,27.

I trykt udgave: Bind 1 side 201 linje 19

◀ **ἄγε δὴ ... ἢ ρυθμῶν** : *Skyerne* 636-638; *Krag* s. 189: »Vel, siig mig nu, hvad ønsker du vel først / At lære af de Ting, du hidindtil / Aldeles ingen Kundskab havde om? / Om Maal mon? eller Ord mon? eller Takt?« *Thomsen*: »Hvad kunne du tænke dig at lære allerførst / om noget, du aldrig har hørt? - Der skulle jo være nok! / Måske om grammatik? Eller rytme og versemaal?«

I trykt udgave: Bind 1 side 201 linje 22

◀ **ἔπος** : gr. (épos) epos.

I trykt udgave: Bind 1 side 201 linje 25

◀ **Peer Degn** : navnet på den uvidende og oppustede landsbydegner i Holbergs komedie *Erasmus Montanus*

(1731). Der sigtes især til 3. akt, 3. scene, hvor Per Degn fremviser sine latinkundskaber, der er ganske små. Jf. *Den Danske Skue-Plads* bd. 1-7, Kbh. [1758/1788], ktl. 1566-1567; bd. 5.

I trykt udgave: Bind 1 side 201 linje 26

◀ **V. 482 og 486** : jf. de to spørgsmål Sokrates stiller Strepsiades: »Har du Hukommelse?« og »Har du fremdeles Anlæg til at snakke?« *Krag* s. 176.

I trykt udgave: Bind 1 side 201 linje 30

◀ **λέγειν γενήσει τρίμμα, κρόταλον, παιπάλη** : *Skyerne* v. 260; *Krag* s. 157: »Du vorde skal i Tale hvas, – og djerv / Som dette Slag, – og fiin som dette Støv«; *Thomsen*: »Din tale bli'r som likør, som kastagnetter, mel«.

I trykt udgave: Bind 1 side 201 linje 33

◀ **κρεμάθρα** : »kurv«, jf. *Skyerne* v. 218; *Krag* s. 152. Sml. *Bl*, *SKS* 1, 188.

I trykt udgave: Bind 1 side 202 linje 1

◀ **omphalopsychitisk** : Ordet er sammensat af de græske ord for navle og sjæl, egl. en nedsættende betegnelse for det gr. katolske munkesamfund, hesykasterne, på Athos (14. årh.).

I trykt udgave: Bind 1 side 202 linje 2

◀ **attenterede** : påbegyndt, men ikke fuldendt; forsøgt, forventet.

I trykt udgave: Bind 1 side 202 linje 5

◀ **Muhameds Ligkiste** : 109,33.

I trykt udgave: Bind 1 side 202 linje 9

◀ **den gamle Græcitets**: 182,20.

I trykt udgave: Bind 1 side 202 linje 13

◀ **graviterer** : drages.

I trykt udgave: Bind 1 side 202 linje 19

◀ **Rötscher** : 181,15.

I trykt udgave: Bind 1 side 202 linje 22

◀ **Geschichte der Phil. 2 B. Pag. 85** : 186,32. Jf. *Werke* bd. 14, s. 85 (*Jub.* bd. 18, s. 85; *Suhr.* bd. 18, s. 481f.), hvor det efter en karakteristik af Sokrates' dialektik på det godes gebet hedder: »daß es Aristophanes ist, der die sokratische Philosophie von dieser negativen Seite aufgefaßt hat«.

I trykt udgave: Bind 1 side 202 linje 29

◀ **udvælde** : strømme ud eller frem.

I trykt udgave: Bind 1 side 203 linje 3

◀ **Pointet** : det afgørende punkt; kernen.

I trykt udgave: Bind 1 side 203 linje 8

◀ **οὔτοι δ' ἐρεβοδιφῶσιν ὑπὸ τὸν Τάρταρον** : *Skyerne* v. 192; *Krag* s. 149: »De gennemlede Mørkets dybe Afgrund, / Endogsaa neden under Tartaros«; *Thomsen*: »Grundforskning driver de, med kurs mod Helvede«.

I trykt udgave: Bind 1 side 203 linje 18

◀ **Xenophon lader Socrates ... sin Underviisning** : jf. Xenofon *Erindringer* 1, 2, 5-7, hvor det fortælles, at Sokrates aldrig fordrede betaling af dem, der søgte hans undervisning. Det hedder bl.a.: »Han troede at de, som herfra afholdte sig, bevarede deres Frihed, derimod sagde han om dem, der toge Betaling for deres Underviisning, at de ligesom solgte sig selv til Slaver, da de vare nødtvungne til at holde Forelæsninger for dem, der havde betalt dem«, *Bloch* s. 15f. Han mente, at en god og retskaffen ven i sig selv var løn nok.

I trykt udgave: Bind 1 side 203 linje 25

◀ **Taxation** : bestemmelse af værdi el. pris på en ting, vurdering.

I trykt udgave: Bind 1 side 203 linje 27

◀ **Aristophanes ... plyndre sine Disciple** : *Bl, SKS 1, 190f. note. Jf. også Skyerne v. 98; Krag s. 141: »Den, som betaler dem, ham lære de / At vinde hvilken Sag, han taler, enten / Den er retfærdig eller uretfærdig«; Thomsen: »Mod et mindre honorar / lærer de en, hvordan man vinder enhver debat - / ret eller ikke ret, ret lærer du at få«.*

I trykt udgave: Bind 1 side 203 linje 30

◀ **smlgn. V. 177 ff.** : 190,16.

I trykt udgave: Bind 1 side 204 linje 1

◀ **limitere** : begrænse, bestemme.

I trykt udgave: Bind 1 side 204 linje 10

◀ **nøgen ind i øgovt. ... nøgen derfra** : jf. *Bl, SKS 1, 191 note. Sammensætningen kan være en allusion til Job 1,21: »Nøgen kom jeg ud af moders liv, / nøgen vender jeg tilbage!«*

I trykt udgave: Bind 1 side 204 linje 22

◀ **Plato sendte ... at kjende** : Jf. Krag's indledning til *Skyerne* (179,25): »Platons Dom om Aristophanes kjende vi (...) deraf, at Philosophen sendte Kong Dionysios Skyerne, og sagde, at den tydeligste Kundskab om Athens Statsforfatning hentedes fra Aristophanes's Værker; saaledes fortælles i det mindste i Aristophanes's Levnedbeskrivelse, af en unævnt Forfatter, foran i Küsters Udgave«, s. 273.

I trykt udgave: Bind 1 side 204 linje 32

◀ **molimina** : lat. anstrengelser.

I trykt udgave: Bind 1 side 205 linje 2

◀ **at være selv Tredie mod Een** : at inddrage en andens vurdering af en person, hvorved man selv bliver en tredje og således ikke kommer til at stå alene med vurderingen.

I trykt udgave: Bind 1 side 205 linje 16

◀ **Jesuitisme** : her forstået som grundsætningen »målet helliger midlet«, der tillægges den katolske jesuitterorden.

I trykt udgave: Bind 1 side 205 linje 27

◀ **Reciprocitet** : gensidighed.

I trykt udgave: Bind 1 side 206 linje 3

◀ **billige** : rimelige.

I trykt udgave: Bind 1 side 206 linje 9

◀ **Contemplationens Moment** : 281,4.

I trykt udgave: Bind 1 side 206 linje 14

◀ **Prius** : det som går forud; forudgående, første.

I trykt udgave: Bind 1 side 206 linje 22

◀ **crux philologorum** : lat. et kors (hovedbrud) for filologerne.

I trykt udgave: Bind 1 side 207 linje 11

◀ **fra Arilds Tid** : siden de ældste tider.

I trykt udgave: Bind 1 side 207 linje 14

◀ **hvad hører man ... slige Eventyr** : jf. Adam Oehlenschlägers lille romance »Skattegraveren« i *Digte*, Kbh. 1803, s. 28, hvor det hedder »Og gamle Hans fortæller / ved Ovnens muntre Fyr; / Hvad hører man vel heller, / end slige Eventyr«.

I trykt udgave: Bind 1 side 207 linje 14

◀ **Funcke** : Karl Philip Funke (1752-1807), ty. teolog. Det anførte værk er *Neues Real-Schullexikon* bd. 1-5, Braunschweig 1800-05.

I trykt udgave: Bind 1 side 207 linje 22

◀ **Hr. Mag. Bloch** : Jens Bloch (1761-1830), biskop, fik magistergrad og disputerede i filologi. I Xenophons *Sokratiske Merkværdigheder, Efter den græske Original* ved J. Bloch, Kbh. 1792 (77,14), s. 35f., hedder det: »Især taledede han ofte om en vis Aand (Genius) som, efter hans Udsagn, betydede ham selv det Tilkommende, og ved en Stemme advarede ham fra det Onde og Skadelige: det synes rimeligt, at han selv troede dette, og at denne Følelse var en Anelse, eller et Slags Sværmerie, som havde sin Grund deels i hans levende Indbildning og fine Nervesystem: deels i den Mening, at han var Guddommens Yndling og et Redskab til at udbrede Oplysning og Sædelighed«.

I trykt udgave: Bind 1 side 208 linje 3

◀ **at denne Følelse ... Nervesystem** : Bloch s. 35f. SK skriver »tildeels« for »deels«.

I trykt udgave: Bind 1 side 208 linje 6

◀ **τὸ δαιμόνιον** : gr. (to daimónion) det som vedrører dæmonen; det dæmoniske.

I trykt udgave: Bind 1 side 208 linje 10

◀ **Ast (...)** Pag. 483: *Platon's Leben und Schriften* s. 483, hvorfra SK oversætter frem til »eiendommeligt Væsen«. Ast diskuterer det dæmoniske fra s. 481 til s. 486, og SK knytter i det følgende an til dette.

I trykt udgave: Bind 1 side 208 linje 10

◀ **ἔργον, σημεῖον** : gr. (érgon, semeíon) handling, tegn.

I trykt udgave: Bind 1 side 208 linje 12

◀ **τὸ δαιμόνιον μοι σημαίνει** : gr. (to daimónion moi semaínei) »dæmonen antyder noget for mig«; jf. Xenofon *Erindringer* 4, 3, 14, sml. 1, 1, 3f. Ast (jf. ovenfor) bringer passagen og referencen til Xenofon.

I trykt udgave: Bind 1 side 208 linje 17

◀ **δαιμόνιον τι eller τὸ δαιμόνιον γίγνεται** : gr. (daimónion ti eller to daimónion gígnetai) »noget dæmonisk« eller »det dæmoniske vederfares mig«, Ast bd. 8, s. 132; jf. *Platons Skrifter* bd. 1, s. 282 (*Sokrates' Forsvarstale* 31d).

I trykt udgave: Bind 1 side 208 linje 18

◀ **Vocalisation** : anbringelse af små tegn, fx punkter, ved konsonanttegnene i semitiske sprog til angivelse af vokaler, der bestemmer ordets udtale og afgør dets betydning. Der spilles formentlig på Guds navn i GT, hvor det skrives med fire konsonanttegn JHWH. Da jøderne ikke måtte udtale Guds navn, blev de fire konsonanttegn i den hebraiske tekst forsynet med vokaltegnene for »o« og »a« fra Adonaj, der på hebraisk betyder Herren, for at minde læseren om, at der i stedet for Jahweh skulle læses Adonaj.

I trykt udgave: Bind 1 side 208 linje 22

◀ **Ast 1 B. 242 B. C.** : Ast bd. 1, s. 160, *Platons Skrifter* bd. 6, s. 33 (*Faidros* 242bf.). Denne og de følgende henvisninger til Platon og Xenofon findes hos Ast *Platon's Leben und Schriften* s. 485.

I trykt udgave: Bind 1 side 208 linje 27

◀ **Ast 8 B. 31 D.** : Ast bd. 8, s. 132; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 282 (*Sokrates' Forsvarstale* 31c) (100,28 og 209,26).

I trykt udgave: Bind 1 side 208 linje 28

◀ **Ast 8 B. 103 A. 124 C.** : Ast bd. 8, s. 196 og s. 256; *Platons Skrifter* bd. 10, s. 237 og 267 (*Alkibiades I* 103a og 124c).

I trykt udgave: Bind 1 side 208 linje 28

◀ **Ast 8 B. 128 D.** : Ast bd. 8, s. 402; *Platons Skrifter* bd. 10, s. 212 (*Theages* 128d).

I trykt udgave: Bind 1 side 208 linje 29

◀ **et Skrift af Heinsius** : Otto Friedrich Theodor Heinsius (1770-1849), ty. sprogforsker. Der sigtes til det lille skrift *Sokrates nach dem Grade seiner Schuld zum Schutz gegen neuere Verunglimpfung* (forkortet *Heinsius*), Leipzig 1839, s. 9. Her drøftes betydningen af Sokrates' dæmon, og i forbindelse med den opfattelse, som flere lærde har gjort gældende, at den blot var et selvbedrag, anføres passagen af Lélut.

I trykt udgave: Bind 1 side 208 linje 31

◀ **que Socrate ... hallucination** : fr. »at Sokrates led af den galskab, som teknisk kaldes hallucination«. Heinsius og SK skriver »language« for »langage«.

I trykt udgave: Bind 1 side 208 linje 32

◀ **F. Lelut** : Louis-François Lélut (1804-77), fr. læge og filosof.

I trykt udgave: Bind 1 side 208 linje 33

◀ **Memorabilierne I, 1, 4. IV, 8, 1.** : Xenofon *Erindringer* 1, 1, 4; 4, 8, 1.

I trykt udgave: Bind 1 side 209 linje 1

◀ **Apologien 12** : Xenofon *Sokrates' Apologi* 12.

I trykt udgave: Bind 1 side 209 linje 1

◀ **Ast mener ... end Plato** : jf. *Platon's Leben und Schriften* s. 484-486.

I trykt udgave: Bind 1 side 209 linje 1

◀ **An sich ... Hoffnung erfulgte?** : »Allerede i sig selv er det ikke til at tro, at *daimonion* qua guddommelig antydning eller anelse blot skulle have frarådet; thi skulle Sokrates kun have haft en forudfølelse af det urette, ulykkelige osv., ikke også en levende anelse om det lykkelige, som ikke kun ansprede ham til handling, men også opfyldte ham med begejstret håb?«

I trykt udgave: Bind 1 side 209 linje 5

◀ **Udbløden**: berøve kraft og styrke, udvande.

I trykt udgave: Bind 1 side 209 linje 23

◀ **det Sted i Apologien** : Ast bd. 8, s. 132; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 282 (*Sokrates' Forsvarstale* 31c), hvor Sokrates bemærker: »Man kunde maaske synes, at det er en sær Idé, at jeg privat har saa travlt med at gaa rundt og give andre Mennesker gode Raad, men aldrig indlader mig paa at træde offentligt frem og give gode Raad om Statens Styrelse. Grunden hertil er noget, som I ved mange forskellige Lejligheder har hørt mig tale om: det er denne guddommelige og dæmoniske Stemme, ja netop den, som Meletos jo ogsaa har vrænget ad i sit Anklageskrift«.

I trykt udgave: Bind 1 side 209 linje 26

◀ **Plutarch** : gr. filosof og historiker (o. 46 - o. 120). Henvisningen gælder en udgave af H. Stephanus fra 1572, og det pågældende sted er »De genio Socratis« (Sokrates' dæmon) i *Moralia* 7, kap. 10-12 (580c-582c). Her diskuteres Sokrates' daimonion, og der anføres en række situationer fra dennes liv. Daimonion er advarende (Sokrates siges også at have advaret andre i kraft af hans forhold til det) og ikke ubeslægtet med en evne til at spå. Der henvises til stedet hos Ast *Platon's Leben und Schriften* s. 485.

I trykt udgave: Bind 1 side 209 linje 30

◀ **Cicero** : Marcus Tullius Cicero (106-43 f.Kr.), romersk politiker, jurist og filosof. I *De divinatione* (Om spådomskunsten) 1, 52, 119 - 1, 54, 124 giver Cicero en række eksempler på denne guddommens advarsler, bl.a. hos Sokrates. SK sigter til 1, 54, 122: »Dette er utvivlsomt meningen med det, vi hører om Sokrates, og som sokratikerne i deres bøger så ofte lægger ham i munden, at der eksisterer noget guddommeligt, - han kalder det *daimonion*, - som han altid selv har adlydt, og som aldrig tilskyndede ham, men ofte holdt ham tilbage fra at gøre det, han stod i begreb med«, *Ciceros filosofiske skrifter*, udg. af Franz Blatt, Thure Hastrup og Per Krarup, bd. 3, Kbh. 1971, s. 421. Stedet findes anført hos Ast *Platon's Leben und Schriften* s. 484.

I trykt udgave: Bind 1 side 209 linje 31

◀ **ἰδίᾳ περιῶν καὶ πολυπραγμονῶν** : »at jeg privat har saa travlt med at gaa rundt«, *Ast* bd. 8, s. 132; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 282 (*Sokrates' Forsvarstale* 31c).

I trykt udgave: Bind 1 side 210 linje 1

◀ **Det Forsøg, Socrates gjør ... ogsaa at antage Dæmoner** : Jf. *Sokrates' Forsvarstale* 27a-d (*Platons Skrifter* bd. 1, s. 276f.).

I trykt udgave: Bind 1 side 210 linje 24

◀ **releverer** : væsentligt tilhører.

I trykt udgave: Bind 1 side 210 linje 25

◀ **in casu** : lat. i det givne tilfælde.

I trykt udgave: Bind 1 side 210 linje 28

◀ **Theismen** : den tro el. lære, som hævder eksistensen af en gud, der både er personlig og adskilt el. forskellig fra verden, og som ikke blot har skabt verden, men også opretholder og styrer (dvs. virker i) verden.

I trykt udgave: Bind 1 side 210 linje 29

◀ **sylogistisk (...) deducere** : logisk ... udlede.

I trykt udgave: Bind 1 side 210 linje 29

◀ **Pantheismen** : den tro el. lære, der – modsat teismen – hævder *enheden* af det værende (verdenen) og Gud. En variant heraf (fx Spinoza (344,12), Fichte (282,16)) hævder, at *Gud* er det virkelige, og at verden kun er en manifestation af Gud. Dette kan lede til en teistisk opfattelse derved, at Gud, som verden føres tilbage til, anskues som det, der omfatter alt, men derved også bliver adskilt fra verden.

I trykt udgave: Bind 1 side 210 linje 30

◀ **pharisæiske Lærde ... nedsluge Kamelen** : jf. Matt 23,24.

I trykt udgave: Bind 1 side 211 linje 3

◀ **Conjecturmagere** : filologer, der er trænet i konjunktural-kritik, dvs. den disciplin at opspore fejl i ældre tekster og rette dem ved kvalificeret gætning.

I trykt udgave: Bind 1 side 211 linje 10

◀ **Yttring af Hegel** : 96,6.

I trykt udgave: Bind 1 side 211 linje 15

◀ **Socrates, indem ... nützlich sei** : »Idet Sokrates overlod det til indsigten, overbevisningen at bestemme mennesket til handling, satte han subjektet som afgørende over for fædreland og moral og gjorde sig dermed til orakel i græsk forstand. Han sagde, at han havde en *daimonion* i sig, som rådede ham til, hvad han skulle gøre, og åbenbarede for ham, hvad der var til hans venners gavn«.

I trykt udgave: Bind 1 side 211 linje 17

◀ **Rötscher (Pag. 254)** : *Rötscher* s. 254f.

I trykt udgave: Bind 1 side 211 linje 22

◀ **Mit diesem ... Vorstellung gebracht** : »Med dette princip om åndens frie afgørelse ud fra sig selv og den store bevidsthed om, at alt må føres frem på tænkningens forum for dér at erfare sin bekræftelse, hænger også det allerede i oldtiden tit og ofte omtalte fænomen: Sokrates' genius sammen. I denne dæmon er den netop udtalte tanke om den indre afgørelse bragt til vor forestilling«.

I trykt udgave: Bind 1 side 211 linje 23

◀ **Retsphilosophien ... Socrates' Dæmon** : *Grundlinien der Philosophie des Rechts oder Naturrecht und Staatswissenschaft im Grundrisse* i *Werke* bd. 8, udg. af Eduard Gans, Berlin 1833 [1821], ktl. 551, s. 369

(Jub. bd. 7, s. 385; Suhr. bd. 7, s. 448).

I trykt udgave: Bind 1 side 211 linje 30

◀ **Im Dämon ... wahrhaften Freiheit** : »I Sokrates' dæmon kan vi se begyndelsen til, at viljen, som hidtil kun hensatte sig hinsides sig selv, forlagde sig til sig selv og erkendte sig selv inden for sig selv, – begyndelsen til den om sig selv vidende og dermed sanddru frihed«. Hegel spatierer »jenseits« og »sich wissenden«.

I trykt udgave: Bind 1 side 211 linje 31

◀ **Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte 2te Auflage Pag. 328** : Hegels historiefilosofi, der udkom i 1. udg. af Eduard Gans, Berlin 1837, og 2. udg. ved Karl Hegel, Berlin 1840, i *Werke* bd. 9, s. 328f. (Jub. bd. 11, s. 350f.; Suhr. bd. 12, s. 329).

I trykt udgave: Bind 1 side 211 linje 33

◀ **Geschichte der Philosophie (2 B. Pag. 94 ff. P. 103 ff.)** : 186,32. Jf. *Werke* bd. 14, s. 94-100 og s. 103-107 (Jub. bd. 18, s. 94-100 og s. 103-107; Suhr. bd. 18, s. 490-496 og s. 498-502).

I trykt udgave: Bind 1 side 212 linje 3

◀ **αἰδώς** : gr. (aidōs) undseelse, moralsk skyhed; ærefrygt.

I trykt udgave: Bind 1 side 212 linje 12

◀ **Pag. 96** : *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 96 (Jub. bd. 18, s. 96; Suhr. bd. 18, s. 492).

I trykt udgave: Bind 1 side 212 linje 14

◀ **Der Standpunkt ... zu bestimmen** : »Den græske ånds standpunkt er til den moralske side bestemt som direkte sædelighed. Mennesket havde endnu ikke et sådant forhold, [at det kunne] således reflektere i sig selv, bestemme sig selv ud af sig selv«.

I trykt udgave: Bind 1 side 212 linje 14

◀ **gamle Græcitet** : den græske verden før sofisternes 'oplysningstid' og Sokrates' virke.

I trykt udgave: Bind 1 side 212 linje 17

◀ **Pag. 97** : *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 97 (Jub. bd. 18, s. 97; Suhr. bd. 18, s. 493).

I trykt udgave: Bind 1 side 212 linje 23

◀ **Dieß Moment ... subjectiven Freiheit** : »Dette moment er væsentligt, at folket således ikke er det besluttende, at subjektet endnu ikke tog dette på sig, men lod sig bestemme af et Andet, ydre; som da også orakler er nødvendige overalt, hvor mennesket endnu ikke ved sit indre så uafhængigt, så frit, at det tager beslutningen alene ud af sig selv – og dette er den subjektive friheds mangel«.

I trykt udgave: Bind 1 side 212 linje 23

◀ **Bei Sterbenden ... sein soll** : »Hos døende, i en tilstand af sygdom, i katalepsi, kan det ske, at mennesket kender sammenhænge, i fremtidigt eller samtidigt, som efter den forstandsmæssige sammenhæng er helt og aldeles lukket for det. ... Det nærmere i henseende til Sokrates' daimonion er altså en form, der nærmer sig til somnambulismen, til denne bevidsthedens fordobling; og hos Sokrates synes der også udtrykkeligt at have været noget af den slags til stede, er en magnetisk tilstand, da han ofte (i lejren) skal være blevet overfaldet af stivhed, katalepsi, henrykkelse«. De to passager er fra *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 95f. og s. 99 (Jub. bd. 18, s. 95f. og s. 99; Suhr. bd. 18, s. 491f. og s. 495).

I trykt udgave: Bind 1 side 212 linje 27

◀ **Pag. 95** : *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 95 (Jub. bd. 18, s. 95; Suhr. bd. 18, s. 491).

I trykt udgave: Bind 1 side 213 linje 6

◀ **Das Innere ... verbunden ist** : »Subjektets indre véd, afgør ud af sig selv; dette indre havde hos Sokrates endnu en ejendommelig form. Hans genius er endnu det bevidstløse, udvendige, som afgør; og dog er det noget subjektivt. Hans genius er ikke Sokrates selv, ikke hans mening, overbevisning, men noget bevidstløst; Sokrates drives. Oraklet er samtidig ikke noget udvendigt, men hans orakel. Det har haft skikkelse af en viden, der samtidig er forbundet med en bevidstløshed«.

I trykt udgave: Bind 1 side 213 linje 6

◀ **P. 96** : *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 96 (*Jub.* bd. 18, s. 96; *Suhr.* bd. 18, s. 492).

I trykt udgave: Bind 1 side 213 linje 13

◀ **Dieß ist nun ... erschienen ist** : »Dette er nu Sokrates' genius; det er nødvendigt, at denne genius har vist sig i Sokrates«.

I trykt udgave: Bind 1 side 213 linje 13

◀ **P. 99** : *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 99 (*Jub.* bd. 18, s. 99; *Suhr.* bd. 18, s. 495).

I trykt udgave: Bind 1 side 213 linje 15

◀ **Das Dämonion ... Klugheit, Willkür** : »Dämonion står således i midten mellem oraklernes udvendige og åndens rent inderlige: det er noget inderligt, men således, at det fremstilles som en særlig genius, som noget der er forskelligt fra menneskets vilje, – ikke som dets klogskab, vilkårlighed«.

I trykt udgave: Bind 1 side 213 linje 15

◀ **Pag. 106** : *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 106 (*Jub.* bd. 18, s. 106; *Suhr.* bd. 18, s. 501).

I trykt udgave: Bind 1 side 213 linje 22

◀ **Dieß Dämonion ... seines Denkens** : »Denne Sokrates' daimonion har for øvrigt heller ikke angået det sanddru, iogforsigværende, men kun partikulariteter; og disse dæmoniske åbenbaringer er så meget mindre betydningsfulde end hans ånds, hans tænknings«.

I trykt udgave: Bind 1 side 213 linje 22

◀ **Pag. 98** : *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 98f. (*Jub.* bd. 18, s. 98f.; *Suhr.* bd. 18, s. 494f.).

I trykt udgave: Bind 1 side 213 linje 24

◀ **Wenn Einer ... zu wissen** : »Når en i somnambulisme eller døende véd det fremtidige forud, så anser man dette for en højere indsigt; ved nærmere eftersyn er det imidlertid kun individernes, partikulariteternes interesser. Vil én gifte sig, eller bygge et hus osv.: så er udfaldet alene vigtigt for dette individ; dette indhold er kun partikulært. Det sandt guddommelige, almene er selve agerbrugets institution, staten, ægteskabet, legale indretninger; mod dette er det noget småt, at jeg ved, at jeg, dersom jeg indskiber mig, vil omkomme eller ikke. Det er en vrangvending, som også let forekommer i vor forestilling; at vide, hvad der er ret, hvad der er moralsk, er noget langt højere end at vide den slags partikulariteter«.

I trykt udgave: Bind 1 side 213 linje 24

◀ **Cæsar og hans Lykke** : jf. fx Plutarchs (209,30) »Vita Cæsar's« kap. 38 i *Vitae parallelæ* (Levnedsbeskrivelser), hvor det fortælles, hvordan den forklædte Julius Cæsar på en overfart måtte give sig til kende, da styrmanden blev forfærdet over en voldsom storm. Cæsar tog ham da ved hånden med ordene: »Fat mod! Du sejler med Cæsar og hans lykke«.

I trykt udgave: Bind 1 side 214 linje 4

◀ **Hegel bemærker ... Samvittighed** : jf. *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 94f. (*Jub.* bd. 18, s. 94f.; *Suhr.* bd. 18, s. 490f.).

I trykt udgave: Bind 1 side 214 linje 14

◀ **καθαιρῶν πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενον ... εἰς τὴν ὑπακοήν** : idet den nedbryder alt, som trodsigt rejser sig, ... og gør enhver tanke til en lydige fange, jf. 2 Kor 10,4f. Uforkortet og uændret lyder citatet således: »Vi nedbryder tankebygninger og alt, som trodsigt rejser sig mod kundskaben om Gud, og vi gør enhver tanke til en lydige fange hos Kristus«.

I trykt udgave: Bind 1 side 215 linje 3

◀ **Idem per Idem** : lat. det samme (udtrykt) ved det samme.

I trykt udgave: Bind 1 side 215 linje 7

◀ **Hegel selv etsteds siger ... individuelt Liv** : jf. *Geschichte der Philosophie* bd. 2, hvor det om Sokrates hedder: »Seine Philosophie, als die das Wesen in das Bewußtseyn als ein Allgemeines Setzte, ist als seinem individuellen Leben angehörig anzusehen; sie ist nicht eigentliche spekulative Philosophie, sondern ein individuelles Thun geblieben«, *Werke* bd. 14, s. 53 (*Jub.* bd. 18, s. 53; *Suhr.* bd. 18, s. 451).

I trykt udgave: Bind 1 side 215 linje 10

◀ **transfigurere** : forvandle.

I trykt udgave: Bind 1 side 215 linje 19

◀ **sine ira atque studio** : lat. uden vrede og partiskhed. I denne ånd erklærer Tacitus, at han agter at skrive sin historie. Jf. Tacitus *Annales* 1, 1.

I trykt udgave: Bind 1 side 215 linje 20

◀ **ὑπολάβοι ἂν ... αὐτοσχεδιάζωμεν** : »Maaske nu en af jer kunde have Lyst til at afbryde mig og spørge: 'Jamen, Sokrates, hvad er det da, der er i Vejen med dig? Hvordan er denne ildesindede Folkesak om dig opstaaet? Det er dog indlysende, at du ikke er kommet i Folkemunde, uden at du paa en eller anden Maade har foretaget dig noget udover det almindelige og har været anderledes, end Folk er flest. Sig os da, hvad det er for noget, for at vi kan faa noget fast at holde os til'«.

I trykt udgave: Bind 1 side 215 linje 29

◀ **Kosmopolit** : verdensborger.

I trykt udgave: Bind 1 side 216 linje 4

◀ **den nyere Videnskabeligheds ... Tingenes Orden** : jf. fx Hegels *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 119 og s. 120 (*Jub.* bd. 18, s. 119 og s. 120; *Suhr.* bd. 18, s. 514), hvor det bl.a. hedder: »Das Schicksal des Socrates ist so ächt tragisch. Dieß ist eben das Allgemeine sittliche tragische Schicksal, daß Ein Recht, gegen ein anders auftritt, – nicht als ob nur das Eine Recht, das Andere Unrecht wäre, sondern beide sind Recht, entgegengesetzt, und Eins zerschlägt sich am Anderen; beide kommen in Verlust, und so sind auch beide gegeneinander gerechtfertigt«. Og: »Das Athenische Volk war so nicht nur berechtigt, sondern verpflichtet, dagegen zu reagiren nach den Gesetzen; es sah dieß Princip also als Verbrechen an. Das ist die Stellung der Heroen in der Weltgeschichte überhaupt; durch sie geht neue Welt auf. Dieses neue Princip ist in Widerspruch mit dem bisherigen, erscheint als auflösend; die Heroen erscheinen also als gewaltsam, die Gesetze verletzend. Sie finden individuell ihren Untergang«.

I trykt udgave: Bind 1 side 216 linje 8

◀ **Diogenes Laertius** : jf. Diogenes Laërtios (92,19), 2. bog, kap. 5, 40; *Riisbrigh* bd. 1, s. 74.

I trykt udgave: Bind 1 side 216 linje 26

◀ **Phavorinus** : romersk lærd (o. 100), der skrev på græsk og dyrkede flere discipliner.

I trykt udgave: Bind 1 side 216 linje 26

◀ **Metroon** : gr. tempel for Demetra el. Kybele. Det blev i Athen brugt som statsarkiv, hvori offentlige dokumenter opbevaredes.

I trykt udgave: Bind 1 side 216 linje 27

◀ **Τάδε ἐγγράψατο ... τίμημα θάνατος** : »Denne klage indgav under ed Melitos, søn af Melitos, fra Pitthos, mod Sokrates, søn af Sophroniskos, fra Alopeke: Sokrates er skyldig i ikke at anerkende de guder som staten anerkender, men indfører andre, nye guddomme. Han er også skyldig i at forføre de unge. Straffen skal være døden«.

I trykt udgave: Bind 1 side 216 linje 27

◀ **i det Foregaaende** : jf. *Bl*, *SKS* 1, 210ff.

I trykt udgave: Bind 1 side 216 linje 19

◀ **Adskillige, mistænkte for Atheisme ... Landflygtighed** : fx Anaxagoras (180,11) i 450 f.Kr. og den lyriske digter Diagoras fra Melos i slutningen af 5. årh. f.Kr. De flygtede begge fra Athen.

I trykt udgave: Bind 1 side 217 linje 11

◀ **Plato paa flere Steder** : jf. fx *Faidon* 97b-99a (*Platons Skrifter* bd. 3, s. 214-216), hvor Sokrates beskriver sit forhold til Anaxagoras fra ungdommens begejstring til den moderne alders skuffelse. Sml. *Sokrates' Forsvarstale* 26d (*Platons Skrifter* bd. 1, s. 276), hvor Sokrates frabeder sig at blive forvekslet med Anaxagoras.

I trykt udgave: Bind 1 side 217 linje 14

◀ **Schleiermacher gjør i en Afhandling ... Dialectiken** : Schleiermacher skriver i den nedenfor anførte afhandling om Sokrates, s. 61: »Denn wenn dieser im Dienste des Göttens umherging um das bekannte Orakel zu rechtfertigen, so war doch hiebei das letzte unmöglich, daß er nur wußte, er wisse nichts: sondern es lag nothwendig dahinter, daß er wisse, was Wissen sei«. Herefter viser han, hvordan Sokrates var »der eigentliche Urheber der Dialektik«, jf. s. 63-66.

I trykt udgave: Bind 1 side 218 linje 11

◀ **Dichotomi** : todeling.

I trykt udgave: Bind 1 side 218 linje 20

◀ **i Staten** : jf. *Staten* 7. bog, 531c-534d; *Platons Skrifter* bd. 5, s. 110-113.

I trykt udgave: Bind 1 side 218 linje 21

◀ **Kjærligheden optræder** : *Heise* bd. 2, s. 77f. (*Symposion* 209e-212a; *Platons Skrifter* bd. 3, s. 132-134).

I trykt udgave: Bind 1 side 218 linje 22

◀ **Abhandlungen der Königlich Academie ... aus den Jahren 1814-15** : Afhandlingen findes i *Abhandlungen der philosophischen Klasse der Königlich-Preußischen Akademie der Wissenschaften aus den Jahren 1814-1815*, Berlin 1818, s. 50-68.

I trykt udgave: Bind 1 side 218 linje 32

◀ **Han skildrer ... saa dyrt betale** : jf. *Sokrates' Forsvarstale* 20b; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 268, hvor Sokrates beretter: »der er for Øjeblikket her i Byen, hører jeg, en Vismand fra Paros. Jeg traf nemlig forleden den Mand, der har givet flere Penge ud paa den Slags Folk end alle de andre tilsammen, Kallias, Hipponikos' Søn. Jeg rettede følgende Spørgsmaal til ham (han har nemlig to Sønner): Hør Kallias, hvis du havde to Plage eller Kalve, skulde vi vel se at faa fat paa en Sagkyndig, der for Betaling kunde gøre dem til gode og nyttige Heste eller Køer. Nu har du to Sønner, hvilken Sagkyndig har du saa i Sinde at faa fat paa til dem? Hvem forstaar den Kunst at gøre Drengene til gode og nyttige Mennesker og Borgere? Jeg gaar naturligvis ud fra, at du har overvejet Sagen, siden du nu har de to Sønner. Er der mon nogen Sagkyndig? - 'Jovist er der det', svarede han. - Hvem er saa det, og hvor er han fra, og hvad tager han for det? - 'Det skal jeg sige dig, Sokrates; det er Euenos fra Paros, og han tager 5 Miner for det.' - Og jeg sang Euenos' Pris, - hvis han virkelig forstaar denne Kunst og giver saadan en Undervisning. Jeg personlig vilde være overordentlig stolt, hvis det var mig, der havde denne Evne. - Men det er det nu altsaa ikke!« Det beløb på 5 Miner, som digteren Euenos kræver, er en beskedent betaling, fx kunne Protagoras tage helt op til 100 miner.

I trykt udgave: Bind 1 side 219 linje 1

◀ **ποιάν δὴ σοφίαν ... σοφός** : »'Hvad er da det for en Visdom?' Den kan maaske rettelig betegnes som 'menneskelig Visdom'. Ja, jeg kan ikke komme udenom, at jeg virkelig maa besidde en saadan Visdom og altsaa forsaavidt er Filosof«.

I trykt udgave: Bind 1 side 219 linje 5

◀ **§ 20 D** : *Ast* bd. 8, s. 106; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 269 (*Sokrates' Forsvarstale* 20d).

I trykt udgave: Bind 1 side 219 linje 6

◀ **οὗτοι δὲ ... σοφοὶ εἶεν** : »Men de Filosofer, jeg nævnede før, de besidder maaske en Visdom, der gaar ud over det menneskelige; det skal jeg ikke kunne sige«.

I trykt udgave: Bind 1 side 219 linje 7

◀ **Overvættshed** : overstadighed.

I trykt udgave: Bind 1 side 219 linje 23

◀ **Xenophons Apologi § 15** : Xenofon *Sokrates' Apologi* 15.

I trykt udgave: Bind 1 side 219 linje 26

◀ **delphiske Orakels**: 99,8.

I trykt udgave: Bind 1 side 219 linje 27

◀ **Chairephon** : en sværmerisk discipel af Sokrates, der omtales i såvel Platons som Xenofons *Apologi* og optræder i Aristofanes' *Skyerne*.

I trykt udgave: Bind 1 side 219 linje 27

◀ 'Ὡς δ'αὖ ταῦτ' ἀκούσαντες ... προέκρινεν ὑπερφέρειν : »Men da dommerne hørte dette og gav sig til at protestere, som naturligt var, endnu mere, fortsatte Sokrates. 'Men guden har, mine herrer, sagt endnu mere i orakeludsagn om Lykurgus, Lakedæmonernes lovgiver, end om mig; for det siges at da Lykurgus trådte ind i templet tiltalte han ham således: jeg overvejer om jeg skal kalde dig gud eller menneske. Mig har han dog ikke sammenlignet med en gud, men blot vurderet at jeg i forhold til andre mennesker i høj grad er overlegen«.

I trykt udgave: Bind 1 side 219 linje 27

◀ **corresponderende** : (dertil) forbundne, tilsvarende, overensstemmende.

I trykt udgave: Bind 1 side 220 linje 2

◀ **harmonia præstabilita** : 78,2.

I trykt udgave: Bind 1 side 220 linje 5

◀ **og tilføier** : Ast bd. 8, s. 112; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 271f. (*Sokrates' Forsvarstale* 23a)

I trykt udgave: Bind 1 side 220 linje 9

◀ οἴονται γάρ με ... ἐξελέγξω : »Hvergang gaar det nemlig saadan, at de, der er tilstede, tror, at jeg er i Besiddelse af Viden om de Emner, som jeg viser at min Modpart i Diskussionen ikke forstaar sig paa«.

I trykt udgave: Bind 1 side 220 linje 10

◀ **ikke kommen for at frelse ... dømme den** : spiller på Joh 3,17, hvor det modsatte siges om Jesus: »Gud sendte ikke sin søn til verden for at dømme verden, men for at verden skal frelses ved ham«.

I trykt udgave: Bind 1 side 220 linje 18

◀ **ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη ... σοφίαν** : »at menneskelig Visdom er meget nær ved at være lig Nul. ... og han siger i Virkeligheden dermed dette: I Mennesker maa vide, at den er den viseste blandt jer, der som Sokrates har indset, at hans Visdom, naar man holder sig strængt til Sandheden, intet er værd«.

I trykt udgave: Bind 1 side 220 linje 20

◀ **§ 23 A** : Ast bd. 8, s. 112; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 272 (*Sokrates' Forsvarstale* 23a)

I trykt udgave: Bind 1 side 220 linje 22

◀ **Smlgn. Hegel Geschichte der Philosophie 2 B. Pag. 173** : *Werke* bd. 14, s. 173 (*Jub.* bd. 18, s. 173; *Suhr.* bd. 19, s. 15).

I trykt udgave: Bind 1 side 220 linje 25

◀ **Plato selvst ... merkwürdig ist** : »Platon opnåede selv inden længe store færdigheder i matematikken. Man tilskriver ham løsningen af det deliske eller delfiske problem, der blev opkastet af oraklet, og som i lighed med den pythagoræiske læresætning handler om kubusen: nemlig at angive forløbet af en linie, hvis kubus er lig med summen af to givne kubuser. Dette kræver konstruktion gennem to kurver. Det er værd at bemærke, hvilken slags opgaver oraklerne nu stiller. Det var under en epidemi, man henvendte sig til oraklet og stillede det denne helt igennem videnskabelige opgave; det er en ændring i oraklets ånd, som er højest mærkværdig«.

I trykt udgave: Bind 1 side 220 linje 25

◀ **Athenienserne kunde ... aldrig antage** : jf. *Sokrates' Forsvarstale* 29cf. (*Platons Skrifter* bd. 1, s. 279f.).

I trykt udgave: Bind 1 side 221 linje 2

◀ **Actor** : anklager (på embeds vegne, især i kriminelle sager).

I trykt udgave: Bind 1 side 221 linje 6

◀ **udpantede til den sidste Hvid ... Tilgodehavende** : spiller på Matt 5,26, hvor Jesus siger, at den, der ikke straks forliger sig med sin modpart, vil af sin modpart blive overgivet til dommeren og kastet i fængsel; og Jesus tilføjer: »du skal slet ikke komme derudfra, førend du betaler den sidste Hviid« (NT-1819). Hvid var i middelalderen en sølv mønt, som svarede til en halv dansk skilling; til den sidste hvid betyder derfor »til sidste krone«.

I trykt udgave: Bind 1 side 221 linje 6

◀ **Nemesis** : 183,24.

I trykt udgave: Bind 1 side 221 linje 8

◀ **sendte dem tomhændede bort** : spiller måske på Luk 1,53, hvor det i Marias lovsang hedder om Gud, at han har sendt rige tomhændet bort.

I trykt udgave: Bind 1 side 221 linje 12

◀ **beata culpa** : lat. lykkelig synd. Jf. Augustin *De diligendo Deo* kap. 6, i *Sancti Aurelii Augustini Opera* bd. 1-18, Bassano 1797-1807, ktl. 117-134; bd. 17, sp. 1705 (*Patrologia latina*, udg. af J.P. Migne, bd. 40, sp. 853), der dog ikke benytter udtrykket »beata« (lykkelig), men i stedet »felix« (heldig). Udtrykket »beata culpa« er en variation af Augustins udtryk, og det benyttes fx i en romersk-katolsk påskehymne (»Exultet«), som anvendes i liturgien påskelørdag.

I trykt udgave: Bind 1 side 221 linje 18

◀ **Rötscher siger (...)** Pag. 253: *Rötscher* s. 252f.

I trykt udgave: Bind 1 side 221 linje 21

◀ **Von hier ... Bestehenden ist** : »Herudfra bliver det også klart, hvad det har på sig med den på så mange måder misbrugte sokratiske uvidenhed, hvilken man så hyppigt har betjent sig af som en god apologi for sin egen ignorans såvel som til værn mod anerkendelse af den sande viden. Den viden, at han intet ved, er nemlig ikke på nogen måde, sådan som det sædvanligvis fremstilles, det rene tomme Intet, men den bestående verdens bestemte indholds Intet. Viden om negativiteten af alt endeligt indhold er hans visdom, drevet af hvilken han går ind i sig selv, og udtaler denne udforskning af sin inderlighed som det absolutte mål, begyndelsen til den uendelige viden, men også kun først begyndelsen, eftersom denne bevidsthed endnu på ingen måde har opfyldt sig selv, men først er negationen af alt endeligt og bestående«.

I trykt udgave: Bind 1 side 221 linje 22

◀ **Plato i Timæus** : jf. *Timaios* 29d; *Platons Skrifter* bd. 8, s. 40, hvor Timaios slår sit tema således an: »Lad os da sige, af hvilken Aarsag Skaberen skabte Tilblivelse og dette Univers. Han var god, og den gode er aldrig nogensinde misundelig. Da han altsaa var uden denne Egenskab, ønskede han, at alt skulde komme til at ligne ham selv saa meget som muligt«.

I trykt udgave: Bind 1 side 221 linje 32

◀ **Hegel bemærker (Pag. 60)** : *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 60f. (*Jub.* bd. 18, s. 60f.; *Suhr.* bd. 18, s. 458).

I trykt udgave: Bind 1 side 222 linje 2

◀ **So lehrte ... zu haben** : »Således lærte altså Sokrates dem, han omgikkes med, at vide, at de intet vidste; ja, mere end det, han sagde selv, at han intet vidste, docerede altså heller ikke. Man kan også virkelig sige, at Sokrates intet vidste; thi han kom ikke frem til at have en filosofi og at udvikle en videnskab. Det var han sig bevidst; og det var da heller ikke hans formål at have en videnskab«.

I trykt udgave: Bind 1 side 222 linje 3

◀ **i militær Forstand** : der sigtes dels til soldaternes opstilling i lige linie og efter højde – og i videre forstand om troppernes formation – dels til det, at soldaterne tager sigte mod et mål.

I trykt udgave: Bind 1 side 222 linje 10

◀ **omskibet** : omsejlet.

I trykt udgave: Bind 1 side 222 linje 27

◀ **in abstracto** : lat. i det abstrakte, abstrakt.

I trykt udgave: Bind 1 side 222 linje 32

◀ **forhverves** : erhverves.

I trykt udgave: Bind 1 side 222 linje 32

◀ **in concreto** : lat. i det konkrete, konkret.

I trykt udgave: Bind 1 side 222 linje 32

◀ **komme Guddommen ... Menneskene** : 82,30.

I trykt udgave: Bind 1 side 222 linje 34

◀ **Forlængsel** : længsel.

I trykt udgave: Bind 1 side 223 linje 7

◀ **Schleiermacher søgte ... absolute Afhængighed** : jf. § 36-39 i *Der christliche Glaube nach den Grundsätzen der evangelischen Kirche* bd. 1-2, Berlin 1835-36, ktl. 258; bd. 1, s. 182-192.

I trykt udgave: Bind 1 side 223 linje 21

◀ **citerede Sted af Xenophons Memorabilier** : 81,32, Xenofon *Erindringer* 1, 1, 8.

I trykt udgave: Bind 1 side 223 linje 25

◀ **Alcibiades secundus** : Dialogen *Alkibiades II*, der ikke stammer fra Platons egen hånd, men traditionelt er blevet betragtet som sådan, findes i *Heise* (89,5) bd. 1, s. 159-189, hvorfra der i det følgende citeres og parafraiseres; *Platons Skrifter* (89,5) bd. 10, s. 287-303. Der sigtes i de følgende linier til *Heise* bd. 1, s. 159f., hvor Sokrates spørger Alkibiades: »Men troer Du da ikke, at man maa anvende stor Forsigtighed, at man ikke uformærkt tilbeder sig store Onder, som man anseer for Goder? Guderne kunde jo just være i den Stemning, at de tilstode Enhver, hvad han bad om. Saaledes fortæller man, at Oedip skal have bedt om, at hans Sønner maatte med Sværdet dele det fædrene Rige, og da han kunde have bedt om Befrielse for de nærværende Onder, nedbad han endnu andre over sig. Derfor gik da ogsaa dette i Opfyldelse og, som en Følge heraf, endnu meget andet Skrækkeligt, som jeg ikke troer det Lønner Umagen at anføre«. Jf. *Platons Skrifter* bd. 10, s. 287 (138bf.).

I trykt udgave: Bind 1 side 223 linje 28

◀ **tidligere have berørt** : jf. *Bl, SKS* 1, 113.

I trykt udgave: Bind 1 side 223 linje 30

◀ **han anpriser et Vers af en Digter** : Jf. *Alkibiades II*, 143a (*Platons Skrifter* bd. 10, s. 293); *Heise* bd. 1, s. 170, hvor Sokrates belærer Alkibiades: »Jeg troer derfor, at Menneskene virkelig uden Grund anklage Guderne, som deres Ulykkes Stiftere, da det dog er dem selv, der ved deres Uforstand, eller skal man kalde det Ufornuft, paadrage sig det Onde, endog imod Skjebnens Villie. Hiin Digter, Alkibiades, maa vel derfor have været meget fornuftig, som, da han saae nogle uforstandige Venner at gjøre og ønske det, som ingenlunde var det Bedste, skjøndt det forekom dem selv saaledes, synes at have digtet denne Bøn for dem alle. Den lyder omtrent saalunde: / Giv os det Gode, o Zeus, vi bede derom, eller ikke, / Selv naar vi bede derom, afvende Du fra os det Onde«.

I trykt udgave: Bind 1 side 224 linje 13

◀ **γνώθι σαυτόν** : gr. (gnōthi saúton) »kend dig selv!« En af indskrifterne på Apollotemplet i Delphi (99,8).

I trykt udgave: Bind 1 side 224 linje 20

◀ **Complexus** : lat. sammensætning.

I trykt udgave: Bind 1 side 224 linje 25

◀ **corresponderende** : forbundne, overensstemmende, tilsvarende.

I trykt udgave: Bind 1 side 225 linje 9

◀ **congruerer** : stemmer overens med.

I trykt udgave: Bind 1 side 225 linje 14

◀ **Luftpompe** : redskab til udpumpning af luft af en beholder.

I trykt udgave: Bind 1 side 225 linje 20

◀ **Stilleben** : stille, vegeterende liv.

I trykt udgave: Bind 1 side 225 linje 31

◀ **profiterede** : bekendte, erklærede.

I trykt udgave: Bind 1 side 225 linje 35

◀ **contrahere** : indgå i.

I trykt udgave: Bind 1 side 226 linje 3

◀ **I Apologien beretter han ... som Privatmand** : 100,28.

I trykt udgave: Bind 1 side 226 linje 6

◀ **Mediation** : 118,16.

I trykt udgave: Bind 1 side 226 linje 11

◀ **Particulier** : fr. en mand, der uden borgerligt hverv lever af egne midler; privatmand.

I trykt udgave: Bind 1 side 226 linje 13

◀ **Heinsius** : *Heinsius* s. 36.

I trykt udgave: Bind 1 side 226 linje 17

◀ **Forchhammer** : Peter Wilhelm Forchhammer (1803-94), da.-ty. filolog, prof. i Kiel. Henvisningen gælder det lille skrift *Die Athener und Sokrates, Die Gesetzlichen und der Revolutionär* (forkortet *Forchhammer*), Berlin 1837, s. 6. SK citerer dog fra *Heinsius* s. 36.

I trykt udgave: Bind 1 side 226 linje 18

◀ **Forchhammer Pag. 6** : jf. ovenfor.

I trykt udgave: Bind 1 side 226 linje 21

◀ **Er zupfte ... Lehre begaben** : »I hver en stoa, på hvert et gadehjørne, på hver en spadseretur greb han de atheniensiske ynglinge i kappen og *spurgte*, lige til de forlod ham med den beskæmmende følelse af ikke at vide noget, men også med tvivl på det, de hidtil havde anset for guddommeligt, eller gik helt og holdent i lære hos ham«.

I trykt udgave: Bind 1 side 226 linje 22

◀ **i Statens Tjeneste ... Amphipolis** : jf. *Sokrates' Forsvarstale* 28e; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 278, hvor Sokrates fortæller: »Jeg var i sin Tid med i Slagene ved Potidæa, Amfipolis og Delion, og fik der anvist min Post af de Officerer, som I, mine Medborgere, havde overdraget denne Myndighed. Jeg blev naturligvis paa min Post uden Hensyn til Dødsfaren og opfyldte – sammen med saa mange andre – min simple Soldaterpligt«.

I trykt udgave: Bind 1 side 226 linje 26

◀ **han var senere Medlem af Raadet ... een Dag** : jf. *Sokrates' Forsvarstale* 32b; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 282, hvor Sokrates beretter: »Jeg har engang været Medlem af Raadet – det er den eneste offentlige Funktion, jeg nogensinde har haft – og Tilfældet vilde, at jeg, som tilhørende Fylen Antiochis, var Prytan netop dengang, da I vilde fælde Dom under eet over alle de 10 Feltherrer, der ikke havde sørget for, at Ligene blev fisket op efter Søslaget, og heri handlede I mod Lovens Bud, saaledes som I ogsaa senere har indset allesammen. Jeg var dengang den eneste Prytan, der modsatte mig denne retsstridige Fremgangsmaade og stemte derimod, skønt Folketalerne var parat til at bruge den hurtige Retsforfølgning imod mig, og I med Tilraab opfordrede dem dertil. Jeg mente, at jeg hellere maatte staa paa Lovens og Retfærdighedens Side og risikere Livet end lade mig skræmme af Frygt for Fængsel eller Død til at følge jer i

jeres lovstridige Beslutninger«. En epistates svarer til rådets formand. Sml. Xenofon *Erindringer* 1, 1, 18, hvor det om Sokrates' virke hedder: »Han sad nemlig engang i Raadet, og havde altsaa aflagt sin Dommer-Eed, hvori der stod, at man skulde dømme efter Lovene. Nu forlangte Folket i et Møde, hvor det just tilfaldt Sokrates at være Præses, at de tvertimod Lovene maatte ved een og samme Stemme fælde Dødsdom over de samtlige 9 Amiraler (...); men han vilde ingenlunde tillade dem her at stemme, uagtet Almuen fnyse og mange mægtige Borgere truede ham. Nei, hans Eed var ham alt for dyrebar til, at han skulde imod Ret og Billighed føie Almuen, og søge at undgaae de andres Trusler«, *Bloch* s. 11f.

I trykt udgave: Bind 1 side 226 linje 27

◀ **naar jeg danner ... skyldig** : jf. Xenofon *Erindringer* 1, 6, 15: »Hvorledes tror du så (...) at jeg er mest aktiv politisk, ved selv at være politisk virksom alene, eller ved at sørge for at så mange som muligt bliver i stand til at deltage i det politiske liv?« SK oversætter frit.

I trykt udgave: Bind 1 side 226 linje 31

◀ **prædicatløs** : et prædikat er i den klassiske logik det, der udsiges om et subjekt i en dom. At et subjekt er prædikatsløs betyder da, at intet kan udsiges om det.

I trykt udgave: Bind 1 side 227 linje 6

◀ **Cancelliraad eller Secretær** : 291,16.

I trykt udgave: Bind 1 side 227 linje 7

◀ **senere ogsaa Plato ... Verdens Larm** : se fx *Theaitetos* 176b (*Platons Skrifter* bd. 6, s. 140) og *Faidon* 64a (jf. *BI, SKS* 1, 127f.).

I trykt udgave: Bind 1 side 227 linje 9

◀ **Apol. § 36 B. C.** : *Platons Skrifter* bd. 1, s. 287, hvor Sokrates om sin virksomhed siger: »Den har ikke været af samme Slags som de fleste Menneskers, der jo interesserer sig for Penge og Forretning, Embeder, Politik, Sammensværgelser og Omvæltninger. Jeg mente nemlig, at jeg var for redelig til at kunne slippe fra det med Livet, hvis jeg indlod mig paa den Slags Ting. Hvis jeg havde taget den Gerning op, havde jeg ikke kunnet udrette noget som helst hverken for jer eller for mig selv. Kunde jeg altsaa ikke yde Staten lang og udmærket Tjeneste, som det hedder, kunde jeg derimod yde den enkelte Borger ganske udmærket Tjeneste, – siger jeg selv – og det har jeg gjort ved at give mig i Lag med hver enkelt af jer og prøve at faa ham til at forstaa, at, hvad angaar ham selv, bør han først og fremmest arbejde paa at blive saa god og indsigtfuld som muligt og lade alle andre personlige Interesser komme i anden Række, og hvad angaar Staten, bør han følge akkurat det samme Princip, og saaledes ogsaa i alle andre Forhold«.

I trykt udgave: Bind 1 side 227 linje 26

◀ **et andet Sted i Apologien** : jf. *Sokrates' Forsvarstale* 28d; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 278, hvor Sokrates siger: »Nej, dette er Sandheden: naar man eengang har indtaget sin Post i Krigen, der hvor man selv mener at kunne gøre mest Nytte, eller der hvor en overordnet har beordret en hen, saa maa man blive der – det er da min Overbevisning – hvilke Farer der end truer; dør har man kun at regne med een Ting: Vanæren, ikke med Døden eller med noget som helst andet«.

I trykt udgave: Bind 1 side 227 linje 27

◀ **Feldberedere, Skræddere ... Unge og Gamle** : 79,24.

I trykt udgave: Bind 1 side 228 linje 10

◀ **Cicero mener** : I *Tusculanae Disputationes* (Samtaler på Tusculum) 5, 4, 10 skriver Cicero (209,31): »Men Sokrates brød nye baner: han hentede filosofien fra himlen ned på jorden. Han gav den plads i byerne, skaffede den indgang i hus og hjem, og stillede ubønhørligt sine medmennesker over for spørgsmålet om den rette livsførelse og vandel, om godhed og slethed«, *Ciceros filosofiske skrifter*, ved Franz Blatt, Thure Hastrup og Per Krarup, bd. 4, Kbh. 1971, s. 365.

I trykt udgave: Bind 1 side 228 linje 16

◀ **Kreti og Pleti** : hvem som helst, alle slags folk.

I trykt udgave: Bind 1 side 228 linje 19

◀ **tidligere Bemærkning ... Xenophons Opfattelse** : jf. *BI, SKS* 1, 75 noten.

I trykt udgave: Bind 1 side 228 linje 21

◀ **Phædros** : Ast bd. 1, s. 152; *Platons Skrifter* bd. 6, s. 18 (*Faidros* 230d).

I trykt udgave: Bind 1 side 228 linje 23

◀ **Ξυγγίγνωσκέ μοι ... άνθρωποι** : »Det maa du give mig Lov til, min gode Ven. Jeg har nemlig Lyst til at lære, og Landskaberne og Træerne kan virkelig ikke lære mig noget; men det kan Menneskene inde i Byen«, *Platons Skrifter* bd. 6, s. 18.

I trykt udgave: Bind 1 side 228 linje 26

◀ **ἐπιχειρῶν ... τῆς πόλεως** : »det har jeg gjort ved at give mig i Lag med hver enkelt af jer og prøve at faa ham til at forstaa, at, hvad angaar ham selv, bør han først og fremmest arbejde paa at blive saa god og indsigtfuld som muligt ... og hvad angaar Staten, bør han følge akkurat det samme Princip«.

I trykt udgave: Bind 1 side 228 linje 29

◀ **Apol. Socr. § 36 C.** : Ast bd. 8, s. 144; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 287 (*Sokrates' Forsvarstale* 36c).

I trykt udgave: Bind 1 side 228 linje 31

◀ **den Sætning** : jf. *Sokrates' Forsvarstale* 36c (227,26).

I trykt udgave: Bind 1 side 228 linje 32

◀ **billigt** : rimeligt, retfærdigt.

I trykt udgave: Bind 1 side 229 linje 3

◀ **Attraction og Repulsion** : tiltrækning og frastødning.

I trykt udgave: Bind 1 side 229 linje 13

◀ **Forchhammer ... Aristokrat** : jf. *Forchhammer* s. 23, hvor det hedder, at »in Athen die Erhaltungsmänner, welche die gesetzlich bestehende Verfassung behaupten wollten, Demokraten, dagegen die Destructiven Oligarchen waren. Zu den letztern, wie wir beweisen werden und zum Theil schon bewiesen haben, gehörte Sokrates; er war ein Neuerer und Oligarch, oder, wie man heute sich auszudrücken belieben würde, ein destructiver Aristokrat«. Jf. også *Heinsius* s. 48.

I trykt udgave: Bind 1 side 229 linje 17

◀ **sammenlignet Diogenes med ... »en rasende Sokrates«** : Dette ofte benyttede udtryk om den kyniske filosof Diogenes fra Sinope (86,19) stammer opr. fra Diogenes Laërtios (92,19), 6. bog, kap. 2, 54; *Riisbrigh* bd. 1, s. 252, hvor det tillægges Platon. Herudover findes det hos Aelian *Varia historia* (158,13), 14, 33. Schleiermacher anfører udtrykket nedenfor.

I trykt udgave: Bind 1 side 229 linje 23

◀ **Schleiermacher ... begge søgte at erhverve** : jf. »Ueber den Werth des Sokrates als Philosophen« (jf. *BI, SKS* 1, 218 noten), s. 52, hvor det hedder: »Und man muß am Ende sagen, auf dem Stamme des Sokrates, wie er uns jetzt beschrieben wird, kann nichts anderes gewachsen seyn als der Cynismus, und zwar nicht der des Antisthenes, in dem auch noch manches hängt, was man dann lieber auf den Gorgias seinen früheren Lehrer zurückführen möchte, sondern jener ganz reine nur eine Wissenschaft darstellende des Diogenes, jenes 'rasenden Sokrates', den man aber zur Steuer der Wahrheit höchstens den karikirten Sokrates nennen sollte. Denn in diesem Abbilde finden wir nichts als Züge jenes Urbildes, das Annähern an die göttliche Selbstgenügsamkeit durch Verringerung der Bedürfnisse, das Enthalten vom blossen Wissen, das anspruchlose Umhergehn im Dienste des Gottes um die Thorheiten der Menschen aufzudecken«.

I trykt udgave: Bind 1 side 229 linje 24

◀ **Cynicismen** : 86,19.

I trykt udgave: Bind 1 side 229 linje 27

◀ **Epicuræismen** : den lære, der opstod med den gr. filosof Epikur (341-270 f.Kr.), for hvem sjælelykken var livets formål. Mennesket stræber efter lyst el. nydelse, og det at være fri for ulyst el. smerte er den højeste lykke. Derfor skal man tilfredsstillende sin ønsker og lyster, ikke på grund af den umiddelbare lystfølelse, som opfyldelsen af dem giver, men fordi man herved kan opnå en tilstand af velvære, som skyldes, at al smerte er blevet fjernet.

I trykt udgave: Bind 1 side 229 linje 28

◀ **de revolutionære Bestræbelser** : Der sigtes til den store politiske interesse, der fulgte i kølvandet på den franske juni-revolution 1830, og som i Danmark skabte en politisk liberal opposition, der førte an i den herskende diskussion om statsanliggenderne.

I trykt udgave: Bind 1 side 229 linje 32

◀ **usurperede** : ulovligt og voldeligt tilegnede.

I trykt udgave: Bind 1 side 229 linje 34

◀ **graviterede** : drog eller stræbte (imod).

I trykt udgave: Bind 1 side 230 linje 14

◀ **contraherede** : indgik (i).

I trykt udgave: Bind 1 side 230 linje 21

◀ **Apologien hos Plato (§ 26 A.)** : *Sokrates' Forsvarstale* 26a; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 275, hvor Sokrates udspørger anklageren Meletos: »Naar du nu har stævnet mig for Retten med Beskyldning for at fordærve de Unge, er det saa din Opfattelse, at jeg gør det forsætligt eller uforsætligt? - [Meletos:] 'Forsætligt!' - [Sokrates:] Nej, ved du nu hvad, Meletos! Er du unge Mand saa meget visere end jeg gamle Mand, at *du* har indset, at de onde skader deres Næste, de gode gavner ham, hvorimod *jeg* er nedsunken i en saadan Vankundighed, at jeg end ikke kan indse, at, hvis jeg fordærver min Næste og gør ham til et slettere Menneske, saa risikerer jeg selv at blive slet behandlet af ham? Du mener, det er forsætligt, jeg udsætter mig for denne alvorlige Fare? Det faar du mig ikke til at tro, Meletos, og sikkert heller ikke noget andet Menneske. Nej, enten ødelægger jeg ikke de Unge, eller ogsaa gør jeg det uforsætligt. Altsaa lyver du i begge Tilfælde. Hvis jeg gør det uforsætligt, er det forresten ganske ulovligt at anklage mig for Retten for saadanne uforsætlige Forseelser. Man skal privat tage vedkommende for sig og tilrettevise ham. Det er da indlysende, at jeg vil holde op med min uforsætlige Forseelse, saasnart jeg bliver belært derom«.

I trykt udgave: Bind 1 side 231 linje 2

◀ **ἔκων-ἀκῶν** : gr. (hekōn-akōn) med sin vilje-uden at ville det, dvs. forsætligt-uforsætligt.

I trykt udgave: Bind 1 side 231 linje 4

◀ **Hegel** : *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 107-113 (*Jub.* bd. 18, s. 107-113; *Suhr.* bd. 18, s. 502-508).

I trykt udgave: Bind 1 side 231 linje 13

◀ **Melitus' almindelige Anklage ... Anytus' Søn** : jf. *Sokrates' Forsvarstale* 23cff. (*Platons Skrifter* bd. 1, s. 272ff.). Hegel henviser i anf. skr. s. 108 til Xenofon *Sokrates' forsvarstale* § 14, og fortsætter: »Und dann setzte er dieser Anklage sein ganzes Leben entgegen (...) Aber da er der allgemeinen Anklage sein Beispiel, sein Leben entgegengesetzte, so mußte sie näher bestimmt werden. Es traten Zeugen auf. 'Melitus sagte aus, er wisse Einige, die er überredet, ihm mehr zu gehorchen als ihren Eltern.' [note: Xenofon *Apol. Socrat.* § 20; cf. *Memorab.* I, 2, § 49 sqq]. Dieser Punkt der Anklage bezog sich vorzüglich auf Anytus. Und da er dieß mit Zeugen belegte, so war allerdings die Sache erwiesen; das Zeugniß genügte. Sokrates erklärte sich hierüber näher, als er vom Gerichte wegging. [note: Xenofon *Apol. Socrat.* § 27; 29-31.]«.

I trykt udgave: Bind 1 side 231 linje 16

◀ **Xenophons Mem. I, 2 § 49** : Xenofon *Erindringer* 1, 2, 49; jf. Hegel ovenfor.

I trykt udgave: Bind 1 side 231 linje 28

◀ **Xenophons Apol. § 20** : Xenofon *Sokrates' Apologi* 20; jf. Hegel ovenfor.

I trykt udgave: Bind 1 side 231 linje 28

◀ **Pheidippides' Adfærd mod Faderen hos Aristophanes** : jf. *Bl, SKS* 1, 192f.

I trykt udgave: Bind 1 side 231 linje 29

◀ **Apol. § 29-31** : Xenofon *Sokrates' Apologi* 29-31; jf. Hegel ovenfor.

I trykt udgave: Bind 1 side 231 linje 30

◀ **Apol. § 20-21** : Xenofon *Sokrates' Apologi* 20-21; jf. Hegel ovenfor s. 109 ovenfor, der citerer teksten, som SK parafraserer.

I trykt udgave: Bind 1 side 232 linje 27

◀ **Mem. I, 2 § 51** : Xenofon *Erindringer* 1,2,51; jf. Hegel ovenfor s. 109, der bringer henvisningen.

I trykt udgave: Bind 1 side 232 linje 27

◀ **Hegel anf. Skr. Pag. 109** : *Der Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 109 (*Jub.* bd. 18, s. 109; *Suhr.* bd. 18, s. 504), hvor det hedder: »Diese Antwort ist nach Einer Seite wohl richtig, wir sehen aber, daß wir auch hier Sokrates' Antwort nicht erschöpfend nennen können; denn der eigentliche, wesentliche Punkt der Anklage ist nicht berührt. Was wir von seinen Richtern Unrecht gefunden sehen, ist diese moralische Einmischung eines Dritten in das absolute Verhältniß zwischen Eltern und Kindern. Im Allgemeinen kann hierüber nicht viel gesagt werden; denn es kommt Alles auf die Art dieses Eindringens an«. Og videre s. 110: »Wenn wir nun von jenem Beispiel des Sokrates sprechen wollen, so scheint Sokrates durch sein Eindringen es veranlaßt zu haben, daß der junge Mensch mit seiner Lage unzufrieden wurde. Anytus' Sohn mochte im Ganzen wohl die Arbeit sich unangemessen gefunden haben; ein Anderes ist es aber, wenn solches Mißbehagen zum Bewusstsein gebracht und durch die Autorität eines Mannes, wie Sokrates, bestätigt wird«.

I trykt udgave: Bind 1 side 232 linje 28

◀ **ofte med stor Bravour omtaler** : jf. *Sokrates' Forsvarstale* 19d, 31b, 33a; *Euthyfron* 3d (*Platons Skrifter* bd. 1, s. 267; 281; 283; 236); Xenofon *Erindringer* 1, 2, 5-7 (203,25), 1, 2, 60, og 1, 6, 11.

I trykt udgave: Bind 1 side 233 linje 16

◀ **i Gorgias** : *Heise* bd. 3, s. 165, hvorfra passagen »den, der udøver ... han har skadet« er citeret. SK sætter parenteserne og skriver »Medreisende« for »Medseilende«, *Gorgias* 511e (*Platons Skrifter* bd. 2, s. 199).

I trykt udgave: Bind 1 side 233 linje 24

◀ **Aristophanes** : *Skyerne* v. 1146-1150; *Krag* s. 234, hvor Strepsiades giver Sokrates en melsæk.

I trykt udgave: Bind 1 side 233 linje 31

◀ **sammesteds** : *Gorgias* 511d (*Platons Skrifter* bd. 2, s. 199).

I trykt udgave: Bind 1 side 234 linje 5

◀ **Rbd.** : Rigsdaleren var dansk mønt fra 1713 til 1875, hvor den blev afløst af kronen (2 kroner for 1 daler). Der er hos SK tale om Rigsbankdaleren, som gjaldt efter statsbankerotten 1813. En daler underinddeltes i 6 mark og en mark igen i 16 skilling.

I trykt udgave: Bind 1 side 234 linje 16

◀ **importune** : ubejljlige, besværlige.

I trykt udgave: Bind 1 side 235 linje 3

◀ **imprægnerede** : indpodede.

I trykt udgave: Bind 1 side 235 linje 8

◀ **som alt tidligere bemærket** : jf. *Bl*, *SKS* 1, 109.

I trykt udgave: Bind 1 side 235 linje 21

◀ **at jeg jo har viist** : jf. *Bl*, *SKS* 1, 108f.

I trykt udgave: Bind 1 side 236 linje 3

◀ **ἐγὼ δὲ διδάσκαλος ... ἐφθόνησα** : »Jeg har aldrig været nogens Lærer. Men alle og enhver, der har haft Lyst til det, har jeg givet Lov til at høre paa mine Samtaler«.

I trykt udgave: Bind 1 side 236 linje 10

◀ **Apol. § 33 A** : *Ast* bd. 8, s. 136; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 283 (*Sokrates' Forsvarstale* 33a).

I trykt udgave: Bind 1 side 236 linje 13

◀ **instar omnium** : lat. gælder for alle andre; som prototype.

I trykt udgave: Bind 1 side 236 linje 15

◀ **Ildfunker** : ildgnister.

I trykt udgave: Bind 1 side 236 linje 17

◀ **forhen seet** : jf. *Bl*, *SKS* 1, 111.

I trykt udgave: Bind 1 side 236 linje 18

◀ **saae paa den for at attraae den** : 155,8.

I trykt udgave: Bind 1 side 236 linje 25

◀ **markskrigeragtigt** : som markedsgøgler el. handlende, der råber op om sine kunster el. varer for at lokke kunder til.

I trykt udgave: Bind 1 side 236 linje 28

◀ **Changementet** : forandringen.

I trykt udgave: Bind 1 side 237 linje 14

◀ **Alt forandredes ... ἐν ῥιπή ὀφθαλμοῦ** : spiller på 1 Kor 15,51f., hvor Paulus skriver om sig selv og korinterne, at vel skal de ikke alle dø, men de skal alle forvandles (NT-1819: »forandres«), »i ét nu, på et øjeblik« (citeret fra den græske tekst), når den sidste basun lyder, dvs. ved verdens ende.

I trykt udgave: Bind 1 side 237 linje 17

◀ **Man fortæller om en Englænder** : kilden ikke identificeret.

I trykt udgave: Bind 1 side 237 linje 18

◀ **undersauget** : savet igennem ved roden, så træet kan væltes.

I trykt udgave: Bind 1 side 237 linje 23

◀ **som Alcibiades ... Elskeren den Elskede** : jf. *Bl*, *SKS* 1, 110.

I trykt udgave: Bind 1 side 237 linje 36

◀ **den Kunst ... Gjordemoderkunsten** : 91,10.

I trykt udgave: Bind 1 side 238 linje 2

◀ **Accoucheur** : fr. fødselshjælper, jordemoder.

I trykt udgave: Bind 1 side 238 linje 4

◀ **instar omnium** : lat. gælder for alle andre; som prototype.

I trykt udgave: Bind 1 side 238 linje 7

◀ **παιδεραστεῖν μετὰ φιλοσοφίας** : 85,23.

I trykt udgave: Bind 1 side 238 linje 10

◀ **Pæderasti** : kærlighed til unge mænd.

I trykt udgave: Bind 1 side 238 linje 12

◀ **i Symposiet** : *Heise* bd. 2, s. 21, hvorfra passagen »denne Eros ... Kraft og Aand« er citeret. SK skriver »Tilværelse: den Anden« for »Tilværelse, den anden derimod« og tilføjer parentes. *Symposion* 181c (*Platons Skrifter* bd. 3, s. 102).

I trykt udgave: Bind 1 side 238 linje 18

◀ **Hegel ... »skjøn Individualitet«** : jf. fx »Die Gestaltungen der schönen Individualität« i kapitlet om den græske verden i *Philosophie der Geschichte* i *Werke* bd. 9, s. 294-334 (*Jub.* bd. 11, s. 316-356; *Suhr.* bd. 12, s. 295-335).

I trykt udgave: Bind 1 side 238 linje 29

◀ **Forchhammer Pag. 42 ff** : jf. *Forchhammer* s. 42-46, hvor det tema behandles, at Kritias og Alkibiades, der hørte til kredsen omkring Sokrates, senere skulle blive så slette regenter.

I trykt udgave: Bind 1 side 238 linje 30

◀ **Joh. Matth. Gesners ... MDCCLII** : Johann Matthias Gesner (1691-1761), ty. klassisk filolog og pædagog; han virkede fra 1734 som prof. ved universitetet i Göttingen. Afhandlingen »Socrates sanctus Pederasta« (lat. »Sokrates som pletfri pæderast«) findes i det anførte skrift, Göttingen 1753, s. 1-31.

I trykt udgave: Bind 1 side 238 linje 32

◀ **Xanthippe** : 127,17.

I trykt udgave: Bind 1 side 239 linje 30

◀ **efter Xenophon** : Xenofon *Symposion* 2,10.

I trykt udgave: Bind 1 side 239 linje 32

◀ **at han havde ... andre Mennesker** : SK oversætter fra *Forchhammer*, der bringer stedet, jf. nedenfor.

I trykt udgave: Bind 1 side 239 linje 32

◀ **Apragmosyne** : frihed fra offentlige opgaver; lediggang, sløvhed.

I trykt udgave: Bind 1 side 240 linje 1

◀ **Med græsk Humanitet ... at bestemme Straffen** : jf. Hegel *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 113 (*Jub.* bd. 18, s. 113; *Suhr.* bd. 18, s. 508): »(...) daß der Richter die Strafe ansetzt; so war es auch in Athen, – nur daß man noch humaner dem Schuldigen überliess, sich selbst die Strafe zu bestimmen«.

I trykt udgave: Bind 1 side 240 linje 5

◀ **Hegel giver her ... en tragisk Heros** : Jf. *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 113-118 (*Jub.* bd. 18, s. 113-118; *Suhr.* bd. 18, s. 508-513), og videre om Sokrates som tragisk helt på de følgende sider (216,8).

I trykt udgave: Bind 1 side 240 linje 6

◀ **han mener ... at miste dem** : 99,28.

I trykt udgave: Bind 1 side 240 linje 19

◀ **Mulct** : pengebøde.

I trykt udgave: Bind 1 side 240 linje 20

◀ **in casu** : lat. i det givne tilfælde.

I trykt udgave: Bind 1 side 240 linje 22

◀ **Passus af Apologien** : *Ast* bd. 8, s. 144-148; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 287-289 (*Sokrates' Forsvarstale* 35e-38b) .

I trykt udgave: Bind 1 side 240 linje 28

◀ **Forchhammer Pag. 49 og Note 43** : jf. *Forchhammer* s. 49, hvor det hedder: »Sokrates kannte keine Liebe, als die, welche den Umweg durch den Verstand genommen und den Nutzen erwogen hatte, daher er denn auch von Natur zum Künstler verdorben war. Es muß auch solche Menschen geben, und Sokrates ist unter denen, die unfähig waren zu lieben, vielleicht der größte. Das Schicksal hat sich an ihm gerächt und ihm eine Xantippe gegeben. Es giebt nichts Liebloseres, nichts Unwürdigeres, als die Ansicht des Sokrates über das Weib, die sich in seinen Aeußerungen über die Xantippe ausspricht«. Herefter følger den af SK ovenfor anførte passage. I note 43 giver Forchhammer henvisningen til Xenofon *Symposion* 2,10 samt Diogenes Laërtios 2. bog, kap. 5, 37 (*Riisbrigh* bd. 1, s. 73).

I trykt udgave: Bind 1 side 240 linje 32

◀ **Hegel anf. Skr. Pag. 113 ff.** : *Geschichte der Philosophie*, jf. ovenfor.

I trykt udgave: Bind 1 side 240 linje 33

◀ **en kvantitativ Bestemmelse kan slaae over i en kvalitativ** : et grundprincip i den hegelske logik, jf. fx 1. del af Hegels *Wissenschaft der Logik* i *Werke* bd. 3, s. 447 (*Jub.* bd. 4, s. 457; *Suhr.* bd. 5, s. 437), hvor det bl.a hedder: »Aber es tritt ein Punkt dieser Aenderung des Quantitativen ein, auf welchem die Qualität geändert wird, das Quantum sich als specificirend erweist, so daß das veränderte quantitative Verhältniß in ein Maaß und damit in eine neue Qualität, ein neues Etwas, umgeschlagen ist«.

I trykt udgave: Bind 1 side 241 linje 5

◀ **3 Stemmer** : *Ast* bd. 8, s. 142; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 287 (*Sokrates' Forsvarstale* 36a). SK følger Asts tekst; senere udgivere læser »30«.

I trykt udgave: Bind 1 side 241 linje 7

◀ **mulcteret** : idømt en pengebøde.

I trykt udgave: Bind 1 side 241 linje 10

◀ **1000 Drachmer** : 145,20.

I trykt udgave: Bind 1 side 241 linje 10

◀ **Lovens Sværd hænger i et Hestehaar** : Dionysios den ældre af Syrakus havde en øjentjener Damokles, der lovpriste ham som det lykkeligste menneske i verden. Dionysios tilbød ham nu at smage sin lykke og lod ham tage plads i de pragtfulde omgivelser. Damokles kom straks i den syvende himmel, men da Dionysios tillige lod et sværd, hængende i et hestehår, dale ned over hans nakke, mistede han lysten til at være lykkelig. Jf. Cicero *Tusculanae Disputationes* (Samtaler på Tusculum) 5, 20, 61f..

I trykt udgave: Bind 1 side 241 linje 18

◀ **conjungere** : i grammatik, bøjje et udsagnsord.

I trykt udgave: Bind 1 side 241 linje 25

◀ **Paradigma** : i grammatik, bøjningsmønster.

I trykt udgave: Bind 1 side 241 linje 26

◀ **dira necessitas** : lat. den skrækkelige (strenge) nødvendighed, Horats *Oder* 3, 24, 6. Jf. *Q. Horatii Flacci opera. Nova editio stereotypa*, Leipzig 1828, ktl. 1248, s. 94.

I trykt udgave: Bind 1 side 241 linje 27

◀ **Prytaneum** : 99,28.

I trykt udgave: Bind 1 side 242 linje 3

◀ **Mulct** : pengebøde.

I trykt udgave: Bind 1 side 242 linje 7

◀ **om Døden er et Gode eller et Onde** : 140,33.

I trykt udgave: Bind 1 side 242 linje 10

◀ **som han selv siger** : *Ast* bd. 8, s. 148; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 289 (*Sokrates' Forsvarstale* 38a).

I trykt udgave: Bind 1 side 242 linje 21

◀ **καὶ ἐγὼ ... οὐδενός** : »Og desuden er jeg ikke vant til at tro om mig selv, at jeg har gjort mig fortjent til at lide noget ondt«.

I trykt udgave: Bind 1 side 242 linje 21

◀ **subsidualiter** : lat. subsidiært, til hjælp.

I trykt udgave: Bind 1 side 242 linje 33

◀ **apparente** : tilsyneladende.

I trykt udgave: Bind 1 side 243 linje 22

◀ **en langt senere Tid** : dvs. romantikken, jf. 2. del af *Bl*.

I trykt udgave: Bind 1 side 243 linje 24

◀ **Pleroma** : fylde; fulde overbevisning.

I trykt udgave: Bind 1 side 243 linje 25

◀ **de mange ... forskellige Skoler** : jf. *Bl*, *SKS* 1, 259.

I trykt udgave: Bind 1 side 244 linje 5

◀ **ligerviis** : ligesom.

I trykt udgave: Bind 1 side 244 linje 8

◀ **Guadalquivivir** : arabisk »den store flod«. Floden tager sit udspring i Spanien (Andalusien) og flyder 579 km senere ud i Atlanterhavet.

I trykt udgave: Bind 1 side 244 linje 8

◀ **via negationis (...)** via eminentiæ: lat. ad nægtelsens hhv. fortrinlighedens vej. Udtryk i den skolastiske filosofi for to måder at bestemme Guds egenskaber på. Ad den første vej bestemmes de negativt ved at fraskrive Gud al endelighed og ufuldkommenhed, ad den anden positivt ved at tillægge Gud de menneskelige dyder i fortrinlig grad.

I trykt udgave: Bind 1 side 244 linje 26

◀ **Socrates ist ... seiner Zeit** : »Men Sokrates er ikke skudt op af jorden som en paddehat, nej, han står i bestemt kontinuitet med sin tid«.

I trykt udgave: Bind 1 side 245 linje 5

◀ **siger en vis Mand** : nemlig Hegel (96,6) i *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 42 (*Jub.* bd. 18, s. 42; *Suhr.* bd. 18, s. 441).

I trykt udgave: Bind 1 side 245 linje 7

◀ **Ursprüngliche** : ty. oprindelige.

I trykt udgave: Bind 1 side 245 linje 11

◀ **at han i Sandhed kan være et Vendepunkt** : jf. begyndelsen og slutningen af kapitlet om Sokrates i Hegels *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 42 og s. 121 (*Jub.* bd. 18, s. 42 og s. 121; *Suhr.* bd. 18, s. 441 og s. 516), hvor det om Sokrates hedder: »Er ist nicht nur höchst wichtige Figur in der Geschichte der Philosophie, – die interessanteste in der Philosophie des Alterthums, – sondern er ist welthistorische Person. Er ist Hauptwendepunkt des Geistes in sich selbst; diese Wendung hat auf Weise des Gedankens in ihm sich dargestellt«, og: »Wir sind so mit Sokrates fertig. Ich bin hier ausführlicher gewesen, weil alle Züge so in Harmonie sind; und es überhaupt der große geschichtliche Wendepunkt ist«.

I trykt udgave: Bind 1 side 245 linje 11

◀ **Plato udtrykt paa flere Steder** : Platon har kun sagt dette på de to følgende steder i *Sokrates' Forsvarstale*.

I trykt udgave: Bind 1 side 245 linje 12

◀ **Apologien § 30 D** : *Ast* bd. 8, s. 130; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 281 (*Sokrates' Forsvarstale* 30d).

I trykt udgave: Bind 1 side 245 linje 14

◀ **νῦν οὖν ... καταψηφισάμενοι** : »Min Forsvarstale gælder derfor ikke paa nogen Maade mig selv, som man maaskee kunde tro; den gælder jer. Min Stræben gaar ud paa at faa jer fra at forgribe jer paa det, Gud har skænket jer, ved at dømme mig fra Livet«.

I trykt udgave: Bind 1 side 245 linje 14

◀ **§ 31 A** : Ast bd. 8, s. 130f.; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 281 (*Sokrates' Forsvarstale* 31a).

I trykt udgave: Bind 1 side 245 linje 16

◀ **ὄτι δ'ἐγὼ ... δεδóσθαι κ.τ.λ.** : »At jeg virkelig er en saadan Gave fra Gud til jeres Stat« osv.

I trykt udgave: Bind 1 side 245 linje 17

◀ **In der ... Mensch ist** : »I episoden *Nala* i digtet *Mahabharata* fortælles, hvorledes en jomfru i sit 21. år, i den alder, hvori pigerne selv har ret til at vælge en mand, udsøger sig en blandt sine bejlere. Der er fem af dem; men jomfruen bemærker, at de fire ikke står solidt på deres fødder, og slutter ganske rigtigt derudfra, at de er guder. Hun vælger altså den femte, som er et virkeligt menneske«. *Mahābhārata* (»Det store digt om Bharata'erne«) er et indisk heltedigt på o. 200.000 verslinier, skrevet på sanskrit, hvori den eventyrlige historie om Nala, konge i Nishadha-landet, fortælles i 3. bog, kap. 53-79.

I trykt udgave: Bind 1 side 245 linje 28

◀ **Hegel Philosophie der Gesch. Pag. 185** : *Philosophie der Geschichte* i *Werke* bd. 9, s. 185 (*Jub.* bd. 11, s. 207; *Suhr.* bd. 12, s. 190).

I trykt udgave: Bind 1 side 245 linje 33

◀ **kommer Hegel atter og atter til at tale derom** : jf. fx kapitlet om Sokrates i *Geschichte der Philosophie* (186,32) og kapitlet om den græske verden i *Philosophie der Geschichte* del 2.

I trykt udgave: Bind 1 side 246 linje 3

◀ **Perikles** : det athenske demokratis førende statsmand i 5. årh. f.Kr. Han afsattes 430 f.Kr. ved optakten til den peloponnesiske krig (431-404 f.Kr.).

I trykt udgave: Bind 1 side 246 linje 10

◀ **Rötscher Pag. 85 ff.** : jf. *Rötscher* del 2, kap. 1-2, s. 85-93.

I trykt udgave: Bind 1 side 246 linje 13

◀ **Sophistiken** : herskende retning i gr. filosofi i det 5. årh. f.Kr., efter naturfilosofien. Sofisterne rejste rundt i landet og tilbød undervisning på professionel basis. Retorik var deres mest systematisk dyrkede disciplin og undervisningens mål var at forberede eleverne til det politiske liv.

I trykt udgave: Bind 1 side 246 linje 31

◀ **den Trold ... dens Navn er Legio** : spiller på Mark 5,9, hvor Jesus spørger en dæmon, der har besat en mand, hvad dens navn er, og får svaret: »Legion er mit navn, for vi er mange«.

I trykt udgave: Bind 1 side 246 linje 31

◀ **ὅπου γὰρ ἔσθ' ... οἱ ἄετοί** : »For hvor ådslet er, dér vil gribbene flokkes«.

I trykt udgave: Bind 1 side 246 linje 33

◀ **den substantielle Sædelighed** : SK følger her Hegels distinktion imellem Moralität og Sittlichkeit (270,20).

I trykt udgave: Bind 1 side 247 linje 7

◀ **Gesch. der Phil.** : *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 5-42 (*Jub.* bd. 18, s. 5-42; *Suhr.* bd. 18, s. 406-441).

I trykt udgave: Bind 1 side 247 linje 11

◀ **Subordination** : (logisk el. begrebslig) underordning.

I trykt udgave: Bind 1 side 247 linje 13

◀ **Phil. der Gesch. (...)** Pag. 327: *Philosophie der Geschichte* i *Werke* bd. 9, s. 327f. (*Jub.* bd. 11, s. 349f.; *Suhr.* bd. 12, s. 327f.).

I trykt udgave: Bind 1 side 247 linje 15

◀ **en Bemærkning ... den bedste Epitomator** : jf. indledningen til *Philosophie der Geschichte* i *Werke* bd. 9, s. 8 (*Jub.* bd. 11, s. 30; *Suhr.* bd. 12, s. 16), hvor Hegel skriver: »Eine Geschichte der Art, welche lange Perioden, oder die ganze Weltgeschichte überschauen will, muß die individuelle Darstellung des Wirklichen in der That aufgeben, und sich mit Abstractionen abkürzen, nicht bloß in dem Sinne, daß Begebenheiten und Handlungen wegzulassen sind, sondern in dem anderen, daß der Gedanke der mächtigste Epitomator bleibt«. En epitomator er en forfatter af kompendier eller oversigter.

I trykt udgave: Bind 1 side 247 linje 16

◀ **Mit den ... letzten Bestimmungsgrund** : »Med sofisterne tog al reflekteren over det forhåndenværende og al ræsonneren deres begyndelse. Just denne virkelyst og aktivitet, som vi så hos grækerne i det praktiske liv og i kunstudøvelsen, viste sig hos dem i forestillingernes gåen frem og tilbage og i deres vendinger, således at ligesom de sanselige ting forandres, forarbejdes, vendes om af den menneskelige aktivitet, således bliver også åndens indhold, det, der menes, det, der vides, bevæget hid og did, bliver til objekt for beskæftigelsen og denne beskæftigelse en interesse for sig. Tankens bevægelse, og den inderlige bevægen sig rundt i den, denne interesseløse leg bliver nu selv til interesse. De dannede sofister, ikke lærde eller videnskabelige mænd, men mestre i tankevendingen, slog grækerne med forbavselse. På alle spørgsmål havde de et svar, på alle interesser af politisk og religiøst indhold havde de almene synspunkter, og den videre udvikling bestod i at kunne bevise alt, at udfinde en retfærdiggørende side af alt. I demokratiet er det det specielle behov at tale foran folket, at fremstille noget for det, og dertil hører, at det synspunkt, som det skal anse for det væsentligste, gøres anskueligt for det på tilbørlig vis. Her er åndens dannelse nødvendig, og denne gymnastik erhvervede grækerne sig hos deres sofister. Men nu blev denne tankedannelse til et middel til at sætte sine tanker og interesser igennem hos folket: den øvede sofist forstod at vende genstanden til den ene og den anden side, og således blev der lukket op på vid gab for lidenskaberne. Et hovedprincip hos sofisterne var: 'Mennesket er altings mål'; heri, som i alle udtalelser af dem, ligger imidlertid den tvetydighed, at mennesket kan være ånden i dens dybde og sanddrøhed eller også i dens vilkårlighed og specielle interesser. Sofisterne mente det blot subjektive menneske og erklærede hermed vilkårligheden for princippet for det, som er ret, og det, som gavner subjektet, for den sidste bestemmelsesgrund«.

I trykt udgave: Bind 1 side 247 linje 18

◀ **ein fliegendes Blatt** : ty. et flyveblad.

I trykt udgave: Bind 1 side 248 linje 2

◀ **gale Penge** : falske el. værdiløse penge.

I trykt udgave: Bind 1 side 248 linje 5

◀ **Troubadourer og reisende Scholastikere** : omvandrende digtere (i Sydfrankrig fra 1100-tallet) og omvandrende filosoffer fra senmiddelalderen.

I trykt udgave: Bind 1 side 248 linje 6

◀ **Protagoras' Annonce** : jf. *Heise* bd. 2, s. 126f. (*Protagoras* 318df.; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 33), hvor Protagoras svarer på det spørgsmål af Sokrates, hvordan han fx vil undervise den unge Hippokrates: »Du spørger godt, Sokrates, og det er mig altid en Fornøjelse at svare dem, der spørge godt. Kommer Hippokrates til mig, vil han ikke erfare det, der vilde møde ham hos een af de andre Sophister; thi de andre fordærve unægtelig de unge Mennesker. Thi efterat disse lykkelig ere slupne fra Skolevidenskaberne, føre de dem, imod deres Villie, igjen tilbage dertil, og lære dem Regnekunst, Astronomie, Geometrie og Musik – ved disse Ord kastede han et Blik paa Hippias –; men kommer han til mig, skal han ikke lære andet, end det, for hvis Skyld han egentlig kommer. Det, han skal lære, er Klogskab i egne Anliggender, saa at han paa den bedste Maade kan bestyre sit eget Huus, og i Statens Anliggender, saa at han bliver dygtig til saavel at lede disse, som til at tale om dem«.

I trykt udgave: Bind 1 side 248 linje 11

◀ **den mephistopheliske Advarsel** : jf. 1. del af Goethes (350,27) *Faust* v. 1868-2050 i *Vollständige Ausgabe letzter Hand* bd. 1-55, Stuttgart og Tübingen 1828-33, ktl. 1641-1668; bd. 12, 1828, s. 95-97, hvor Mefistofeles forklædt som den lærde Faust vejleder en ung og stræbende student i den højere lærdom.

I trykt udgave: Bind 1 side 248 linje 12

◀ **i Gorgias** : jf. *Heise* bd. 3, s. 26 (*Gorgias* 456a-457b; *Platons Skrifter* bd. 2, s. 129), hvor Sokrates spørger Gorgias om talekunstens væsen, og denne svarer: »Men hvad om Du vidste Alt, Sokrates, at den nemlig, saa

at sige, indbefatter alle andre Kræfter i sig. Jeg vil herpaa anføre Dig et stort Beviis. Ofte er jeg med min Broder og andre Læger gaaet ind til en Syg, der enten ikke vilde bruge noget Lægemediel, eller ikke vilde tillade Lægen at skjære og brænde, og skjøndt Lægen ikke kunde overtale ham, har jeg dog overtalt ham og ved ingen anden Kunst, end Talekunsten. Ja jeg paastaaer, at naar der til en eller anden Stad, hvilken Du vil, kom en talekyndig Mand og en Læge, og de for Folket eller i en anden Forsamling ved deres Tale skulde drive igjennem, hvo der skulde udnævnes til Læge, vilde Ingen tænke paa Lægen, men den Taledygtige vilde blive valgt, om han ellers selv ønskede det. Og i Strid med enhver anden Sagkyndig vil Taleren bedre end nogen anden overtale Folket til at vælge sig, thi der er ingen Gjenstand, hvorover han ikke bedre skulde kunne gjøre sin Mening gjældende for Mængden, end enhver anden Sagkyndig. Saa stor er denne Kunsts Kraft og heri bestaaer den«.

I trykt udgave: Bind 1 side 248 linje 19

◀ **Indledningen til Protagoras** : Heise bd. 2, s. 118ff. (*Protagoras* 314eff.; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 29ff.). Her skildres de forskellige grupper af sofister, der er mødt op i den rige Kallias' hus, hvor dialogen foregår: den vandrende kreds omkring selve Protagoras (314e-315b), som altid sørger for ærbødigst at lade ham være i spidsen. Kredsen omkring den siddende Hippias (315b f.) og endelig gruppen omkring den liggende Prodikus (315df.). Endnu kan Sokrates ikke høre, hvad de taler om. Så ankommer Alkibiades (316a) og den egentlige dialog begynder.

I trykt udgave: Bind 1 side 248 linje 33

◀ **overfløie** : militært udtryk for at omgå fløjene i en fjendtlig stilling; omfatte.

I trykt udgave: Bind 1 side 249 linje 1

◀ **Afladskræmmere** : folk som sælger afladsbreve, dvs. skriftlige forsikringer om eftergivelse af den straf, som den katolske kirke meddeler syndere.

I trykt udgave: Bind 1 side 249 linje 5

◀ **Probenreutere** : af ty. spottenavn for handelsrejsende.

I trykt udgave: Bind 1 side 249 linje 10

◀ **loci communes** : lat. fælles (fund)steder; i retorikken almensætninger el. referencer, der kan danne grundlag for argumenter; talemåder; banaliteter.

I trykt udgave: Bind 1 side 249 linje 22

◀ **Manuductør (...)** Manuducender: en manuduktør er en person, især ved universitetet, der underviser el. vejleder en studerende (manuducenden) med det formål at forberede vedkommende til eksamen eller at supplere den af universitetslæren givne undervisning.

I trykt udgave: Bind 1 side 249 linje 31

◀ **Tordenskjold bedrog ... den næste** : Da den dansk-norske søhelt Peter Tordenskjold (1690-1720) ville indtage den svenske by Marstrand, der forsvaredes af den stærke fæstning Karlsten, blev han hurtigt klar over, at den kun kunne tages med list. Han fortalte nu fæstningens kommandant, oberst Danckwardt, at han allerede havde adskillige tusinde mand på den over for Karlsten liggende Ko-Ø, og at yderligere 20.000 mand ventedes. Danckwardt troede ikke på ham og sendte en kaptajn over til Ko-Øen for at blive overbevist. Tordenskjold drak kaptajnen fuld og lod ham da se de opmarcherede tropper, som stod ned gennem gaderne. Hver gang kaptajnen havde set en gade fyldt, marcherede tropperne om i en anden gade, hvor de derpå blev forevist ham. Efter at have hørt kaptajnens beretning, overgav Danckwardt fæstningen. Han blev senere henrettet for denne indsats.

I trykt udgave: Bind 1 side 249 linje 35

◀ **Geist** : ty. ånd.

I trykt udgave: Bind 1 side 250 linje 26

◀ **stryge Tegl ... andet Trællearbeide** : spiller på 2 Mos 1,14, hvor det fortælles, at ægypterne tvang israelitterne til hårdt arbejde med ler og fremstilling af tegl samt til al slags markarbejde, og på 2 Mos 1,11, hvor det berettes, at ægypterne pålagde israelitterne det tvangsarbejde at opbygge to af Faraos forrådsbyer.

I trykt udgave: Bind 1 side 250 linje 35

◀ **30 Tyranners**: betegnelse for det diktatoriske styre, der mod slutningen af den peloponnesiske krig, i

perioden 404-403 f.Kr, tog magten i Athen.

I trykt udgave: Bind 1 side 250 linje 36

◀ **Geschichte der Phil. 2 B. Pag. 5** : begyndelsen af kapitlet om sofisterne i *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 5 (*Jub.* bd. 18, s. 5; *Suhr.* bd. 18, s. 406).

I trykt udgave: Bind 1 side 251 linje 1

◀ **Der Begriff ... Sophisten werden** : »Det begreb, som fornuften hos Anaxagoras har fundet som væsenet, er det simple negative, som al bestemthed, alt værende og enkelte nedsænker sig i. Over for begrebet kan intet bestå; det er simpelt hen det prædikatløse absolutte, for det er simpelt hen alt blot moment; for det findes der, for at udtrykke det sådan, intet mur- og nagelfast. Netop begrebet er denne flydende gåen over hos Heraklit, denne bevægen, – denne kausticitet, som intet kan stå imod. Begrebet altså, som finder sig selv, finder sig selv som den absolutte magt, over for hvilken alt forsvinder; – og nu bliver alle ting, al beståen, alt det, som ansås for fast, flydende. Dette faste – det være sig en værens fasthed, eller fastheden af bestemte begreber, grundsætninger, sæder, love – begynder at vakle og mister sit holdepunkt. Grundsætninger osv. tilhører selv begrebet, er sat som noget alment; men almenheden er kun deres form, det indhold, de har, kommer qua noget bestemt i bevægelse. Denne bevægelse ser vi blive til hos de såkaldte sofister«.

I trykt udgave: Bind 1 side 251 linje 1

◀ **Suffisance** : fr. selvtilstrækkelighed, arrogance.

I trykt udgave: Bind 1 side 251 linje 26

◀ **πάντων χρημάτων μέτρον ἄνθρωπον εἶναι** : gr. »at mennesket er målestok for alting« (252,34).

I trykt udgave: Bind 1 side 251 linje 30

◀ **Hos Plato ... Talekunsten** : jf. *Heise* bd. 3, s. 9 (*Gorgias* 449c; *Platons Skrifter* bd. 2, s. 120) og *Heise* bd. 2, s. 127f. (*Protagoras* 318e-319a; *Platons Skrifter* bd. 1, s. 33f.).

I trykt udgave: Bind 1 side 252 linje 2

◀ **Casuistiken** : en praktisk morallære, der ud fra almene moralprincipper anviser den rette handling i den enkelte, givne situation. Navnlig stoikerne, de jødiske talmudister og de kristne skolastikere har udviklet en kasuistik. En kasuistiker er en, der således kan give råd i de enkelte tilfælde, men betegnelsen benyttes ofte i bredere forstand om en spidsfindig moralist.

I trykt udgave: Bind 1 side 252 linje 13

◀ **Hegel tog ... Alting stræber til** : Hegel diskuterer sætningen i forbindelse med sofisterne, specielt Protagoras, i *Geschichte der Philosophie* bd. 2, hvor det bl.a. hedder: »daß sie [die Sophisten] den Menschen, nach seinen zufälligen Zwecken, zum Zwecke setzten« (*Werke* bd.14, s. 31; *Jub.* bd. 18, s. 31; *Suhr.* bd. 18, s. 430); og senere: »Sie sagen, der Mensch ist das Maaß aller Dinge, dieß ist noch unbestimmt, es ist darin noch enthalten seine eigene Bestimmung; er soll sich zum Zweck machen, darin ist das Besondere noch enthalten« (*Werke* bd. 14, s. 70; *Jub.* bd. 18, s. 70; *Suhr.* bd. 18, s. 467).

I trykt udgave: Bind 1 side 252 linje 26

◀ **Platos Theaetetus § 152 A. (Ast 2 B.)** : SK citerer dialogen *Theaitetos* efter den græske tekst i Fr. Asts *Platonis quae exstant opera* (89,5) bd. 2, s. 4-201; *Platons Skrifter* (89,5) bd. 6, s. 93-188. Der henvises her til bd. 2, s. 30 (*Platons Skrifter* bd. 6, s. 106 (152a)): »Han [Protagoras] siger som bekendt, at et Menneske er den afgørende Maalestok for alt, for det virkelige som virkeligt, og for det uvirkelige som uvirkeligt«.

I trykt udgave: Bind 1 side 252 linje 34

◀ **Ved at gennemgaae Dialogen Protagoras** : jf. *Bl*, *SKS* 1, 113-122, hvor de følgende sætninger er diskuteret.

I trykt udgave: Bind 1 side 253 linje 5

◀ **vistnok** : helt sikkert.

I trykt udgave: Bind 1 side 253 linje 9

◀ **den uendelige Negativitet** : 87,21.

I trykt udgave: Bind 1 side 253 linje 19

◀ **Gorgias ... frabad sig Titlen Sophist** : jf. *Platons Skrifter* bd. 2, s. 281 (*Menon* 95c), hvor Sokrates spørger Menon om de sofister, der erklærer at være lærer i 'godhed', også virkeligt er det, og denne svarer: »Ja, det er en af de Ting, jeg beundrer mest hos Gorgias, Sokrates, at han aldrig vilde finde paa at love et saadant Resultat af sin Undervisning, men at han spottede andre, naar han hørte dem love det; nej, han mener kun, at han bør gøre dem til dygtige Talere«.

I trykt udgave: Bind 1 side 253 linje 21

◀ **De tre bekendte Sætninger** : Intet er til; selv om det var til, ville det ikke være begribeligt for et menneske; og selv om det skulle være begribeligt, ville det være umuligt for ham at forklare det for sine medmennesker. SK knytter her og i det følgende an til Hegel, der i *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 36f. (*Jub.* bd. 18, s. 36f.; *Suhr.* bd. 18, s. 435f.) skriver: »Die Dialektik des Gorgias ist reiner in Begriffen sich bewegend, als das, was wir bei Protagoras gesehen. Indem Protagoras die Relativität oder das Nichtansichseyn alles Seyenden behauptete: so ist es nur in Beziehung, und zwar auf's Bewußtseyn; das Andere, das ihm wesentlich ist, ist das Bewußtseyn. Gorgias' Aufzeigen des Nichtansichseyns des Seyns ist reiner; er nimmt das, was als Wesen gilt, an ihm selbst, ohne das Bewußtseyn, das Andere, voraus zu setzen, und zeigt seine Nichtigkeit an ihm selbst, und unterscheidet davon die subjektive Seite und das Seyn für sie. Wir wollen nur historisch die allgemeinen Punkte angeben, die er behandelt hat. Gorgias' Werk nämlich: 'Ueber die natur,' worin er seine Dialectik verfaßte, zerfällt in drei Theile: In dem ersten beweist er, daß Nichts ist, daß man das Seyn von Nichts prädiciren könne; im zweiten (subjektiv), daß kein Erkennen ist, daß, auch angenommen, das Seyn wäre, es doch nicht erkannt werden könne; im dritten (wieder objektiv), daß, wenn es auch ist und erkennbar wäre, doch keine Mittheilung des Erkannten möglich sey«. Hegel udlægger på de følgende sider de tre sætninger, der stammer fra Gorgias.

I trykt udgave: Bind 1 side 253 linje 23

◀ **diese Dialectik ... Reelles behauptet** : »denne dialektik er rigtignok uovervindelig for den, der hævder det (sanseligt) værende som virkeligt«.

I trykt udgave: Bind 1 side 253 linje 29

◀ **Pag. 41** : *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 41f. (*Jub.* bd. 18, s. 41f.; *Suhr.* bd. 18, s. 440f.).

I trykt udgave: Bind 1 side 253 linje 31

◀ **Templet maatte ... renses** : spiller måske på Matt 21,12f., der beretter om, hvordan Jesus rensede templet i Jerusalem ved at jage alle de handlende ud og vælte vekselerernes boder og duehandlernes bænke, fordi de havde gjort Guds hus til en røverkule, skønt det skulle være et bedehus.

I trykt udgave: Bind 1 side 254 linje 18

◀ **med stigende Uforskommenhed** : 165,6. Udtrykket er SKs eget.

I trykt udgave: Bind 1 side 254 linje 28

◀ **Den Sætning: det Retfærdige er det, den Stærkere vil** : jf. *Heise* bd. 3, s. 93f. (*Gorgias* 482c-483d; *Platons Skrifter* bd. 2, s. 163f.), hvor dette hævdes af Kallikles.

I trykt udgave: Bind 1 side 254 linje 30

◀ **Den Sætning, at det er bedre ... at lide Uret** : jf. *Heise* bd. 3, s. 93f. (*Gorgias* 482c-483d; *Platons Skrifter* bd. 2, s. 163f.), hvor dette hævdes af Kallikles.

I trykt udgave: Bind 1 side 254 linje 32

◀ **Ønske at sidde øverst tilbords ... at sidde nederst** : spiller på Jesu lignelse om pladserne ved bordet, Luk 14,8-11, hvor pointen er, at man ved en bryllupsfest ikke skal sætte sig øverst til bords, for så bliver man måske bedt om at sætte sig nedest, men at man skal sætte sig nedest til bords, for så bliver man måske bedt om at sætte sig øverst. Jf. også Matt 23,6, hvor det om farisæerne hedder, at de yndede at sidde til højbords ved fester.

I trykt udgave: Bind 1 side 255 linje 7

◀ **Den Sætning, som Socrates ... at Synd er Uvidenhed** : SKs formulering af Sokrates' sætning, at dyd er viden.

I trykt udgave: Bind 1 side 255 linje 21

◀ **Heros** : helt.

I trykt udgave: Bind 1 side 255 linje 27

◀ **den, der har Øine at see med ... Øren at høre med** : spiller på Mark 8,18: »Kan I ikke se, skønt I har øjne? Kan I ikke høre, skønt I har ører?« Jf. også Matt 11,15: »Hvo som haver Øren at høre med, han høre!« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 1 side 255 linje 28

◀ **Accoucheur** : fr. fødselshjælper, jordemoder.

I trykt udgave: Bind 1 side 256 linje 2

◀ **den, der skulde bringe ... gjøre dets Fremtræden mulig** : spiller formentlig på NTs beretninger om Johannes Døber, fx Joh 1,8, hvor det siges om ham, at han ikke selv var lyset, men at han skulle vidne om lyset; jf. også Joh 1,20-23, hvor Johannes Døber siger om sig selv, at han ikke er Kristus, men at han er »en, der råber i ørkenen: Jævn Herrens vej!« Jf. endvidere Joh 3,28-30.

I trykt udgave: Bind 1 side 256 linje 3

◀ **κατὰ κρύψιν** : gr. (kata krýpsin) skjult, i det skjulte.

I trykt udgave: Bind 1 side 256 linje 4

◀ **potentia non actu** : lat. som mulighed, ikke i virkelighed; udtrykket, der stammer fra Aristoteles *Physik* 3, 202a, 10, blev især præget af skolastikken.

I trykt udgave: Bind 1 side 256 linje 5

◀ **Glavind** : sværd.

I trykt udgave: Bind 1 side 256 linje 6

◀ **Morderengel** : egl. dødsengel, dvs. en engel, der er udsendt for at slå ihjel, og som således hjemsøger menneskene.

I trykt udgave: Bind 1 side 256 linje 7

◀ **i Apologien ... Hest behøvede** : 149,29.

I trykt udgave: Bind 1 side 256 linje 8

◀ **Gediegenhed** : lødighed, ægthed.

I trykt udgave: Bind 1 side 256 linje 15

◀ **hvad jeg tidligere ... den guddommelige Sundhed** : jf. *Bl*, *SKS* 1, 86.

I trykt udgave: Bind 1 side 256 linje 18

◀ **Zopyrus** : Jf. Cicero *Tusculanae Disputationes* (Samtaler på Tusculum) 4, 27, 80: »Men når det hedder sig, at visse mennesker er hidsige eller medlidende eller misundelige eller sligt af *naturen*, så har de en sygelig sjælelig konstitution; dog kan de helbredes, sådan som det fortælles om Sokrates: han var sammen med en vis Zopyros, som forstod den kunst at bedømme et menneskes karakter ud fra hans legemsbygning; og da han i en vennekreds opregnede en hel række karakterfejl hos Sokrates, blev han leet ud af de andre, som ikke ville vide af fejl hos ham, men Sokrates selv stillede sig på hans side, og erklærede at de nævnte fejl var han virkelig født med, men han havde nedkæmpet dem ved hjælp af sin fornuft«, *Ciceros filosofiske skrifter*, udg. af Franz Blatt, Thure Hastrup og Per Krarup, bd. 4, Kbh. 1971, s. 353.

I trykt udgave: Bind 1 side 256 linje 26

◀ **det Phænomenale** : det synlige.

I trykt udgave: Bind 1 side 256 linje 32

◀ **ponere** : sætte, antage.

I trykt udgave: Bind 1 side 256 linje 33

◀ **som vi tidligere** : jf. *Bl*, *SKS* 1, 127ff.

I trykt udgave: Bind 1 side 257 linje 9

◀ **Ataraxi** : gr. uforstyrrethed eller selvtilstrækkelighed; sindsro. Dette er den store dyd for kynikerne (86,19), stoikerne og skepticismen.

I trykt udgave: Bind 1 side 257 linje 10

◀ **Skepticismen** : gr. filosofisk skole, grundlagt af Pyrrhon fra Elis (o. 370/65 - o. 275/70 f.Kr.) og bl.a. videreført i nyskepticismen af Sextus Empiricus (o. 200 e.Kr.). Grundet i den menneskelige erkendelses uformåenhed er den eneste sande holdning at undlade at fælde domme. Herved opnåes en urokkelig sindslige vægt.

I trykt udgave: Bind 1 side 257 linje 11

◀ **Lovens Skepsis** : jf. Rom 7.

I trykt udgave: Bind 1 side 257 linje 12

◀ **fortære og udbrænde ... ikke skulde tages forfængelig** : spiller på flere steder i Romerbrevet og Galaterbrevet, fx Rom 5,20-6,2; 11,6 og Gal 2,21; 3,23f.; 5,4, der alle handler om forholdet mellem loven og nåden.

I trykt udgave: Bind 1 side 257 linje 13

◀ **Mehring** : Dekan Dr. G. Mehring i Langenburg.

I trykt udgave: Bind 1 side 257 linje 29

◀ **Fichtes Tidsskrift** : Immanuel Hartmann (Hermann) Fichte (»den yngre Fichte«), ty. filosof (1796-1879), var udgiver af *Zeitschrift für Philosophie und spekulative Theologie*, Bonn og Halle 1837-1855, ktl. 877-911.

I trykt udgave: Bind 1 side 257 linje 30

◀ **Pharisæerne ... paa Villiens Gebet** : sigter til Jesu advarsel mod farisæerne og de skriftkloge: »Alt det, de siger til jer, skal I (...) gøre og overholde, men I skal ikke gøre, som de gør, for de gør ikke selv, hvad de siger. De binder tunge og uoverkommelige byrder sammen og lægger dem på menneskers skuldre, men selv vil de ikke røre dem med en finger«, Matt 23,3f.

I trykt udgave: Bind 1 side 258 linje 13

◀ **Den, der forkyndte Loven ... den, der bragte Naaden** : spiller formentlig på Joh 1,17, hvor det siges, at loven blev givet ved Moses, men at nåden kom ved Kristus.

I trykt udgave: Bind 1 side 258 linje 23

◀ **den, der gjorde Fordringen ... tilfredsstillte Fordringen** : sigter formentlig til forholdet mellem Johannes Døber og Jesus; jf. fx Luk 3,3-17, hvor Johannes Døbers strenge fordringer refereres, og hvor hans rolle som forløber for Jesus skildres. Jf. også Rom 10,4, hvor Paulus siger, at Kristus gør en ende på loven.

I trykt udgave: Bind 1 side 258 linje 24

◀ **det svælgende Dyb befæstet** : spiller formentlig på Luk 16,26, som har udtrykket »et stort Svælg befæstet« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 1 side 258 linje 27

◀ **κατὰ δύναμιν** : gr. (kata dýnamin) som mulighed; potentielt (256,5).

I trykt udgave: Bind 1 side 258 linje 28

◀ **en langt senere Tid** : dvs. romantikken, jf. afhandlingens anden del.

I trykt udgave: Bind 1 side 258 linje 32

◀ **overspændt** : overdrevet.

I trykt udgave: Bind 1 side 258 linje 33

◀ **Sublimat** : 125,25.

I trykt udgave: Bind 1 side 258 linje 33

◀ **Schleiermacher bemærker ... begyndte med Plato** : jf. Schleiermachers artikel »Ueber den Werth des Sokrates als Philosophen« (jf. *BI, SKS* 1, 218), hvor der s. 53 gives en kort fremstilling af hhv. Krugs og Asts opfattelser. Med Wilhelm Traugott Krug (1770-1842), prof. i filosofi ved universitet i Königsberg, senere i Leipzig, tænkes på hans *Geschichte der Philosophie alter Zeit, fornehmlich unter Griechen und Römern*, Leipzig 1815, s. 152f. Med Ast (122,28) tænkes på dennes *Grundriß einer Geschichte der Philosophie*, Landshut 1807. Schleiermacher noterer s. 54: »Der Form nach entgegengesetzt ist dies Astische Verfahren seinem Wesen nach dasselbe wie das Krugische; es führt nemlich auch darauf eine neue Periode der Philosophie erst mit dem Platon anzufangen«.

I trykt udgave: Bind 1 side 259 linje 1

◀ **det Bifrontiske** : det dobbeltsidige.

I trykt udgave: Bind 1 side 259 linje 10

◀ **allerede tidligere** : jf. *BI, SKS* 1, 109.

I trykt udgave: Bind 1 side 259 linje 16

◀ **den bekendte Yttring ... Socrates' Samtidige** : jf. Lucius Firmianus Lactantius *Institutiones divinae* 3, 19 i *Firmiani Lactantii opera* bd. 1-2, udg. af Otto Fridolin Fritzsche, Leipzig 1842-44, ktl. 142-143; bd. 1, s. 152.

I trykt udgave: Bind 1 side 259 linje 19

◀ **Rheinisches Musäum** : *Rheinisches Museum für Jurisprudenz, Philologie, Geschichte und griechische Philosophie, Ersten Jahrganges erstes und zweites Heft, Abtheilung für Philologie, Geschichte und Philosophie*, Bonn 1827, s. 118f. Tidsskriftet blev i 1827 grundlagt af Barthold Georg Niebuhr (i samarbejde med Brandis (se nedenfor) og August Boeckh) og udkommer den dag i dag.

I trykt udgave: Bind 1 side 259 linje 23

◀ **Ch. A. Brandis** : Christian August Brandis (1790-1867), ty. filolog; i 1813 opholdt han sig i Kbh. som privatdocent, fra 1821 til sin død var han professor i Bonn.

I trykt udgave: Bind 1 side 259 linje 24

◀ **Aber eine ... haben würde** : »Men så stort et antal yderst begavede mænd har ingen filosof i oldtiden i den grad vundet for sig selv og for udforskningen af sandheden som Sokrates, ingen har som han givet anledning til en *mangfoldighed* af skoler, som nok var indbyrdes højst forskellige i lære og måden at lære på, men forenedes i overbevisningen om at skyldte Sokrates deres ledende grundsætninger. Blandt de filosofiske skoler, af hvilke nogle betegnede ti, andre ni som etiske, dvs. sokratiske, var der bortset fra den epikuræiske næppe én, som ville have kastet vrang på en sådan betegnelse«.

I trykt udgave: Bind 1 side 259 linje 24

◀ **Den Akademiske ... Epicuræiske** : Den akademiske skole blev grundlagt af Platon (89,5), den megariske af Euklid fra Megara (450-381 f.Kr.), den eretriske af Menedemos fra Eretria (o. 300 f.Kr.), den eleiske af Faidon (o. 400 f.Kr.), de peripatiske af Aristoteles (174,32), den kyrenæiske af Aristippos (84,7), den kyniske af Antisthenes (86,19), den stoiske af Zenon fra Kition (o. 300 f.Kr.), den epikuræiske af Epikur (229,28). Hos Diogenes Laërtios anføres en tiende skole, nemlig den yngre »dialektiske«, grundlagt af Kleitomachos fra Carthago (o. 187-110 f. Kr.), og endelig den »skeptiske«, grundlagt af Pyrrhon fra Elis (o. 360-270 f.Kr.), som dog ikke regnes for en skole, da den ingen meninger antog, jf. *Riisbrigh* bd. 1, s. 1-8.

I trykt udgave: Bind 1 side 259 linje 32

◀ **Gesch. der Phil. 2ter B. Pag. 126** : jf. *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 126 (*Jub.* bd. 18, s. 126; *Suhr.* bd. 18, s. 520), hvor det hedder: »Man hat Sokrates den Vorwurf gemacht, daß aus seiner Lehre so verschiedenartige Philosophien hervorgegangen sind; dieß liegt in der Unbestimmtheit, in der Abstraktion seines Principis selbst«.

I trykt udgave: Bind 1 side 260 linje 6

◀ **intermediær** : mæglene, formidlende.

I trykt udgave: Bind 1 side 260 linje 12

◀ **Descendenter** : efterkommere.

I trykt udgave: Bind 1 side 260 linje 14

◀ **Pag. 127** : Jf. *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 127 (*Jub.* bd. 18, s. 127; *Suhr.* bd. 18, s. 521), hvor det efter en omtale af den megariske skole hedder: »Wir haben drei dieser sokratischen Schulen zu betrachten. Außer der ersten noch die cyrenaische und die cynische, – alle drei sehr von einander abweichende Schulen; woraus schon deutlich erhellt, daß Sokrates selber ohne positives System gewesen war«.

I trykt udgave: Bind 1 side 260 linje 18

◀ **vindicerer** : tillægger; tilskriver.

I trykt udgave: Bind 1 side 260 linje 24

◀ **Pag. 124** : *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 124f. (*Jub.* bd. 18, s. 124f.; *Suhr.* bd. 18, s. 519).

I trykt udgave: Bind 1 side 260 linje 30

◀ **Socrates selvst ... zu erkennen** : »Sokrates selv var *ikke* kommet ud over, at han for bevidstheden i det hele taget udtalte det simple væsen i dette at tænke sig selv, det gode, og undersøgte de bestemte begreber om det gode, om de på rette vis udtrykte det, hvis væsen de skulle udtrykke, om sagen faktisk var bestemt ved dem. Det gode blev gjort til formål for det handlende menneske. Herved lod han hele forestillingens verden, i det hele taget det konkrete væsen, ligge tilbage uden at søge en overgang fra det gode, det bevidste som sådans væsen, til tingen, og [uden at] erkende væsen som tingenes væsen«. SK udhæver »nicht«.

I trykt udgave: Bind 1 side 260 linje 31

◀ **instigerende** : tilskyndende.

I trykt udgave: Bind 1 side 261 linje 16

◀ **sine Disciple ... dette Udtryk** : jf. *BI*, *SKS* 1, 196, hvor Sokrates frabeder sig dette udtryk.

I trykt udgave: Bind 1 side 261 linje 17

◀ **gjort (...)** flot: egl. om et skib, at have gjort det fri af grunden, så det atter kan flyde.

I trykt udgave: Bind 1 side 261 linje 20

◀ **udskiber** : bringer (passagerer og varer) fra borde, i land.

I trykt udgave: Bind 1 side 261 linje 22

◀ **Pag. 127 og 28** : Jf. *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 127f. (*Jub.* bd. 18, s. 127f.; *Suhr.* bd. 18, s. 522f.), hvor der i kort begreb gives en fremstilling af de tre skoler: »Die *Megariker* sind die abstraktesten; sie hielten sich an die Bestimmung des Guten. Das Princip der megarischen Schule war das einfache Gute, das Gute in einfacher Gestalt, das Princip der Einfachheit; mit der Behauptung der Einfachheit des Guten verband sie die Dialektik. Und ihre Dialektik ist, daß alles Bestimmte, beschränkte nichts Wahrhaftes sey. Bei den Megarikern war die Bestimmung, das Allgemeine zu wissen; und dieses Allgemeine galt ihnen als das Absolute in der Form des Allgemeinen, so daß es in dieser Form festgehalten werden sollte. Die *Cyrenaiker* haben das Gute näher zu bestimmen gesucht, und nannten es die Lust, das Vergnügen. Das Princip der cyrenaischen Schule scheint sehr von dem des Sokrates entfernt zu seyn, erscheint sogar als Gegentheil. Wir stellen uns dieß Princip des Vergänglichen Daseyns, der Empfindung, als direkt entgegengesetzt vor dem Guten; aber dieß ist nicht der Fall. Die Frage ist, was das Gute sey, und da machte die cyrenaische Schule das Angenehme, das ein Bestimmtes zu seyn scheint, zum Inhalte; jedoch so, daß erfordert werde ein gebildeter Geist. Es ist hier gemeint das Vergnügen, wie es durch den Gedanken bestimmt wird. Den Cyrenaikern galt ebenfalls das Allgemeine, aber so, daß dieses eine Bestimmung erhalte, was es sey; diese Bestimmung setzten sie nun in die angenehme Empfindung. Die *Cyniker* bestimmten das Gute auch näher, aber gegen die Cyrenaiker: es liege in den einfachen Bedürfnissen der Natur. Sie machen ebenso alles Besondere, Beschränkte, um das die Menschen sich bekümmern, zu etwas, was nicht zu begehren ist. Ihr Princip ist das Gute. Aber mit welchem Inhalte, welche Bestimmung? Ihre Bestimmung ist,

daß der Mensch sich an das zu halten habe, was der Natur gemäß sey, an das einfach Natürliche. Auch bei den Cynikern ist die Bildung des Geistes durch das Wissen des Allgemeinen das Princip; aber durch dieses Wissen des Allgemeinen soll die Bestimmung des Individui erreicht werden, daß es sich in der abstrakten Allgemeinheit halte, in Freiheit und Unabhängigkeit, und gegen alles sonst Geltende gleichgültig«.

I trykt udgave: Bind 1 side 261 linje 30

◀ **Pag. 209** : jf. *Bl*, *SKS* 1, 206.

I trykt udgave: Bind 1 side 261 linje 31

◀ **Columbus** : Christopher Columbus (1451-1506), ital.-sp. søfarer. I den hensigt af finde søvejen til Indien drog han i 1492 ud på en opdagelsesrejse, hvor han i stedet fandt Amerika.

I trykt udgave: Bind 1 side 262 linje 1

◀ **poly**pagtige: tidl. fællesbetegnelse for en mængde forskellige dyr, der har mange (fang-) arme o.l., fx blæksprutter, søstjerner og gopler.

I trykt udgave: Bind 1 side 262 linje 22

◀ **Okeanos** : 99,22.

I trykt udgave: Bind 1 side 262 linje 24

◀ **ynge Skoles yngste Disciple** : sigter til de Hegel-inspirerede filosoffer, der gerne begynder deres undersøgelser med at fremstille de tidligere standpunkter og resultater i deres historiske udvikling for at ende med en ny samlende fremstilling. I *Heinsius* indledes kapitlet »Sokrates als Weiser und Lehrer« med at anføre de samme filosoffer, som SK anfører i det følgende, nemlig Brucker, Tychsen, Krug, Schleiermacher og Hegel, jf. *Heinsius* s. 11-16.

I trykt udgave: Bind 1 side 263 linje 7

◀ **Brucker** : Johann Jakob Brucker (1696-1770) skrev en af de første filosofihistorier i Tyskland, det latinske fem-binds værk *Historia critica philosophiae mundi incunabilis ad nostram usque aetatem deducta*, 2. udg., Leipzig 1767 [1742-44], ktl. 446-450. Heri omhandles Sokrates i bd. 1, s. 522-583.

I trykt udgave: Bind 1 side 263 linje 10

◀ **Tychsens**: Thomas Christian Tychsen (1758-1834), ty. teolog, prof. i Göttingen, skrev om Sokrates i »Ueber den Proceß des Sokrates« i *Bibliothek der alten Litteratur und Kunst*, 1. stykke, Göttingen 1786, s. 1-53; 2. stykke, Göttingen 1787, s. 1-60.

I trykt udgave: Bind 1 side 263 linje 10

◀ **Krugs**: Ved siden af *Geschichte der Philosophie alter Zeit* (259,1), s. 152-163, omhandler Krug også Sokrates i *Allgemeines Handwörterbuch der philosophischen Wissenschaften nebst ihrer Litteratur und Geschichte* bd. 1-5, Leipzig 1827-29, ktl. 604-608; bd. 3, s. 711-729.

I trykt udgave: Bind 1 side 263 linje 12

◀ **Schleiermachers bekendte Afhandling** : 218,11.

I trykt udgave: Bind 1 side 263 linje 13

◀ **Brandis** : jf. »Grundlinien der Lehre des Sokrates«, s. 126 (jf. *Bl*, *SKS* 1, 259).

I trykt udgave: Bind 1 side 263 linje 15

◀ **tidligere anført Yttring af Hegel** : jf. *Bl*, *SKS* 1, 215.

I trykt udgave: Bind 1 side 263 linje 19

◀ **Det som nu Schleiermacher ... Videns Idee** : jf. »Über den Werth des Sokrates als Philosophen« (jf. *Bl*, *SKS* 1, 218), s. 61: »Dieses Erwachen nun der Idee des Wissens und die ersten Aeußerungen derselben, das muß zunächst der philosophische Gehalt des Sokrates gewesen seyn; und deshalb wird er mit Recht immer angesehen als der Urheber jener späteren hellenischen Philosophie, deres ganze wesentliche Form mit allen einzelnen Verschiedenheiten durch eben diese Idee bestimmt ist«.

I trykt udgave: Bind 1 side 263 linje 21

◀ **vindicerer** : tillægger, hævder på en andens vegne.

I trykt udgave: Bind 1 side 263 linje 21

◀ **som alt ovenfor bemærket** : jf. *BI*, *SKS* 1, 218.

I trykt udgave: Bind 1 side 263 linje 22

◀ **Pag. 61** : i afhandlingen, jf. *BI*, *SKS* 1, 218.

I trykt udgave: Bind 1 side 263 linje 23

◀ **Denn woher ... Grundgedanken aufzuregen** : »Thi hvordan kunne han ellers erklære det, som andre mente at vide, for ikke-viden, om ikke i kraft af en rigtigere forestilling om viden og i kraft af en derpå beroende rigtigere fremgangsmåde. Og overalt, hvor han gør uvidenheden klar, ser man, at han går ud fra disse to kendetegn, først at viden i alle sande tanker er den samme, at altså også enhver sådan tanke må have dennes [videns] ejendommelige form ved sig, og derpå, at al viden danner ét hele. Thi hans beviser beror altid på, at man ud fra én sand tanke ikke kan blive indviklet i modsigelse over for en anden, og ligeledes at en ud fra ét punkt afledt og gennem rigtig sammenkædning fundet viden ikke må modsige en ud fra et andet punkt på samme vis fundet viden, og i og med at han afslørede sådanne modsigelser i menneskenes gængse forestillinger, søgte han at fremkalde denne grundtanke i alle, som på nogen måde kunne forstå eller også blot ane«. SK skriver »Allen, die irgend verstehen (...) konnten« (alle, som på nogen måde kunne forstå) for »Allen, die ihn irgend verstehen (...) konnten« (alle, som på nogen måde kunne forstå ham).

I trykt udgave: Bind 1 side 263 linje 24

◀ **ein Ding an sich** : 160,28.

I trykt udgave: Bind 1 side 264 linje 10

◀ **Og længere hen ... den dobbelte Opgave** : jf. »Ueber den Werth des Sokrates als Philosophen« (jf. *BI*, *SKS* 1, 218), s. 63: »Um aber an der gangbaren Vorstellung sowol der sophistischen Theorien als auch des gemeinen Lebens das ungenügende nachzuweisen, dazu bedurfte es, wenn der Ausgang nicht dem Zufall sollte anheimgestellt bleiben, einer sichern Methode. (...) Diese Methode nun ist aufgestellt in den den beiden Aufgaben welche Platon im Phaidros als die beiden Hauptsätze der dialektischen Kunst angiebt, nemlich zu wissen ... [SK fortsætter passagen nedenfor]«. Der sigtes til *Faidros* 265d (*Platons Skrifter* bd. 6, s. 64).

I trykt udgave: Bind 1 side 264 linje 21

◀ **zu wissen ... mannigfaltiges theile** : »at vide, hvorledes man på rigtig vis sammenfatter meget til en enhed og på den anden side også deler en stor enhed i noget mangfoldigt i overensstemmelse med dens natur«.

I trykt udgave: Bind 1 side 264 linje 22

◀ **Pag. 63** : »Ueber den Werth des Socrates als Philosophen« (jf. *BI*, *SKS* 1, 218), s. 63.

I trykt udgave: Bind 1 side 264 linje 24

◀ **Consequentsens Idee ... hvorpaa Videns Rige hviler** : Sibbern betegner i sin logik modsigelsens grundsætning som konsekvensens princip, jf. *Logik som Tænkelse*, Kbh. 1835, s. 302-305. Han mener dog, at modsigelsens grundsætning forudsætter identitetsprincippet, mens det tredje af logikkens grundprincipper, det udelukkede tredjes princip (jf. nedenfor) kan udledes heraf. Aristoteles mener, at modsigelsens grundsætning er udgangspunktet, jf. *Metaphysica* 1005bff. I det ovenfor citerede skrift s. 64 skriver Schleiermacher: »dasselbe geht auch hervor aus dem Aristotelischen Zeugnisse, was man dem Sokrates mit Recht zuschreiben könne, sei, daß er die Induction und die allgemeine Erklärungen eingeführt, ein Zeugniß welches alle Merkmale der Partheilosigkeit und der Wahrheit in sich trägt. Es ist daher auch gar kein Grund zu zweifeln, Sokrates habe diese Kunst richtiger Begriffsbildung und Begriffsverknüpfung gelehrt«. Schleiermacher henviser til Aristoteles' *Metaphysica* (Metafysikken) 1. bog, kap. 6 (987a-988a).

I trykt udgave: Bind 1 side 264 linje 27

◀ **principium exclusi medii inter duo contradictoria** : lat. »det udelukkede tredjes princip«. Denne grundsætning i logikken hævder, at der ved en kontradiktorisk modsætning (A og ikke-A) ikke gives noget tredje.

I trykt udgave: Bind 1 side 264 linje 29

◀ **Discursives**: middelbare, begrebsmæssige.

I trykt udgave: Bind 1 side 264 linje 34

◀ **Haruspices** : lat. romerske præster, som spåede af offerdyrets indvolde.

I trykt udgave: Bind 1 side 265 linje 4

◀ **Appius Claudius Pulcher** : jf. Livius *Fragmenter* 19, 12; Valerius Maximus, *Sammlung merkwürdiger Reden und Thaten*, overs. af Fr. Hoffmann, Stuttgart 1828, ktl. 1296, s. 32. Publius Claudius Pulcher, Appius Claudius' søn, var 249 f.Kr. konsul og befalede over den rom. flåde. Da han i slaget ved Drepana ville angribe den karthagiske flåde, og de hellige høns ikke ville spise, hvilket var et ugunstigt varsel, skal han have sagt: »Når de ikke vil spise, skal de drikke«, hvorpå han lod dem kaste i havet. Hans nederlag blev fuldstændigt.

I trykt udgave: Bind 1 side 265 linje 5

◀ **Fremstilling af Sokrates i Gesch. der Phil. ... individuelt Liv** : fremstillingen af Sokrates (186,32) og den anførte bemærkning (215,10).

I trykt udgave: Bind 1 side 265 linje 6

◀ **en enkelt Dialog af Plato** : nemlig *Menon*. Jf. *Geschichte der Philosophie* i *Werke* bd. 14, s. 68f. (*Jub.* bd. 18, s. 68f.; *Suhr.* bd. 18, s. 465-467).

I trykt udgave: Bind 1 side 265 linje 10

◀ **Schleiermacher** : i det ovenfor anførte skrift.

I trykt udgave: Bind 1 side 265 linje 12

◀ **Baur** : *Das Christliche des Platonismus* s. 90-154.

I trykt udgave: Bind 1 side 265 linje 15

◀ **ἐποχή** : gr. (epochē) standsning, holden tilbage. I den græske skepticisme (259,32) betegner udtrykket det at undlade at udtale sig bekræftende eller benægtende om det, man ikke kan vide noget sikkert om.

I trykt udgave: Bind 1 side 265 linje 27

◀ **i Christo ... Guddommens Fylde** : jf. Kol 2,9 (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 1 side 265 linje 31

◀ **Menigheden ... Lemmer paa hans Legeme** : spiller på flere steder i Paulus' breve, fx 1 Kor 12,27, hvor det om kirkens medlemmer hedder, at de er »Kristi legeme og hver især hans lemmer«, og Ef 5,30, der har et tilsvarende udtryk: »vi er lemmer på hans legeme«. Jf. også Ef 4,11-16, hvor menigheden både omtales som Kristi legeme og beskrives som et legeme med mange lemmer og med Kristus som hoved.

I trykt udgave: Bind 1 side 265 linje 32

◀ **Aristophanes** : Hegels omtale af den aristofaniske Sokrates, jf. *Geschichte der Philosophie* i *Werke* bd. 14, s. 85ff. (*Jub.* bd. 18, s. 85ff.; *Suhr.* bd. 18, s. 481ff.).

I trykt udgave: Bind 1 side 265 linje 34

◀ **Xenophons Memorabilier og Apologi** : Xenofon *Erindringer* og *Sokrates' Apologi* (77,14). I kapitlet om Sokrates i filosofihistorien støtter Hegel sig især til de anførte værker af Xenofon og Platon uden at tage hensyn til kildernes forskellige art.

I trykt udgave: Bind 1 side 266 linje 2

◀ **Schleiermachers Bestræbelser** : 113,28.

I trykt udgave: Bind 1 side 266 linje 4

◀ **Das Literarische ... Zeit an** : »Det litterære, det kritiske hos hr. Schleiermacher, den kritiske skelnen mellem, om disse eller hine bi-dialoger er ægte – (om de store kan der efter de gamles vidnesbyrd alligevel ikke herske tvivl), – er helt overflødig for filosofien og hører hjemme i vor tids hyper-kritik«.

I trykt udgave: Bind 1 side 266 linje 7

◀ **Pag. 179** : *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 179 (*Jub.* bd. 18, s. 179.; *Suhr.* bd. 19, s. 20).

I trykt udgave: Bind 1 side 266 linje 11

◀ **Pag. 184** : *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 183f. (*Jub.* bd. 18, s. 183f.; *Suhr.* bd. 19, s. 25).

I trykt udgave: Bind 1 side 266 linje 24

◀ **Was von ... Stande sind** : »Hvad der af det i dialogerne fremstillede tilhører Sokrates og hvad Platon, kræver ingen nærmere undersøgelse. Så meget er sikkert og vist, at vi ud fra Platons dialoger er i stand til fuldkommen at erkende hans system«.

I trykt udgave: Bind 1 side 266 linje 24

◀ **Pag. 69** : *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 69 (*Jub.* bd. 18, s. 69; *Suhr.* bd. 18, s. 466).

I trykt udgave: Bind 1 side 266 linje 26

◀ **So in ... die Hauptsache** : »Sådan på den måde ender en mængde xenofontiske og platoniske dialoger og efterlader os i henseende til resultatet (indholdet) helt utilfredsstillet. Således *Lysis*: Hvad der fremkalder kærlighed og venskab blandt menneskene; sådan indledes *Staten* med undersøgelsen af, hvad det retfærdige er. Denne forvirring har nu den virkning, at den fører til eftertanke; og dette er Sokrates' formål. Denne blot *negative* side er hovedsagen«. SK udhæver »negative«. *Lysis* er en dialog af Platon; den handler om venskab og ender uden resultat.

I trykt udgave: Bind 1 side 266 linje 27

◀ **Pag. 222** : *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 222 (*Jub.* bd. 18, s. 222; *Suhr.* bd. 19, s. 62).

I trykt udgave: Bind 1 side 267 linje 3

◀ **Diese Dialectik ... Wissenschaft beziehen** : »Denne dialektik (...) ser vi ofte hos Platon, dels i de mere egentligt sokratiske, moralske dialoger, dels også i de mange dialoger, der refererer til sofisternes forestilling om videnskaben«.

I trykt udgave: Bind 1 side 267 linje 3

◀ **Pag. 226** : *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 226 (*Jub.* bd. 18, s. 226; *Suhr.* bd. 19, s. 65).

I trykt udgave: Bind 1 side 267 linje 7

◀ **Die Dialectik ... eigentlich platonische** : »Dialektikken i denne højere bestemmelse (...) er den egentligt platoniske«.

I trykt udgave: Bind 1 side 267 linje 7

◀ **Affirmative** : bekræftende.

I trykt udgave: Bind 1 side 267 linje 9

◀ **Pag. 230** : *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 230 (*Jub.* bd. 18, s. 230; *Suhr.* bd. 19, s. 69).

I trykt udgave: Bind 1 side 267 linje 10

◀ **Viele Dialoge ... sokratische Unterredung** : »Mange dialoger indeholder således kun negativ dialektik: det er den sokratiske drøftelse«.

I trykt udgave: Bind 1 side 267 linje 10

◀ **hvad jeg ... første Deel af Undersøgelsen** : jf. *BI*, *SKS* 1, 90-206.

I trykt udgave: Bind 1 side 267 linje 12

◀ **Geschichte der Philosophie 2 B. Pag. 42-122** : 186,32.

I trykt udgave: Bind 1 side 267 linje 15

◀ **Pag. 93** : *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 93 (*Jub.* bd. 18, s. 93f.; *Suhr.* bd. 18, s. 489f.).

I trykt udgave: Bind 1 side 267 linje 22

◀ **Das Subject ... das Subject (...)** Der Punkt ... persönlichen Verhältnisse : »Subjektet er det bestemmende, det afgørende. Om en god eller ond ånd skal træffe afgørelsen, det bestemmer nu subjektet (...) Punktet: afgørelse ud af sig selv, begyndte at træde frem hos Sokrates; dette var hos grækerne bevidstløs bestemmen. Hos Sokrates bliver denne afgørende ånd forlagt til menneskets subjektive bevidsthed; og spørgsmålet er nu først, hvorledes denne subjektivitet fremtræder hos Sokrates selv. I og med at personen, individet, bliver til det afgørende, kommer vi på denne måde tilbage til Sokrates *som person*, som subjekt; og det følgende er nu en udvikling af hans personlige forhold«. Udhævelsen af »als Person« er SKs.

I trykt udgave: Bind 1 side 267 linje 22

◀ **Pag. 95** : *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 95 (*Jub.* bd. 18, s. 95; *Suhr.* bd. 18, s. 491).

I trykt udgave: Bind 1 side 268 linje 13

◀ **Gewissen ist ... das Negative** : »Samvittighed er forestillingen om almen individualitet, om den om sig selv forvissede ånd, der samtidig er almen sandhed. Sokrates' dæmon er den helt nødvendige anden side af hans almenhed; som han blev bevidst om den, således også om den anden side, åndens partikularitet. Hans *rene bevidsthed* stod *over begge sider*. Hvilken mangel i denne side, vil vi straks bestemme: nemlig at det almenes mangel er erstattet selv mangelfuld, på en partikulær måde, ikke genoprettelse af det fordærvede for det negative«. Udhævelsen er SKs.

I trykt udgave: Bind 1 side 268 linje 13

◀ **besværligt at finde Sammenhængen** : Hegels *Geschichte der Philosophie* blev udgivet efter hans død og er baseret på hans elevs forelæsningsnotater.

I trykt udgave: Bind 1 side 268 linje 28

◀ **Pag. 43** : *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 43 (*Jub.* bd. 18, s. 43; *Suhr.* bd. 18, s. 442).

I trykt udgave: Bind 1 side 269 linje 3

◀ **Socrates spricht ... meiner gewiß** : »Sokrates udtaler nu væsen som det almene Jeg, *som det gode*, den i sig selv hvilende bevidsthed; det gode, som sådant, fri for den værende realitet, frit over for bevidsthedens forhold til værende realitet – det være sig partikulær sanselig bevidsthed (følelse og tilbøjeligheder), – eller endelig fri for den teoretisk over naturen spekulerende tanke, som, endskønt den er tanke, dog endnu har værens form, jeg er ikke deri vis som mig«. Udhævelsen er SKs

I trykt udgave: Bind 1 side 269 linje 3

◀ **Pag. 85** : Jf. *Geschichte der Philosophie* i *Werke* bd. 14, s. 85 (*Jub.* bd. 18, s. 85; *Suhr.* bd. 18, s. 481), hvor det hedder: »Hierbei ist anzuführen, daß es *Aristophanes* ist, der die sokratische Philosophie von dieser negativen Seite aufgefasst hat. Dieß Bewußtseyn des *Aristophanes* über die Einseitigkeit des Sokrates kann als ein Vorspiel davon angesehen werden, wie auch das athenische Volk seine negative Weise wohl erkannte, und ihn zum Tode verurtheilte«.

I trykt udgave: Bind 1 side 269 linje 23

◀ **Pag. 89** : *Geschichte der Philosophie* i *Werke* bd. 14, s. 89 (*Jub.* bd. 18, s. 43; *Suhr.* bd. 18, s. 485).

I trykt udgave: Bind 1 side 269 linje 26

◀ **Die Uebertreibung ... sich galt** : »Den overdrivelse, man kunne tilskrive *Aristofanes*, er, at han drev denne dialektik videre ud i hele konsekvensens bitterhed; men et kan dog ikke siges, at der er sket Sokrates uret med denne fremstilling. *Aristofanes* har afgjort *ikke uret*, ja, man må endda beundre den dybde, der har tilladt ham at erkende det dialektiskes side hos Sokrates som noget negativt og (rigtignok på sin egen måde) at have fremstillet det med så fast en pensel Sokrates' almenhed har den negative side at ophæve sandheden (love), således som den er i den uhildede bevidsthed; – denne bevidsthed bliver således den rene frihed over det bestemte indhold, som den regnede for noget i sig selv«. Udhævelsen er SKs.

I trykt udgave: Bind 1 side 269 linje 26

◀ **ein individuelles Thun** : »en individuel handlen« (215,10).

I trykt udgave: Bind 1 side 270 linje 6

◀ **Pag. 53** : *Geschichte der Philosophie* i *Werke* bd. 14, s. 53 (*Jub.* bd. 18, s. 53; *Suhr.* bd. 18, s. 451).

I trykt udgave: Bind 1 side 270 linje 6

◀ **es ist ... Moraliseren u. s. f.** : »men det er ikke en måde som den, der findes i prædiken, formanen, doceren, dystere moraliseren osv.«

I trykt udgave: Bind 1 side 270 linje 7

◀ **Pag. 58** : *Geschichte der Philosophie* i *Werke* bd. 14, s. 58 (*Jub.* bd. 18, s. 58; *Suhr.* bd. 18, s. 455f.), hvor SK citerer fra følgende sammenhæng: »Was er nun that, ist das ihm Eigenthümliche, was im Allgemeinen Moraliseren genannt werden kann; es ist aber nicht eine Art und Weise von Predigen, Ermahnen, Dociren, düsteres Moraliseren u. s. f. Denn dergleichen hatte unter Atheniensern und in der attischen Urbanität keinen Platz; es ist kein gegenseitiges freies vernünftiges Verhältniss«.

I trykt udgave: Bind 1 side 270 linje 9

◀ **Pag. 59** : *Geschichte der Philosophie* i *Werke* bd. 14, s. 59 (*Jub.* bd. 18, s. 59; *Suhr.* bd. 18, s. 457), hvor det hedder: »Sokrates' Konversation (diese Methode) hatte das Eigene, α) jeden zum Nachdenken über seine Pflichten bei irgend einer Veranlassung zu bringen, wie sich dieselbe von selbst ergab, oder wie er sie sich machte, indem er zu Schneider und Schuster in die Werkstatt ging und sich mit ihnen in einen Diskurs einließ. Mit Jünglingen und Alten, Schustern, Schmieden, Sophisten, Staatsmännern, Bürgern aller Art ließ er sich auf diese Weise in ihre Interessen ein, es seyen häusliche Interessen, Erziehung der Kinder, oder Interessen des Wissens, der Wahrheit u. s. f. gewesen, – nahm einen Zweck auf, wie der Zufall ihn gab; und führte β) sie von dem bestimmten Falle ab auf das Denken des Allgemeinen, brachte in jedem eigenes Denken, die Ueberzeugung und Bewußtseyn dessen hervor, was das bestimmte Rechte sey, – des Allgemeinen, an und für sich geltenden Wahren, Schönen«.

I trykt udgave: Bind 1 side 270 linje 15

◀ **han knytter sig til ... Sokrates Stifter af Moral** : Jf. *Geschichte der Philosophie* i *Werke* bd. 14, s. 46 (*Jub.* bd. 18, s. 46; *Suhr.* bd. 18, s. 444), hvor Hegel efter Diogenes Laërtios (92,19), 3. bog, 56 (*Risbrigh* bd. 1, s. 141), kalder Sokrates etikens stifter, ligesom ionerne stiftede naturfilosofien (fysikken) og Platon dialektikken.

I trykt udgave: Bind 1 side 270 linje 17

◀ **Han skjelner mellem ... besindet sig paa sig selv** : Jf. *Geschichte der Philosophie* i *Werke* bd. 14, s. 46f. (*Jub.* bd. 18, s. 46f.; *Suhr.* bd. 18, s. 445), hvor det hedder: »Næher ist die Lehre des Sokrates eigentlich Moral. Das Ethische ist Sittlichkeit und Moralität, dann auch Sittlichkeit allein. Bei der Moral ist das Hauptmoment meine Einsicht, Absicht; die subjektive Seite, meine Meinung von dem Guten ist hier das Ueberwiegende. Moral heißt, daß das Subjekt aus sich in seiner Freiheit die Bestimmungen des Guten, Sittlichen, Rechtlichen setzt, und, indem es diese Bestimmungen aus sich setzt, diese Bestimmung des Ausschsetzens auch aufhebt, so daß sie ewig, an und für sich seyend sind. Die Sittlichkeit, als solche, besteht mehr in dem, daß das an und für sich Gute gewußt und gethan wurde. Die Athenienser vor Sokrates waren sittliche, nicht moralische Menschen; sie haben das Vernünftige ihrer Verhältnisse gethan, ohne Reflexion, ohne zu wissen, daß sie vortreffliche Menschen waren. Die Moralität verbindet damit die Reflexion, zu wissen, daß auch Dieses das Gute sey, nicht das Andere. Die Sittlichkeit ist unbefangen, die mit Reflexion verbundene Sittlichkeit ist Moralität; dieser Unterschied ist durch die kantische Philosophie erregt, sie ist moralisch«. Forskellen mellem moralitet og sædelighed i almindelighed har Hegel udfoldet i *Philosophie des Rechts*, jf. nedenfor.

I trykt udgave: Bind 1 side 270 linje 20

◀ **ubefangne** : uskyldige og frimodige.

I trykt udgave: Bind 1 side 270 linje 21

◀ **Philosophie des Rechts** : I *Philosophie des Rechts* (211,30) udfolder Hegel de tre sfærer af »den objektive ånd«, og værket falder herefter i tre dele: »den abstrakte ret«, »moralitet« og »sædelighed«. I indledningen (§ 33) gives følgende oversigt: »Nach dem Stufengange der Entwicklung der Idee des an und für sich freien Willens ist der Wille A. unmittelbar; sein Begriff daher abstrakt, – die *Persönlichkeit*, und sein Daseyn eine unmittelbare äußerliche Sache; – die Sphäre des *abstrakten* oder *formellen Rechts*. B. der Wille aus dem äußeren Daseyn *in sich* reflektirt, als *subjektive Einzelheit* bestimmt gegen das *Allgemeine*, – dasselbe, Theils als Inneres, das *Gute*, Theils als Äußeres, eine *vorhandene Welt* und diese beiden Seiten der Idee als nur *durch einander vermittelt*; die Idee in ihrer Entzweiung oder *besondern* Existenz, *das Recht des subjektiven Willens* im Verhältniß zum Recht der Welt und zum *Recht* der, aber nur *an sich seyenden*, Idee; die *Sphäre der Moralität*. C. die *Einheit* und *Wahrheit* dieser beiden abstrakten Momente, – die gedachte Idee

des Guten realisiert in dem in sich *reflektierten Willen* und in äußerlicher Welt; – so daß die Freiheit als die *Substanz*, ebenso sehr als *Wirklichkeit* und *Nothwendigkeit* existiert, wie als *subjektiver Wille*; – die *Idee* in ihrer an und für sich allgemeinen Existenz; die *Sittlichkeit*«. Jf. *Werke* bd. 8, s. 68 (*Jub.* bd. 7, s. 84; *Suhr.* bd. 7, s. 87).

I trykt udgave: Bind 1 side 270 linje 24

◀ **under Moralitet udvikler han ... Ironi** : I *Philosophie des Rechts* (211,30) er den anden del (om moraliteten) opdelt i tre afsnit, hvoraf det sidste omhandler »det Gode og Samvittigheden« (§ 129-141). I § 140 udvikles de moralske former af det onde, forstået som en stigende grad af subjektivitet. Efter *hykleri* følger *probalismen*, dvs. et standpunkt, som lader sig nøje med det sandsynlige, fordi visheden anses for uopnåelig eller umulig; derpå følger *jesuitismen* forstået som det princip, at målet helliger midlet, og herefter det, SK kalder *beråbelse på sin samvittighed* (egl. »Ueberzeugung«, overbevisning); endelig følger *ironien* som subjektivitetens højeste form. Jf. *Werke* bd. 8, s. 188-207 (*Jub.* bd. 7, s. 204-223; *Suhr.* bd. 7, s. 265-286).

I trykt udgave: Bind 1 side 270 linje 25

◀ **affirmativ** : bekræftende.

I trykt udgave: Bind 1 side 270 linje 31

◀ **Das Gewissen ... Böse umzuschlagen** : »Samvittigheden er som formel subjektivitet slet og ret dette at være på spring til at slå om i det onde«. Hegel udhæver »Böse«.

I trykt udgave: Bind 1 side 270 linje 34

◀ **den gamle Græcitet** : 199,21.

I trykt udgave: Bind 1 side 270 linje 35

◀ **befangent i** : indviklet el. hildet i; behersket af.

I trykt udgave: Bind 1 side 271 linje 1

◀ **logforsigværende** : jf. fx. Hegels *Wissenschaft der Logik* i *Werke* bd. 5, s. 339 (*Jub.* bd. 5, s. 339; *Suhr.* bd. 6, s. 560).

I trykt udgave: Bind 1 side 271 linje 9

◀ **Pag. 77 (...)** Aristoteles' Yttring: *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 77 (*Jub.* bd. 18, s. 77; *Suhr.* bd. 18, s. 474), hvor der også henvises til *Magna Moralia* 1. bog, kap. 1, (1182a; overs. af Poul Helms *Aristoteles' populære Forelæsning over Etik*, Kbh. 1954, s. 4).

I trykt udgave: Bind 1 side 271 linje 18

◀ **Socrates hat ... die Sitte** : »Sokrates har talt bedre om dyden end Pythagoras, men heller ikke helt rigtigt, eftersom han gjorde dyderne til en viden (ἐπιστήμας). Dette er nemlig umuligt. Thi al viden er forbundet med en grund (λόγος), men grunden er kun i tænkningen; altså sætter den alle dyderne over indsigten (erkendelsen). Der sker derfor det for ham, at han ophæver sjælens alogiske – følende – side: nemlig lidenskab (πάθος) og moralen (ἦθος)«.

I trykt udgave: Bind 1 side 271 linje 19

◀ **ἐπιστήμας** : gr. (epistēmas) videnskaber.

I trykt udgave: Bind 1 side 271 linje 21

◀ **λόγος** : gr. (lógos) fornuft; begrundelse.

I trykt udgave: Bind 1 side 271 linje 22

◀ **πάθος** : gr. (páthos) lidenskab.

I trykt udgave: Bind 1 side 271 linje 25

◀ **ἦθος** : gr. (ēthos) karakter.

I trykt udgave: Bind 1 side 271 linje 26

◀ **Wir sehen ... ist** : »Vi ser, at det, som Aristoteles savner i bestemmelsen af dyden hos Sokrates, er den subjektive virkeligheds side – det vi nu om dage kalder hjertet«. Jf. *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 77 (*Jub.* bd. 18, s. 77; *Suhr.* bd. 18, s. 474).

I trykt udgave: Bind 1 side 271 linje 27

◀ **Pag. 78 (...)** Yttring af Aristoteles: *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 78f. (*Jub.* bd. 18, s. 78f.; *Suhr.* bd. 18, s. 475), hvor der også henvises til Aristoteles *Ethica Nicomachea* 6. bog, kap. 13 (1144b 18ff.).

I trykt udgave: Bind 1 side 272 linje 1

◀ **Socrates habe ... dem Logos** : »Sokrates har på den ene side forsket ganske rigtigt, men på den anden side urigtigt. At dyden er videnskab, er usandt, men at den ikke er uden indsigt (uden viden), det har han ret i. Han har gjort dyden til logos; men vi siger: den er med logos«.

I trykt udgave: Bind 1 side 272 linje 2

◀ **Herom siger atter Hegel ... den reale Aand** : Jf. *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 79 (*Jub.* bd. 18, s. 79; *Suhr.* bd. 18, s. 475), hvor det hedder: »Dieß ist eine sehr richtige Bestimmung; es ist die Eine Seite die, daß das Allgemeine mit dem Denken anfängt: aber zur Tugend, als Charakter, gehört, daß der Mensch es sey, dazu gehört Herz, Gemüth u.s.f. Diese zwei Seiten: α) das Allgemeine, β) die bethätigende Individualität, der reale Geist, sind es, die uns nothwendig vorkommen müssen«.

I trykt udgave: Bind 1 side 272 linje 6

◀ **Pag. 55** : *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 55 (*Jub.* bd. 18, s. 55; *Suhr.* bd. 18, s. 453).

I trykt udgave: Bind 1 side 272 linje 12

◀ **Socrates war ... Habsucht, Herrschsucht** : »Sokrates var et mønster på moralske dyder: visdom, beskedenhed, afholdenhed, mådehold, retfærdighed, tapperhed, ubøjelighed, fast retmæssighed over for tyranner og δῆμος, langt fra havepsyge, herskesyge«.

I trykt udgave: Bind 1 side 272 linje 12

◀ **δῆμος** : gr. (dēmos) folket.

I trykt udgave: Bind 1 side 272 linje 15

◀ **daß wir ... denken haben** : »at vi ingenlunde skal tænke os Sokrates i den moralske dyds litanis forstand«.

I trykt udgave: Bind 1 side 272 linje 22

◀ **Pag. 56** : *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 56 (*Jub.* bd. 18, s. 56; *Suhr.* bd. 18, s. 454).

I trykt udgave: Bind 1 side 272 linje 24

◀ **smlgn. Pag. 71** : *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 71 (*Jub.* bd. 18, s. 71; *Suhr.* bd. 18, s. 468), hvor det hedder: »Die erste Bestimmung in Rücksicht auf das sokratische Princip ist die große Bestimmung, die jedoch nur formell ist, daß das Bewußtseyn aus sich selbst das schöpfe, was das Wahre sey, und dieß da her zu schöpfen habe. Dieß ist das Princip der subjektiven Freiheit, daß man das Bewußtseyn in sich selbst führt«.

I trykt udgave: Bind 1 side 273 linje 7

◀ **smlgn. Pag. 79** : *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 79 (*Jub.* bd. 18, s. 79; *Suhr.* bd. 18, s. 476), hvor det hedder: »Das Allgemeine hat selbst eine positive und negative Seite an ihm«.

I trykt udgave: Bind 1 side 273 linje 10

◀ **Pag. 70** : *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 70 (*Jub.* bd. 18, s. 70; *Suhr.* bd. 18, s. 467).

I trykt udgave: Bind 1 side 273 linje 13

◀ **Dieß ist ... des Socrates** : »Dette er kort fortalt Sokrates' maner – (og hans filosofi)«.

I trykt udgave: Bind 1 side 273 linje 13

◀ **Es scheint ... weitere Entwicklung** : »Det synes, som om vi endnu ikke har redegjort for ret meget af den sokratiske filosofi, i og med at vi alene har holdt os til princippet; hovedsagen er imidlertid, at Sokrates' bevidsthed selv kom til disse abstrakta. Det gode er det almene. (...) Det er et i sig selv konkret princip, som imidlertid endnu ikke er fremstillet i sin konkrete bestemmelse; og i denne abstrakte holdning ligger det sokratiske princip manglende. Noget affirmativt lader sig ikke angive; thi det har ingen videre udvikling«, *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 70f. (*Jub.* bd. 18, s. 70f.; *Suhr.* bd. 18, s. 467f.). SK udhæver »nicht«.

I trykt udgave: Bind 1 side 273 linje 15

◀ **i det Foregaaende** : jf. *BI*, *SKS* 1, 255.

I trykt udgave: Bind 1 side 273 linje 18

◀ **den ubefangne Sædelighed** : jf. *BI*, *SKS* 1, 212.

I trykt udgave: Bind 1 side 273 linje 20

◀ **limiteret** : begrænset, bestemt.

I trykt udgave: Bind 1 side 273 linje 29

◀ **Han hævede nu Sædeligheden ... vakkende** : jf. »Er erhob in diesem Bewußtseyn die Sittlichkeit zur Einsicht; aber dieß Thun ist eben dieß, es zum Bewußtseyn zu bringen, daß Sitten, sittliche Gesetze in ihrer Bestimmtheit, in ihrer Unmittelbarkeit schwankend sind, – ist die Macht ...«, *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 79 (*Jub.* bd. 18, s. 79; *Suhr.* bd. 18, s. 476).

I trykt udgave: Bind 1 side 274 linje 12

◀ **ist die Macht ... Ansichseyns aufhebt** : »er begrebets magt, som ophæver lovenes umiddelbare væren og gyldighed, helligheden i deres væren i og for sig«, *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 79 (*Jub.* bd. 18, s. 79; *Suhr.* bd. 18, s. 476).

I trykt udgave: Bind 1 side 274 linje 14

◀ **er zeigte ... lassen wollte** : »han viste dem (...) det gode og sande i det bestemte, i hvilket han gik tilbage, da han ikke ville lade det blive ved det blot abstrakte«, *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 81 (*Jub.* bd. 18, s. 81; *Suhr.* bd. 18, s. 477f.).

I trykt udgave: Bind 1 side 274 linje 17

◀ **Xenophons Mem. IV, 4 § 12-16 § 25** : Xenofon *Erindringer* 4, 4, 12-16; 25. SK følger Hegel, der giver henvisningen og bringer en passage, som SK parafraserer, jf. ovenfor anførte skrift s. 81.

I trykt udgave: Bind 1 side 274 linje 20

◀ **Heri seer nu Hegel et affirmativt Indhold** : jf. ovenfor anførte skrift s. 81f.: »Hier sehen wir affirmativen Inhalt«, hvilket kort uddybes: »Fragen wir nun, was diese Gesetze sind, so sind es eben diese, die einmal gelten, wie sie so im Staate und in der Vorstellung vorhanden sind, das andere Mal als bestimmte sich aufheben, und als nicht absolut gelten; z.B. nicht lügen, nicht betrügen, nicht stehlen, nicht rauben«, s. 81f.

I trykt udgave: Bind 1 side 274 linje 27

◀ **Pag. 79 midtv.** : *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 79 (*Jub.* bd. 18, s. 79; *Suhr.* bd. 18, s. 476), hvor det hedder: »Wenn die Einsicht positiv dasselbe als Gesetz erkennt, was als Gesetz gilt (das Positive ist, doch zu den Gesetzen seine Zuflucht zu nehmen): so ist dieß Geltende doch durch die negative Weise hindurchgegangen, und hat nicht mehr die Form dieses absoluten Ansichseyns (es ist noch nicht platonische Republik)«.

I trykt udgave: Bind 1 side 275 linje 4

◀ **81 ned. samt 82 øv.** : *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 81f. (*Jub.* bd. 18, s. 81f.; *Suhr.* bd. 18, s. 478). Passagen er anført ovenfor.

I trykt udgave: Bind 1 side 275 linje 4

◀ **et Exempel af Xenophon** : Hegel bringer i det ovenfor anførte skrift s. 82f. en længere passage fra Xenofon *Erindringer* 4, 2, 11-17.

I trykt udgave: Bind 1 side 275 linje 8

◀ **Pag. 83** : *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 83f. (*Jub.* bd. 18, s. 83f.; *Suhr.* bd. 18, s. 480).

I trykt udgave: Bind 1 side 275 linje 9

◀ **Hier sehen ... nicht aushalten** : »Her ser vi den negative side, at Sokrates gør det vaklende, som ellers stod fast for forestillingen. Ikke at lyve, ikke at bedrage, ikke at røve gælder i den uhildede forestilling for ret, – dette er det faste for den; men ved sammenligning af dette, der anses for fast, med andet, som forestillingen holder for lige så fast som sandt, viser det sig, at de modsiger hinanden, – og hint faste bliver vaklende, det gælder ikke mere for fast. Det positive, som Sokrates sætter i det fastes sted, er tildels i modsætningen atter dette at adlyde lovene: vi ser helt det almene, ubestemte, og dette at »adlyde lovene« forstår nu enhver, der hører dette netop lovene udtrykt, ligesom den almene forestilling om dem er sig bevidst, ikke at lyve, ikke at bedrage; men disse love er netop dette, at de således i det almene opstiller løgn, bedrag, røveri som uret. – Bestemmelser, som ikke kan holde stand over for begrebet«.

I trykt udgave: Bind 1 side 275 linje 9

◀ **Pag. 85** : *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 85. (*Jub.* bd. 18, s. 85; *Suhr.* bd. 18, s. 481).

I trykt udgave: Bind 1 side 275 linje 22

◀ **Hier sehen ... nicht ergänzt** : »Her ser vi altså det almene således bestemt, realiseret: almen nævnen af lovene; men i virkeligheden, da disse er forsvindende momenter: det ubestemte almene, og *manglen* i dets ubestemthed *endnu ikke* udfyldt«. Udhævelsen er SKs.

I trykt udgave: Bind 1 side 275 linje 22

◀ **Pag. 90 øv. ff.** : Jf. *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 90 (*Jub.* bd. 18, s. 90; *Suhr.* bd. 18, s. 486), hvor efterfølgende sentens hos Hegel indleder emnet for de næste tre sider.

I trykt udgave: Bind 1 side 275 linje 26

◀ **wie dem ... Allgemeinen erschien** : »hvorledes det almenes realiserende viste sig for Sokrates selv«.

I trykt udgave: Bind 1 side 275 linje 26

◀ **At denne det Universelles ... Virkelighedens Total-System** : jf. *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 92 (*Jub.* bd. 18, s. 92; *Suhr.* bd. 18, s. 488): »Die Beschränkung des Allgemeinen, die so eintritt, zu erkennen, so daß sie feste ist, nicht zufällig wird, d.h. das Allgemeine in seiner Bestimmtheit zu erkennen, – ist nur möglich im ganzen Zusammenhange eines Systems der Wirklichkeit«.

I trykt udgave: Bind 1 side 275 linje 30

◀ **som Hegel saa ofte udhæver ... ikke Alvor med Noget** : Således bestemmer Hegel ofte den romantiske ironi (282,25), først og fremmest Friedrich Schlegels, jf. *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 63 (*Jub.* bd. 18, s. 63; *Suhr.* bd. 18, s. 461), og samme værk bd. 3 i *Werke* bd. 15, s. 642 (*Jub.* bd. 19, s. 642; *Suhr.* bd. 20, s. 415f.). Endvidere *Philosophie des Rechts* i *Werke* bd. 8, s. 203 (*Jub.* bd. 7, s. 219; *Suhr.* bd. 7, s. 279); indledningen til *Vorlesungen über die Aesthetik* i *Werke* bd. 10,1, s. 85 (*Jub.* bd. 12, s. 101; *Suhr.* bd. 13, s. 94), og anmeldelsen af Solger i *Werke* bd. 16, s. 492 (*Jub.* bd. 20, s. 188; *Suhr.* bd. 11, s. 260).

I trykt udgave: Bind 1 side 276 linje 6

◀ **continuere** : fortsætte.

I trykt udgave: Bind 1 side 276 linje 12

◀ **hævde** : tillægge.

I trykt udgave: Bind 1 side 276 linje 16

◀ **Direction** : styrelse, retning.

I trykt udgave: Bind 1 side 276 linje 21

◀ **I Platons Stat ... det Skjønne Kjærlighed** : jf. *Bl*, *SKS* 1, 218.

I trykt udgave: Bind 1 side 276 linje 30

◀ **Aristoteles frakjender Socrates Dialectik** : jf. *BI*, SKS 1, 174 note 2 .

I trykt udgave: Bind 1 side 276 linje 31

◀ **via negationis** : 244,26.

I trykt udgave: Bind 1 side 277 linje 5

◀ **udklarere** : undersøge et skib og opregne dets last mht. toldafgiften.

I trykt udgave: Bind 1 side 277 linje 8

◀ **Som Charon ... blev tilbage** : i gr. mytologi den ældre, bistre færgemand, der i sin båd satte de døde over underverdenens flod Styx til de dødes rige. I Lukians *De dødes samtaler* fortæller han flere steder, hvordan de døde således først må afklædes, jf. *Lucians Skrifter aus dem Griechischen übers.* bd. 1-4, Zürich 1769, ktl. 1135-1138; bd. 2, s. 282-454.

I trykt udgave: Bind 1 side 277 linje 12

◀ **overskibede** : bragte over vandet til skibs.

I trykt udgave: Bind 1 side 277 linje 17

◀ **I den Fremstilling ... Gjordemoderkunst** : I afsnittet om Sokrates' metode behandler Hegel denne ud fra de to momenter: den sokratiske ironi og jordemoderkunsten, jf. *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, hhv. s. 59-64 og s. 64-67 (*Jub.* bd. 18, hhv. s. 59-64 og s. 64-67; *Suhr.* bd. 18, hhv. s. 457-461 og s. 461-467).

I trykt udgave: Bind 1 side 277 linje 35

◀ **at Hegel mere opfatter Ironien ... at omgaaes Folk paa** : Jf. fx *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 64 (*Jub.* bd. 18, s. 64; *Suhr.* bd. 18, s. 461), hvor det hedder: »Von dieser Ironie unserer Zeit ist die Ironie des Sokrates weit entfernt; Ironie hat hier, so wie bei Plato, eine beschränkte Bedeutung. Sokrates' *bestimmte* Ironie ist mehr Manier der Konversation, die gesellige Heiterkeit, als daß jene reine Negation, jenes negative Verhalten darunter verstanden wäre, – nicht Hochgelächter, noch die Heuchelei, es sey nur Spaß mit der Idee«.

I trykt udgave: Bind 1 side 278 linje 2

◀ **Contemplationens Form** : den rene betragtnings synsvinkel, dvs. den uvildige, interesseløse beskuelse, hvor genstanden selv får lov at råde og vise sig, som den er. Jf. *BI*, SKS 1, 205f.

I trykt udgave: Bind 1 side 281 linje 4

◀ **tage Bolig iblandt os** : jf. Joh 1,14.

I trykt udgave: Bind 1 side 281 linje 25

◀ **det Gamle forsvandt, og Alt blev nyt** : spiller på 2 Kor 5,17, hvor Paulus siger om det nyskabte liv i Kristus: »det Gamle er forbigangent, see, Alt er blevet nyt« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 1 side 282 linje 9

◀ **Kant** : Immanuel Kant (1724-1804), ty. filosof, prof. ved universitetet i Königsberg 1770-1796. Han giver med sin såkaldte kriticisme et nyt udgangspunkt for filosofien, idet han vil undersøge mulighedsbetingelsen for den menneskelige erkendelse, erfaring og fornuft. Han udleder de anskuelsesformer og forstandskategorier, som er forudsat i enhver menneskelig erkendelse, hvilket medfører dels, at disse former og kategorier må forudsætte et abstrakt, formalt jeg (det transcendentale jeg), dels at den menneskelige bevidsthed intet kan vide om tingene i sig selv (das Ding an sich). Disse to grænsebegreber hos Kant blev anfægtet af den tyske idealisme, der tog sin begyndelse med J.G. Fichte.

I trykt udgave: Bind 1 side 282 linje 15

◀ **Fichte** : Johann Gottlieb Fichte (1762-1814), ty. filosof, prof. ved universitetet i Jena 1794-99. Med udgangspunkt i Kant udviklede han i denne periode en ny systematisk filosofi, den såkaldte »Wissenschaftslehre«, der undersøger grundlaget for al vores viden, erkendelse og fornuft. Han fandt dette grundlag i princippet om det absolutte, guddommelige og almene jeks skabende aktivitet, der ved at tænke sig selv også frembringer sig selv, og som betinger såvel det empiriske jeg som tingenes verden, hvilken hos Kant var ubegribelig som »das Ding an sich«. I 1794 udsendte han dels *Über den Begriff der*

Wissenschaftslehre oder der sogenannten Philosophie, als Einladungsschrift zu seinen Vorlesungen über diese Wissenschaft, dels *Grundlage der gesamten Wissenschaftslehre als Handschrift seine Zuhörer*; i 1797 en 1. og en 2. indledning til videnskabslæren; i 1796-97 *Grundlage des Naturrechts nach Principien der Wissenschaftslehre*; i 1798 *Das System der Sittenlehre nach den Principien der Wissenschaftslehre*. Disse skrifter fra Jena-perioden udfolder den tidlige Fichtes videnskabslære. I 1799 anklages han for ateisme og udgiver i den anledning to forsvarsskrifter, men han må forlade Jena og tager til Berlin. I sine senere skrifter, som får en mere opbyggelig karakter, vedbliver han at udvikle og korrigere sin videnskabslære. I SKs fremstilling tages kun hensyn til den tidlige Fichte, ligesom hos Hegel, hvem SK synes at følge, jf. fx *Geschichte der Philosophie* bd. 3 i *Werke* bd. 15, s. 611ff. (*Jub.* bd. 19, s. 611ff.; *Suhr.* bd. 20, s. 387ff.).

I trykt udgave: Bind 1 side 282 linje 16

◀ **potenseret** : forstærket, hævet til en højere potens.

I trykt udgave: Bind 1 side 282 linje 19

◀ **Fr. Schlegel** : 321,13.

I trykt udgave: Bind 1 side 282 linje 21

◀ **Tieck** : 334,24.

I trykt udgave: Bind 1 side 282 linje 22

◀ **Solger** : 340,16.

I trykt udgave: Bind 1 side 282 linje 23

◀ **Hegel** : 96,6. Hegels kritik af ironien og i særdeleshed af den romantiske ironi, som den kommer til udtryk hos Fr. Schlegel (321,13), L. Tieck (334,24) og K.W.F. Solger (340,16), findes behandlet flere steder. I *Grundlinien der Philosophie des Rechts* § 140 i *Werke* bd. 8, Berlin 1833, ktl. 551, s. 200-207 (*Jub.* bd. 7, s. 216-23; *Suhr.* bd. 7, s. 277-286) er den romantiske ironi indbegrebet af det højeste moralske onde. I indledningen til *Vorlesungen über die Aesthetik* i *Werke* bd. 10,1, Berlin 1835, ktl. 1384, s. 84-90 (*Jub.* bd. 12, s. 100-106; *Suhr.* bd. 13, s. 93-99), gives en kritisk karakteristik af den romantiske ironi, og senere i samme værk udvikles princippet for denne ironi, jf. *Werke* bd. 10,1, s. 205f. (*Jub.* bd. 12, s. 221f.; *Suhr.* bd. 13, s. 210f.). I *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, Berlin 1836, ktl. 558, s. 59-64 (*Jub.* bd. 18, s. 59-64; *Suhr.* bd. 18, s. 456-461), fremstilles Sokrates' ironi, bl.a. sammenlignet med den nyere, og i det tredje bind af samme værk under overskriften »Hauptformen, die mit der fichte'schen Philosophie zusammenhangen« udfoldes Fr. Schlegels standpunkt, jf. *Werke* bd. 15, s. 642-644 (*Jub.* bd. 19, s. 642-644; *Suhr.* bd. 20, s. 415-417). Ved siden af disse tre værker findes en vigtig diskussion af ironien i anmeldelsen »Ueber: Solger's nachgelassene Schriften und Briefwechsel« i *Werke* bd. 16, Berlin 1834, ktl. 555, s. 436-506 (*Jub.* bd. 20, s. 132-202; *Suhr.* bd. 11, s. 205-274). Endvidere findes der kortere omtaler af ironien i *Phänomenologie des Geistes* i *Werke* bd. 2, Berlin 1832, ktl. 550, s. 558f. (*Jub.* bd. 2, s. 566f.; *Suhr.* bd. 3, s. 541f.), i *Encyclopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse* § 571 i *Werke* bd. 7,2, Berlin 1842, ktl. 562, s. 451 (*Jub.* bd. 10, s. 457; *Suhr.* bd. 10, s. 377), og endelig i *Vorlesungen über die Philosophie der Religion* bd. 2 i *Werke* bd. 12, Berlin 1840, ktl. 565, s. 388-390 (*Jub.* bd. 16, s. 388-390; *Suhr.* bd. 17, s. 375-377).

I trykt udgave: Bind 1 side 282 linje 25

◀ **Solger** : 340,16. Bedømmelsen af A.W. Schlegels skrift (283,2) blev oprindeligt publiceret i 1819 i *Jahrbuch der Literatur* bd. 7, Wien 1819, s. 80-155; siden blev den optrykt i *Solger's nachgelassene Schriften und Briefwechsel* bd. 2, s. 493-628, under titlen »Beurtheilung der Vorlesungen über dramatische Kunst und Literatur«, hvorfra SK her og sidenhen citerer. Der vil endvidere blive henvist til det fotografiske optryk i *Erwin*, München 1970, s. 395-470 (forkortet 1970).

I trykt udgave: Bind 1 side 283 linje 2

◀ **A. W. v. Schlegel** : August Wilhelm von Schlegel (1767-1845), ty. filolog, kritiker, digter og oversætter, 1798 prof. i Jena. 1801-04 holdt han en række forelæsninger over kunst og litteratur, der senere blev udgivet i hans kritiske hovedværk *Ueber dramatische Kunst und Litteratur* bd. 1-3, Heidelberg 1809-11, ktl. 1392-1394, hvori ironien omhandles i forbindelse med Shakespeare, jf. bd. 3, s. 70ff. Solger lægger vægt på denne passage i sin anmeldelse af værket.

I trykt udgave: Bind 1 side 283 linje 2

◀ **Paa det Punkt ... finder man den omtalt** : 282,25.

I trykt udgave: Bind 1 side 283 linje 8

◀ **Solgers ... Pag. 514** : 1970, s. 408.

I trykt udgave: Bind 1 side 283 linje 14

◀ **Es war dem ... wurzeln** : »Det forekom anmelderen højst påfaldende, at ironien, i hvilken han erkender det sande midtpunkt for hele den dramatiske kunst, så at den heller ikke kan undværes i den filosofiske dialog, hvis denne skal være nogenlunde dramatisk, kun nævnes én gang i hele værket, del 2, afhandling 2, s. 72, og oven i købet med henblik på at formene den enhver indblanding i det egentligt tragiske; og dog husker han tidligere ytringer af forfatteren, som i det mindste syntes at nærme sig til disse ideer. Ironien er imidlertid også det direkte modstykke til den anskuelse af livet, i hvilken alvor og spøg, således som forfatteren antager, har deres rod«.

I trykt udgave: Bind 1 side 283 linje 16

◀ **Hegels Werke. Sechszehnter Band Pag. 492** : »Ueber: Solger's nachgelassene Schriften und Briefwechsel« (282,25) i *Werke* bd. 16, s. 492 (*Jub.* bd. 20, s. 188; *Suhr.* bd. 11, s. 259f.).

I trykt udgave: Bind 1 side 283 linje 26

◀ **Dasselbe ist ... Bewandtniß habe** : »Det samme er sket for Solger; i de spekulative ekspositioner af den højeste idé, som han med den mest inderlige alvor leverer i den ovenfor anførte afhandling, *nævner* han *slet ikke* ironien, den som skal være på det intimeste forenet med begejstringen, og i hvis dyb kunst, religion og filosofi skal være identiske. Netop dér, skulle man have troet, måtte det sted være, hvor man ville finde det klart udført, hvorledes det nu filosofisk set forholder sig med den fornemme hemmelighed, den store ubekendte – ironien«.

I trykt udgave: Bind 1 side 283 linje 27

◀ **Om Tieck see sammesteds** : Hegel omtaler her Tieck (334,24) således: »Bei Tieck, dessen Anhänglichkeit an die Ironie schon oben bemerkt worden, sehen wir das Aehnliche geschehen. Er giebt ein paar Mal (z.B. in der Novelle: Das Dichterleben) eine mit wahrer Begeisterung geschriebene Schilderung von der Vortrefflichkeit des Drama's Shakespeare's: *Romeo und Julie*; hier, wo philosophische Erörterungen ohnehin nicht zu erwarten waren, konnte man hoffen, an einem Beispiel den Punkt bezeichnet zu finden, der die Ironie in dieser Liebe und ihrem herben Schicksale ausmache; aber man findet daselbst die Ironie nicht erwähnt, so wenig als sie sonst Jemanden dabei leicht einfallen wird«, *Werke* bd. 16, s. 492f. (*Jub.* bd. 20, s. 188f.; *Suhr.* bd. 11, s. 260). Der findes i øvrigt en længere karakteristik af Tieck i Hegels anmeldelse.

I trykt udgave: Bind 1 side 283 linje 34

◀ **det 16de Bind** : 283,26.

I trykt udgave: Bind 1 side 284 linje 6

◀ **loquere, ut videam te** : lat. »tal, for at jeg kan se dig« (76,24).

I trykt udgave: Bind 1 side 284 linje 8

◀ **Schlegelerne** : brødrene August Wilhelm (283,2) og Friedrich Schlegel (321,13).

I trykt udgave: Bind 1 side 284 linje 12

◀ **Dronning Brynhilds ... betvinges** : hentydning til beretningen om skjoldmøen Brynhild, der kun ville giftes med ham, der kunne trænge gennem den ildmur, hun tændte omkring sit hus. Det kunne kun, vidste hun, den modige helt, kongesønnen Sigurd Fafnersbane, jf. »Volsunga-Saga eller Historien om Sigurd Fafnersbane« i *Nordiske Kæmpe-Historier, efter islandske Haandskrifter fordanskede* ved Carl Christian Rafn, bd. 1-3, Kbh. 1821-26, ktl. 1993-1995; bd. 1, 3. del, 1822, s. 66-116.

I trykt udgave: Bind 1 side 284 linje 17

◀ **J. Paul ... Et og Andet** : Jean Paul, pseudonym for Johann Paul Friedrich Richter (1763-1825), ty. forfatter og æstetiker. Han var kendt for sin særegne humor, der kom til udtryk såvel i romaner og noveller som i *Vorschule der Aesthetik, nebst einigen Vorlesungen in Leipzig über die Parteien der Zeit* bd. 1-3, Hamborg 1804 (2. udg. Stuttgart og Tübingen 1813, ktl. 1381-1383). SK hentyder i det følgende til æstetikens bd. 1, 8. program, hvor § 33 omtaler lune, ironi og humor svarende til SKs udlægning, og hvor ironien yderligere behandles i § 34-35.

I trykt udgave: Bind 1 side 284 linje 19

◀ **naar Fr. Baader stundom ... paa mystisk** : Franz v. Baader (1765-1841), ty. katolsk filosof. Der sigtes

formentlig til de teser, der opstilles og udfoldes i *Revision der Philosopheme der Hegel'schen Schule bezüglich auf das Christenthum. Nebst zehn Thesen aus einer religiösen Philosophie*, Stuttgart 1839, ktl. 416, s. 72ff.

I trykt udgave: Bind 1 side 284 linje 26

◀ **fortune** : fr. lykke.

I trykt udgave: Bind 1 side 285 linje 10

◀ **havde overvundet Verden** : spiller formentlig på Joh 16,33, hvor Jesus siger: »jeg har overvundet verden«.

I trykt udgave: Bind 1 side 285 linje 11

◀ **en Skuffelse** : en illusion.

I trykt udgave: Bind 1 side 285 linje 12

◀ **en Fremmed og Udlænding** : spiller på Ef 2,19, hvor Paulus siger om de kristne i Efesos: »Så er I da ikke længere fremmede og udlændinge«.

I trykt udgave: Bind 1 side 285 linje 15

◀ **Menighedens Idee** : sigter formentlig til N.F.S. Grundtvig og hans lære om menighedsfællesskabet som kristendommens fundament. I en videre betydning kan der tillige hentydes til den tendens i tidens filosofi og politik at danne skoler og partier.

I trykt udgave: Bind 1 side 286 linje 3

◀ **Plato har bemærket ... en Talen** : jf. den sene dialog *Sofisten* (263e), hvor den fremmede person fører ordet: »Tænkning og Tale er vel det samme; kun har vi givet Sjælens tavse Tale med sig selv, som finder Sted i det indre, uden sproglig Lyd, netop dette Navn: Tænkning«, *Platons Skrifter* bd. 7, s. 88.

I trykt udgave: Bind 1 side 286 linje 16

◀ **semel emissum volat irrevocabile verbum** : lat. »så snart et ord er udtalt, flyver det af sted og kan ikke kaldes tilbage«, jf. Horats' Breve (*Epistolarum*) 1, 18, 71. Jf. *Q. Horatii Flacci opera. Nova editio stereotypa*, Leipzig 1828, ktl. 1248, s. 253.

I trykt udgave: Bind 1 side 286 linje 26

◀ **hæver** : ophæver.

I trykt udgave: Bind 1 side 286 linje 31

◀ **Patron** : 77,26.

I trykt udgave: Bind 1 side 287 linje 4

◀ **pedestre** : egl. det gående, hvad der hører foden til; prosaiske, jævne.

I trykt udgave: Bind 1 side 287 linje 20

◀ **Prærogativ** : egl. forvalg; forrettighed.

I trykt udgave: Bind 1 side 287 linje 21

◀ **bonton** : fr. den gode tone (som dannede folk benytter).

I trykt udgave: Bind 1 side 287 linje 22

◀ **efter en aandelig Rangforordning** : dvs. ikke efter den borgerlige rangforordning (291,5).

I trykt udgave: Bind 1 side 287 linje 26

◀ **Heine** : Heinrich Heine (1797-1857), ty. digter og kritiker. Han stod i sin ungdom den romantiske skole nær og forlod i 1831 Tyskland for at bosætte sig i Paris. Her skrev han bl.a. *Die romantische Schule* (1836), ktl. U 63, hvori han giver en kritisk og satirisk fremstilling af den romantiske bevægelse. SK henviser til en passage fra det lille skrift (ti breve) *Über die französische Bühne* (1837), hvori Heine beretter: »Ich befand

mich, wie gesagt, zu Postdam nicht sonderlich heiter gestimmt, und dazu kam noch, daß der Leib mit der Seele eine Wette einging, wer von beiden mich am meisten quälen könne. Ach! der psychische Schmerz ist leichter zu ertragen als der physische, und gewährt man mir z. B. die Wahl zwischen einem bösen Gewissen und einem bösen Zahn, so wähle ich ersteres. Ach, es ist nichts Gräßlicheres als Zahnschmerz!« jf. *Sämtliche Skrifter*, München 1978 [1971], bd. 3, s. 287.

I trykt udgave: Bind 1 side 287 linje 32

◀ **Conventikler** : trossamfund som ikke er anerkendt af staten.

I trykt udgave: Bind 1 side 288 linje 5

◀ **Cotteri** : klub, sluttet selskab.

I trykt udgave: Bind 1 side 288 linje 6

◀ **Røverstat** : alm. benævnelse for de nordafrikanske stater fra Tunis til Marokko, der havde lange traditioner for systematisk og legalt sørøveri.

I trykt udgave: Bind 1 side 288 linje 7

◀ **inept** : smagløs, naragtig.

I trykt udgave: Bind 1 side 288 linje 21

◀ **skuffe** : bedrage.

I trykt udgave: Bind 1 side 288 linje 24

◀ **Gliedermann** : ty. sprællemænd; marionet.

I trykt udgave: Bind 1 side 289 linje 8

◀ **Klangfigurer** : 87,19.

I trykt udgave: Bind 1 side 289 linje 11

◀ **Arv** : navn på gårdskarlen i en række af Holbergs komedier. Han kan som regel kendes på sin store enfoldighed.

I trykt udgave: Bind 1 side 289 linje 17

◀ **udvælger de eenfoldigste ... spotte Viismændene** : spiller på 1 Kor 1,27, hvor det hedder, at Gud udvalgte det, som er dårskab og svagt i verden, for at gøre de vise og det stærke til skamme.

I trykt udgave: Bind 1 side 289 linje 30

◀ **lyst fra Prædikestolen** : Ifølge *Kirke-Ritual for Danmark og Norge* af 1685 skulle præsten tre på hinanden følgende søndage fra prædikestolen oplyse, at N.N. agter at indgå ægteskab med N.N.: »Lysis til Ægteskab første Gang for N.N. / Disse Personer velsigne Gud ud af det Høje, at deris Christelige Forretagende maa vel begyndis, lykkeligen stemmis og saligen endis dem selv til en god Samvittighed og andre til et got Exempel og Eftersyn: / Dersom nogen haver noget der udi at sige, hand sige det i Tide, eller siden tie stille«. Og således fremdeles anden og tredje gang med samme ordlyd. Lysning til ægteskab var lovfæstet pligt, som var fastsat i *Danske Lov*, og som blev stadfæstet ved forordning af 30. april 1824.

I trykt udgave: Bind 1 side 290 linje 3

◀ **ligesom Bedemænd ... af Verden** : Bedemændene var berygtede for at påføre folk store udgifter i forbindelse med begravelser. Ved tilfælde af selvmord var det imidlertid ikke tilladt at benytte bedemænd så lidt som »en anseelig Liigvogn«, heller ikke i de tilfælde, hvor der blev bevilget en lempelse af gældende lov om, at selvmordere ikke kunne begraves i kristen jord (dvs. på kirkegården) med jordpåkastelse af en medvirkende gejstlig. Jf. kancelliskrivelse af 3. aug. 1833.

I trykt udgave: Bind 1 side 290 linje 10

◀ **ad modum** : lat. i stil med, ligesom.

I trykt udgave: Bind 1 side 290 linje 15

◀ **Peder Erik Madsen** : I Holbergs komedie *Den Stundesløse* (1731), 2. akt, 7.-8. scene, tropper den

pedantiske Peder Erichsen, søn af den ansete bogholder Erich Madsen, op for at fri til datteren af den velhavende, regnskabsgale Vielgeschrey: »Jeg er kommen hid skønne Jomfru efter den Aftale, som er gjort imellem Hr. Vielgeschrey og min Far, at begiere hende udi al Tugt og Høviskhed til min ægte Hustru, og at spørge hende, om hun vil have mig til sin ægte Mand«. Jf. *Den Danske Skue-Plads* (201,26) bd. 5.

I trykt udgave: Bind 1 side 290 linje 15

◀ **Promemoria** : lat. til erindring; andragende.

I trykt udgave: Bind 1 side 290 linje 18

◀ **Kirsten Giftekniv** : fast udtryk for en person, især en kvinde, der med iver lever af at opspore en mage til den giftelystne, jf. Holbergs komedie *Den forvandlede Brudgom* (1753) i *Den Danske Skue-Plads* (201,26), bd. 5.

I trykt udgave: Bind 1 side 290 linje 29

◀ **Habit** : klædning, dragt.

I trykt udgave: Bind 1 side 291 linje 4

◀ **efter Rangforordningen** : lf. rangforordningen af 12. aug. 1808 blev embedsmænd og titelindehavere placeret i ni rangklasser, som igen var opdelt i rangnumre. Rangforordningen blev publiceret i den regelmæssigt udgivne *Kongelig Dansk Hof- og Stats-Calender*, hvori alle rangspersoner var anført.

I trykt udgave: Bind 1 side 291 linje 5

◀ **Husets Klæder** : den dragt, de indsatte bærer i Tugt-, Rasp- og Forbedringshuset på Christianshavn.

I trykt udgave: Bind 1 side 291 linje 8

◀ **komme som en Tyv - om Natten** : spiller på 1 Thess 5,2 og 2 Pet 3,10, hvor det siges om Herrens dag, at den kommer som en tyv om natten.

I trykt udgave: Bind 1 side 291 linje 12

◀ **Cancelliraad** : en underordnet embedsmand (af 6. el. 7. klasse i rangforordningen, jf. ovenfor) i kancelliet, dvs. det regeringskollegium, der styrede justitsvæsenet, den indenrigske forvaltning, kirke- og skolevæsen m.m.

I trykt udgave: Bind 1 side 291 linje 16

◀ **Æselsfesten, Narrefesten, Paaskelatter** : tre middelalderlige, kirkelige traditioner. I den første medvirker et æsel i processioner og teatraliske optrin; den anden er en karnevalistisk nytårsfest, hvori der indgår parodier på de kirkelige handlinger; den tredje er betegnelse for de komiske historier, der i påskeugen fortælles fra prædikestolen.

I trykt udgave: Bind 1 side 291 linje 30

◀ **den Tilladelse, de romerske Soldater havde** : Der sigtes til den sejrsfest, som senatet i Rom kunne bevillige feltherren efter store sejre. Ved en sådan 'triumf' bevægede et optog sig ind i Rom: forrest kom musikanter, dernæst det udstillede krigsbytte, krigsfanger og de rigt smykkede offerdyr, derpå fulgte feltherren i en prægtig vogn, sidst kom soldaterne, der denne dag måtte synge spotteviser om feltherren for at minde denne om, at han kun var et menneske.

I trykt udgave: Bind 1 side 291 linje 32

◀ **Lucians Spotterier** : Den gr. forf. Lukian fra Samosata (o. 120-80 f.Kr.) er især kendt for sine mange satiriske dialoger. Han fik tilnavnet 'gudsbespotteren' eller 'spotteren', idet han latterliggjorde sin tids politiske, filosofiske og ikke mindst religiøse bestræbelser. Den græske mytologis fortællinger om guderne bliver hos Lukian fremstillet i et komisk lys.

I trykt udgave: Bind 1 side 291 linje 35

◀ **den bekendte Ytring af Talleyrand ... sine Tanker** : Den fr. biskop og statsmand Charles-Maurice de Talleyrand (1754-1838) skal i 1807 have fremsat ytringen (»La parole a été donnée à l'homme pour déguiser sa pensée«) over for den spanske gesandt i Frankrig.

I trykt udgave: Bind 1 side 292 linje 12

◀ **mundus vult decipi, decipiatur ergo** : lat. »verden vil bedrages, lad den da bedrages«. Sætningen tillægges opr. kejser Neros hofmand, forfatteren Cajus Petronius Arbitr (1. årh.), men er siden benyttet af mange forfattere. I sine heltehistorier (1739) fortæller Holberg, at kardinal G.P. Caraffa (den senere pave Paul IV) »udi en Procession uddelte Velsignelsen med Haanden, men med Munden paa samme Tid mumlede idelig disse Ord: Mundus vult decipi, decipiatur!« Jf. *Adskillige store Heltes og berømmelige Mænds, især orientalske og indianske, sammenlignede Historier og Bedrifter* bd. 1 i *Ludvig Holbergs udvalgte Skrifter*, udg. af K.L. Rahbek, bd. 1-16, Kbh. 1804-09; bd. 9, 1806, s. 86.

I trykt udgave: Bind 1 side 292 linje 16

◀ **sensu eminentiori** : lat. i højere (egentlig) forstand.

I trykt udgave: Bind 1 side 292 linje 21

◀ **den speculative Tvivl ... den vulgære og empiriske** : jf. *BI*, *SKS* 1, 286.

I trykt udgave: Bind 1 side 292 linje 22

◀ **Aprioritet** : forudgivethed, uafhængighed af erfaringen.

I trykt udgave: Bind 1 side 292 linje 26

◀ **sub specie ironiæ** : lat. under ironiens synsvinkel.

I trykt udgave: Bind 1 side 292 linje 30

◀ **den hegelske ... uendelig absolute Negativitet** : 87,21.

I trykt udgave: Bind 1 side 292 linje 30

◀ **executiv** : udøvende.

I trykt udgave: Bind 1 side 293 linje 2

◀ **contemplativ** : beskuende, objektivt og uvildigt betragende.

I trykt udgave: Bind 1 side 293 linje 2

◀ **Schubert** : Gotthilf Heinrich v. Schubert (1780-1860), ty. naturfilosof og mystiker. Hans værk *Die Symbolik des Traumes* fra 1814 udkom i flere udgaver, hvoraf SK citerer fra 2. udg., Bamberg 1821, ktl. 776. Schubert omtaler flere steder i denne bog ironien, bl.a. i 3. kapitel »Die Symbolik der Natur«, hvorfra SK henter de følgende passager. Optakten til den første passage lyder hos Schubert: »Dasselbe, was wir bei der Sprache des Traumes bemerken, jenen Ton der Ironie, jene eigenthümliche Ideenassociation und den Geist der Weissagung, finden wir denn auch auf ganz vorzügliche Weise, in dem Originale der Traumwelt, in der Natur wieder. In der That, die Natur scheint ganz mit unserm versteckten Poeten einverstanden und gemeinschaftlich mit ihm über unsere elende Lust und lustiges Elend zu spotten, wenn sie bald aus Gräbern uns anlacht, bald an Hochzeitbetten ihre Trauerklagen hören lasset, und auf diese Weise Klage mit Lust (...) [SK citerer fortsættelsen]«, s. 38.

I trykt udgave: Bind 1 side 293 linje 12

◀ **Klage mit Lust ... Menuetten singt** : »på forunderlig vis parrer klage med lyst, munterhed med sorg, ligesom hin naturstemme, luftmusikken på Ceylon, som synger frygteligt lystige menuetter med en dybtklagende, hjerteskerende stemmes klang«.

I trykt udgave: Bind 1 side 293 linje 14

◀ **Han gjør opmærksom paa ... Extremer** : Optakten til det følgende citat lyder hos Schubert: »So findet sich denn auch anderwärts in der Natur dieselbe (ironische) Zusammenstellung der entferntesten Extreme«.

I trykt udgave: Bind 1 side 293 linje 17

◀ **Unmittelbar ... herauswagt** : »Umiddelbart på det fornuftige, mådeholdne menneske følger i naturens idéassociation den skøre abe, på den vise, kyske elefant det urene svin, på hesten æslet, på den hæslige kamel de slanke rådyrarter, på den med pattedyrenes sædvanlige lod utilfredse, fuglene efterabende flagermus følger i anderledes henseende musen, der knap vover sig op fra dybet«.

I trykt udgave: Bind 1 side 293 linje 18

◀ **Echo** : Som straf for sin snakkesalighed kan nymfen Ekko kun gentage det sidste ord af, hvad hun hører.

Da hendes heftige kærlighed til den skønne Narcissus bliver forsmået, hentæres hun, så kun stemmen bliver tilbage. Trods sin vrede følger hun ham dog i hans senere elendighed – som en kærlig genlyd af hans røst.

I trykt udgave: Bind 1 side 293 linje 33

◀ **Jesuitisme** : her forstået som den moralske grundsætning, at »målet helliger midlet«, der tillægges den katolske jesuitterorden. Hegel anfører denne »berygtede« sætning, sammen med ironien, som en af de moralske former for det onde (270,25), jf. *Grundlinien der Philosophie des Rechts* § 140 i *Werke* bd. 8, s. 195 (*Jub.* bd. 7, s. 211; *Suhr.* bd. 7, s. 271f.).

I trykt udgave: Bind 1 side 294 linje 17

◀ **Dvergmål eller Bergmål** : isl. dværgesprog eller bjergsprog; dværgenes eller bjergboernes tungemål kaldes den genlyd, der kommer fra fjeldene, dvs. ekkoet.

I trykt udgave: Bind 1 side 294 linje 25

◀ **Grimm: Irische Elfenmärchen** : jf. *Irische Elfenmärchen*. Oversat af brødrene Grimm, Leipzig 1826, ktl. 1423, indledningens s. 78: »Bemerkenswerth ist, daß das Echo in dem nordischen Volksglauben *Dvergmål* oder *Bergmål* d.h. Zwerg- oder Bergsprache genannt wird«; herpå gives henvisningen til *Færøiske Qvæder*, jf. nedenfor.

I trykt udgave: Bind 1 side 294 linje 25

◀ **Færøiske Qvæder ... Pag. 464** : jf. *Færøiske Qvæder om Sigurd Fofnersbane og hans Æt*. Samlede og oversatte af Hans Christian Lyngbye, Randers 1822, ktl. 1484, s. 464, hvor en note kort forklarer udtrykket »Dvergmål«.

I trykt udgave: Bind 1 side 294 linje 26

◀ **Theophrast** : Teofrast (o. 371 – o. 286 f.Kr.), gr. filosof og videnskabsmand, som er kendt for sit lille skrift *Mennesketyper eller Karaktéres*. Dette skrift består af 30 små skitser af mennesketyper, der personificerer en mere eller mindre komisk last; den første af disse er 'ironi'. SK citerer på græsk efter *Theophrasti Characteres*, udg. af Fr. Ast, Leipzig 1815, ktl. 1204.

I trykt udgave: Bind 1 side 294 linje 31

◀ **περὶ εἰρωνείας** : gr. om ironi.

I trykt udgave: Bind 1 side 294 linje 32

◀ **προσποίησις ... καὶ λόγων** : gr. forstillelse til det værre i handlinger og ord.

I trykt udgave: Bind 1 side 294 linje 32

◀ **simulatio ... fraudulenta** : lat. at foregive og skjule for at vildlede og bedrage.

I trykt udgave: Bind 1 side 294 linje 33

◀ **Øienskalk** : øjentjener, bedrager.

I trykt udgave: Bind 1 side 295 linje 1

◀ **Naturlydene paa Ceylon** : jf. Schubert *Die Symbolik des Traumes*, s. 38 (293,12); fænomenet omtales i citatet *BI, SKS* 1, 293. Schubert har i *Ansichten von der Nachtseite der Naturwissenschaft*, 2. udg., Dresden 1818 [1801], s. 376-378, givet en nærmere beskrivelse af det mærkværdige fænomen, der også kaldes »Teufelsstimme auf Ceylon«. Snart synes det som et lynglimt at komme uhyre fjernt fra, snart fra det ganske nære. Mest minder det om en klagende menneskestemme, der tillige lyder som en rask menuet, hvilket fremkalder rædsel hos tilhøreren.

I trykt udgave: Bind 1 side 295 linje 6

◀ **mediere** : forene, forsone.

I trykt udgave: Bind 1 side 295 linje 21

◀ **discrete** : adskilte, usammenhængende.

I trykt udgave: Bind 1 side 295 linje 21

◀ **Alt er Forføngelighed** : jf. Præd 1,2.

I trykt udgave: Bind 1 side 296 linje 14

◀ **nisus formativus** : lat. formende (skabende) trang; skaberkraft.

I trykt udgave: Bind 1 side 296 linje 30

◀ **den, der har Øren at høre med** : jf. Matt 11,15.

I trykt udgave: Bind 1 side 296 linje 32

◀ **thi Verdensudviklingen ... der ikke vil** : omformulering af et vers, der er kendt fra den rom. filosof Seneca (o. 4 f.Kr.-65 e.Kr.) *Breve (Epistulæ morales) til Lucilius* 107, 11: »Ducunt volentem fata, nolentem trahunt«.

I trykt udgave: Bind 1 side 297 linje 25

◀ **see deres Fødder ... Dig bort** : spiller på ApG 5,9, hvor Paulus siger til Ananias' kone, Safira: »See, deres Fødder, som begrove din Mand, ere for Døren, og de skulle udbære dig« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 1 side 299 linje 12

◀ **Nidkjærhed ... fortærer ham** : spiller på Joh 2,17, hvor disciplene anvender ordene fra Sl 69,10 om Jesus: »Nidkierhed for dit Huus haver fortæret mig« (NT-1819 / GT-1740).

I trykt udgave: Bind 1 side 299 linje 15

◀ **Ironien ... uendelige absolute Negativitet** : 87,21.

I trykt udgave: Bind 1 side 299 linje 16

◀ **et guddommeligt Vanvid** : spiller formentlig på Platons *Faidros*, hvori der findes en længere udvikling af dette begreb, jf. *Platons Skrifter* bd. 6, s. 35f., s. 51 og s. 63f.

I trykt udgave: Bind 1 side 299 linje 20

◀ **Tamerlan** : egl. Timur-i-leng eller Timur Lenk (o. 1336-1405), feltherre fra Mongoliet, der underlagde sig et område fra Volga til den kinesiske mur og hærgede Indien i 1398. Han var berygtet for sin grusomhed, bl.a. skulle han under en sejrsmarch have rejst tårne af afhuggede hoveder.

I trykt udgave: Bind 1 side 299 linje 21

◀ **ikke lader Steen paa Steen tilbage** : spiller på Matt 24,2 om ødelæggelsen af templet i Jerusalem.

I trykt udgave: Bind 1 side 299 linje 21

◀ **Cardanus, Campanella, Bruno** : De ital. filosoffer Girolamo Cardano (1501-76), Tommaso Campanella (1568-1639) og Giordano Bruno (1548-1600) omtales af Hegel i *Geschichte der Philosophie* under overskriften »Eigenthümliche Bestrebungen der Philosophie«, jf. *Werke* bd. 15, s. 219-244 (*Jub.* bd. 19, s. 219-244; *Suhr.* bd. 20, s. 17-39).

I trykt udgave: Bind 1 side 299 linje 27

◀ **Erasmus Rotterodamus** : Erasmus af Rotterdam (1467 el. 1469-1536), holl. filolog og filosof. Han var ved sin kritik af tidens kristendom med til at forberede reformationen, men forblev modsat Luther katolik. Han var den ledende skikkelse i den nordeuropæiske humanisme og har bl.a. skrevet det satiriske skrift *Encomium moriæ* (Tåbelighedens lovprisning) fra 1502, hvori han revser sin tids laster ved at rose dem.

I trykt udgave: Bind 1 side 299 linje 27

◀ **κατὰ δύναμιν** : gr. (kata dýnamin) som mulighed.

I trykt udgave: Bind 1 side 300 linje 11

◀ **Gesch. der Philos. 2 B. Pag. 62** : *Geschichte der Philosophie* i *Werke* bd. 14, s. 62 (*Jub.* bd. 18, s. 62; *Suhr.* bd. 18, s. 460).

I trykt udgave: Bind 1 side 300 linje 13

◀ **Alle Dialectik ... der Welt** : »Al dialektik lader det gælde, som skal gælde, som om det gjaldt, lader den indre ødelæggelse selv udvikle sig i og med det – verdens almene ironi«.

I trykt udgave: Bind 1 side 300 linje 14

◀ **naar Loven ... da skal Du blive salig** : Med loven tænkes på Moseloven; med buddene tænkes der ikke blot på De ti Bud (2 Mos 20,3-17 og 5 Mos 5,7-21), men også på de mange enkeltbud, retsregler og forordninger, som Moses på Guds vegne påbød Israels folk at overholde. Løbende knyttet der forjættelser til overholdelsen af disse bud, jf. fx 2 Mos 20,6; 5 Mos 5,10.16; Ef 6,2f.; men her tænkes der formentlig på 5 Mos 28,1-14, hvor der til overholdelsen af de bud, Moses »i dag« har givet folket, føjes et omfattende løfte fra Gud om velsignelse, velstand og fred; en lignende forjættelse findes i 3 Mos 26,3-13. Med udtrykket »da skal du blive salig«, spilles der muligvis på Joh 13,17, hvor Jesus efter fodvaskningen peger på sig selv som forbilledet og siger til sine disciple: »Når I ved det, er I salige, hvis I gør det«.

I trykt udgave: Bind 1 side 300 linje 21

◀ **den, som skulde komme** : jf. Luk 7,19, hvor Johannes Døber lader sine disciple spørge Jesus: »Er du den, som kommer, eller skal vi vente en anden?«

I trykt udgave: Bind 1 side 301 linje 1

◀ **den, som vil frelse sin Sjæl, skal miste den** : Matt 16,25; NT-1819 har dog »sit Liv« i stedet for »sin Sjæl« som gengivelse af det græske ord *psychè*, der kan betyde både liv og sjæl.

I trykt udgave: Bind 1 side 301 linje 22

◀ **Substantialitetens Virkelighed** : Ifølge Hegels retsfilosofi (270,24) er substantialiteten ensbetydende med fornuften, som den manifesterer sig i den konkrete sociale virkelighed, i sædelighedens verden; dvs. fornuften, som den udtrykker sig i de overleverede og bestående institutioner, anskuelser og normer.

I trykt udgave: Bind 1 side 302 linje 10

◀ **Hegel erklærer ... som Ironi** : Jf. »Ueber: Solger's nachgelassene Schriften und Briefwechsel« i *Werke* bd. 16, s. 489 (*Jub.* bd. 20, s. 185; *Suhr.* bd. 11, s. 256), hvor Hegel skriver: »Sonach muß uns jene als unwahr angesehene Einleitung des Sokrates, daß er versicherte, nichts zu wissen, keine Wissenschaft zu besitzen, vielmehr für ganz ernst von ihm gesagt, für ganz richtig und keineswegs für ironisch gelten; wir finden sie durch sein wirkliches Lehren und Treiben nicht widerlegt«. Jf. også *Geschichte der Philosophie* i *Werke* bd. 14, s. 63f. (*Jub.* bd. 18, s. 63f.; *Suhr.* bd. 18, s. 461) og *Philosophie des Rechts* i *Werke* bd. 8, s. 200f. (*Jub.* bd. 7, s. 216f.; *Suhr.* bd. 7, s. 277f.).

I trykt udgave: Bind 1 side 302 linje 22

◀ **Hegel omtaler altid Ironien ... en Vederstyggelighed** : 282,25.

I trykt udgave: Bind 1 side 302 linje 27

◀ **Schlegels meest glimrende Periode** : spiller formentlig på Hegels udtryk »die keckste und blühendste Periode der Ironie, Lucinde, Athenäum u.s.f.«, jf. *Werke* bd. 14, s. 446 (*Jub.* bd. 20, s. 142; *Suhr.* bd. 11, s. 215). Der sigtes til Fr. Schlegels Jena-periode (321,13).

I trykt udgave: Bind 1 side 302 linje 29

◀ **Schlegelernes**: brøderne A.W. Schlegel (283,2) og Fr. Schlegel (321,13).

I trykt udgave: Bind 1 side 302 linje 29

◀ **forlorne Sønner paa deres Fortabelses Vei** : 308,22.

I trykt udgave: Bind 1 side 302 linje 34

◀ **fornemme Folk** : Hegel påtaler som regel fornemheden, når han nævner den romantiske ironi, men selve udtrykket »vornehmen Leuten« findes kun i indledningen til *Vorlesungen über die Aesthetik* i *Werke* bd. 10,1, s. 90 (*Jub.* bd. 12, s. 106; *Suhr.* bd. 13, s. 99).

I trykt udgave: Bind 1 side 303 linje 8

◀ **den efterfichtiske Ironi** : 308,18.

I trykt udgave: Bind 1 side 303 linje 18

◀ **Saasnart Hegel nævner det Ord Ironi** : 282,25.

I trykt udgave: Bind 1 side 303 linje 20

◀ **I det Foregaaende** : jf. *Bl*, *SKS* 1, 277f.

I trykt udgave: Bind 1 side 303 linje 26

◀ **Geschichte der Philos. 2 B. Pag. 59-67** : (282,25), hvor den sokratiske ironi behandles *Werke* bd. 14, s. 59-64 (*Jub.* bd. 18, s. 59-64; *Suhr.* bd. 18, s. 456-461) og jordemoderkunsten s. 64-67 (*Jub.* bd. 18, s. 64-67; *Suhr.* bd. 18, s. 461-464).

I trykt udgave: Bind 1 side 303 linje 28

◀ **Pag. 62** : *Jub.* bd. 18, s. 62; *Suhr.* bd. 18, s. 460.

I trykt udgave: Bind 1 side 303 linje 31

◀ **Friedrich von Schlegel ... nachgesprochen** : »Det er Friedrich Schlegel, som først er fremkommet med disse tanker, Ast har snakket efter«. Fr. Schlegel (321,13), Fr. Ast (122,28).

I trykt udgave: Bind 1 side 303 linje 31

◀ **Pag. 60** : *Jub.* bd. 18, s. 60; *Suhr.* bd. 18, s. 458.

I trykt udgave: Bind 1 side 303 linje 35

◀ **Dieses ist ... Person** : »Dette er da den berømte *sokratiske ironis* side. Den har hos ham dialektikkens subjektive skikkelse, den er en måde at opføre sig på i omgangen; dialektikken er sagens grunde, ironien er en speciel adfærdsform fra person til person«.

I trykt udgave: Bind 1 side 303 linje 35

◀ **wenn ... machen will** : »når han vil gøre sofisternes manér til skamme«, *Werke* bd. 14, s. 60 (*Jub.* bd. 18, s. 60; *Suhr.* bd. 18, s. 457).

I trykt udgave: Bind 1 side 304 linje 5

◀ **Pag. 62** : *Jub.* bd. 18, s. 62; *Suhr.* bd. 18, s. 459.

I trykt udgave: Bind 1 side 304 linje 12

◀ **Wenn ich sage ... Ironie** : »Når jeg siger, at jeg ved hvad fornuft, hvad tro er, så er dette blot helt abstrakte forestillinger; at de nu bliver konkrete, dertil hører, at de ekspliciteres, at det forudsættes, at det ikke er bekendt, hvad det egentlig er. Denne eksplicitation af sådanne forestillinger bevirker nu Sokrates; og dette er det sanddru i den sokratiske ironi«.

I trykt udgave: Bind 1 side 304 linje 12

◀ **Socrates' Sag ... komme tilsyne** : jf. *Bl*, *SKS* 1, 106f.

I trykt udgave: Bind 1 side 304 linje 20

◀ **den dobbelte Art Ironi, vi fandt i Plato** : jf. *Bl*, *SKS* 1, 172f. og 143f.

I trykt udgave: Bind 1 side 304 linje 28

◀ **Pag. 64** : jf. »Von dieser Ironie unserer Zeit ist die Ironie des Sokrates weit entfernt; Ironie hat hier, so wie bei Plato, eine beschränkte Bedeutung«, *Werke* bd. 14, s. 64 (*Jub.* bd. 18, s. 64; *Suhr.* bd. 18, s. 461).

I trykt udgave: Bind 1 side 304 linje 30

◀ **Bevægelsesloven** : jf. *Bl*, *SKS* 1, 94 og 107.

I trykt udgave: Bind 1 side 304 linje 31

◀ **mehr Manier ... verstanden wäre** : »mere konversationsmanér, den selskabelige munterhed, end at man derved kunne forstå hin rene negation, hin negative indstilling«. Hegels beskrivelse gælder her det, han kalder »Sokrates' *bestimmte* Ironie«.

I trykt udgave: Bind 1 side 304 linje 36

◀ **Pag. 64** : *Werke* bd. 14, s. 64 (*Jub.* bd. 18, s. 64; *Suhr.* bd. 18, s. 461).

I trykt udgave: Bind 1 side 305 linje 2

◀ **Hegel ... Socrates' Gjordemoderkunst** : 303,28.

I trykt udgave: Bind 1 side 305 linje 4

◀ **den Forskjel, vi i vort Foregaaende** : jf. *Bl*, *SKS* 1, 96.

I trykt udgave: Bind 1 side 305 linje 6

◀ **Det Exempel** : jf. »Z. B. jeder kennt, hat die Vorstellung vom Werden. Reflektiren wir darauf, so ist nicht, was wird, und doch ist es auch; es ist Seyn und Nichtseyn darin. Und Werden ist doch diese einfache Vorstellung, eine Einheit von Unterschieden, die so ungeheuer unterschieden sind, wie Seyn und Nichts; es ist die Identität von Seyn und Nichts«, *Werke* bd. 14, s. 67 (*Jub.* bd. 18, s. 67; *Suhr.* bd. 18, s. 464).

I trykt udgave: Bind 1 side 305 linje 8

◀ **Parmenides** : Hegel fremhæver Platons dialog *Parmenides*, der regnes til de senere, hvor indflydelsen fra den historiske Sokrates er afløst af Platons egen filosofi, jf. *Bl*, *SKS* 1, 158 og 177.

I trykt udgave: Bind 1 side 305 linje 9

◀ **Socrates' tragiske Ironi** : Som anført skelner Hegel mellem den nyere ironi og Sokrates' ironi, og af denne sidste ser han to aspekter, som SK begge tilbageviser: Det første er den »bestemte ironi« (304,36), det andet er den »tragiske ironi«, hvorom Hegel skriver: »Aber seine *tragische* Ironie ist sein Gegensatz seines subjektiven Reflektirens gegen die bestehende Sittlichkeit, – nicht ein Selbstbewußtseyn, daß er drüber steht, sondern der unbefangene Zweck, zum *wahren* Guten, zur allgemeinen Idee zu führen«, *Werke* bd. 14, s. 64 (*Jub.* bd. 18, s. 64; *Suhr.* bd. 18, s. 461).

I trykt udgave: Bind 1 side 305 linje 10

◀ **Anmeldelsen af Solgers Skrifter ... Pag. 488** : 282,25; *Werke* bd. 16, s. 488 (*Jub.* bd. 20, s. 184; *Suhr.* bd. 11, s. 255).

I trykt udgave: Bind 1 side 305 linje 14

◀ **Han bebrejder Fr. Schlegel ... paa Virkeligheden** : Hegel viser, hvordan ironien er en konsekvens af Fichtes filosofi og fortsætter: »In der fichteschen Philosophie ist jene Negativität in der einseitigen, endlichen Affirmation geblieben, welche sie als *Ich* hat. In dieser nur *Subjektiven* Affirmation ist sie aus jener Philosophie mit Unverständnis des Spekulativen und Beiseitesetzung desselben von *Friedrich Schlegel* aufgenommen, und aus dem Gebiete des Denkens so herausgerissen worden, daß sie direkt auf die Wirklichkeit gewendet zur *Ironie* gediehen ist (...) [SK citerer fortsættelsen i det følgende]«, s. 487f. (*Jub.* bd. 20, s. 183f.; *Suhr.* bd. 11, s. 255).

I trykt udgave: Bind 1 side 305 linje 18

◀ **zum Verneinen ... für Andere** : »til at fornægte fornuftens og sandhedens liv og til at nedsætte samme til skin i subjektet og til at synes for andre«, s. 488 (*Jub.* bd. 20, s. 184; *Suhr.* bd. 11, s. 255).

I trykt udgave: Bind 1 side 305 linje 22

◀ **at man ... den uskyldige sokratiske Ironi** : jf. »Für jene Verkehrung der Wahrheit in den Schein hat die unschuldige *sokratische Ironie* ihren Namen müssen verkehren lassen«, s. 488 (*Jub.* bd. 20, s. 184; *Suhr.* bd. 11, s. 255).

I trykt udgave: Bind 1 side 305 linje 24

◀ **Naar man nemlig ... uden videnskabeligt Resultat** : jf. »Wenn sie vornehmlich darein gesetzt wird, daß Sokrates sein Einlassen in Ueberredung mit der Versicherung, *nichts zu wissen*, begonnen, und die Anderen, Sophisten, Gebildete und wer es sonst war, veranlaßt habe, vielmehr ihre Weisheit und Wissenschaft darzulegen, welche dann von ihm durch seine Dialektik in Verwirrung und zur Beschämung gebracht worden sey; so ist dieser Erfolg allerdings bekannt, aber zugleich gewöhnlich von der Art, daß er etwas Negatives und ohne ein wissenschaftliches Resultat bleibt«, s. 488 (*Jub.* bd. 20, s. 184; *Suhr.* bd. 11, s. 255f.).

I trykt udgave: Bind 1 side 305 linje 26

◀ **Forsaavidt bliver ... ikke ironisk** : jf. »Sonach muß uns jene als unwahr angesehene Einleitung des Sokrates, daß er versicherte, nichts zu wissen, keine Wissenschaft zu besitzen, vielmehr für ganz ernst von ihm gesagt, für ganz richtig und keineswegs für ironisch gelten«, s. 489 (*Jub.* bd. 20, s. 185; *Suhr.* bd. 11, s. 256).

I trykt udgave: Bind 1 side 305 linje 30

◀ **vindicere** : aftvinge.

I trykt udgave: Bind 1 side 306 linje 8

◀ **ad libitum** : lat. efter behag.

I trykt udgave: Bind 1 side 306 linje 22

◀ **Agilitet** : smidighed, raskhed. Udtrykket kunne erindre om Fr. Schlegel (321,13), der i »Ideen« i tidsskriftet *Athenäum* (1800) bestemmer ironien således: »Ironie ist klares Bewußtsein der ewigen Agilität, des unendlich vollen Chaos«, jf. *Kritische Friedrich-Schlegel-Ausgabe*, udg. af Ernst Behler, bd. 2, München 1967, s. 263.

I trykt udgave: Bind 1 side 306 linje 29

◀ **ponere** : antage, sætte.

I trykt udgave: Bind 1 side 306 linje 33

◀ **hans Opfattelse af Døden** : jf. *Bl*, *SKS* 1, 139ff.

I trykt udgave: Bind 1 side 307 linje 16

◀ **Substantialitetens** : 302,10.

I trykt udgave: Bind 1 side 307 linje 36

◀ **Ironien efter Fichte** : Den romantiske ironi som en position, der har taget afsæt i bestemte dele af Fichtes filosofi (282,16), og som omfatter Fr. Schlegel, L. Tieck og K.W.F. Solger, stammer fra Hegel, jf. *Geschichte der Philosophie* bd. 3 i *Werke* bd. 14, s. 62f. (*Jub.* bd. 18, s. 62f.; *Suhr.* bd. 18, s. 459), og bd. 15, s. 641f. (*Jub.* bd. 19, s. 641f.; *Suhr.* bd. 20, s. 415f.); indledningen til *Vorlesungen über die Aesthetik* i *Werke* bd. 10,1, s. 84f. (*Jub.* bd. 12, s. 100f.; *Suhr.* bd. 13, s. 93f.); anmeldelsen »Ueber: Solger's nachgelassene Schriften und Briefwechsel« i *Werke* bd. 16, s. 486f. (*Jub.* bd. 20, s. 182; *Suhr.* bd. 11, s. 254).

I trykt udgave: Bind 1 side 308 linje 18

◀ **Kant** : 282,15.

I trykt udgave: Bind 1 side 308 linje 19

◀ **Dogmatismen** : betegnelse for den Leibniz-Wolffske metafysik, der dominerede universitetsfilosofien i Tyskland i størstedelen af 1700-tallet. Den kaldtes dogmatisk, fordi den forudsatte muligheden af en ubetinget virkelighedsindsigt uden kritisk at have undersøgt denne muligheds grundlag i den menneskelige erkendelsesproces. Kant hævdede, at han blev »vækket af sin dogmatiske slummer«, da han læste den skotske filosof David Hume (1711-76).

I trykt udgave: Bind 1 side 308 linje 22

◀ **den forlorne Søn ... overstyr** : spiller på lignelsen om den forlorne, dvs. fortabte søn, der kræver skifte af sin far og sin del af arven udbetalt før tiden, rejser udenlands og ødsler sin formue bort i et udsvævende liv; senere går han i sig selv, vender hjem og bliver taget til nåde af sin far, Luk 15,12-32.

I trykt udgave: Bind 1 side 308 linje 22

◀ **Kriticismen** : betegnelse for den kritiske undersøgelse af den menneskelige erkendelses gyldighed og rækkevidde, der udfoldes i Kants *Critik der reinen Vernunft* (1781) (194,1).

I trykt udgave: Bind 1 side 308 linje 26

◀ **Auroras Mand** : Da Aurora, morgenrødens gudinde i antik mytologi, fik sin elskede mand gjort udødelig, glemte hun at bede om evig ungdom for ham tillige; han ældedes da og skrumpede til sidst ind til en cikade.

I trykt udgave: Bind 1 side 308 linje 28

◀ **Ravnen ... tabte Osten** : jf. Æsops fabel »Ræven og Ravnen«, der i M.R. Thaarups metriske oversættelse lyder: »De Folk, som gjerne høre sledske Tungers Ros, / For seent, naar haanlig Straf de lide, angre det. / Ud af et Vindue napsed Ravnen sig en Ost, / Og for i Ro at æde den han satte sig / Op i et Træ. Det havde Ræven seet, og strax / Han udbrød: O, hvor dejlig er din Vinges Glands, / Hvor yndig, Ravn, din Mine, og din Anstand peen! / Besad du Stemme, ingen Fugl var da som du. / Nu vilde Tossen ogsaa Stemmen vise, men / Idet den Næbbet lukked op, faldt Osten ned, / Som snedig Ræv med graadig Tand i hast fik fat. / Da først med Suk bedragne Ravn sin Dumhed saae«, jf. *Phædri Æsopiske Fabler*, Kbh. 1826, s. 8f.

I trykt udgave: Bind 1 side 308 linje 28

◀ **das Ding an sich** : 160,28.

I trykt udgave: Bind 1 side 309 linje 10

◀ **en vis Skole i Middelalderen ... at friste Troen** : Der sigtes til tilhængerne af den benediktinske teolog Paschasius Radbertus (785-860), som i sit skrift om nadveren *Liber de corpore et sanguine Domini* (831) fremhæver læren om nadverelementernes forvandling. Brødets og vinens substans forvandles i troen således, at den efter indvielsen er Kristi sande legeme og blod. Brødets og vinens udseende og smag forandres imidlertid ikke, for at troen kan stilles på prøve.

I trykt udgave: Bind 1 side 309 linje 11

◀ **Fichte** : 282,16.

I trykt udgave: Bind 1 side 309 linje 15

◀ **Jeg-Jeget** : udtryk for selvbevidsthedens struktur hos Fichte (282,16). Det absolutte jeg, der if. Fichte sætter sig selv og dermed også begrænser sig selv, forstås som en uendelig, ubegrænset virksomhed ('Tätigkeit').

I trykt udgave: Bind 1 side 309 linje 17

◀ **Akosmisme** : egl. verdensnægtelse el. verdensløshed. En lære som anser verden for et intet, idet den fører verdens virkelighed tilbage til noget andet, fx det absolutte jeg som hos Fichte.

I trykt udgave: Bind 1 side 309 linje 27

◀ **Doketisme** : gnostisk påvirket lære, der hævder, at den åbenbarede Kristus ikke har et virkeligt menneskeligt legeme, men et skinlegeme, idet den går ud fra, at materien er det onde.

I trykt udgave: Bind 1 side 309 linje 28

◀ **Wissenschaftslehre** : 282,16.

I trykt udgave: Bind 1 side 309 linje 31

◀ **molimina** : lat. anstrengelser, betræbelser.

I trykt udgave: Bind 1 side 310 linje 11

◀ **nisus formativus** : lat. formende (skabende) trang.

I trykt udgave: Bind 1 side 310 linje 12

◀ **Vælighed** : kraftfuldhed, fyrighed.

I trykt udgave: Bind 1 side 310 linje 12

◀ **Potensation** : opløftning til en højere potens; ophøjelse.

I trykt udgave: Bind 1 side 310 linje 15

◀ **Exaltation** : opløftet sindsstemning.

I trykt udgave: Bind 1 side 310 linje 15

◀ **Menigheden er skjult i Kristus** : jf. Kol 2,3 og 3,3, hvor der dog ikke tales om menigheden. Når der i sammenhængen tales om, at tænkningen må lade sig føde, og at den må synke ned i det substantielle livs

dyb, spilles der måske på Rom 6,3-11; den døbte dør, begravnes og opstår med Kristus og genfødes således til et nyt liv, billedligt udtrykt ved, at den døbte sænkes ned i dåbsvandet som symbol på kaoshavet ved skabelsen og tages op igen som symbol på opstandelsen fra de døde.

I trykt udgave: Bind 1 side 310 linje 22

◀ **sympathetisk** : egl. med-lidende; samstemt, medfølende.

I trykt udgave: Bind 1 side 310 linje 23

◀ **Enhver, som vil frelse sin Sjæl, skal miste den** : 301,22.

I trykt udgave: Bind 1 side 310 linje 28

◀ **Tauler** : Johann Tauler (o. 1300-61), ty. mystiker. Der citeres fra en af de åndelige sange («Von der Seligkeit des Seyns in Gott») i *Johann Tauler's Nachfolgung des armen Lebens Christi*, Frankfurt a. M. 1821 [1621], ktl. 282, s. 254.

I trykt udgave: Bind 1 side 310 linje 29

◀ **Doch dieses ... Finden** : »Dog denne taben, denne svinden / er just den ægte og sande finden«. Ovenstående kilde har: »Ist eben erst das wahre, ächte Finden«.

I trykt udgave: Bind 1 side 310 linje 31

◀ **πληροφορία** : gr. (plērophoría) fuld overbevisning, fuld vished, jf. Kol 2,2.

I trykt udgave: Bind 1 side 310 linje 35

◀ **af hans Søn udgivne efterladte Skrifter** : *Johann Gottlieb Fichte's nachgelassene Werke* bd. 1-3, udg. af I.H. Fichte, Bonn 1834-35. De indgår som de sidste tre bind i *Sämmtliche Werke* bd. 1-11, Berlin og Bonn 1834-46, ktl. 489-499.

I trykt udgave: Bind 1 side 310 linje 36

◀ **den tidligere Fichte** : 282,16.

I trykt udgave: Bind 1 side 311 linje 4

◀ **det unge Tydskland** : 320,36.

I trykt udgave: Bind 1 side 311 linje 30

◀ **Ponerede** : antog, satte.

I trykt udgave: Bind 1 side 312 linje 5

◀ **løsende og bindende Magt** : spiller formentlig på Matt 16,19, hvor Jesus siger til Peter: »hvad du binder på jorden, skal være bundet i himlene, og hvad du løser på jorden, skal være løst i himlene«. En tilsvarende magt giver Jesus også de øvrige disciple, Matt 18,18, jf. Joh 20,23.

I trykt udgave: Bind 1 side 312 linje 8

◀ **den syvende Dag ... hvile fra den historiske Gjerning** : If. 1 Mos 2,2 hvilede Gud på den syvende dag efter »al sin Gjerning« (NT-1819), dvs. skabelsen.

I trykt udgave: Bind 1 side 312 linje 22

◀ **det Onde i fichtisk Forstand, Dorskhed og Dovenskab** : For Fichte er det etiske mål, at jeget (fornuften) gennem virksomhed kommer til bevidsthed om naturen og således behersker den. Naturen er modsætningen til den frie virken, dens grundbestemmelse er inerti (se nedenfor), hvilket er det moralske onde.

I trykt udgave: Bind 1 side 312 linje 29

◀ **vis inertiae** : lat. egl. dovenskabs eller dorskheds kraft; inertiens kraft.

I trykt udgave: Bind 1 side 313 linje 1

◀ **Tieck i sine Dramer** : 334,24.

I trykt udgave: Bind 1 side 313 linje 7

◀ **Hercules ... kjæmpede med Antæus** : Kæmpen Antæus bliver i antik mytologi beskyttet af sin moder Gæa (jorden); så længe han berører denne, får han ny styrke og er uovervindelig. Herkules besejrer dog Antæus i en brydekamp ved at løfte ham op fra jorden og kvæle ham. SK vil måske tillige erindre om Heine (287,32), der i *Die romantische Schule* benytter myten som billede på en digtning med og uden jordforbindelse (Novalis vs. E.T.A. Hoffmann).

I trykt udgave: Bind 1 side 313 linje 24

◀ **Dichtung und Wahrheit** : ty. digtning og sandhed. Ud- trykket spiller på undertitlen på Goethes selvbiografi *Aus meinem Leben. Dichtung und Wahrheit* fra 1833 (350,27).

I trykt udgave: Bind 1 side 313 linje 32

◀ **forliebede** : forelskede.

I trykt udgave: Bind 1 side 314 linje 7

◀ **Nathan den Vise** : skuespil af Lessing (96,18), jf. *G.E. Lessings sämtliche Schriften* bd. 1-32, Berlin 1825-28, ktl. 1747-1762; bd. 22, 1827. På forlangende af den lærevillige sultan Saladin må den vise Nathan tilkendegive, hvilken af de tre historiske religioner (jødiske, kristne, muslimske), der er den mest fyldestgørende. Nathan svarer ved at fortælle en lignelse, hvoraf det ikke fremgår, at »alle religioner er lige gode«, men snarere at de enkelte religioners sandhed beror på den moralske kraft, de giver deres tilhængere, hvorefter den fremtidige dommer (guden) må fælde sin dom, jf. 3. akt, 7. scene.

I trykt udgave: Bind 1 side 314 linje 18

◀ **Hegel (samtlige Værker 16de Bind Pag. 465)** : i anmeldelsen af Solgers efterladte skrifter (282,25). På dette sted hedder det bl.a. om Fr. Schlegel: »Er hat sich nämlich immer *urtheilend* gegen sie verhalten, ohne je einen philosophischen Inhalt, philosophische Sätze, oder gar eine entwickelte Folge von solchen auszusprechen, noch weniger hat er dergleichen bewiesen, oder auch widerlegt. Widerlegen fordert die Angabe *eines Grundes*, und hiermit ein Einlassen in die Sache; dieß hieße aber, von der vornehmen Stellung über der Sache oder (...) von der göttlichen Freiheit (...) des Urtheilens und Absprechens, auf den Boden des Philosophirens selbst und der Sache sich herablassen«, jf. *Werke* bd. 16, s. 465 (*Jub.* bd. 20, s. 161f.; *Suhr.* bd. 11, s. 233f.).

I trykt udgave: Bind 1 side 314 linje 29

◀ **som en Leviathan i Havet** : If. Sl 104,26 skabte Gud det store, slangeagtige søuhyre Livjatan (Leviathan) til at lege i havet.

I trykt udgave: Bind 1 side 314 linje 33

◀ **bestandig den Mindre, der velsignes af den Større** : jf. Hebr 7,7: »Men uden al Modsigelse velsignes den Ringere af den Ypperligere« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 1 side 314 linje 36

◀ **den fromme Christen ... en Opdragelse** : en forestilling, der ofte findes fremført i den pietistiske fromhedslitteratur, og som har sin baggrund i Hebr 12,4-13, hvor det bl.a. fremhæves: »For jeres opdragelses skyld skal I holde ud; Gud behandler jer som sønner. For hvor er den søn, som ikke tugtes af sin far?« og videre: »Gud gør det til vort bedste, for at vi skal få del i hans hellighed«. Forestillingen har sin oprindelse i GT, jf. Ordsp 3,11f., som citeres i Hebr 12,5f.

I trykt udgave: Bind 1 side 316 linje 14

◀ **udvikle de Spirer, Gud selv har nedlagt i Mennesket** : spiller formentlig på den dobbelte forestilling, at mennesket er skabt i Guds billede, jf. 1 Mos 1,26f., men at det på grund af synden skal aflægge det gamle menneske og iføre sig det nye menneske, som if. Ef 4,24 er »skabt i Guds billede med sandhedens retfærdighed og fromhed«. Jf. Kol 3,10 skal det nye menneske »fornyes i sin skabers billede til at have erkendelse«.

I trykt udgave: Bind 1 side 316 linje 21

◀ **den Christne ... bliver ligesom hans Medarbejder** : 82,30.

I trykt udgave: Bind 1 side 316 linje 23

◀ **i at fuldføre den gode Gjerning, Gud selv har begyndt** : spiller på Fil 1,6, hvor meningen dog er den, at det er Gud selv, der vil fuldføre den gode gerning, som han har begyndt.

I trykt udgave: Bind 1 side 316 linje 24

◀ **Dusinmennesker** : middelmådige mennesker uden selvstændighed og originalitet.

I trykt udgave: Bind 1 side 316 linje 27

◀ **für sich ... an sich** : Individualiteten har sit dobbelte formål, dvs. et særegent anlæg, noget der er »i sig selv«, an sich; den vil realisere dette formål, gøre det til virkelighed »for sig selv«, für sich. Sml. bevægelsen hos Hegel i almindelighed (96,6), mere specielt, fx i hans retsfilosofi (270,24).

I trykt udgave: Bind 1 side 317 linje 2

◀ **Prosa-Menneske** : trivielt og åndløst menneske.

I trykt udgave: Bind 1 side 317 linje 9

◀ **Taugenichts** : ty. døgenigt, drivert. Udtrykket genkalder titlen på den ty. forf. Joseph von Eichendorffs (1788-1857) senromantiske fortælling *Aus dem Leben eines Taugenichts* fra 1826.

I trykt udgave: Bind 1 side 317 linje 17

◀ **blive en Daare i Verden** : spiller på 1 Kor 3,18, hvor Paulus siger, at den kristne må blive en dåre i denne verdens forstand for at kunne blive vis i kristen forstand, og tilføjer i v. 19 som begrundelse: »For denne verdens visdom er dårskab for Gud«.

I trykt udgave: Bind 1 side 317 linje 19

◀ **Pythagoras' Lære** : Den græske matematiker og filosof Pythagoras (o. 570-497 f.Kr.), men især eftertidens pythagoræiske filosofi, antog en lære om sjælevandring, hvorefter de forbedrede sjæle på den tusindårige vandring kunne antage stadig højere skikkelser. Diogenes Laërtios fortæller derom i 8. bog, 1. kap., af sin filosohistorie, hvori det om Pythagoras hedder (1, 14): »Han siges ogsaa først at have yttret den Mening om Sjelen, at den paa sit nødvendige Kredsløb forbindes nu med et, nu med et andet, Dyrs Legeme«, *Risbrigh* bd. 1, s. 370. I kap. 1, 4f. fortælles en anekdote om, hvordan Pythagoras skulle besidde »Sjæle-Fløtnings-Gaven« og således kunne erindre sine tidligere skikkelser i planter, dyr og forskellige personer. Dette sidste spilles der på i det følgende af Lukian.

I trykt udgave: Bind 1 side 317 linje 27

◀ **fata** : lat. hændelser, sælsomme tildragelser.

I trykt udgave: Bind 1 side 317 linje 31

◀ **den Hane ... hos Lucian** : jf. Lukians (291,35) dialog »Drømmen eller Hanen« (15-20); *Luciani Samosatensis opera* bd. 1-4, Leipzig 1829, ktl. 1131-1134; bd. 3, s. 188-193. Her fortæller en hane i samtale med den fattige skomager Mikylos, hvordan den først havde været Pythagoras, Aspasia, kynikeren Krates, hvorefter den fortsætter sin beretning, formentlig i SKs egen oversættelse: »derpaa en Konge (...) meest Behag deri« (20).

I trykt udgave: Bind 1 side 317 linje 31

◀ **Aspasia** : den skønne og indsigtfulde kvinde, hvis hus var samlingssted for Athens ypperligste mænd, deriblandt Sokrates og statsmanden Perikles, som begge elskede hende højt. Hendes frie omgang med mændene fremkaldte den beskyldning mod hende hos komikerne, som Lukian refererer, at hun var en hetære.

I trykt udgave: Bind 1 side 317 linje 32

◀ **Cynikeren Krates** : gr. kynisk filosof, elev af »hunden« Diogenes fra Sinope (86,19). Krates var den sidste betydelige filosof af den ældre kyniske skole, der gennem en særegen livsførelse lærte at søge sindsro ved at gøre sig uafhængig af alle forhold, herunder samfundets almindelige konventioner.

I trykt udgave: Bind 1 side 317 linje 33

◀ **Satrap** : en statholder i en provins i det gamle persiske monarki.

I trykt udgave: Bind 1 side 317 linje 34

◀ **er Alting muligt** : spiller på Matt 19,26: »For mennesker er det umuligt [at blive frelst], men for Gud er alting muligt«.

I trykt udgave: Bind 1 side 317 linje 36

◀ **Vor Gud ... gjør Alt hvad ham behager** : Sl 115,3: »Men vor Gud er i Himlene, han gjør Alt, hvad ham behager« (GT-1740).

I trykt udgave: Bind 1 side 318 linje 1

◀ **Edelmann, Bettelmann o. s. v.** : tysk børneremse, der bruges, når man tæller på fingrene eller knapperne for at se, hvad man skal blive i verden. I *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* bringer SK en fortsættelse af denne remse: »Edelmann [adelsmand], Bettelmann [tigger], Doctor [doktor], Pastor [præst], Schuster [skomager], Schneider [skrædder] ..«, og i manuskriptet hertil findes de sidste to ord: »borgmester, major«.

I trykt udgave: Bind 1 side 318 linje 6

◀ **bebræmmed Toga** : Togaen var i det antikke Rom et almindeligt klædningsstykke for mænd. Embedsmændene havde en bræmme, dvs. en påsyet, purpurfarvet kant, på togaen.

I trykt udgave: Bind 1 side 318 linje 14

◀ **sella curulis** : lat. de tre højeste embedsmænds stol i det antikke Rom.

I trykt udgave: Bind 1 side 318 linje 15

◀ **en tyrkisk Pascha** : statholder over en provins og tillige befalingsmand over de derværende tropper; person, der lader sig opvarte af andre.

I trykt udgave: Bind 1 side 318 linje 17

◀ **en kjælen Citharspiller** : Udtrykket stammer fra Platons *Symposion* i Heises oversættelse, s. 14. SK anfører det *BI*, *SKS* 1, 87, note 2.

I trykt udgave: Bind 1 side 318 linje 18

◀ **Adam ... finder ikke Selskab for sig** : spiller på 1 Mos 2,18-20. Gud Herren sagde: »Det er ikke got, at Mennesket er for sig allene, jeg vil gjøre ham en Hielp, som skal være hos ham« (GT-1740). Så skabte Gud alle dyrene og førte dem til Adam for at han skulle give dem navne, men Adam fandt »ingen Hielp, som kunde være hos ham«.

I trykt udgave: Bind 1 side 318 linje 30

◀ **Moral og Sædelighed** : 270,25.

I trykt udgave: Bind 1 side 318 linje 34

◀ **Hegels Angreb** : 282,25.

I trykt udgave: Bind 1 side 318 linje 35

◀ **ikkun** : kun.

I trykt udgave: Bind 1 side 319 linje 1

◀ **Solger ivrer imod** : nemlig i anmeldelsen af A.W. Schlegel (283,2), s. 515 (1970, s. 408). SK bringer stedet i fodnoten *BI*, *SKS* 1, 341, og dets fortsættelse *BI*, *SKS* 1, 349ff. Mere tydelig er Solgers kritik af denne ironi i hans æstetik (340,16), s. 246, hvor der omtales: »eine gefährliche Ironie, die in moralische Spötterei ausartet und dadurch für das Sittliche, wie für die Kunst verderblich wird. Es ist die Stimmung, in welcher man meint, daß es mit nichts, was auf das Schöne und Edle Bezug hat, dem Menschen Ernst sein könne. Die Begriffe werden als abstracte anerkannt, ihr Dasein aber in der Wirklichkeit geleugnet. Wenn diese Ironie die Anerkennung der Begriffe *in abstracto* als Rechtfertigung für sich anführt, so ist dies eine verrätherische Ausrede und eitle Selbsttäuschung. Haben die höheren sittlichen Begriffe wirkliches Leben, so müssen sie sich auch in der Wirklichkeit darstellen und ausdrücken. (...) - Durch eine große Verirrung haben gleichwohl viele neuere solche Ironie liebenswürdig gefunden«.

I trykt udgave: Bind 1 side 319 linje 8

◀ **dissolut** : udsvævende.

I trykt udgave: Bind 1 side 319 linje 17

◀ **poetiske Licents** : digteriske frihed.

I trykt udgave: Bind 1 side 319 linje 24

◀ **hypothetisk** : (som lever) på en forudsat antagelse, der dog ikke er blevet bekræftet som sand el. virkelig; i muligheden.

I trykt udgave: Bind 1 side 319 linje 25

◀ **conjunctivisk** : i ønskemåde, jf. verbalformen konjunktiv, der kan benyttes til at udtrykke et ønske.

I trykt udgave: Bind 1 side 319 linje 26

◀ **vistnok** : helt sikkert, afgjort.

I trykt udgave: Bind 1 side 319 linje 28

◀ **Potensation** : potensering, forstærket, forhøjet resultat.

I trykt udgave: Bind 1 side 319 linje 31

◀ **Bramas**: Brahma er verdensskaberen i hinduistisk mytologi. SK kunne have sit indtryk af »Bramas tilfældige Incarnationer« fra Hegel, der fx skriver derom: »Die Mythologie hat die Seite der Inkarnation, der Individualisierung, von der man glauben könnte, daß sie dem Allgemeinen, – der Ideenweise der Philosophie entgegen wäre; aber mit dieser Inkarnation ist es nicht so genau genommen, beinahe Alles gilt als solche, und was sich zu bestimmen scheint als Individualität, zerfließt alsobald wieder in dem Dunste der Allgemeinen«, jf. *Geschichte der Philosophie* i *Werke* bd. 13, s. 146 (*Jub.* bd. 17, s. 162; *Suhr.* bd. 18, s. 148).

I trykt udgave: Bind 1 side 320 linje 5

◀ **Venus-Bjerget** : Det middelalderlige sagn om Venusbjerget var yndet stof i den romantiske litteratur. Tieck skriver i *Den troe Eckart* (334,24): »Diævlene have taget deres Tilflugt ind i dette Bjerg, og søgt Frelse inde i Jordens øde Middelpunkt, dengang, da den hellige Kristendom styrtede den hedenske Afgudstieneste. Her skal nu, siger man, frem for Alle, Frue Venus holde sit Hof, og forsamle om sig alle hendes Helvedes Hærskarer af Verdens Lyster og forbudne Ønsker, saa at Bierget og har lagt forbandet siden utænkelige Tider«, s. 15f. Ingen, der ikke allerede har »overgivet sig til Satan« ved, hvor bjerget ligger, men: »En høist forunderlig Spillemand er pludselig kommen frem der nede fra, ham har Helvede afsendt som sin Gesandt, han drager gennem Verden, spiller og muciserer paa en Pibe, saa at Tonerne give Gienlyd rundt om i Egnen. Hvo som nu hører denne Klang, han henrives deraf med en aabenbar, men dog uforklarlig Magt, og drives fort, fort i Ørkenen, han seer ei den Vei, han gaaer, han vandrer og vandrer, uden at trættes, hans Kræfter tage til ligesom hans Hast, ingen Magt kan standse ham; saaledes løber han rasende ind i Bierget, og finder aldrig i Evighed Veien tilbage igjen«, s. 16f.

I trykt udgave: Bind 1 side 320 linje 19

◀ **som Hegel især dadler hos Tieck** : I sin anmeldelse »Ueber: Solger's nachgelassene Schriften und Briefwechsel« (282,25) giver Hegel på grundlag af brevkorrespondancen mellem Tieck og Solger et portræt af Tiecks åndsform, jf. *Werke* bd. 16, s. 456-464 (*Jub.* bd. 20, s. 152-160; *Suhr.* bd. 11, s. 225-232).

I trykt udgave: Bind 1 side 320 linje 21

◀ **Jacob Böhme** : ty. skomager, mystiker og filosof (1575-1624). Han var en stor inspirationskilde for tysk romantik.

I trykt udgave: Bind 1 side 320 linje 24

◀ **en eller anden engelsk Lord** : sigter til den engelske digter Lord Byron (George Gordon Byron, 1788-1824), der rejste rundt og boede flere steder i Europa, og hvis tungsindige og ætsende poesi fik mange tilhængere, især i 1820'erne.

I trykt udgave: Bind 1 side 320 linje 35

◀ **det unge Tydskland**: betegnelse for en række tyske forfattere, der i 1830'erne prægede den litterære og samfundsmæssige debat, og som alle krævede en frigørelse på religionens, moralens og politikens område. Der var ikke tale om en egentlig samlet bevægelse, men 10. dec. 1835 besluttede den tyske forbundsdag at tilintetgøre en gruppe kritiske og revolutionære skribenter, som kaldtes 'det unge Tyskland'. Det blev pålagt samtlige tyske regeringer at straffe ethvert forsøg på udbredelse af skrifter af en række

navngivne forfattere, bl.a. Heinrich Heine (287,32), Heinrich Laube (1806-1884), Ludwig Börne (1786-1837), Ludolf Wienbarg (1802-1872) og Theodor Mundt (1808-1861) samt Karl Gutzkow (1811-1878). Den sidste af disse idømtes fængselsstraf for sine usædelige skrifter.

I trykt udgave: Bind 1 side 320 linje 36

◀ **det unge Frankrigs unge Tillæg** : sigter formentlig til det Frankrig, der opstod efter julirevolutionen 1830, og til de forfattere, hvis værker i denne periode var båret af socialpolitiske ideer, fx George Sand (1804-76), Alfred de Musset (1810-57) og den frafaldne abbed Hugues-Félicité-Robert Lammais (1782-1854), der idømtes fængselsstraf for sin deltagelse.

I trykt udgave: Bind 1 side 321 linje 1

◀ **Asa-Loke** : I den nordiske myt. skildres Loke som »en meget tvetydig Person, som og regnedes blant Guderne, uagtet han snarere var en Dievel eller fuldkommen Blanding af Ondt og Godt, stedse i Asernes Selskab, gjorde dem alle mulige Skalkestykker, men ligesaa ofte gavnede dem, og hialp dem ved sin uforlignelige Snedighed ud af mangen Forlegenhed«, Jacob Bærent Møinichen *Nordiske Folks Overtroe, Guder, Fabler og Helte indtil Frode 7 Tider*, Kbh. 1800, ktl. 1947, s. 291. SK tænker muligvis på den langt mere romantisk-dæmoniske Asa-Loke, som Oehlschläger fremstiller i »Baldur hin Gode« i *Nordiske Digte*, Kbh. 1807, ktl. 1599.

I trykt udgave: Bind 1 side 321 linje 6

◀ **Friedrich Schlegel** : ty. kritiker, forfatter og filosof (1772-1829). Han var i Jena medudgiver af tidsskrifterne *Lyceum* (1797) og *Athenäum* (1798-1800), hvori han i aforistisk form introducerede begrebet ironi som princippet for den romantiske digtning. Fra samme tid stammer hans eneste roman *Lucinde*, Berlin 1799. I 1808 konverterede han til katolicismen og trådte i tjeneste ved det østrigske hof. Hans *Sämmtliche Werke* bd. 1-10, ktl. 1816-1825, udkom Wien 1825.

I trykt udgave: Bind 1 side 321 linje 13

◀ **den noksom bekendte Roman Lucinde** : Da *Lucinde* udkom, vakte den opsigt, og Fr. Schlegel blev anklaget for frivolitet og usædelighed. I form af en række fiktive breve fra forskellige personer skrev Fr. Schleiermacher et anonymt forsvar for bogen, *Vertraute Briefe über Friedrich Schlegels »Lucinde«* (1800). I 1835 blev såvel Schlegels roman som Schleiermachers forsvarsskrift genudgivet, det sidste med et forord af Karl Gutzkow, der her knytter *Lucinde* til den sociale og politiske bestræbelse, som kendetegnede »det unge Tyskland« (320,36).

I trykt udgave: Bind 1 side 321 linje 14

◀ **Rehabilitation des Fleisches** : ty. »kødelighedens rehabilitering«. Udtrykket stammer formentlig fra Heines *Die romantische Schule* (287,32), Hamborg 1836, ktl. U 63, (*Sämmtliche Schriften*, München 1978 [1971], bd. 3, s. 402), hvor det imod tidens ensidige åndeliggørelse betegner bestræbelsen på at tildele »kødeligheden« dens ret, omend, som Heine tilføjer, dette i en katolsk symbolik betyder et frafald fra Gud og en pagt med Djævelen. Endvidere spilles der på et andet udtryk »Emancipation des Fleisches«, kødelighedens frigørelse, som i tiden betegnede den brede politiske bestræbelse, som kendetegnede »det unge Tyskland« (320,36), og som bekæmpede den ensidige idealisme, jf. fx *Conversations-Lexicon der Gegenwart* bd. 1, Leipzig 1838, s. 1152-1157.

I trykt udgave: Bind 1 side 321 linje 15

◀ **Hegel en Vederstyggelighed** : I sin omtale af Fr. Schlegel fremdrager Hegel flere steder *Lucinde*, jf. *Philosophie des Rechts* i *Werke* bd. 8, s. 229 (*Jub.* bd. 7, s. 245; *Suhr.* bd. 7, s. 317), hvor romanen angribes fra ægteskabets standpunkt; *Vorlesungen über die Aesthetik* i *Werke* bd. 10,2, s. 108 (*Jub.* bd. 13, s. 108; *Suhr.* bd. 14, s. 116), hvor romanen omtales som en bestræbelse på at gøre »die Liederlichkeit zur Heiligkeit und höchsten Vortrefflichkeit«; og endelig i Hegels anmeldelse »Ueber: Solger's nachgelassene Schriften und Briefwechsel« i *Werke* bd. 16, s. 446 (*Jub.* bd. 20, s. 142; *Suhr.* bd. 11, s. 214f.).

I trykt udgave: Bind 1 side 321 linje 16

◀ **Lucinde. Ein Roman ... Stuttgart 1835** : Der refereres i det følgende til denne udgave og til *Kritische Friedrich-Schlegel-Ausgabe*, udg. af E. Behler under medvirken af Jean-Jacques Anstett, bd. 5 (ved Hans Eichner), München 1962, s. 1-82 (forkortet *KFSA*).

I trykt udgave: Bind 1 side 321 linje 29

◀ **Teleologi** : formålsbestemthed.

I trykt udgave: Bind 1 side 322 linje 18

◀ **Absichten haben ... bewegen will** : »At have hensigter, at handle efter hensigter, og kunstfærdigt at væve hensigter sammen med hensigter til ny hensigt; denne uskik har så dybe rødder i det gudlignende menneskes naragtige natur, at det nu ordentlig må sætte sig det for og gøre det til hensigt, når det engang vil bevæge sig frit uden enhver hensigt, på den indre strøm af evigt flydende billeder og følelser«.

I trykt udgave: Bind 1 side 322 linje 22

◀ **Pag. 153** : KFSa s. 81.

I trykt udgave: Bind 1 side 322 linje 28

◀ **Freilich ... ihr Eigenthum** : »Men bevares, som menneskene sådan elsker, er det noget andet. Dér elsker manden i kvinden alene hendes art, kvinden i manden alene graden af hans naturlige kvaliteter og hans borgerlige eksistens og begge i børnene kun deres produkt og deres ejendom«.

I trykt udgave: Bind 1 side 322 linje 28

◀ **Pag. 55** : KFSa s. 33.

I trykt udgave: Bind 1 side 322 linje 32

◀ **O! es ist ... Bestie** : »Å! det er sandt, kære veninde, mennesket er af natur et alvorligt bæst«.

I trykt udgave: Bind 1 side 322 linje 32

◀ **Pag. 57** : KFSa s. 34.

I trykt udgave: Bind 1 side 322 linje 33

◀ **en christelig Anskuelse af Ægteskabet ... Velsignelsen** : If. vielsesritualet i *Forordnet Alterbog udi Danmark og Norge* fra 1688 skulle præsten under vielsen læse seks udvalgte tekster fra Bibelen. Den tredje læsning var fra 1 Mos 3,16-19 om forbandelsen af kvinden og manden efter syndefaldet og inden uddrivelsen af Edens have; den fjerde læsning var fra 1 Mos 1,27f. om Guds skabelse af mennesket som mand og kvinde, og om Guds velsignelse af dem og befaling til at blive frugtbare og talrige. I øvrigt sluttede den gudstjeneste, hvorunder vielsen fandt sted, som alle gudstjenester med lysning af velsignelsen, 4 Mos 6,24-26. Dette vielsesritual var stadig gældende på SKs tid.

I trykt udgave: Bind 1 side 323 linje 6

◀ **en christelig Anskuelse ... blandt Qvinder** : Der kan være tænkt på såvel den augustinske som den lutherske opfattelse af synden som alt og alle omfattende, en opfattelse, der bl.a. bygger på Paulus, jf. fx Rom 3,9-20 og 5,12-21. Med udtrykket »ikke Barnet i Moders Liv« spilles der formentlig på Sl 51,7: »jeg er født i Misgierning, og min Moder haver undfanget mig i Synd«, der i den kirkelige tradition ofte er blevet taget til indtægt for læren om arvesynden. Vendingen »den skønneste blandt Qvinder« spiller formentlig på Højs 1,8.

I trykt udgave: Bind 1 side 323 linje 8

◀ **peregrinationes sacras** : lat. hellige rejser, dvs. pilgrimsrejser.

I trykt udgave: Bind 1 side 323 linje 25

◀ **profanas** : lat. verdslige (rejser).

I trykt udgave: Bind 1 side 323 linje 26

◀ **den givne Sædelighed** : 270,20.

I trykt udgave: Bind 1 side 323 linje 32

◀ **Christendommen har ved Aanden sat Splid ... Kjødet negere Aanden** : At der er modstrid mellem kødet og ånden, så de udelukker hinanden, er en udbredt tanke i NT, jf. fx Joh 3,6 og Rom 8,5-9. Og at der er sat splid mellem kødet og ånden, kommer direkte til udtryk i Gal 5,17: »For kødets lyst står Ånden imod, og Ånden står kødet imod. De to ligger i strid med hinanden«.

I trykt udgave: Bind 1 side 323 linje 35

◀ **Erdmann** : 155,30.

I trykt udgave: Bind 1 side 324 linje 8

◀ **Alle sittlichen ... ist u.s.f.** : »Alle sædelige bestemmelser er kun leg, det er vilkårligt for den elskende, om ægteskabet er monogami, om det er et ægteskab *en quatre* osv.«

I trykt udgave: Bind 1 side 324 linje 9

◀ **Caprice** : fr. egensindighed; lune, indfald.

I trykt udgave: Bind 1 side 324 linje 12

◀ **Luneglut** : et (pige)barn; et indfald skabt af et lune.

I trykt udgave: Bind 1 side 324 linje 12

◀ **den lille Vilhelmine** : jf. kapitlet »Charakteristik der kleinen Wilhelmine« (s. 14-19; *KFSA* s. 13-15), hvori det hedder: »Und nun sieh! diese liebenswürdige Wilhelmine findet nicht selten ein unaussprechliches Vergnügen darin, auf dem Rücken liegend mit den Beinchen in die Höhe zu gestikulieren, unbekümmert um ihren Rock und um das Urtheil der Welt«, s. 18; *KFSA* s. 15.

I trykt udgave: Bind 1 side 324 linje 13

◀ **Tverdriver** : egl. et skib, der ikke vil lystre roret og derfor driver på tværs; en vrangvillig person.

I trykt udgave: Bind 1 side 324 linje 18

◀ **Frækhed** : I forbindelse med kapitlet »Charakteristik der kleinen Wilhelmine« (s. 14-19; *KFSA* s. 13-15) påberåber Julius, bogens mandlige hovedperson, sig flere steder sin »Freiheit und Frechheit«, jf. s. 14 og s. 17; *KFSA* s. 13 og s. 15. Men det er især i det efterfølgende kapitel »Allegorie von der Frechheit«, s. 19-38; *KFSA* s. 16-25, at frækheden tematiseres.

I trykt udgave: Bind 1 side 324 linje 23

◀ **først er i Opstandelsen ... bortgiftes** : jf. Luk 20,35 og Mark 12,25.

I trykt udgave: Bind 1 side 324 linje 30

◀ **hiin Mand ... holde Bryllup** : Der er her sket en sammenblanding af lignelsen om kongesønnens bryllup i Matt 22,1-14 og lignelsen om det store festmåltid i Luk 14,15-24. Den mand, der ikke havde tid til at komme til »det store Bryllup«, er ikke omtalt i lignelsen om kongesønnens bryllup, men i Luk 14,20; han skulle altså ikke til et stort bryllup, men til en stor fest. Dertil kommer, at hans begrundelse for ikke at kunne komme, ikke var, at »han selv skulde holde Bryllup«, men at han netop havde giftet sig.

I trykt udgave: Bind 1 side 324 linje 31

◀ **Vorlesungen ... Pag. 86** : *Vorlesungen über Glauben und Wissen als Einleitung in die Dogmatik und Religionsphilosophie*, Berlin 1837, ktl. 479. Passagen stammer fra den 10. forelæsning: »Der Nihilismus und die religiöse Ironie«.

I trykt udgave: Bind 1 side 324 linje 33

◀ **Decents** : anstændighed, ærbarhed.

I trykt udgave: Bind 1 side 325 linje 1

◀ **det unge Tydskland** : 320,36.

I trykt udgave: Bind 1 side 325 linje 6

◀ **at Schlegel ... blev Katholik** : 321,13.

I trykt udgave: Bind 1 side 325 linje 8

◀ **i det Foregaaende** : jf. *Bl*, *SKS* 1, 311ff.

I trykt udgave: Bind 1 side 325 linje 14

◀ **at hæve** : ophæve.

I trykt udgave: Bind 1 side 325 linje 15

◀ **Julius** : den mandlige hovedperson i *Lucinde* og bogens fiktive forfatter.

I trykt udgave: Bind 1 side 325 linje 18

◀ **Lucinde** : den kvindelige hovedperson i *Lucinde*, hos hvem Julius til sidst finder hvile, og til hvem flere af bogens kapitler henvender sig.

I trykt udgave: Bind 1 side 325 linje 18

◀ **Pag. 96** : SK oversætter: »Lucinde hatte einen entschiedenen Hang zum Romantischen, er fühlte sich betroffen über die neue Ähnlichkeit und er entdeckte immer mehrere. Auch sie war von denen, die nicht in der gemeinen Welt leben, sondern in einer eignen selbstgedachten und selbstgebildeten«, s. 96; *KFSA* s. 53.

I trykt udgave: Bind 1 side 325 linje 20

◀ **en evig Omfavnelse** : jf. kapitlet »Idylle über den Müßiggang« (s. 38-46; *KFSA* s. 25-29), hvori det hedder: »Daher dachte ich auch, ungeachtet mein Gemüth in seiner Behaglichkeit so matt war, wie die von der gewaltigen Hitze aufgelösten und hingefunkenen Glieder, ernstlich über die Möglichkeit einer dauernden Umarmung nach«, s. 39; *KFSA* s. 25.

I trykt udgave: Bind 1 side 325 linje 22

◀ **was Diderot ... nennt** : »det, som Diderot kalder kødets fornemmelse«, s. 29; *KFSA* s. 21.

I trykt udgave: Bind 1 side 325 linje 25

◀ **eine seltene Gabe** : »en sjælden gave«, s. 29; *KFSA* s. 21. Dette og ovenstående citat har SK fra følgende sammenhæng: »Man könnte alle Jünglinge eintheilen in solche, die das haben, was Diderot die Empfindung des Fleisches nennt, und in solche, die es nicht haben. Eine seltne Gabe!« s. 29.

I trykt udgave: Bind 1 side 325 linje 26

◀ **hiin høiere Vellystens Kunstsands** : jf. s. 30; *KFSA* s. 21: »Aber jenen höhern Kunstsinn der Wollust, durch den die männliche Kraft erst zur Schönheit gebildet wird, lehrt nur die Liebe allein den Jüngling«. Herefter udfoldes tre grader af »der Liebeskunst«, som er således orienteret: »Denen vom ersten Grad wird es die Empfindung des Fleisches erregen; die vom zweiten kann es ganz befriedigen; und denen vom dritten soll bloß warm dabei werden«, s. 31f.; *KFSA* s. 22.

I trykt udgave: Bind 1 side 325 linje 27

◀ **Pag. 29 og 30** : *KFSA* s. 20f.

I trykt udgave: Bind 1 side 325 linje 27

◀ **ikke uden Salvelse** : jf. s. 35; *KFSA* s. 23 : »Ich schreibe und schwärme, wie du siehst, nicht ohne Salbung; aber es geschieht auch nicht ohne Beruf, und zwar göttlichen Beruf. Was darf sich der nicht zutrauen, zu dem (...) [SK fortsætter i det følgende citat]«.

I trykt udgave: Bind 1 side 325 linje 28

◀ **zu wem ... Wohlgefallen habe** : »til hvem viddet selv gennem en stemme talte ned fra den åbnede himmel: Du er min kære søn, i hvem jeg har velbehag«. Jf. Matt 9,7; 17,5. SK skriver »zu wem« for »zu dem«.

I trykt udgave: Bind 1 side 325 linje 29

◀ **Pag. 35** : *KFSA* s. 23.

I trykt udgave: Bind 1 side 325 linje 31

◀ **Weihe dich ... liebenswürdig ist** : »Indvi dig selv og forkynd, at naturen alene er værd at ære og sundheden alene værd at elske« .

I trykt udgave: Bind 1 side 325 linje 31

◀ **Pag. 27** : *KFSA* s. 20.

I trykt udgave: Bind 1 side 325 linje 33

◀ **den lille toaarige Vilhelmine** : jf. kapitlet »Charakteristik der kleinen Wilhelmine«, hvorfra SK i det efterfølgende citerer fra denne sammenhæng: »Sie [Wilhelmine] ist die geistreichste Person ihrer Zeit oder ihres Alters. Und das ist nicht wenig gesagt: denn wie selten ist harmonische Ausbildung unter zweijährigen

Menschen?« s. 15; *KFSA* s. 14.

I trykt udgave: Bind 1 side 325 linje 36

◀ **die geistreichste ... ihres Alters** : »den mest åndrige person i sin tid eller for sin alder«.

I trykt udgave: Bind 1 side 325 linje 36

◀ **Pag. 15** : *KFSA* s. 14.

I trykt udgave: Bind 1 side 326 linje 1

◀ **og hader derfor den nordiske Kulde** : sml. fx s. 15 og s. 42; *KFSA* s. 14 og s. 27.

I trykt udgave: Bind 1 side 326 linje 3

◀ **εὕρηκα** : gr. (heúreka) »jeg har fundet det«. Straks efter at den gr. matematiker og fysiker Archimedes (o. 287-212 f.Kr.) i sit badekar havde opdaget vægtfyldens princip, sprang han henrykt op og løb nøgen ud i Syrakus' gader, råbende »heúreka«.

I trykt udgave: Bind 1 side 326 linje 11

◀ **Pag. 3** : jf. »Das Wahre an der Sache ist, daß ich vorhin am Fenster stand; wie lange, das weiß ich nicht recht: denn mit den andern Regeln der Vernunft und der Sittlichkeit ist auch die Zeitrechnung dabei ganz von mir vergessen worden«, s. 3; *KFSA* s. 8.

I trykt udgave: Bind 1 side 326 linje 16

◀ **Pag. 5** : *KFSA* s. 9.

I trykt udgave: Bind 1 side 326 linje 16

◀ **Für mich ... die That behaupte** : »For mig og for dette skrift, for min kærlighed til det og for dets dannelse i sig selv, er imidlertid intet formål mere formålstjenligt, end at jeg straks fra begyndelsen tilintetgør det, vi kalder orden, fjerner den langt fra mig og tydeligt tilegner mig retten til en bedårende forvirring og hævder den i dåd«.

I trykt udgave: Bind 1 side 326 linje 16

◀ **Pag. 153** : i det afsluttende kapitel »Tändeleien der Fantasie«; *KFSA* s. 81.

I trykt udgave: Bind 1 side 326 linje 29

◀ **Es ist der Gipfel ... nicht zu stören** : »Det er topmålet af forstand at tie af eget valg, at give fantasien sjælen igen og ikke at forstyrre den unge mors søde morskab med sit lille barn«.

I trykt udgave: Bind 1 side 326 linje 29

◀ **Mozart** : Wolfgang Amadeus Mozart (1756-91), østrigsk musiker og komponist. SK sigter til dennes berømte opera *Don Giovanni* (*Don Juan*) fra 1787. Med de omtalte buestrøg tænkes formentlig på ouverturen hertil.

I trykt udgave: Bind 1 side 327 linje 10

◀ **Minerva træder ... frem** : I antik mytologi berettes om den forunderlige fødsel, der hændte Minerva (gr. Athene), krigens, kunstens og videnskabens jomfruelige gudinde. Da Jupiter (gr. Zeus) var plaget af stærk hovedpine, måtte smedeguden Vulcanus (gr. Hefaistos) åbne hans pande med et øksehug, og ud sprang Minerva i fuld rustning med skjold og løftet lanse.

I trykt udgave: Bind 1 side 327 linje 13

◀ **Lehrjahre der Männlichkeit** : »Mandlighedens læreår«. Titlen på bogens novellistiske kapitel, hvori Julius' udvikling følges gennem hans erotiske forhold og eftertanker derover. Især forholdet til tre kvinder får betydning: Først mødet med en ung, uskyldig pige; dernæst mødet med den prostituerede Lisette; og til sidst mødet med den fuldendte kvinde, Lucinde. Jf. s. 59-108; *KFSA* s. 35-59.

I trykt udgave: Bind 1 side 327 linje 15

◀ **Pharao zu spielen ... verstürmte** : »At spille farao med et udtryk af den heftigste lidenskab og dog være adspredt og fraværende; at vove alt i et øjeblik hede og, så såre det var tabt, at vende sig ligegyldig

bort: det var blot en af de grimme vaner, med hvilke Julius lod sin vilde ungdom flyve bort«. Farao er et hasardspil med kort, hvor en af kongerne engang bar navnet Farao.

I trykt udgave: Bind 1 side 327 linje 16

◀ **Pag. 59** : *KFSA* s. 35.

I trykt udgave: Bind 1 side 327 linje 20

◀ **Forfatteren mener ... Julius' Liv** : Fortsættelsen af ovenstående citat lyder: »Diese eine ist genug, den Geist eines Lebens zu schildern, welches in der Fülle der empörten Kräfte selbst den unvermeidlichen Keim eines frühen Verderbens enthielt«, s. 59; *KFSA* s. 35.

I trykt udgave: Bind 1 side 327 linje 21

◀ **hiin Troldmands Kunst ... mange Aar ældre** : kilden ikke identificeret.

I trykt udgave: Bind 1 side 327 linje 24

◀ **den store Finale** : Der tænkes på den afsluttende taffel-scene i Mozarts *Don Juan* (jf. ovenfor), hvor Don Juan lystigt holder et sidste festmåltid, mens han venter på sin undergang. SK kan have et lignende tableau i tankerne, som findes i *Lucinde* s. 10; *KFSA* s. 11.

I trykt udgave: Bind 1 side 327 linje 29

◀ **der længe har været fortrolig ... at fatte Beslutningen** : jf. »An sich selbst dachte er nicht, nur dann und wann überfiel ihn ein klares Gefühl, er werde plötzlich zu Grunde gehen. Die Reue unterdrückte er durch Stolz, und die Gedanken und Gebilder des Selbstmordes waren ihm schon in seiner frühesten jugendlichen Schwermuth so geläufig gewesen, daß sie den Reiz der Neuheit für ihn verloren hatten. Einen solchen Entschluß auszuführen, wäre er sehr fähig gewesen, wenn er nur überhaupt zu einem Entschluß hätte kommen können«, s. 83f.; *KFSA* s. 47.

I trykt udgave: Bind 1 side 327 linje 33

◀ **nærved at forføre en ung uskyldig Pige** : jf. s. 63-66; *KFSA* s. 37-39. Den unge pige, som Julius først fatter interesse for, prøver han at overraske, mens hun er alene. Men da hun under hans heftige tilnærmelser pludselig begynder at græde, er øjeblikket forspildt.

I trykt udgave: Bind 1 side 327 linje 36

◀ **Lisette** : jf. s. 71-78; *KFSA* s. 41-45.

I trykt udgave: Bind 1 side 328 linje 7

◀ **Som Barn ... Sandselighed** : jf. »Sie war damals mehr schwermüthig als leichtsinnig, aber in der Tiefe ganz Flamme und schon als kleines Mädchen traf man sie bei Gemälden von nackten Gestalten oder bei andern Gelegenheiten in sonderbaren Äußerungen der heftigsten Sinnlichkeit«.

I trykt udgave: Bind 1 side 328 linje 9

◀ **Pag. 78** : *KFSA* s. 45.

I trykt udgave: Bind 1 side 328 linje 11

◀ **Senere havde hun ... hun havde udstaaet** : jf. »Sie war einmal Schauspielerin gewesen, aber nur kurze Zeit und sie machte sich gern lustig über ihr Ungeschick dazu und über die Langweile, die sie dabei ausgestanden«, s. 73; *KFSA* s. 42.

I trykt udgave: Bind 1 side 328 linje 11

◀ **Næst Uafhængighed ... med Smag** : jf. »Nächst der Unabhängigkeit liebte sie nichts so unmäßig wie das Geld, aber sie wußte es zu brauchen«, s. 72; *KFSA* s. 41.

I trykt udgave: Bind 1 side 328 linje 14

◀ **Hendes Boudoir ... Correggio og Titian** : jf. »Ihr Boudoir war einfach und ohne alle gewöhnlichen Meublen, nur von allen Seite große kostbare Spiegel und wo noch Raum übrig blieb, einige gute Copien von den wollüstigsten Gemälden des Correggio und Tizian«, s. 72; *KFSA* s. 42.

I trykt udgave: Bind 1 side 328 linje 18

◀ **Correggio og Titian** : Correggio, egl. Antonio Allegri (o. 1494-1534) og Tizian, egl. Tiziano Vecellio (o. 1476-1576). De to italienske malere var i romantikken kendt for deres sanselige billeder.

I trykt udgave: Bind 1 side 328 linje 20

◀ **Istedetfor Stole ... i halv Legemsstørrelse** : jf. »statt der Stühle ächte orientalische Teppiche und einige Gruppen aus Marmor in halber Lebensgröße«, s. 72; *KFSA* s. 42.

I trykt udgave: Bind 1 side 328 linje 20

◀ **Her sad hun ... fandt al Poesi latterlig** : jf. »Hier saß sie oft auf türkische Sitte Tage lang allein und die Hände müßig im Schooß, denn sie verabscheute alle weiblichen Arbeiten. Sie erfrischte sich nur von Zeit zu Zeit mit Wohlgerüchen und ließ sich dabei von ihrem Jokey, einem bildschönen Knaben, den sie sich in seinem vierzehnten Jahre eigens verführt hatte, Geschichten, Reisebeschreibungen und Märchen vorlesen. Sie gab wenig darauf acht, außer wenn etwas Lächerliches vorkam, oder eine allgemeine Bemerkung die sie auch wahr fand. Denn sie achtete nichts, und hatte Sinn für nichts als für Realität und fand alle Poesie lächerlich«, s. 73; *KFSA* s. 42.

I trykt udgave: Bind 1 side 328 linje 22

◀ **paa tyrkisk Viis** : dvs. i skrædderstilling.

I trykt udgave: Bind 1 side 328 linje 22

◀ **Jokey** : egl. rideknægt; opvarterdreng klædt efter engelsk mode.

I trykt udgave: Bind 1 side 328 linje 25

◀ **Hun pleiede derfor ... i tredje Person** : jf. »Es war eine von ihren vielen Eigenheiten, daß sie bei solchen Gelegenheiten in der dritten Person von sich sprach. Auch wenn sie erzählte, nannte sie sich nur Lisette, und sagte oft, wenn sie schreiben könnte, wollte sie ihre eigene Geschichte schreiben, aber so als ob es ein anderer wäre«, s. 73; *KFSA* s. 42.

I trykt udgave: Bind 1 side 329 linje 10

◀ **Cæsars**: Den romerske kejser (100-44 f.Kr.) omtaler i sine skrifter sig selv i tredje person.

I trykt udgave: Bind 1 side 329 linje 15

◀ **vita ante acta** : lat. det forbigangne liv.

I trykt udgave: Bind 1 side 329 linje 16

◀ **Idyl over Lediggang** : overskriften på et kapitel (»Idylle über den Müßiggang«), s. 38-46; *KFSA* s. 25-29.

I trykt udgave: Bind 1 side 329 linje 30

◀ **Je schöner das Klima ist ... Princip des Adels** : »Jo skønnere klimaet er, desto mere passiv er man. Kun italienere forstår at gå, og kun orientalerne forstår at ligge: men hvor har ånden dannet sig mere sart og sødt end i Indien? Og under alle himmelstrøg er det retten til lediggang, der adskiller fornemme og lave, og som er adelens egentlige princip«.

I trykt udgave: Bind 1 side 329 linje 31

◀ **somnambul** : fr. søvngængeragtig, hypnotisk.

I trykt udgave: Bind 1 side 330 linje 2

◀ **Pag. 42** : *KFSA* s. 27.

I trykt udgave: Bind 1 side 330 linje 22

◀ **Det høieste ... reen Vegeteren** : jf. »Und also wäre ja das höchste vollendetste Leben nichts als ein *reines Vegetiren*«, s. 43; *KFSA* s. 27.

I trykt udgave: Bind 1 side 330 linje 22

◀ **Wir beide ... Erinnerung war** : »Vi to skal komme til engang i én ånd at anskue, at vi er blomster af én plante eller blade på én vækst, og med et smil vil vi da vide, at det vi nu kun kalder håb, egentlig var erindring«.

I trykt udgave: Bind 1 side 330 linje 24

◀ **Pag. 11** : KFSa s. 12.

I trykt udgave: Bind 1 side 330 linje 27

◀ **Julius, fragte Lucinde ... die eigene Sehnsucht** : »Julius, spurgte Lucinde, hvorfor føler jeg i så lys en ro den dybe længsel? Kun i længslen finder vi ro, svarede Julius. Ja, roen er kun det, når vor ånd ikke forstyrres af noget i at længes og at søge, hvor den ikke kan finde noget højere end sin egen længsel«.

I trykt udgave: Bind 1 side 330 linje 28

◀ **Pag. 148** : KFSa s. 78.

I trykt udgave: Bind 1 side 330 linje 32

◀ **Julius: Die heilige Ruhe ... Sehnsucht.** : »Den hellige ro fandt jeg kun i hin længsel, veninde. Lucinde: Og jeg i denne skønne ro hin hellige længsel«.

I trykt udgave: Bind 1 side 330 linje 32

◀ **Pag. 150** : KFSa s. 79.

I trykt udgave: Bind 1 side 330 linje 34

◀ **Transsubstantiation** : væsensforvandling, forvandling fra én substans til en anden.

I trykt udgave: Bind 1 side 331 linje 2

◀ **hæve** : ophæve.

I trykt udgave: Bind 1 side 331 linje 15

◀ **i stoisk ... Forstand** : I *Geschichte der Philosophie* bd. 2 i *Werke* bd. 14, s. 452ff. (*Jub.* bd. 18, s. 452ff.; *Suhr.* bd. 19, s. 277ff.) beskriver Hegel stoikernes ideal om at være i indre overensstemmelse med sig selv som selvets »nydelse« af sin enhed med sig selv.

I trykt udgave: Bind 1 side 331 linje 20

◀ **Hedningerne troede ... fordi den var sød** : sigter formentlig til den oldgræske tanke om *nemesis*, dvs. en straffende eller udlignende retfærdighed, der rammer ethvert overmål af lykke eller dristighed.

I trykt udgave: Bind 1 side 331 linje 35

◀ **Moralia** : moralske forskrifter, dydslærdomme.

I trykt udgave: Bind 1 side 332 linje 24

◀ **hvad Julius ikke fik Tid at beslutte** : 327,33.

I trykt udgave: Bind 1 side 332 linje 31

◀ **Lisette soll ... das eiserne** : »Lisette skal gå til grunde, til grunde nu med det samme: således vil skæbnen det, den jernhårde«, s. 77; KFSa s. 44.

I trykt udgave: Bind 1 side 332 linje 35

◀ **Die erste Folge ... vergötterte** : »Den første følge af Lisettes ruin var, at han med sværmerisk agtelse *forgudede hendes minde*«. Udhævelsen er SKs.

I trykt udgave: Bind 1 side 333 linje 5

◀ **Pag. 77** : KFSa s. 44.

I trykt udgave: Bind 1 side 333 linje 6

◀ **Diese Ausnahme ... gelangen können** : »Denne undtagelse fra det, som Julius anså for det sædvanlige hos kvindeslægtet (...) var for enestående, og de omgivelser, i hvilke han fandt den, for urene til, at han derigennem kunne være nået frem til en sand anskuelse«.

I trykt udgave: Bind 1 side 333 linje 8

◀ **høie Energi** : Om Julius hedder det lidt tidligere: »Er verglich ihre hohe Energie mit den nichtswürdigen Intriguen der Dame, die ihn verstrickt hatte, und sein Gefühl mußte laut entscheiden, daß jene sittlicher und weiblicher sey (...)«, s. 77; *KFSA* s. 44.

I trykt udgave: Bind 1 side 333 linje 10

◀ **Pag. 78** : *KFSA* s. 45.

I trykt udgave: Bind 1 side 333 linje 12

◀ **indtil han endelig i Lucinde** : jf. s. 94ff.; *KFSA* s. 52ff. At Julius i Lucinde finder den omtalte enhed, udtrykkes fx s. 9 (*KFSA* s. 11), hvor han besynger hende således: »Durch alle Stufen der Menschheit gehst du mit mir von der ausgelassensten Sinnlichkeit bis zur geistigsten Geistigkeit (...)«.

I trykt udgave: Bind 1 side 333 linje 16

◀ **discrete** : adskilte, usammenhængende.

I trykt udgave: Bind 1 side 333 linje 17

◀ **en deux** : fr. på tomandshånd.

I trykt udgave: Bind 1 side 333 linje 24

◀ **det Julius troede ... eller svare** : jf. *Lucinde*, s. 37; *KFSA* s. 24, hvor det hedder: »Ich könnte so noch lange fortfahren, denn ich strebe aus allen Kräften nach Menschenkenntniß, und ich weiß meine Einsamkeit oft nicht würdiger anzuwenden, als indem ich darüber reflektire, wie diese oder jene interessante Frau in diesem oder jenem interessanten Verhältnisse wohl seyn und sich verhalten dürfte«.

I trykt udgave: Bind 1 side 333 linje 25

◀ **die herbeste Laune ... Willkühr** : »tilfældets bitreste lune for skønt vid og overstadig vilkårlighed«.

I trykt udgave: Bind 1 side 333 linje 33

◀ **Pag. 9** : *KFSA* s. 11.

I trykt udgave: Bind 1 side 333 linje 34

◀ **So schlingt ... verdoppelt** : »Således slynger kærlighedens religion vor kærlighed stadig inderligere og tættere sammen, som barnet et ekko lig fordobler de kærlige forældres lyst«.

I trykt udgave: Bind 1 side 334 linje 3

◀ **Pag. 11** : *KFSA* s. 12.

I trykt udgave: Bind 1 side 334 linje 5

◀ **Tieck** : Ludwig Tieck (1773-1853), ty. digter, oversætter og udgiver. Da han i årene 1799-1800 boede i Jena, kom han ind i den kreds af filosoffer og digtere, som skabte den ældre tyske romantik. Han lærte her brøderne Schlegel (283,2, 321,13), Schelling og Novalis at kende og blev snart ved sin mere populære pen en af tidens vigtigste skikkelser. Allerede inden han kom til Jena, havde han et stort forfatterskab bag sig, der bl.a. omfattede en række prosa-fortællinger, som endnu var uden det særlige romantiske islæt; i årene efter Jena udviklede hans noveller sig i en stadig mere hverdags-realistisk retning, som fx i *Dichterleben* (1826; da. *Digterliv*, Theodor Schorns overs., Kbh. 1826). I sine romantiske digte hentede han ikke sit stof fra hverdagens virkelighed, men fra folkelitteraturen, fx i sagnet om Venusbjergtet i »Der getreue Eckart und der Tannenhäuser« (1. del på da. *Den troe Eckart*, overs. af Johan Krag, Kbh. 1816), der blev trykt i *Romantische Dichtungen* bd. 1-2, 1799f. I sine lyriske digte dyrkede han de klangpoetiske effekter til overmål. Det ironiske spil med de fiktive illusioner, den indirekte spot over tidens spidsborgerlighed, fandt dog især sit udtryk i en række satiriske læsedramaer, fx *Ritter Blaubart* (1797; da. »Ridder Blaaskiæg«, 1839); *Der gestiefelte Kater* (1797; da. »Den bestøvlede Kat«, 1838); *Die verkehrte Welt* (1798; da. »Den bagvendte Verden«, 1838); *Prinz Zerbino oder Die Reise nach dem guten Geschmack* (1799; da. »Prinds Zerbino, eller Reisen til den gode Smag«, 1838). Disse dramaer, som SK især har i tankerne, blev alle oversat af A. Oehlenschläger i *Digtninger af Ludwig Tieck* bd. 1-2, Kbh. 1838-39.

I trykt udgave: Bind 1 side 334 linje 24

◀ **det modbydelige Præparat ... al Appetit for Livet** : kilden ikke identificeret.

I trykt udgave: Bind 1 side 335 linje 1

◀ **Hopsasa** : et udbrud, der gengiver en munter danserytme, et valsetrin.

I trykt udgave: Bind 1 side 335 linje 8

◀ **Hegel ofte gjort Tieck Uret** : Ud over i anmeldelsen af Solgers efterladte skrifter (282,25), *Werke* bd. 16, s. 447-464 (*Jub.* bd. 20, s. 143-160; *Suhr.* bd. 11, s. 215-232), har Hegel fremsat kritiske bemærkninger om Tieck i sin *Vorlesungen über die Aesthetik*, jf. fx *Werke* bd. 10,1, s. 90 (*Jub.* bd. 12, s. 106; *Suhr.* bd. 13, s. 99), og *Werke* bd. 10,3, s. 502 (*Jub.* bd. 14, s. 502; *Suhr.* bd. 15, s. 497).

I trykt udgave: Bind 1 side 335 linje 9

◀ **In Spaß und Heiterkeit ... zu genießen** : »Spøg og munterhed trivedes han (Hegel) ligeledes ved, men humorens dybeste grund var delvis lukket for ham, og den nyeste form for ironi var i den grad i modstrid med hans egen retning, at han næsten savnede organ for også at anerkende det ægte i den endsige nyde det«. Parentesen »(Hegel)« er SKs.

I trykt udgave: Bind 1 side 335 linje 11

◀ **den poetiske Licents** : den digteriske frihed.

I trykt udgave: Bind 1 side 335 linje 21

◀ **Münchhausen** : Der tænkes på en beretning i *Baron von Münchhausens vidunderlige Reiser, Feldttog og Hændelser, fortalte af ham selv*, udg. af A.C. Hanson, Roskilde 1834, hvorfra SK har overtaget udtrykket »Svævende i Luften«. Beretningen lyder: »En anden Gang vilde jeg sætte over et Morads, der i Begyndelsen ikke forekom mig saa bredt, som jeg siden fandt det at være, da jeg var midt i Springet. Svævende i Luften vendte jeg derfor om igjen til det Sted, hvor jeg var kommen fra, for at tage en stærkere Fart. Alligevel sprang jeg igjen anden Gang for kort, og faldt midt i Moradset til Halsen. Endskjøndt det ikke var langt fra Landet, saa havde jeg dog ufeilbarligen maattet tilsætte Livet, hvis jeg ikke havde faaet det heldige Indfald, at tage mig ved Haartoppen, og ved min egen Arms Styrke frelste jeg saaledes baade mig selv og Hesten, som jeg holdt fast med Knæerne, fra at omkomme, idet jeg trak os begge op af Pølen«, s. 27.

I trykt udgave: Bind 1 side 335 linje 21

◀ **Kulbytte** : kolbøtte.

I trykt udgave: Bind 1 side 335 linje 23

◀ **Vilkaar** : forgodtbefindende, vilkårlighed.

I trykt udgave: Bind 1 side 335 linje 27

◀ **H. G. Hotho** : Heinrich Gustav Hotho (1802-73), ty. filosof og æstetiker, prof. i Berlin. Han blev i tiden kendt som udg. af Hegels æstetik *Vorlesungen über die Aesthetik* bd. 1-3, Berlin 1835, ktl. 1384-1386, hvortil han skrev et indgående forord. I den tredje og sidste afdeling af *Vorstudien für Leben und Kunst*, ktl. 580, kommenterer han den tyske litteraturhistorie, ikke mindst den nyeste med Fr. Schlegel, Tieck, Solger, Hegel og Goethe.

I trykt udgave: Bind 1 side 335 linje 33

◀ **den ... romantiske Skole** : Benævnelsen stammer fra H. Heine og benyttes som titel på en af hans kendteste bøger (287,32).

I trykt udgave: Bind 1 side 336 linje 6

◀ **chinesisk Optimisme** : en optimisme, der kommer af en pedantisk overholdelse af ubetydelige el. meningsløse vaner og traditioner.

I trykt udgave: Bind 1 side 336 linje 9

◀ **qvækeragtig ... Timer og Klokkeslet** : Kvækerne eller The Society of Friends er et kristent trossamfund, der opstod i England i sidste halvdel af det 17. årh. Der sigtes formentlig til det forhold, at kvækerne lod sig lede og bestemme af åndelig inspiration fra »det indre lys«, både i livsførelse og i gudstjeneste, hvor deltagerne kunne sidde stille i op til flere timer. Det kvækeriske kan i forhold til den givne, historiske virkelighed betragtes som det ubestemte og tilfældige i modsætning til spidsborgerlighedens fastlagte orden, der helt giver afkald på idealiteten.

I trykt udgave: Bind 1 side 336 linje 16

◀ **forliebede** : forelskede.

I trykt udgave: Bind 1 side 336 linje 21

◀ **virkelig Cancelliraad** : 291,16.

I trykt udgave: Bind 1 side 336 linje 30

◀ **Heine ret vittigt har bemærket ... lille Barn igjen** : (287,32), jf. *Die romantische Schule*, Hamborg 1836, ktl. U 63, s. 42-44 (*Sämtliche Schriften*, München 1978 [1971], bd. 3, s. 376): »Unsere Poesie, sagten die Herren Schlegel, ist alt, unsere Muse ist ein altes Weib mit einem Spinnrocken, unser Amor ist kein blonder Knabe, sondern ein verschrumpfter Zwerg mit grauen Haaren, unsere Gefühle sind abgewelkt, unsere Phantasie ist verdorrt: wir müssen uns erfrischen, wir müssen die verschütteten Quellen der naiven, einfältiglichen Poesie des Mittelalters wieder aufsuchen, da sprudelt uns entgegen der Trank der Verjüngung. Das ließ sich das trockne dürre Volk nicht zweimal sagen; besonders die armen Dursthälsa, die im märkschen Sande saßen, wollten wieder blühend und jugendlich werden, und sie stürzten nach jenen Wunderquellen, und das soff und schlürfte und schlückerte mit übermäßiger Gier. Aber es erging ihnen wie der alten Kammerjungfer, von welcher man folgendes erzählt: sie hatte bemerkt, daß ihre Dame ein Wunderelixir besaß, das die Jugend wiederherstellt; in Abwesenheit der Dame nahm sie nun aus deren Toilette das Fläschchen, welches jenes Elixir enthielt, statt aber nur einige tropfen zu trinken, that sie einen so großen, langen Schluck, daß sie durch die höchstgesteigerte Wunderkraft des verjüngenden Tranks, nicht bloß wieder jung, sondern gar zu einem ganz kleinen Kinde wurde. Wahrlich, so ging es namenlich unserem vortrefflichen Herrn Tieck«.

I trykt udgave: Bind 1 side 337 linje 9

◀ **somnambule** : fr. søvngængeragtige, hypnotiske.

I trykt udgave: Bind 1 side 337 linje 17

◀ **den Kilde ... ikke sprudler til et evigt Liv** : 91,3.

I trykt udgave: Bind 1 side 337 linje 25

◀ **Peder Madsens Gang** : en smal, beskidd sidegade til Østergade el. 'Routen', som Strøget dengang kaldtes. Peder Madsens Gang var berygtet, fordi de tarveligste af de prostituerede holdt til her.

I trykt udgave: Bind 1 side 338 linje 2

◀ **discrete** : adskilte, usammenhængende.

I trykt udgave: Bind 1 side 338 linje 14

◀ **Hothos ... Pag. 412** : i *Vorstudien für Leben und Kunst* (335,33), s. 411f.

I trykt udgave: Bind 1 side 338 linje 26

◀ **Da behält ... erwachsen ist** : »Her holder fantasiens *eventyrlige ubundethed* et grænseløst rum åbent for enhver slags fænomener; hvorsomhelst de vil, slynger kække episoder sig omkring, arabeskeagtige særheder følger sig sammen til drillende latter, der går broget gennem den løse vævning, allegorien udvider de ellers så begrænsede skikkelser ud i det tågede, indimellem spørger den paradiske spøg i vrangvendende overmod, og denne geniale vilkårlighed forener sig med hin matte veltilpashed, som ikke kan tilbagevise et eneste indfald, eftersom det er vokset på dens egen jord«. Udhævelsen er SKs.

I trykt udgave: Bind 1 side 338 linje 26

◀ **artesiske Dybde** : sigter til princippet i udboringen af en artesiske brønd, at jo dybere der bores ned gennem jordlagene, desto større bliver det naturlige tryk, og desto højere vil vandet springe. Sådanne artesiske brøndboringer var aktuelle i København.

I trykt udgave: Bind 1 side 339 linje 6

◀ **unheimlich** : ty. uhyggelig.

I trykt udgave: Bind 1 side 339 linje 12

◀ **Approximation** : det at nærme sig eller komme nær til noget (det sande); tilnærmelse.

I trykt udgave: Bind 1 side 339 linje 15

◀ **Gehalt** : indhold, mening.

I trykt udgave: Bind 1 side 339 linje 20

◀ **det Billede ... Dritter Band** : Billedet findes i anførte værk fra 1808 i bd. 3, jf. ktl. 1494-1496. Se illustration 19.

19. Titelblad fra L. Achim von Arnim og Clemens Brentano *Des Knaben Wunderhorn. Alte deutsche Lieder* bd. 3, 1808 På billedet så Kierkegård fremstillet »en vis unheimlich Angst«

I trykt udgave: Bind 1 side 339 linje 33

◀ **Ulen Dulen Dorf** : Børneremsen, der kendes i flere varianter, findes optegnet i J.M. Thiele *Danske Folkesagn* bd. 1-2, Kbh. 1818-23, ktl. 1591-1592; 2. del, 3. samling, Kbh. 1820, s. 140 under overskriften »Udtælling ved Lege«: »Ulen, dulen, doff, / Fingen, Fangen, Foff / Foff for alle Mærkepande, / E. B. ba, buff. / Kaalvippen, kaalvappen, / Der slap En«.

I trykt udgave: Bind 1 side 340 linje 6

◀ **Solger** : Karl Wilhelm Ferdinand Solger (1780-1819), ty. filosof og æstetiker, 1809-10 docent, siden prof. ekstraordinarius i filosofi og æstetik ved universitetet i Frankfurt a. O., 1811-19 prof. i filosofi og mytologi ved det nye universitet i Berlin. Af de få skrifter, Solger selv nåede at publicere, er hovedværket den filosofiske dialog *Erwin, vier Gespräche über das Schöne und die Kunst* bd. 1-2, Berlin 1815; et værk som SK dog ingensteder tager hensyn til. I *Solger's nachgelassene Schriften und Briefwechsel* (forkortet *Nach. Schr.*), udg. af L. Tieck og Fr. v. Raumer, bd. 1-2, Leipzig 1826, ktl. 1832-1833, findes i bd. 1. optrykt et karakteriserende uddrag af Solgers dagbogsrefleksioner fra perioden 1800-07, samt en fyldig brevveksling fra perioden 1807 og frem til Solgers død; i bd. 2. findes en række mindre afhandlinger, deriblandt en længere, indgående anmeldelse af A.W. Schlegels forelæsninger over dramatisk kunst og litteratur (283,2). Med det posthumt udgivne hovedværk *Vorlesungen über Aesthetik*, Leipzig 1829, ktl. 1387, bliver Solger en betydelig forudsætning for den efterfølgende tids systematiske, spekulative æstetik.

I trykt udgave: Bind 1 side 340 linje 16

◀ **omtalte Anmeldelse Pag. 486** : (283,2), s. 486f. (*Jub.* bd. 20, s. 182f.; *Suhr.* bd. 11, s. 254).

I trykt udgave: Bind 1 side 340 linje 22

◀ **Wie sie ... behandelt werden** : »Sådan som den (ironien) sædvanligvis forekommer, må den anses for mere end blot et berømt spøgeri, der vil spille fornemt; men i relation til Solger kan den behandles som et princip«. SK indfører parenteser.

I trykt udgave: Bind 1 side 340 linje 23

◀ **Pag. 89** : *Vorlesungen über die Ästhetik* bd. 1 i *Werke* bd. 10,1, s. 89 (*Jub.* bd. 12, s. 105; *Suhr.* bd. 13, s. 98).

I trykt udgave: Bind 1 side 340 linje 26

◀ **Solger war ... hinabzusteigen** : »Solger var ikke som de øvrige tilfreds med overfladisk dannelse, nej, hans ægte spekulative inderste behov drev ham til at stige ned i den filosofiske idéns dyb«. SK skriver »oberflächlicher Bildung« for »oberflächlicher philosophischer Bildung«.

I trykt udgave: Bind 1 side 340 linje 26

◀ **som Hotho ... Pag. 399** : i *Vorstudien für Leben und Kunst* (335,33), s. 399, hedder det: »(...) auf dieser Höhe [videnskabens og kunstens] allein flamme der Genius, der, einmal entzündet, die hellen Funken nur zu den Gestirnen emporsteigen läßt, wenn er die unten liegende Endlichkeit der Rechte und Pflichten leuchtend verzehrt. Dieß aber ist das Hauptdogma der Tieck'schen Lehre, wie sie der gleichgesinnte *Solger* für das Gebiet der Kunst in so Schwerbegreifbarer philosophischer Klarheit entwickelt hat«.

I trykt udgave: Bind 1 side 341 linje 6

◀ **in schwerbegreifbarer philosophischer Klarheit** : »i vanskeligt forståelig filosofisk klarhed«.

I trykt udgave: Bind 1 side 341 linje 6

◀ **contemplativ** : beskuende, objektivt og uvildigt betragende.

I trykt udgave: Bind 1 side 341 linje 25

◀ **Solger ... pag. 514** : dvs. i anmeldelsen af A.W. Schlegel (283,2); 1970, s. 408.

I trykt udgave: Bind 1 side 341 linje 29

◀ **Aber ist denn ... bestritte** : »Men er nu denne ironi en ussel sætten sig ud over alt, som interesserer mennesket væsentligt og alvorligt, ud over hele splittelsen i dets natur? Ingenlunde; dette ville være et

gement spotteri, der ikke stod over alvor og spøg, men på samme grund, og som bekæmpede dem med deres egne kræfter«.

I trykt udgave: Bind 1 side 341 linje 30

◀ **naar han taler om ... opoffer sig selv** : jf. *BI*, *SKS* 1, 345, hvor SK bringer stedet.

I trykt udgave: Bind 1 side 342 linje 7

◀ **Cæsuren i hiint berømte Vers** : Der tænkes på Johan Herman Wessels digt »Abelone«, hvori det hedder: »Jeg synger om en Kone. – Hemistichen faldt, / Som synes Læseren en Smule splittergalt; / Men troe jeg hende nok herefter saa skal vende, / At hun mig ikke meer skal Hemistichen skiænde«, jf. *Samlede Digte*, udg. A.E. Boye, Kbh. 1832, s. 323. En cæsur er en rytmisk deling af et længere vers ved en kort hvile efter nogle versfødder, fx i alexandrineren, som Wessel benytter, altid efter den tredje fod. »Hemistichen« er den halvdel af verset, som cæsuren afsondrer.

I trykt udgave: Bind 1 side 342 linje 23

◀ **det Nichtige** : egl. det »intet-agtige«; det tyske »nicht(s)« har en bredere betydning end det danske »intet«, fx det ligegyldige, betydningsløse, ubetydelige.

I trykt udgave: Bind 1 side 342 linje 28

◀ **efterladte Skrifter 1ste Deel Pag. 511** : i et brev til Tieck (345,28); SK bringer stedet *BI*, *SKS* 1, 345.

I trykt udgave: Bind 1 side 343 linje 5

◀ **1ste Bind Pag. 507** : i et brev til Tieck (345,28).

I trykt udgave: Bind 1 side 343 linje 11

◀ **Das ist ... schaffen** : »Det er dog vel sikkert, at hans (filosoffens) videnskab adskiller sig væsentligt fra alle andre ved at være altomfattende. Enhver anden har noget forudsat, givet, enten en bestemt form for erkendelse, såsom matematikken, eller et bestemt stof, såsom historien, naturvidenskab o.l. Den alene må skabe sig selv«. SK indføjer parentesens »(Philosophens)«.

I trykt udgave: Bind 1 side 343 linje 11

◀ **An sich** : ty. i sig selv (værende), selvstændigt værende.

I trykt udgave: Bind 1 side 343 linje 19

◀ **efterladte Skrifter 1ste Deel Pag. 600** : i et brev til Abeken (345,28).

I trykt udgave: Bind 1 side 343 linje 20

◀ **Aber das Endliche ... offenbart** : »Men det endelige, den banale kendsgerning, er lige så lidt den sande virkelighed, som det uendelige, relationen til begreber og skiftende modsætninger, er det evige. Den sande virkelighed er anskuelsens moment, i hvilket endeligt og uendeligt, som vor jævne forstand kun erkender i relation til hinanden, ophæves helt og holdent i og med, at Gud eller det evige åbenbarer sig deri«.

I trykt udgave: Bind 1 side 343 linje 21

◀ **den uendelige absolute Negativitet** : 87,21.

I trykt udgave: Bind 1 side 343 linje 28

◀ **Contemplationens**: den (indre) betragtning, selvfor dybelsen, beskuelsen.

I trykt udgave: Bind 1 side 344 linje 4

◀ **at man ikke med Plato ... Sted** : i brevet til Abeken (345,28), *Nach. Schr.* bd. 1, s. 604f.

I trykt udgave: Bind 1 side 344 linje 10

◀ **han forsikrer, at han ikke som Spinoza ... som blot modus** : i brevet til Abeken (345,28), *Nach. Schr.* bd. 1, s. 605. For den holl. filosof Baruch de Spinoza (1632-77), hvis rationalistiske panteisme er en stor inspirationskilde for den tyske idealisme efter Kant, bliver forholdet ml. det tilgrundliggende væsen og enkeltvæsenerne el. enkelttingene betegnet som forholdet ml. substansen og dens *modi*, dvs. fremtrædelsesmåder. For Spinoza er det højeste trin af erkendelse en umiddelbar anskuen, der ser det

enkelte som led i helheden; enkeltfænomenerne ses da »sub specie æterni«, dvs. under det eviges synspunkt.

I trykt udgave: Bind 1 side 344 linje 12

◀ **at han ikke med Fichte ... i en evig Vorden** : i brevet til Tieck (345,28), *Nach. Schr.* bd. 1, s. 511. Fichte 282,16.

I trykt udgave: Bind 1 side 344 linje 13

◀ **at han misbilliger Schellings Forsøg ... i Tilværelsen** : i brevet til Tieck (345,28), *Nach. Schr.* bd. 1, s. 511. Den ty. filosof Friedrich Wilhelm Joseph Schelling (1775-1854) betragter i sin »identitetsfilosofi« verden som en differentieret udformning af den fuldkomne væren (det absolutte) i endelighedens medium. Solger tænker især på Schellings *Philosophische Untersuchungen über das Wesen der menschlichen Freiheit und die damit zusammenhängenden Gegenstände* (1809).

I trykt udgave: Bind 1 side 344 linje 15

◀ **det nigtige All** : »altings intethed« (342,28). I brevet til Tieck (345,28), s. 511f., forklares udtrykket således: »Das Nichtige in uns ist selbst das Göttliche, insofern wir es nämlich als das Nichtige und uns selbst als dieses erkennen. In diesem Sinne ist es auch das Gute, und wir können vor Gott nur wahrhaft gut seyn durch Selbstopferung. Wenn aber dieses ist, so dünkte ich, der Dualismus wäre so wenig darin zu finden, das nicht einmal erscheint, was und wie das Böse ist. Dieses *ist* auch nicht, sondern es ist *das*, was *nicht* ist. Und zwar nicht ein relatives Nichts, sondern ein absolutes, keine Negation oder Privation, wie bei Spinoza, sondern selbst ein All, aber das nigtige All«.

I trykt udgave: Bind 1 side 344 linje 22

◀ **efterladte Skrifter 1ste Bind Pag. 512** : i brevet til Tieck (345,28).

I trykt udgave: Bind 1 side 344 linje 25

◀ **Daß wir ... uns heben kann** : »Men at vi kan være onde, hidrører fra, at vi har en fremtrædelse, en lav eksistens, som i sig selv hverken er god eller ond, hverken er Noget eller Intet, men netop kun den skygge, som væsen i sin skilte eksistens kaster på sig selv, og på hvilken vi, som på røg, kan kaste det godes og det ondes billede. Alle vore blot moralske dyder er et sådant reflekteret billede af det gode, og vé den, der forlader sig på dem! Alle vore blot moralske laster er et sådant genskær af det onde, og vé den, som fortvivler derover og anser dem for noget, der er virkeligt og sandt, og ikke tror på den, for hvem de er intet [nichts], og som alene kan hæve dem i os«.

I trykt udgave: Bind 1 side 344 linje 26

◀ **den Synergisme, der kommer Guddommen tilhjelp** : omstridt lære inden for den kristne dogmatik, der hævder, at mennesket frit kan virke sammen med Guds nåde til sin egen frelse.

I trykt udgave: Bind 1 side 345 linje 6

◀ **der ikke slipper Gud** : spiller på Jakobs kamp med Gud, hvor Jakob siger: »Jeg slipper dig ikke, før du velsigner mig«, 1 Mos 32,27 (1 Mos 32,26 GT-1740).

I trykt udgave: Bind 1 side 345 linje 7

◀ **theocentrisk** : med udgangspunkt i Gud.

I trykt udgave: Bind 1 side 345 linje 14

◀ **Gud maa spinozistisk tænkes som Substants** : 344,12.

I trykt udgave: Bind 1 side 345 linje 18

◀ **Parti har Hegel omhyggeligen behandlet** : I anmeldelsen af Solgers efterladte skrifter (282,25) gennemgår Hegel kritisk denne del af Solgers filosofi, bl.a. med udgangspunkt i de to passager fra Solgers breve, som SK også i det følgende citerer, jf. *Werke* bd. 16, s. 467-474 (*Jub.* bd. 20, s. 162-170; *Suhr.* bd. 11, s. 234-242).

I trykt udgave: Bind 1 side 345 linje 26

◀ **Det er især ... disse speculative Blink findes** : Af den omfattende korrespondance i bind 1 af Solgers efterladte skrifter (340,16) knytter SK især an til to breve fra Solger: Det første (bd. 1, s. 502-515) er et brev

til Tieck (334,24), skrevet i Berlin 2. og 4. feb. 1817; det andet (bd. 1, s. 596-607) er til den tyske pædagog og filolog Bernhard Rudolf Abeken (1790-1866), skrevet i Berlin 23. jan. 1818.

I trykt udgave: Bind 1 side 345 linje 28

◀ **Efterladte Skrifter 1ste Deel Pag. 603** : i brevet til Abeken (se ovenfor).

I trykt udgave: Bind 1 side 345 linje 30

◀ **Indem Gott ... sind Nichts** : »I og med, at Gud eksisterer eller åbenbarer sig i vor endelighed, ofrer han sig selv og tilintetgør sig i os: thi vi er Intet«.

I trykt udgave: Bind 1 side 345 linje 31

◀ **Samme Deel Pag. 511** : s. 511f. i brevet til Tieck (se ovenfor).

I trykt udgave: Bind 1 side 345 linje 32

◀ **Nicht unsere relative ... Selbstopferung** : »Ikke vor relative svaghed er det, som udgør vor ufuldkommenhed, ikke vor egen væsentlige væren er det, som udgør vor sandhed. Vi er betydningsløse [nichtige] fænomener, fordi Gud selv har antaget eksistens i os og derved har skilt sig fra sig selv. Og er dette ikke den højeste kærlighed, at han selv har begivet sig ud i intetheden, for at vi kunne være til, og at han endog har ofret sig selv og tilintetgjort sit Intet, dødet sin død, for at vi ikke skulle forblive et blot Intet, men vende tilbage til ham og være i ham? Det betydningsløse [Das Nichtige] i os er selv det guddommelige, for så vidt vi nemlig erkender det som det betydningsløse [das Nichtige] og os selv som det. I denne forstand er det også det gode, og vi kan kun være sandt gode for Gud gennem selvopofrelse«.

I trykt udgave: Bind 1 side 345 linje 33

◀ **Pag. 469 øv. ff.** : »Ueber: Solger's nachgelassene Schriften und Briefwechsel« (282,25), *Werke* bd. 16, s. 469ff. (*Jub.* bd. 20, s. 165ff.; *Suhr.* bd. 11, s. 237ff.).

I trykt udgave: Bind 1 side 346 linje 9

◀ **Mellembestemmelser** : bestemmelser eller begreber, der gør argumentationen logisk sammenhængende; mellemregninger.

I trykt udgave: Bind 1 side 346 linje 11

◀ **Naar det hedder** : i brevet til Abeken (345,28); passagen er fra det netop anførte citat.

I trykt udgave: Bind 1 side 346 linje 12

◀ **indem Gott ... sich offenbart** : »i og med, at Gud eksisterer eller åbenbarer sig i vor endelighed«.

I trykt udgave: Bind 1 side 346 linje 13

◀ **hans Brev til Tieck** : 345,28. Ytringerne er fra citatet *BI*, *SKS* 1, 345f.

I trykt udgave: Bind 1 side 347 linje 4

◀ **deshalb nichtige ... geschieden hat** : »(...) er betydningsløse [nichtige] fænomener, fordi Gud selv har antaget eksistens i os og derved har skilt sig fra sig selv«.

I trykt udgave: Bind 1 side 347 linje 5

◀ **nichtige Erscheinungen** : »betydningsløse fænomener«, udtrykket er fra citatet *BI*, *SKS* 1, 345,35, jf. 1, 342f.

I trykt udgave: Bind 1 side 347 linje 10

◀ **hævet** : ophævet.

I trykt udgave: Bind 1 side 347 linje 15

◀ **i det Følgende** : jf. citatet *BI*, *SKS* 1, 345f.

I trykt udgave: Bind 1 side 347 linje 15

◀ **Und ist dieses ... seyn möchten** : »Og er dette ikke den højeste kærlighed, at han selv har begivet sig

ud i intetheden for at vi kunne være til, og at han endog har ofret sig selv og tilintetgjort sit Intet, dødet sin død, for at vi ikke skulle forblive et blot Intet, men vende tilbage til ham og være i ham«.

I trykt udgave: Bind 1 side 347 linje 16

◀ **pelagiansk** : efter den engelske munk Pelagius (o. 360-431 f.Kr.), der benægtede arvesynden og hævdede menneskets mulighed for ikke kun at frelses af nåde, men også i kraft af egen stræben, dvs. ved sit eget valg.

I trykt udgave: Bind 1 side 348 linje 1

◀ **Negationens Negation** : 96,6.

I trykt udgave: Bind 1 side 348 linje 4

◀ **Pag. 470** : »Ueber: Solger's nachgelassene Schriften und Briefwechsel« (282,25), *Werke*, bd. 16, s. 470 (*Jub.* bd. 20, s. 166; *Suhr.* bd. 11, s. 238).

I trykt udgave: Bind 1 side 348 linje 8

◀ **das eine Mal ... erkennen** : »den ene gang er vi deri *forudsat* som *Intet* [Nichts] (som er det onde), men så anvendes også om Gud det hårde abstrakte udtryk, at *han tilintetgør* sig selv [sich vernichte], at det altså er ham, der sætter sig selv som Intet [Nichts], og vel at mærke for at vi kan *være til*, og derpå kaldes det betydningsløse [Nichtige] i os selv det guddommelige, for så vidt vi nemlig erkender det som det betydningsløse [Nichtige]«.

I trykt udgave: Bind 1 side 348 linje 8

◀ **centrifugale** : midtpunktflyende, modsat den centripetale, midtpunktsøgende.

I trykt udgave: Bind 1 side 348 linje 20

◀ **kommer ... Guddommen tilhjelp** : 345,6.

I trykt udgave: Bind 1 side 348 linje 25

◀ **Solger paa enkelte Steder ... forsvinder** : i et brev til Tieck (334,24) fra d. 22. nov. 1818 hedder det: »Die Mystik ist, wenn sie nach der Wirklichkeit hinschaut, die Mutter der Ironie, – wenn nach der ewigen Welt, das Kind der Begeisterung oder Inspiration«, *Nach. Schr.* bd. 1, s. 689. Og i bedømmelsen af A.W. Schlegel (283,2) tales der om »eine unmittelbare Gegenwart dieses Göttlichen (...), die sich eben in dem Verschwinden unsere Wirklichkeit offenbart«, *Nach. Schr.* bd. 2, s. 515.

I trykt udgave: Bind 1 side 348 linje 28

◀ **sit Sted** : jf. *Bl*, *SKS* 1, 297ff.

I trykt udgave: Bind 1 side 349 linje 4

◀ **discrete** : adskilte, usammenhængende.

I trykt udgave: Bind 1 side 349 linje 10

◀ **Solger(...)** sin Brevvexling med Tieck: 340,16.

I trykt udgave: Bind 1 side 349 linje 16

◀ **Approximation** : det at nærme sig eller komme nær til noget (det sande); tilnærmelse.

I trykt udgave: Bind 1 side 349 linje 21

◀ **Troen en Seier ... før den havde stridt** : Spiller formentlig på flere steder i NT. Dels på 1 Joh 5,4, hvor det bl.a. hedder: »den sejr, som har overvundet verden, er vor tro«. Dels på 1 Tim 6,12, hvor Paulus opfordrer Timotheus til at stride troens gode stid og gribe det evige liv. Dels på 2 Tim 4,7, hvor Paulus om sig selv siger: »Jeg har stridt den gode strid, fuldført løbet og bevaret troen«. Endvidere kan der være tænkt på 1 Joh 5,5: »Og hvem andre kan overvinde verden end den, der tror, at Jesus er Guds søn?« dvs. troen kan kun overvinde verden, fordi Guds søn allerede har sejret over verden.

I trykt udgave: Bind 1 side 349 linje 29

◀ **Solgers æstetiske Vorlesungen ... findes Ironien ofte omtalt** : 340,16. I kapitlet »Von dem

Organismus des künstlerischen Geistes«, s. 183-256, udvikles betingelserne for den sande kunstneriske skaben: Kunstneren må besidde begejstring og ironi: »Mit dieser Begeisterung aber muß nothwendig zugleich eine gewisse Aeusserung der *Ironie* verbunden sein; denn ohne Ironie giebt es überhaupt keine Kunst«, s. 199.

I trykt udgave: Bind 1 side 349 linje 35

◀ **den Anmeldelse ... efterladte Skrifter** : 283,2.

I trykt udgave: Bind 1 side 350 linje 8

◀ **limiterende** : afgrænsende, fastsættende.

I trykt udgave: Bind 1 side 350 linje 12

◀ **Efterat han saaledes Pag. 514 ... tilføier han** : Solgers protest er anført i anm. s. 377; efterfølgende citat er en umiddelbar fortsættelse heraf, *Nach. Schr.* (340,16) bd. 2, s. 514f.

I trykt udgave: Bind 1 side 350 linje 14

◀ **die wahre Ironie ... Einbildung** : »den sande ironi går ud fra det synspunkt, at mennesket, så længe det lever i denne forhåndenværende verden, kun i denne verden kan opfylde sin bestemmelse, også i dette ords højeste betydning. Hin stræben mod det uendelige fører det heller ikke virkelig, som forfatteren mener, ud over dette liv, men kun ud i det ubestemte og tomme, i og med at den jo, som han selv indrømmer, kun vækkes af følelsen af de jordiske begrænsninger, som vi jo dog en gang for alle er henvist til. Alt, hvormed vi tror at gå rent ud over endelige formål, er forfængelig og tom indbildning«.

I trykt udgave: Bind 1 side 350 linje 16

◀ **Goethe** : Johann Wolfgang v. Goethe (1749-1832), ty. digter og naturforsker, minister ved hoffet i Weimar. Han var en af tidens mest indflydelsesrige forfattere og bl.a berømt for sin næsten objektive beherskelse af det digteriske stof. I sin selvbiografi (313,32) gav han et stort portræt af sin digterpersonlighed.

I trykt udgave: Bind 1 side 350 linje 27

◀ **komme Guddommen tilhjelp** : 345,6.

I trykt udgave: Bind 1 side 350 linje 35

◀ **Pag. 502** : i anmeldelsen af A.W. Schlegel (283,2), *Nach. Schr.* bd. 2, s. 502.

I trykt udgave: Bind 1 side 351 linje 2

◀ **das Irdische ... gegenwärtig ist** : »det jordiske må som sådant fortæres, hvis vi skal erkende, hvorledes det evige og væsentlige er til stede i det«.

I trykt udgave: Bind 1 side 351 linje 2

◀ **Pag. 512** : i anmeldelsen af A.W. Schlegel (283,2), *Nach. Schr.* bd. 2, s. 512f..

I trykt udgave: Bind 1 side 351 linje 8

◀ **Prüfen wir ... und Humor** : »Hvis vi endelig prøver os selv ret så grundigt vedrørende det, vi føler ved sande tragiske eller komiske mesterværker, så kan vi vel nok indse, at der i begge ud over den dramatiske form også er noget indre, som de mere har til fælles. Hele modstriden mellem det ufuldkomne i mennesket og dets højere bestemmelse begynder at vise sig for os som noget betydningsløst [etwas Nichtiges], hvori der synes at gøre sig noget helt andet gældende end denne konflikt alene. Vi ser heltene komme i tvivl om det ædleste og skønneste i deres sindelag og følelser, ikke kun i henseende til udfaldet, men også i henseende til kilden til det og til dets værdi, ja, vi løfter os selv ved den bedste undergang, og ikke kun, fordi vi flygter fra den ud i et uendeligt håb. Og på den anden side glædes vi i komedien ved den samme intethed [Nichtigkeit] i de menneskelige ting i og med, at de forekommer os som det, vi en gang for alle er henvist til ... Men den stemning, hvori modsigelserne tilintetgør hinanden og alligevel netop derigennem indeholder det væsentlige for os, kalder vi *ironi*, eller i det komiske vel også *lune* og *humor*«.

I trykt udgave: Bind 1 side 351 linje 8

◀ **Forfatteren** : Kritikken af Solger (340,16) og udviklingen af det tragiske, som SK udfolder i dette afsnit, følger en længere note hos Hegel, jf. *Philosophie des Rechts* § 140 i *Werke* bd. 8, s. 201f. (*Jub.* bd. 7, s. 217f.; *Suhr.* bd. 7, s. 277f.).

I trykt udgave: Bind 1 side 352 linje 5

◀ **uendelig absolute Negativitet** : 87,21.

I trykt udgave: Bind 1 side 352 linje 14

◀ **Negationens Negation** : 96,6.

I trykt udgave: Bind 1 side 352 linje 15

◀ **Affirmationen** : bekræftelsen.

I trykt udgave: Bind 1 side 352 linje 16

◀ **i det Foregaaende** : jf. *BI, SKS 1, 349f.*

I trykt udgave: Bind 1 side 352 linje 25

◀ **Shakspeare** : William Shakespeare (1554-1616), eng. digter og dramatiker. I tidens diskussioner af ironien, som den i det følgende fremstilles af SK, var det almindeligvis Shakespeare, der blev fremhævet, således fx hos brødrene Schlegel, Tieck, Solger og Hegel.

I trykt udgave: Bind 1 side 352 linje 30

◀ **Sublimat** : i kemien det rensede produkt, der fremkommer ved, at et fast stof under ophedning går over i dampform og dernæst ved nedkøling fortættes sig til krystaller o.l.; koncentrat.

I trykt udgave: Bind 1 side 353 linje 1

◀ **ratihaberer** : stadfæster, godkender.

I trykt udgave: Bind 1 side 353 linje 5

◀ **hvorved Digtet graviterer i sig selv** : dvs. hvorved digtet hviler i sig selv, idet de forskellige elementer træder i et lovsmæssigt forhold til hinanden bestemt af de enkelte elementers tyngde.

I trykt udgave: Bind 1 side 353 linje 7

◀ **Goethes Digter-Existents** : 350,27.

I trykt udgave: Bind 1 side 353 linje 30

◀ **Professor Heiberg** : Johan Ludvig Heiberg (1791-1860), digter, redaktør og kritiker, fra 1829 teaterdigter og oversætter ved Det kongelige Teater, 1829 titulær professor, 1830-1836 docent i logik, æstetik og dansk litteratur ved Den kongelige militære Højskole. Heiberg var tidens førende æstetiske smagsdommer, og gennem en række dramatiske værker demonstrerede han en stor beherskelse af stoffet. Han havde netop udsendt *Nye Digte*, Kbh. 1841, ktl. 1562.

I trykt udgave: Bind 1 side 354 linje 6

◀ **Man har ... Tvivlens Betydning for Videnskaben** : jf. fx H.L. Martensens (357,36) anmeldelse af J.L. Heibergs (354,6) *Indledningsforedrag til det i November 1834 begyndte logiske Cursus paa den kongelige militaire Højskole i Maanedsskrift for Litteratur*, bd. 16, Kbh. 1836, s. 515-528. Heri fremhæves tvivlens betydning for videnskaben, dvs. den systematiske filosofi, således som den har udviklet sig fra Descartes' »de omnibus dubitandum est« (»man bør tvivle om alt«) til Hegels metodiske magt over tvivlen, negationen.

I trykt udgave: Bind 1 side 354 linje 36

◀ **limiterer** : afgrænser, fastsætter.

I trykt udgave: Bind 1 side 355 linje 6

◀ **eo ipso** : lat. netop derfor.

I trykt udgave: Bind 1 side 355 linje 11

◀ **Spekhøker** : handelsmand, der i det små sælger flæsk, smør samt andre fedevarer og levnedsmidler.

I trykt udgave: Bind 1 side 355 linje 27

◀ **ikke Sandheden, men Veien** : spiller på Joh 14,6, hvor Jesus siger: »Jeg er vejen og sandheden og livet«.

I trykt udgave: Bind 1 side 356 linje 7

◀ **Videnskaben lærer ... absolut Gyldighed** : For videnskaben, dvs. den hegelske filosofi, er virkeligheden fornuftig; den givne virkelighed er et resultat af fornuftens historiske kommen til sig selv. Dette betyder, at den konkrete virkelighed får absolut gyldighed, hvilket den ikke gør i en abstrakt filosofi.

I trykt udgave: Bind 1 side 356 linje 14

◀ **Videnskaben medierer alle Modsætninger** : For den hegelske filosofi indeholder alle begreber en modsigelse, der tvinger det til at ophæve sig selv. Der gives for denne betragtning ikke absolutte modsætninger, men ved at et begreb ses i en dybere og mere omfattende sammenhæng overvindes en given modsætning, dvs. modsætningerne formidles, bringes til forsoning (96,6).

I trykt udgave: Bind 1 side 356 linje 21

◀ **vedbørlige** : rette.

I trykt udgave: Bind 1 side 356 linje 33

◀ **St. Simonistisk** : Saint-Simonister kaldtes deltagerne i den franske, socialistiske bevægelse, der opstod i slutningen af 1820'erne, og som var tilhængere af den franske socialfilosof Claude-Henri de Rouvroy, greve af Saint-Simon (1760-1825).

I trykt udgave: Bind 1 side 356 linje 34

◀ **Mennesket ... hvad Gud har sammenføjet** : jf. Matt 19,6, hvor Jesus bruger udtrykket i omvendt rækkefølge som forbud mod skilsmisse.

I trykt udgave: Bind 1 side 357 linje 10

◀ **Aprioritet** : forudgivethed, uafhængighed af erfaringen.

I trykt udgave: Bind 1 side 357 linje 15

◀ **Contemplation** : beskuende, objektivt og uvildigt betragtede.

I trykt udgave: Bind 1 side 357 linje 21

◀ **credo quia absurdum** : lat. »jeg tror, fordi det er absurd (fornuftsstridigt, vanvid)«. Sætningen er et fordrejet citat af kirkefaderen Tertullian (o. 145-220), der gerne udtrykte sig i paradokser, og som bl.a. i *De carne Christi* kap. 5 sagde følgende: »Crucifixus est dei filius; non pudet, quia pudendum est; et mortuus est dei filius; prorsus credibile est, quia ineptum est. Et sepultus resurrexit; certum est, quia impossibile est« (»Guds søn blev korsfæstet; det er ingen skam, fordi det er en skam; og Guds søn er død; det er troværdigt, fordi det er urimeligt. Og efter at være blevet begravet er han opstanden; det er sikkert, fordi det er umuligt«).

I trykt udgave: Bind 1 side 357 linje 30

◀ **theanthropiske** : gudmenneskelige.

I trykt udgave: Bind 1 side 357 linje 32

◀ **Prof. Martensens Anmeldelse** : Hans Lassen Martensen (1808-84), lektor (1838) og senere prof. extraordinarius (1. dec. 1840) i teologi ved Københavns Universitet. Han anmeldte den 10.-12. jan. 1841 i *Fædrelandet* (nr. 398-400) Heibergs *Nye Digte* (354,6). I den omfangsrige anmeldelse, der fylder 19 avisspalter, udfolder Martensen bl.a. sin anskuelse af den kristelige humor.

I trykt udgave: Bind 1 side 357 linje 36